

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Gonzalo DÍAZ DÍAZ, *Hombres y documentos de la filosofía española*. Volumen V. M-N-Ñ, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1995, XLVIII i 854 pp.

Aquest volum cinquè comença amb una remissió, la del pseudònim Macario Padua Meloto a [Fèlix] Amat de Palau (!) i Font, Feliu (1). Després trobem nom [normalment més encertat que l'anterior], resum biogràfic i bibliografia de cada personatge (en aquesta les obres de l'autor són separades dels títols d'altri que s'hi refereixen); recauen en el nostre camp els següents: Machín Aquena, Ambròs, de l'Àlguer (43-44); Madariaga, Juan de, cartoix de Porta Coeli (45-46); Malonda Alemany, Jaume, mallorquí (92-93); Maluenda, Tomàs, de Xàtiva (93-94); Mallorca, Benet de; Mallorca, Bernadí de; Mallorca, Josep de; i Mallorca, Manuel de, mallorquins (96-98); Mambra, Rafael, vigatà (98); Maneja i Coquet, Josep (102-103); Manescal, Onofre, barceloní (103-104); Mantino, Jacob, tortosí (110-111); Mániez, Josep, valencià (126); Marbres, Joan (151-152); Marcillo, Manuel, d'Olot (151-152); Marc, Joan (155); Marc de Velasco, Acaci, valencià (155-156); Marimon, Bartomeu (198-199); Mariner d'Alagó, Vicent, valencià (202-204); Marquès, Antoni, urgellenc (211-212); Marquès Garcia, Pere Miquel, mallorquí (212); Martí, Bru, de Barcelona (223-224); Martí, Francesc (224-225); Martí, Ramon, de Subirats (225-231); Martín Cordero, Joan, valencià (238-240); Martín de Figuerola, Joan, valencià (244-245); Marçal, Francesc, menorquí (329-330); Mas, Dídac, de Vila-real (331-332); i Mas, Francesc-Joan 332-333); Mas de Casavalls, Lluís Vicent, valencià (333-334); Masdeu, Baltasar (335-336); Masdeu, Josep-Antoni (336-337); Maians i Ciscar, Gregori, d'Oliva (355-365); Maiol, Joan (365); Maiol, Pere-Joan, mallorquí (365-366); Maior, Miquel, barceloní (366-367); Mercader, Cristòfor (480); Merola, Jeroni (491); Mesguer, Joan Facund, de Canet lo Roig (492); Mesquida, Francesc, mallorquí (495); Mestre, Marià (495-496); Micó, Joan, valencià (499-500); Micó, Onofre, de Xàtiva (500); sant Miquel dels Sants Argemir i Mirjana, vigatà (504); Milà, Lluís, valencià (504-505); Mimbela, Jaume, fragatí (522-523); Mínguez, Joan, de Xàtiva (527); Miravet, Joan de (546); Moles, Vicent, valencià (553); Moltó, Joan Facund (576-577); Mollà, Pere, s. XIV; Mollà Pere, s. XVII; i Mollà, Sebastià, d'Alcoi, com l'anterior (577-578); Mollà Villanueva, Josep, valencià (578); Monjo Nicolau, Albert, mallorquí (585); Monllor, Joan Bta., valencià (590-592); Montalt, Pere, d'Arenys de Mar (594-595); Montañès, Jaume; Montañès, Vicent, germans, de València (595-598); Montengon i Paret, Pere d'Alacant (602-604); Montsó, Pere Joan, valencià (630-632); Montsó, Joan de, valencià (633-636); Moragues, Andreu, mallorquí (647-648); Morat i Rufet, Antoni, olotí (655); Morata i Melià, Pere, valencià (656); Morell, Josep, manresà (659); Moxó de Francolí, Benet Marià de, de Cervera (687); Munyòs, Jeroni, valencià (806); Munyòs, Joan Bta., valencià (708-711); Mut Armengol, Vicenç, mallorquí (755-757); Nahman, Mosé ben, gironí (759-761); Nasplés i Andreu, Bru, gironí (767); Navarro, Garcia, valencià (771); Navases, Marià, de València (780-781); Nicolau Factor, sant, valencià (791-793); Nicolau, Ramon (793); Nicolau, Sebastià, ambdós mallorquins (793-794); Noceiras, Joan Àngel, mallorquí (811); Nuix de Perpinyà, Joan i Nuix de Perpinyà, Rafael, germans, de Torà (823-825); Nunyes, Pere Joan, valencià (828-832); Nunyes d'Avendanyo, Francesc, valencià (837). Hi ha, encara, biobibliografies d'escriptors dels nostres dies que han dedicat estudis a autors catalans antics: Manresa, Rupert M. de (104-105); Maravall Casesnoves, José Antonio (142-151); Maura i Gelabert, Joan (353-354); Millàs i Vallicrosa, Josep M.

(513-522); Miralles i Sbert, Josep (540-542); i Montoliu i de Togores, Manuel de (620-622).— J. P. E. [13502]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Catàleg dels monestirs catalans* (Scripta et documenta, 55), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 262 pp.

Aplec dels articles destinats als successius volums del *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, en els quals són resumides les notícies relatives a tots i cada un dels monestirs o cases dels ordes monàstics (previs a l'existència d'ordes mendicants), col·locats ací per orde alfabètic, existents o que han existit a Catalunya, entesa aquesta encertadament com a suma de Principat i Comtats, i encara comprenent el territori tradicional de llurs bisbats. Cada article conté normalment una part dedicada a la institució, una a l'abaciologi, i un complement bibliogràfic, dins el qual sovint no manquen les referències a fons inèdits.— J. P. E. [13503]

«Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge». Sous la direction de André VAUCHEZ. Avec la collaboration de Catherine VINCENT. Tome I: A-K; Tome II: L-Z, Cambridge, Paris, Roma, James Clarke & Co. LTD, Éditions du Cerf, Città Nuova 1997, XXXII 1696 pp. en dos volums.

[Tal com deixen entendre els llocs d'edició, aquest diccionari fou simultàniament publicat en anglès, francès i italià. Cal tenir present que és una obra selectiva com ho demostra el fet que dels reis nostres que portaren el nom d'Alfons, només un, l'anomenat el Magnànim, hi té article. De fet, els que recauen en el nostre camp, en els quals també es pot trobar una bibliografia mínima, són els següents: *Abraham bar Hiyya* (v. 1065-1145), de Tony Lévy (8); *Agobard* (v. 769-840), de Michel Rubellin (24-25); *Alphonse V d'Aragon* (v. 1396-1458), de Martín Aurell (48-49: [però el fill Ferrante no ho era de Lucrezia d'Alagno, ans de mare barcelonina]); *Arnaud de Villeneuve*, de Francesco Santi [124-125]; *Baléares*, de María José Sánchez Usón (165-166); *Barcelone*, de Martín Aurell (174-175); *Calixte III* (1378-1458), d'Anna Esposito (249); *Catalogne*, de Martín Aurell (272-274); *Claude de Turin* (mort en 827), d'Alain Boureau (339); *Controverse judéo-chrétienne*, de Gilbert Dahan (392-393); *Crescas (Hasdai) (?-1412?)*, del mateix (413-414); *Dhouda (IX siècle)*, de Pierre Riché (460-461); *Eiximenis (Francesc)* (v. 1340-1409), de Martín Aurell (517); *Eulalie (sainte)*, de Jean Pierre Bordier (558); *Florus de Lyon (fin VIIIe s.- v. 860)*, de Michel Sot (608); *Frédéric III (de Trinàcria)* (1272-1337), d'Henri Bresc (631); *Gerbert d'Aurillac* (v. 945/950-1003), de Pierre Riché (653-654); *Josef Albo* (mort v. 1444), de Sonia Fellous (837); i *Kabbale*, de Roland Goetschel (853); *Lulle (Raymond)*, de Francesco Santi (v. 1232-1315/1316); *Lullisme*, del mateix (919-920); *Montserrat*, de Martín Aurell (1030-1031); *Nabmanide*, de Gérard Nahon (1055); *Oliba de Vich (!)* (971-1046), de Michel Zimmermann (1104-1105); *Perpignan*, de Martín Aurell (1198); *Pierre Nolasque (saint)* (v. 1180-1249); *Pierre II d'Aragon* (v. 1174-1213); *Pierre III d'Aragon* (1239-1285); *Pierre IV d'Aragon* (1319-1387), de Martín Aurell (1215); *Poblet*, del mateix (1231); *Profiat Duran* (mort v. 1414), de Sonia Fellous (1263); *Raymond de Peñafort (!)* (?-1275), de Jean Longère (1293-1294); *Raymond de Sebonde* (mort en 1436), de Tiziana Suarez Nani (1294); *Raymond Martín* (?-1284), de Gilbert Dahan (1294); *Ripoll*, de Martín Aurell (1323-1324); *Saint-Michel-de-Cuxà (!)*, de Michel Zimmermann (1370-1371); *Septimanie*, de Christian Lauranson-Rosaz (1421-1422); *Sicile*, d'Henri Bresc (1434-1436); *Tarragone*, de Martín Aurell (1484); *Théodulf d'Orléans* (760-821), de Michel Sor (1503); *Valence*, de Jacqueline Hadziioissif (1564-1565); i *Vincent Ferrier (saint)* (1350-1419), de Bernard Montagnes (1593).— J. P. E. [13504]

Dictionnaire Historique de la Papauté sous la direction de Philippe LEVILLAIN, Paris, Librairie Arthème Fayard 1994, 1768 pp.

Conté articles sobre *Alexandre VI*, d'Alonso Justo Fernández (sic! Justo Fernández Alonso) (70-73); (*Benoit XIII*). *Pedro de Luna*, d'Hélène Millet (208-212); *Calixte III*, de Justo Fernández Alonso (264-266). [Manca clarament, almenys, un article dedicat a Climent VIII = Gil Sánchez Munyòs; i un altre a Peníscola des del moment que n'hi ha un per a Avinyó i diversos per a Roma (Estat de la Ciutat del Vaticà, Quirinal)].— J. P. E. [13505]

Dizionario Biografico degli Italiani. XLVII. *Ferrero-Filonardi*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana 1997, XX i 832 pp.

Les següents biografies recauen d'alguna manera en el nostre camp: *Ferrillo, Mazzeo* de F. Patroni Griffi per la seva relació amb els successors d'Alfons dit el Magnànim a Nàpols: propietari d'una galera, la integrà en l'estol comanat per Galceran de Requesens (181-183); *Fiammetta Michaelis*, de F. Satta, relacionada amb Cèsar Borja (345-346); *Fieramosca, Guidone*, de F. De Negri, capítol al servei del virrei de Nàpols, Ramon de Cardona (421-423); *Fieschi, Bonifacio*, de T. Boespflug, que fou mitjancer papal en la Croada contra Catalunya, consecutiva a les Vespres Sicilianes (434-438); *Fieschi, Ludovico*, arquebisbe de Gènova, que seguí Benet XIII per tota la Riviera el 1407 fins al Concili de Perpinyà del 1409, i després l'hagué d'abandonar (493-497); *Filangieri, Guido*, de G. Breccia, conspirador contra Frederic III de Trinària, en el contenciós amb els Anjou (586-587); *Filippo I d'Angiò*, d'A. Kiesewetter, protagonista en la Guerra que seguí les Vespres Sicilianes (717-723); i *Filippo Maria Visconti*, de G. Soldi Rondinini, també protagonista de la política italiana al costat del rei Alfons després de la Comedieta de Ponza (772-782).— J. P. E. [13506]

Dizionario Biografico degli Italiani, XLVIII. *Filoni-Forghieri*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1997, XX i 812 pp.

D'aquest volum cal destacar les biografies següents: *Fini, Fino*, de G. Pistilli; aquell és autor d'un *Flagellum contra Iudaeos*, inspirat en les *Quaestiones quinque contra Iudaeos*, de Jaume Peres de València (47); *Flor, Ruggero di*, d'Andrea Kiesewetter (302-306); *Florido (Flores, Floridus)*, *Bartolomeo*, 'secretarius domesticus' d'Alexandre VI, de S. Giordano (342-343); *Foglietta, Oberto*, membre de l'Officium Cataloniae de Gènova el 1475, de G. Olgiati (494-495); *Foix (de Fuxo), Pierre de*, de P. Cherubini [article entre les fonts del qual, almenys explícitament, no és citat l'*Excidium schismatis* del seu secretari Bernat de Roserge] (510-513); *Folchetto di Marsiglia (Folquet de Marselba; Folco di Marsiglia)*, la primera cançó del qual és dedicada a Alfons II de Catalunya-Aragó (521-523); i *Fontana, Alessio*, sard col·laborador de Miquel Mai, que tornà a Sardenya amb una important biblioteca, l'inventari de la qual és el primer conegut en la dita illa, de Raimondo Turtas (613-614).— J. P. E. [13507]

Dizionario Biografico degli Italiani. XLIX. *Forino-Francesco da Serino*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1997, XX i 830 pp.

Es relacionen d'alguna manera amb el nostre camp les biografies següents: *Forlosia, Nicola*, de D. Busolini; aquell entorn el 1724 a Viena sistematitzà la biblioteca de l'arquebisbe [austriacista] de València, *Antoni Folch de Cardona* (16-18); *Fortebracci, Andrea*, de P. L. Falaschi, per haver intervingut en l'allunyament i ruptura entorn el 1424 entre Joana II de Nàpols i Alfons IV de Catalunya-Aragó (117-127); *Foscari, Giovanni*, de G. Ravegnani: fou ambaixa-

dor de Venècia davant Pere el Cerimoniós i visqué una llarga temporada als Països Catalans (320-321); *Foscarini, Giovanni*, del mateix: després de la desfeta de l'estol genovès davant L'Alguer el 1353, i no trobant altre camí de sortida, Gènova establí una comissió que estudiés el sentit d'una ambaixada a Pere el Cerimoniós ja el 1377, un membre de la qual era Foscarini (372-375); *Foscarini, Ludovico*, de G. Moro: fou dues vegades ambaixador de Venècia davant Calixt III (383-388); *Foschi, Girolamo*, d'A. Pagano: predicà a Alacant el 1505 (436); *Francesco d'Assisi, santo*, de R. Rusconi: [no esmenta el seu pas, documentat, per Catalunya] (664-678); *Francesco di Castiglione*, de F. Bausi: fou enviat de Florència a Calixt III i escriví una *Vita* de sant Vicent Ferrer, publicada en els *Acta Sanctorum Aprilis* (713-715); *Francesco II Gonzaga, marchese di Mantova*, de G. Benzeni: relacionat amb els dos germans Borja, Cèsar i Lucrècia, cunyada seva, i implicat en les guerres d'Itàlia entre Ferran el Catòlic i els successius reis francesos (771-783); *Francesco I de' Medici*, del mateix: enviat pel seu pare, Cosimo, a la cort de Felip II, féu el viatge per mar i desembarcà a Roses (798); *Francesco di Paola, santo*, de R. Cannata: per exigència seva Lluís XI de França manà en el testament que el Rosselló i la Cerdanya fossin restituits a la corona catalano-aragonesa i el seu fill, Carles VIII, també per exigència seva, ho complí (816); i *Francesco da Parma*, d'A. Ciaralli: intervingué en les gestions per a la pau durant la guerra que seguí les Vespres Sicilianes, i més tard fou encarregat de cobrar en la Vall del Po la dècima destinada a sufragar la guerra contra Frederic de Trinària (819-820).— J. P. E. [13508

François DOLBEAU-Pierre PETITMENGIN, *Indices librorum II. Catalogues anciens et modernes de manuscrits médiévaux en écriture latine. Sept ans de bibliographie (1984-1990) et compléments pour 1977-1983*. Avec la collaboration de François AVRIL, Patricia BARASC, Marie-Thérèse BAVAVÉAS, Isabelle DIU et Marie-Hélène TESNIÈRE (Guides et inventaires bibliographiques, V), Paris, Presses de l'École Normale Supérieure 1995, XVI i 300 pp.

La primera secció, dedicada a col·leccions actuals, aplega informació bibliogràfica sobre l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera (2/5), sobre Barcelona, ACB, AHCB, BC, BU (11-12/55-62), Catalunya (33-34/183-184), Lleida, AC (60/334), Linya, AP (62/341), Palma de Mallorca (86/481), Poblet (93/518), Ripoll (Lambert Mata) (97/541), Solsona (107/601), Tarragona, AHA (110/619), i València, Dominicans (119/669); en aquesta secció també es troben indicacions bibliogràfiques nostres dins biblioteques no catalanes, com la Vaticana (123/692 i 692a) o la Bayerische Staatsbibliothek de Munic (76/428). La segona secció, dedicada a col·leccions dispersades o destruïdes, informa de les d'Arnau des Colomer (139/775: 'Libraria Sedis Gerunde'), de Berenguer Sespluga (142/789), Nicolau Canyelles (147/813), Catalunya (153/850a, 851, 853), Ferrer de Gualbes (155/861), Girona (158/878), Jaume III de Mallorca (161/893), Manresa (167/926), Marc Roca (167/927), Maties Mercader (169/937), Pere de Rajadell (175/966a), Peníscola (175/967-967a), Pere d'Artés (175/969), Pere Bernat de Salt (176/970), Pere de Queralt (176/971), València (185/1020), Vilabertran (185/1022). La tercera secció és dedicada a autors i temes; en trobem sobre: Arnau de Vilanova (195/1068), manuscrits catalans (204/1107), Francesc Eiximenis (223/1196), Guiu de Montroquer (226/1210), Ramon Llull (250/1334). Hi ha taules d'autors moderns (259-276), de posseïdors (277-281), de topònims (283-294) i cronològic dels inventaris (295-296).— J. P. E. [13509

«Dominican History Newsletter», VI (1997), 122 pp.

Aquest fascicle ens ofereix una nota necrològica d'Adolfo Robles Sierra, d'Arturo Bernal Palacios (9-10); informacions bibliogràfiques d'escrits de Lluís Cabré (12), Alfonso Esponera (13), David J. Viera (20). Entre els *Compendia dissertationum* hi el el d'Alfonso

Esponera Cerdán, *Presencia del valenciano Convento de Predicadores en la América de la segunda mitad del siglo XVIII: fr. Luis Sales op.* (30-31). La secció de *Bibliographiae particulares* en té sobre el Vat. Ross. 3, exemplar procedent d'àrea catalana (37-38). La secció *De fratribus OP scriptoribus* informa sobre Jaume Gil, de Xàtiva (63), Jaume Domènec (64), Jaume de Sant Joan (de Barcelona) (65), Joan de Montsó (68), Nicolau Eimeric (70-71), Pau Cristià (71), Ramon Martí, Ramon de Penyafort (73), i Vicent Ferrer (76-77), a més d'un adèspota, que és la *Brevis compilatio...* publicada per Jaume de Puig i Oliver en el volum II d'ATCA (78; cf. 48); Joan Tomàs de Boxadors (87), Lluís Vicent Mas (90), Bartomeu Ribelles, Lluís Sales, Jacint Segura, Josep Teixidor, Jaume Villanueva (91). També hi ha *Fratres qui inter scriptores non censetur*: Joan d'Alcoi (93), Isidor Aliaga (94), Terenci M. Huguet Montoro (95) i Francisc Sadoc Vilarrasa (96). I la secció *De Locis fratrum: b) De conventibus fratrum*, recorda el de Tremp (103, cf. 51). [Agraïm a la direcció i col·laboradors de DHN l'atenció que posen als estudis publicats dins ATCA].— J. P. E. [13510]

Lexikon des Mittelalters. VIII. Stadt (Byzantinisches Reich) bis Werl, Munic i Zuric, LEXMA Verlag 1997, VIII pp. i 2220 col.

Ens afecten d'aquest volum els articles següents: *Staufer*, d'Odilo Engels, perquè arriba fins a l'entroncament amb la casa de Barcelona pel matrimoni de Constança amb Pere el Gran (76-78); *Streitgedicht*, de Dieter Briesemeister, recorda les 'disputacions' d'autors catalans medievals (237); *Suñer(!)*, comte de Barcelona (324), *Sunifred I i Sunifred II* de Cerdanya, Barcelona i de Cerdanya respectivament, tots tres d'U. Vones-Liebenstein (325), que també signa *Tabèrnoles* (393); *Tagebuch* (diari), de Briesemeister, parla dels catalans (425); amb *Tarragona* torna U. Vones-Liebenstein (480-482); *Taula de Canvi* és de Ludwig Vones (505-506); també *Teresa d'Entença* (551-552); *Terrassa* és de U. Vones-Liebenstein (555-556); *Theodulf d'Orleans* és de H. Sauër (647-648); *Thomas von Villanova* és d'Adolar Zumkeller (725); *Pere Tomic*, de Ludwig Vones (854); *Torrellas, Schiedsspruch von*, del mateix (878); *Torroella, Pere*, és de D. Briesemeister; *Torroja*, raguèlia noble, d'U. Vones-Liebenstein, que també signa *Tort, Bernbard* (881-882), i *Tortosa* (884); *Trastámara* és de Miguel Ángel Ladero Quesada (960-961); *Tudmir*, de L. Vones (1083); *Ug(uet) de Mataplana*, de Stefano Asperti (1170); *Urgell*, de N. Jaspert (1294-1297); *Usatges de Barcelona*, de Jesús Lalinde Abadía (1340-1341); *València*, d'U. Vones-Liebenstein (1380-1385); *Valle de Arán*, de N. Jaspert (1395); i *Veguer*, del mateix (1446-1447); *Vic*, d'Odilo Engels (1615-1617); *Vidal, Raimon, de Besalú*, de Stefano Asperti; *Vidal de Canyelles*, de Jesús Lalinde Abadía (1634); *Vilabertran*, d'U. Vones-Liebenstein (1670); *Vilafranca del Penedès, Übereinkunft* (Capitulació), de L. Vones (1670-1671); *Vilaragut*, raguèlia, de N. Jaspert (1673-1674); *Villefranche-de-Conflent*, d'U. Vones-Liebenstein (1686-1687); *Vinzenz märtyr*, d'H. K. Krüger (1704); *Violant d'Hongria, Violant de Bar, Violant d'Aragó*, totes tres d'U. Vones-Liebenstein (1708-1710); i *Vision, Visionsliteratur. Iberoromanische Literatur*, de David Briesemeister (1746-1747).— J. P. E. [13511]

«Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1997, XXXIV i 1038 pp.

La primera secció d'aquest anuari, dedicada a autors o a obres anònimes, conté bibliografia sobre els següents escriptors o escrits d'alguna manera nostres: Alexandre VI (20-21), Antoni Andreu i Antoni Canals (34), Arnau de Vilanova (41-43), Benet XIII (54-56), Claudi de Torf (86), Dhouda (96), Duran d'Osca (99), Feliu d'Urgell (109), Florus de Lió (110), Francisc Eiximenis [qualificat d'episcopus Gerundensis' !] (119), Gabriel Altadell (122), Guiu de Montro-

quer (141), Jacob ben David Bonjorn (172), Jaume Peres de València (173), Inghetto Contardo (176), Joan de Biclara (183), Joan 'Esteban!' [Esteve] (190), Julià Tallada (208), el *Liber Maiolichinus* (218), Llobet de Barcelona (o de Girona) (222), Nahmànides (234), Nicolau Eimeric (239), Oliba bisbe de Vic (245), Pau Cristià (248), Pere el Cerimoniós (250), Felip de Malla (260), Ponç de Lleida (263), Profiat Duran (264), Ramon Llull (266-268), pseudo-Ramon Llull (268-269), Ramon Martí (269), Ramon de Penyafort (269), Ramon Sibiuda (269), Thomas Le Myésier (308) i Vicent Ferrer (314). En les nombroses altres seccions les indicacions bibliogràfiques que ens afecten són sempre escadusseres sense formar unitats específiques; només en la taula dels arxius o biblioteques, als quals és feta referència en el cos del volum, trobem les corresponents a Barcelona (ACB, ACA, BC, BU: 965)), Tarragona (AHA: 975) i València (ACV, BU: 976); i en la de referències geogràfiques hi ha indicació dels números que en fan a Àger, Balears, Barcelona (979), Besalú, Catalunya (982), Cerdanya (982-983), Cuixà (Catalunya), Elna, Elx (983), Girona (984), Lleida, Maestrat, Mallorca, Manlleu (986), Montserrat, Morella, Oló (987), Pedralbes, Portaceli, Queralt, Ripoll, Roda, Rosselló (988), Sallent, Sant Cugat del Vallès, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Queralt, Seu d'Urgell (989), Solsona, Tarragona, Tortosa, València (990), Vic i Voltregà (991).— J. P. E. [13512]

«Theologische Realenzyklopädie». Band XXVIII. *Pürstinger-Religionsphilosophie*, Berlín-Nova Iork, Walter de Gruyter 1997, IV i 804 pp.

Aquest volum conté els dos articles següents: *Raimund Martini*, de Pier Francesco Fumagalli (119-122); i *Raimund von Sabunde*, de Walter Andreas Euler (122-125) [atès l'interès d'aquests dos articles per al nostre tema, seran resumits en la tercera secció de les presents *Notícies bibliogràfiques*, entre les del segle XIII i XV, respectivament].— J. P. E. [13513]

«*Quèrn*. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna». II. Elaborat per Pep BALSALOBRE (amb la col·laboració de Francesc Xavier GÓMEZ i Joan SANTANACH). Dirigit per Albert ROSSICH i Lola BADIA, Girona, Universitat 1997, 152 pp.

Com en el primer [cf. ATCA, XVI (1997), 552, núm. 11602], trobem en aquest segon lliurament: la part principal, intitulada *Estudis i edicions apareguts durant els anys 1995 i 1996* (però els autors avisen que «algunes de les referències aquí incloses pertanyen cronològicament al núm. 1» (5); presenta fitxa bibliogràfica de llibres, articles i recensions en nombre de nou-cents noranta-cinc, alguns dels quals són completats amb sumàries indicacions de contingut (7-141); la segona part conté la taula única o *Índex d'autors, d'obres anònimes i matèries* [cal tenir en compte que els autors presents en aquesta segona part no són els dels estudis, referits en la primera, ans els antics objecte d'estudi] (143-150). [Sigui'm permesa una observació: si el «*Quèrn...*» conté bibliografia no sols sobre literatura, sinó també sobre llengua catalana de l'edat mitjana i d'altra banda assenyala recensions, sembla estrany que no indiqui aquelles dedicades a les recents compilacions documentals d'entorn l'any mil, en les quals, almenys en les publicades en aquestes pàgines, hom procura d'assenyalar la primerenca compareixença de paraules catalanes dins textos de baixa llatinitat: cf., a tall d'exemple, ATCA, XV (1996), 662 i algunes pàgines del present volum].— J. P. E. [13514]

Bibliografia 1996-1997, dins «*Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*», 53 (1997), 497-508.

Aquest primer lliurament d'un servei bibliogràfic, consistent en estricta llista alfabètica d'autors i títols, és realitzat per un equip, en el qual entra la «Societat Arqueològica Lul·liana», i el «Museu de Mallorca» amb la col·laboració dels serveis del Dipòsit Legal, i «pretén abastar les publicacions de caràcter històric fetes a Mallorca i a les illes de la Comunitat Autònoma, a l'igual que aquelles sobre Mallorca i les Illes Balears publicades a altres indrets [aquestes darreres certament podrien ésser més completes]» editades dins el bienni indicat en el títol; i així en són excloses aquelles publicacions «amb peu d'impresca anterior i sortides a llum al llarg dels anys relacionats». No cal dir que molts dels títols aplegats recauen en el nostre camp.— J. P. E. [13515

«Bibliographie Annuelle du Moyen-Âge tardif: auteurs et textes latins». VII (1997), VIII i 742 pp.

Aquesta bibliografia anyal presenta els autors per ordre alfabètic del respectiu nom (no cognom) llatí, dins la qual llista s'han introduït en el lloc corresponent els encapçalaments temàtics, com alquímia, filosofia, medicina, teologia, universitats, etc.; de més a més, en cada entrada nominal són indicades, si s'escau, les còpies manuscrites de l'obra estudiada en el títol introduït en la bibliografia. Els nostres d'enguany són els següents, en els quals la primera xifra es refereix a la pàgina i la segona al número d'ordre: Adam magister (per la *Summa Raimundi*) (2/6); el *Livro da Corte Imperial* (24/204); Alexander VI papa (25/208-210); Alfredus Gonterii (33/280); Antonius Andree (39-43/333-352); Armengaudus Blasii (62/499-502); Arnaldus de Villanova (63-68/508-559); Pseudo-Arnaldus de Villanova (68-69/560-572); Benedictus XIII papa (99/838-844); Bernardus Olivarius (!: Oliverii) (103/882); Durandus de Huesca (152/1289); Franciscus Eximiensis (!: Eximenii) (171/1455-1456); Franciscus (!: Garsias) Ximenes de Cisneros (178/1538); Fredericus, Siciliae rex (!: Trinacriae rex) (178/1546); Gregorius XI, *Bulla contra lullistas* (207/1773); Guido de Monrocherii (!: Monte rocherio) (213/1821-1822); Guido Terrena (213/1823-1824); Guillelmus Redonensis, *Apparatus in Summam de casibus magistri Raymundi* (230/1946); Hieronymus Catalani (! de Catalonia) (254/2167); Ignetus Contardus (283/2402); Iohannes de Casanova Barcinonensis (302/2570-2572); Iohannes Friburgensis, *In Summam confessorum magistri Raymundi* (323/2682-2684); Iohannes de Palomar (343/2903-2905); Iohannes Serra (354/3014); Iohannes-Ludovicus Vives (368/3122-3126); Martinus de Alpartil (421/3634); Nicolaus Cusanus (relate ad Raimundum Lulli: 455-456/4069); Nicolaus Eymerich (462-464/4123-4131); Nicolaus Paxius (Ps.) (467-468/4168); Petrus de Aragonia (495/4385); Petrus Ilerdensis (504/4448); Petrus de Luna (508/4491-4494); Petrus Thomae (515/4556-4557); Raymundus Lullus (541-550/4803-4875); Pseudo-Raymundus Lullus (550-552/4876-4879); Raymundus Martini (552/4880-4881); Raymundus Sabunde (552-553/4884-4889); *Opusculum ex dictis et sententiis venerabilium doctorum* (586/5086); Vincentius Ferrerius (653-655/5661-5670); Universitas Valentiae (665/5752). La taula de manuscrits citats en el volum té entrades per a Barcelona (675), Palma de Mallorca (681), la Seu d'Urgell i Tortosa (683), i València (684). Segueix la taula d'incipits (687-729) i la d'autors moderns (731-742).— J. P. E. [13516

Carles RIERA, *El llenguatge científic català* (Biblioteca cultural, 36), Barcelona, Barcanova 1994, 140 pp.

La intenció de l'autor ha estat la d'«oferir un resum d'informacions i comentaris sobre el llenguatge científic català» (9), dins el qual una primera part presenta «un panorama retrospectiu de les principals obres en llengua catalana sobre medicina, astronomia, matemàtiques, agricultura, alquímia, etc.» (11), panorama de noms d'autors i de títols d'obres que ens passa ràpidament davant els ulls en les pàgines 10-33 amb particular atenció a les successives aportacions lèxiques.— J. P. E. [13517

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Origen del plural dels noms acabats en -s en singular*, dins «Misc. Veny, I», 311-327.

Aquests noms tenien , -s' final tant en singular com en plural «perquè la , -s' provinent de l'acusatiu llatí després de la caiguda de la vocal posttònica coincidí i s'assimilà amb la , -s'' anterior, és a dir, -s' + -s > -s» (311), situació que es dona en altres casos; en les pàgines d'aquest article són exposades, amb repetició de les frases corresponents, les etapes que ha seguit l'evolució d'aquests finals des dels inicis més reculats de la llengua escrita fins al *Llibre dels fets* de Jaume I, d'una banda (312-315), i les interpretacions dels filòlegs, de l'altra.— J. P. E. [13518]

Antoni I. ALOMAR I CANYELLES, *Algorfa, golfà, porxo; alcuba; sostre, treginades*, dins «Misc. Veny, I», 411-422.

Precisada la significació de les dites paraules i llur correspondència històrica amb certes parts d'un edifici, l'autor aplega en textos i documents dels segles medievals i moderns fragments on els dits mots es troben (414-422), frases que permeten de precisar el significat canviant que els dits mots han tingut; p. e., ,algorfa' a Mallorca, ja en el segle XIV significava «habitaclle dalt de la planta baixa» o «damunt la botiga» (415-416); ,alcuba' seria l'espai d'una porxada dalt un terrat (418).— J. P. E. [13519]

Jordi BRUGUERA, *Mallorquí vericle (castellà viril): una proposta*, dins «Misc. Veny, I», 423-425.

El DCVB defineix aquell mot com a baleàric segurament perquè només el coneixia documentar el 1581 a Sóller; l'autor recorda que ja el *Diccionari Aguiló* el documentava el 1588 a Girona. La proposta s'adreça a l'Institut d'Estudis Catalans i demana d'integrar-lo en les futures edicions del diccionari normatiu. [N'acaba de comparèixer una altra mostra, en un text de Santa Clara de Perpinyà, 1713: «...dos àngels portant lo peu del baricle...»: cf. «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 535, línia 5].— J. P. E. [13520]

Joseph GULSOY, *L'origen del nom de lloc Malgrat i d'Es Malgrat (Mall.) i el problema de Malgrad/Benavente*, dins «Misc. Veny, I», 427-449.

Són nombrosos els llocs de Catalunya i de Mallorca que porten el topònim ,Malgrat' i en la primera part de l'article és indicada la consistència documental que cada un d'ells pot presentar des d'entorn l'any 1000, normalment en diplomes o altres textos ja publicats (428-435). Les seccions següents o discuteixen l'etimologia o s'ocupen de topònims no catalans. Hi ha bibliografia (448-449).— J. P. E. [13521]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Estudis de filologia catalana i romànica* (Biblioteca Sanchis Guarnier, 36), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, XX i 508 pp.

En homenatge a l'autor, en el moment de la seva jubilació de la docència universitària [homenatge al qual ATCA s'associa des d'aquestes línies], hom ha aplegat una sèrie de treballs seus esparsos en publicacions europees. Recauen en el nostre camp gairebé tots els que formen les dues primeres seccions *Consideració d'obres literàries* (1-88) i *De re lexicographica* (89-145). Són els següents: *Quina llengua parlava Plaerdemavida en el Tirant?* del 1993 (3-11);

Problemes lingüístics entorn del Tirant lo Blanc, del 1993 (13-37); *El medó 'aiguamel' d'Eiximenis*, del 1988 (39-43); *Una altra vegada «atovar» en el Curial e Güelfa*, publicat en aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), 378-384 (45-51); *Mas no-u fa en orrupte (Ausiàs March LV, 4)*, del 1987 (53-59); *Filiació dels textos del Viatge al Purgatori de Ramon de Perellós*, del 1980 (61-72); «*La gàbia gran no fa millor lo aucell*». *Postil-la als Secrets del prior Agustí*, del 1993 (73-84); *Sobre el vocabulari català-alemany de 1502: Vocabulari molt profitós per aprendre Lo Catalan Alemany y Lo Alemany Catalan*, del 1983 (91-97); *Un fantasma interlingüístic: de piscator regis i kingfisher a rall*, del 1993 (99-105); *Mescla de llengües en les «Gloses» de Munic (segles XIV a XV)*, del 1990 (107-112). Hi ha bibliografia (431-474), indicació de la procedència dels articles ací aplegats (475-478) i *Índex de mots comentats* (479-508).— J. P. E. [13522

Miquel BATLLORI, *Baltasar Gracián i el Barroc*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Ceferino PERALTA (Obra completa, VII; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 24), València, Tres i Quatre 1996, XII i 618 pp.

Recauen en el nostre camp els següents títols: *Els jesuïtes de la Corona d'Aragó*, del 1969 (19-32); *L'estiu de la joventut: Tarragona, Calataiud, Saragossa*, 1619-1627, del 1969 (33-57); *Docència a Calataiud i tercera provació a València*, 1627-1631, del 1969 (59-70); i *Moralista a Lleida i filòsof a Gandia*, del 1958 (71-85); *Entre la cort i Catalunya en armes: Saragossa-Madrid-Pamplona-Tarragona-València-Osca-Lleida*, del 1958 (99-130); *Els jesuïtes i la Guerra de Catalunya: 1640-1659*, del 1960 (131-184) i una Nota complementària: *Un nou testimoniatge del Corpus de Sang*, del 1949 (184-187); *La relació sobre l'auxili de Lleida durant la Guerra dels Segadors*: Ms. 959 (K.3.20), ff. 325-328v, Trinity College Library, Dublin, del 1958 (381-398), informació datada a la mateixa Lleida el 21 novembre 1646. Segueix un capítol dedicat a documents, normalment conservats a Roma, ARSJ, *Aragnonia*, on ultra notícies sobre jesuïtes de parla catalana, trobem informacions sobre els col·legis de Lleida 1633 (402-403), de Gandia (403) i de València (404), i narracions sobre la situació a Tarragona el 1619 (408-409) i els anys 1642-1645, en plena Guerra dels Segadors (420-427).— J. P. E. [13523

Miquel BATLLORI, *Cultura i finances a l'Edat Moderna* (Obra Completa vol. VIII). Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Marino BERENGO (Obra completa VIII; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 25), València, Tres i Quatre 1997, VIII i 620 pp.

EL prof. Berengo recorda en el pròleg que en els estudis de Miquel Batllori sobre l'orde dels jesuïtes «no es tracta de la història d'un orde..., sinó més aviat de la reconstrucció de l'impacte que els jesuïtes han exercit en la societat civil» (VII). Entre els títols reproduïts ací, els que recauen en el nostre camp són: *Els col·legis a Espanya durant el segle XVI*, del 1993, on hi ha notícies dels de terres catalanes (13-19); *Les obres de Joan Lluís Vives en els col·legis jesuïtics europeus del segle XVI*, del 1986 (65-89); *Antonio Vieira i el Barroc portuguès: L'ambaixada a Barcelona i a Roma el 1650*, del 1960 (275-284); i *Una visió apocalíptica del futur de Portugal*, del 1986 en què portava el títol d'Arnau de Vilanova. *Joan de Rocatalbada i Antonio Vieira* (285-292); *Una col·lecció d'edicions de teatre castellà del segle d'Or a la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona* (en col·laboració amb Carles Claveria), del 1928 (297-419). També hi són aplegades pàgines dedicades a l'antiga Universitat i Estudi General i al Col·legi de Montision, de Palma de Mallorca (495-500), als jesuïtes en la Universitat de Lleida (501-503), i ressenyes a llibres de Joan Reglà, M. Àngels Pérez Samper i Cèsar

Martinell (536-539 i 550-552); i pròlegs a d'altres d'Aina Le-Senne i Antoni Mundo i Fuetes (539-549.- J. P. E. [13524

Miquel BATLLORI, *La Il·lustració*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg d'Antoni MESTRE (Obra completa, IX, Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 26), València, Tres i Quatre 1997, XII i 550 pp.

Antoni Mestre defineix Batllori de «jesuïta atípic, radicalment catòlic liberal, i decididament català i democràtic» (VII), i assenyalava com a subjacent a tots els estudis del volum «l'actitud d'un sincer cristià, però amb esperit crític envers les deficiències eclesiàstiques, que sap trobar les coincidències entre els valors humans i els valors de l'Evangelí» (VIII). Hi ha en aquest volum tot un apartat dedicat a la Universitat de Cervera: 1717-1842, on són aplegats quatre títols d'anys diversos (167-209), seguit del dedicat a *Gregori Maians i Siscar, un il·lustrat valencià*, amb dos textos dels anys 1982 i 1971, respectivament (211-257); i de *El cardenal Despuig, un il·lustrat mallorquí*, del 1945 (259-270).- J. P. E. [13525

Joaquim BOTET i SISÓ, *Obra numismàtica esparsa i inèdita*. Edició i capítols introductoris de M[iquel] CRUSAFONT i SABATER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 444 pp.

El títol ja indica que no és reproduïda ací l'obra cabdal d'aquell autor, *Les monedes catalanes*. Les primeres pàgines en resumeixen la biografia (11-44) i estableixen la llista dels tres-cens dos títols a què puja la seva bibliografia en l'estat actual dels coneixements (45-62). La intenció d'aquest aplec és la de recollir tota l'obra de temàtica numismàtica, esparsa o inèdita, agrupada en cinc seccions: la de *Vària* inclou quatre títols: les pàgines dedicades a la numismàtica gironina dins la *Geografia General de Catalunya* de Francesc Carreras i Candi, del 1908-1912 (71-95); la *Notícia del volum tercer del Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña de J. Salat*, del 1912 (97-149); i dues informacions bibliogràfiques dels anys 1873 i 1891 (131-134 i 135-164). La segona secció conté cinc escrits dedicats al món antic: *La antigua Rhoda*, del 1873 (167-174; transcripció de dues inscripcions: 173); *Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion* del 1879 (175-225); *Data aproximada en què els grecs s'establiren a Empúries i estat de cultura dels naturals del país al realitzar-se aquell establiment*, del 1908 (227-284); *Monedes que es bateren a Catalunya en l'edat antiga (Seminari)*, del 1905 (285-295); i una informació bibliogràfica (297-300). Són set els estudis aplegats en la secció medieval: *Lettre à M. le Docteur Massot au sujet d'une monnaie Wisigotique inédite et des anciennes découvertes d'Ampurias*, del 1900 (303-309); *Notes numismàtiques: dos monedes wisigodes inèdites*, del 1815 (311-313); *Notas para el estudio de las monedas catalanas de la época de los condes y en especial de las de Gerona*, del 1889 (315-323); *Nota sobre l'encunyació de monedes aràbigues pel rey don Jaume*, del 1911 (325-344); *Poblacions de Catalunya que han batut moneda*, del 1871 (345-349); *Comentari al treball del sr. Loddo*, del 1913 (351-364); i *Notes numismàtiques: monedes de Terrassa*, del 1915 (365-366). La secció dedicada al temps Modern i contemporani aplega tres títols: *Notes numismàtiques: monedes d'Ibiça* del 1913 (369-390); *Notes numismàtiques: sobre les monedes catalanes anomenades massiair*, del 1915 (391-393); i *Les pallofes de Girona: la Seu i Sant Feliu*, abans del 1892 (395-408); finalment, la secció darrera aplega quatre articles dedicats a *Sigil·lografia i medallística; Sello de D. Ramon de Cabrera*, del 1888 (411-414); *Nota sobre un segell de plom del convent de la Santíssima Trinitat de València*, fins ara inèdit (415-417); *Medallas francesas de Luis XIV relativas a Cataluña*, del 1892 (419-429); i *Les medalles de Girona (s. XVIII-XIX)*, del 1979 (431-444).- J. P. E. [

Emmanuel POULE, *Astronomie planétaire du Moyen Âge Latin*, Aldershot (GB) i Brookfield (USA), Variorum Reprints 1996, XIV i 303 pp.

En aquest recull d'estudis són reeditats: *À propos des tables astronomiques de Pierre d'Aragon*, del 1966 (article II); i *L'astronomie de Gerbert*, del 1985 (article XI). Hi ha taula única d'antropònims i de conceptes (305-311).— J. P. E. [13526

Núria SALES, *Catalunya francesa, Catalunya Nord, Comtats, Rosselló, «Pyrenées Orientales», Terres catalanes de França, «Pays Catalan», Antiques vegueries del Rosselló-Vallespir, Conflent-Capcir i Cerdanya?*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 517-530.

Repàs de les denominacions que han tingut en els temps moderns i contemporanis els comtats catalans de la vessant nord dels Pirineus, dins el qual són reproduïdes les referències geogràfiques de cada un dels síndics locals que es troben en la documentació de la Junta de Braços dels anys 1640-1641.— J. P. E. [13527

Alice MARCET-JUNCOSA, *Du Roussillon et d'ailleurs: Images des temps modernes*, Perpinyà, Presses Universitaires [1993], IV i 332 pp.

Després de dues semblances d'Àlícia Marcet, signades respectivament per Pau Segué (1) i per Pierre Goubert (3-6), aquest volum, amb motiu de la jubilació de l'autora, posa a les mans del lector un aplec d'estudis de la mateixa, fins ara esparsos i ací reunits en seccions: en la primera, intitulada *Le Roussillon et son identité face aux États*, trobem: *L'identité roussillonnaise: un 'sous-ensemble flou' de l'identité catalane au XVIIème siècle*, del 1982 (9-18); *Le Roussillon, province catalane du Royaume de France*, inèdit (19-40); *Le Roussillon, une province à la fin de l'Ancien Régime*, del 1974 (41-58); *Provincialisme ou Nationalisme. Le cas du Roussillon*, del 1988 (59-71). La segona secció, intitulada *Après 1659*, conté: *La francisation et les résistances*, ofereix: *Une révolte antifiscale et nationale: les angelets du Vallespir (1663-1672)*, del 1977 (75-92); *Les conspirations de 1674 en Roussillon: Villefranche et Perpignan*, del 1974 (93-120); *La Cerdagne après le Traité des Pyrénées*, del 1981 (121-139); *Société Roussillonnaise et Catalanisme (à la fin du XVIIIème et au début du XIXème siècle)*, del 1978 (141-158). La secció tercera, sota el títol de *Société roussillonnaise et catalanisme*, conté *Les infâmes en Roussillon (du XIIIème au XVIIIème siècle)*, del 1984 (161-174); *Malades et maladies en Roussillon à l'époque moderne*, del 1984 (175-187); *Bourgeois et nobles: les «bourgeois-nobles» de Perpignan à la fin de l'Ancien Régime*, del 1984 (189-205); *Famille et patrimoine dans la société catalane*, del 1991 (207-216); i *Une abbaye roussillonnaise aux XVIIème et XVIIIème siècles: Saint-Genis de Fontaines*, fins ara inèdit (217-252). I sota l'epígraf de *Varia* trobem aplegats: *L'Université de Perpignan*, del 1989 (255-267); *Les relations maritimes et commerciales entre le Roussillon et les Baléares au XVIIIème siècle*, del 1982 (269-275); *Des Vaches et des Hommes: Questions et contestations sur les pâturages d'Andorre* (227-289); *Notes sur l'historiographie des Comtés du Roussillon, Conflent et Cerdagne à l'époque moderne*, del 1988 (291-300); i *Catalanisme et francisation chez Joseph-Sebastien Pons: une lecture de sa thèse de doctorat*, del 1987 (301-309).— J. P. E. [13528

Blat colrat. Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça. 1. *Narrativa i teatre* a cura d'Artur QUINTANA. 2. *Cançoners* a cura de Lluís BORAU i Glòria FRANCINO. 3. *Gèneres etnopoètics breus no musicals* a cura d'Hèctor MORET (Col·lecció La Gabella, 4-6). Sense lloc d'edició, Institut de Estudios Altoaragoneses i Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, 408, 208 i 350 pp.

Aquesta suma de cultura popular de la Franja de Ponent sobirana, consistent en la reproducció de narracions de tota mena aplegades els darrers anys in situ, ultra llur homologació amb la de les altres comarques catalanes, manifesta de vegades llurs arrels anteriors al segle XIX, com en parlar de Vicent Garcia, rector de Vallfogona (I, 236-239) o de les lluites entre moros i cristians dels segles medievals (I, 332-333). Les dites arrels semblen més visibles en el volum II, sobretot en la secció dels *Goigs*, alguns dels quals consten explícitament ja publicats el segle XVIII (62-63: *Goigs de la gloriosa verge i màrtir santa Quitèria...*; també hi ha records del 1705 (116).— J. P. E. [13529-13530-13531

Josep MASSOT i MUNTANER, *Escriptors i erudits contemporanis*. Pròleg d'Albert MANENT (Biblioteca Serra d'Or, 167), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, X i 334 pp.

Tal com diu Albert Manent en el pròleg, aquest llibre «recull trenta treballs de procedència diversa» (VIII), publicats en sis revistes i en dos diaris. Hi trobem pàgines que recauen en el nostre camp com *Falsificacions i falsificadors en la literatura catalana* (3-9: cf. ATCA, XIV (1995), 389, núm. 9980); o les dedicades a l'obra de Francesc de Borja Moll i Casanovas, del 1979 (201-206), de Jordi Rubió i Balaguer (dos, del 1987) (207-219); de Josep M. de Casacuberta i de Balanzó, del 1981 (221-231), de Ramon Aramon i Serra, del 1983 (233-236), de Miquel Batllori i Munné (dos, del 1979 i 1989) (237-247), de Jordi Carbonell, del 1991 (249-252), de Joaquim Molas i Batllori, del 1996 (263-269); hi recauen també la majoria de les pàgines de la quarta secció: *La història de la literatura catalana als Països Catalans* (273-281) i *La catalanística als segles XIX i XX* (283-288, ambdós del 1979); *Els estudis literaris entre el 1939 i el 1994*, del 1995 (289-302; cf. ATCA, XVII (1998), 679, núm. 12583), i *La catalanística avui*, del 1993 (303-306).— J. P. E. [13532

Valentí SERRA DE MANRESA, *Algunos aspectos caritativo-asistenciales de las órdenes terceras*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 91-95.

Aquestes pàgines es limiten a ésser una incitació a estudiar els aspectes caritatius i assistencials dels terços ordes religiosos, cosa que l'autor fa assenyalant en nota publicacions, sobretot nostres, dels segles barrocs sobre el tema: *Método para entrar y profesar en la Tercera Orden... de la Merced*, Tortosa, s. XVIII (92, nota 5); G. Ferrer, *El Christiano reformado...*, Barcelona 1659 (92, nota 6); Guillem Balet, *Sumari de la regla... de Sant Francesch*, Barcelona 1646 (93, nota 8); *Espéculo de la Tercera Orden de... S. Domingo*, manuscrit d'ACA, *Monacals. Universitat*, ms. 130 (93, nota 9); *Ordinacions de la nova germandat... de la Mercè*, Barcelona 1732 (93, nota 11); Atanasi de Barcelona, *Jardí Seràphich...*, Barcelona 1705 i 1774, i Estraccio, *Regla de la Tercera Orden... del Carmen*, Barcelona 1746 (95, nota 13); F. Boigues, *Regla y modo de vivir...*, Barcelona 1748 (95, nota 14); J. Monteys, *Via Sacra*, Girona 1699 (95, nota 15).— J. P. E. [13533

Joaquín MILLÁN RUBIO, *La Orden de Nuestra Señora de la Merced, redentora de cautivos*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 297-335.

Aplec de notícies, en la seva major part relatives a poblacions dels Països Catalans, extretes directament d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Monacals. Hisenda*, o a través de les obres de Marià Ribera o Faustí Gazulla; es refereixen als captius en tant que destinataris de l'activitat de l'orde (299-300), als sistemes d'ajut (301-305), a l'almoïna als captius (306-314), a les expedicions

de redempció (314-322; amb resum del primer registre de redempcions, del 1411: 322-327), als ajuts i als entrebancs de la mateixa (328-334).— J. P. E. [13534]

Alexandre OLIVAR I DAYDÍ, *Nou panorama de la investigació de la història de la litúrgia a Catalunya*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 45-105.

L'autor fa referència a una seva visió de conjunt sobre el mateix tema publicada fa vint-i-cinc anys i precisa que l'actual és delimitada pels Països Catalans, pels estudis publicats els anys 1969-1995, dedicats al coneixement de la trajectòria litúrgica en les nostres terres bàsicament per autors del país. El conjunt és estructurat en vint seccions i cada una d'aquestes conté llista numerada de títols i presentació global dels resultats. Les seccions són dedicades a l'antiga litúrgia hispànica (47-50: catorze títols), a repertoris i fons documentals (50-53: vint-i-tres títols), a estudis de conjunt (54-55: dotze títols), a sacramentaris (55-58: setze títols), a missals (58-60: set títols), a antifonaris de la missa (60-61: quatre títols), a leccionaris de la missa (61-62: tres títols), a pregària universal (62-63, un títol), a ofici diví i breviaris (63-65: vuit títols), a homiliaris (65-67: cinc títols: remarquem la llista de manuscrits d'homiliaris catalans), a processioners (67-68: quatre títols), a calendaris i santorals (69-72: quinze títols), a documents relatius a la pietat popular paralitúrgica (72-74: divuit títols), a rituals (74-80: disset títols), a usos, costumaris, directoris (80-82: deu títols), a música (82-87: trenta-un títols), a edificis, altars i objectes de culte (88-94: trenta-dos títols), a qüestions filològiques (94-98), a història del moviment litúrgic (98-99: quatre títols) i als historiadors de la litúrgia (99-101: sis títols). Hi ha taula d'autors dels treballs (104-105).— J. P. E. [13535]

Antonio RIERA MELIS, *La historia medieval en Cataluña (1990-1995). Un balance breve de las últimas investigaciones*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 501-567.

En aquestes pàgines hom pot trobar indicació de les institucions actives en el coneixement de la història medieval de Catalunya i en la publicació de les investigacions (503-510); resum dels camps en els quals s'ha centrat la dita investigació: fonts escrites, arqueologia, història local, demografia, història econòmica, història social, història de les estructures polítiques, de la religiositat, de la cultura, de les mentalitats, de les dones, de l'alimentació (503-528); en apèndix hi ha cinc quadres sinòptics d'allò que representa en referència quantitativa l'aportació de sis universitats catalanes i del CSIC (529-531) i bibliografies d'una cinquantena d'investigadors (532-567).— J. P. E. [13536]

Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, *Centres d'estudis i edició a l'àrea de Girona: camí fet i reptes de futur*, dins «Revista de Girona», núm. 181 (març-abril 1997), 70-75.

Pàgines informatives de l'existència i publicacions, sobretot de les periòdiques [tan repetidament presents en aquestes pàgines], del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, de l'Institut d'Estudis Gironins, de l'Institut d'Estudis Empordanesos, dels Amics de Besalú i del seu Comtat, de l'Institut d'Estudis Ceretans, del Centre d'Estudis del Ripollès, de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, del Centre d'Estudis Selvatans; d'altres institucions són més especialitzades com l'Associació Arqueològica de Girona o el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de la mateixa ciutat.— J. P. E. [13537]

Núria SALES, *Dos reculls d'Història Medieval editats pel CREPF de Perpinyà*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 709-714.

Presentació comentada d'estudis publicats en dos volums coordinats per Philippe Sénac, dins *Frontière et espace pyrénéen au Moyen Age*, Perpinyà 1992; i *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà 1995. [Assenyalem en les pàgines finals del mateix fascicle d'«Afers» les recensions dels llibres de Joan Peytavi i Deixona, *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimoni (segles XVI-XVIII)*, Perpinyà, el Trabucaire 1996, 188 pàgines; de Raymond Sala, *Dieu, le roy, les hommes... Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Perpinyà, El Trabucaire 1996, 537 pp.; i *Le Roussillon de la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (VIII-XXe siècles)*. «Actes du LXVII Congrès de la Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon», Perpinyà 1995, 570 pp.; són signades, respectivament, per Jordi Bonet, Eva Serra i Puig, i Modest Prats].— J. P. E. [13538]

Núria SALES, *Prensa rossellonesa i historiografia*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 691-699.

Des de mitjan segle XIX la majoria d'aportacions bibliogràfiques de primera mà relacionades amb el Rosselló s'haurien publicat en revistes, ja sigui com a números monogràfics, ja sigui com a articles; d'entre els primers semblen destacar els *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et Cerdagne*, de Bernat Alart, o l'*Epigraphie roussillonnaise* de L. de Bonnefoy (691-692); entre les bibliografies, destacaria l'*Essai de Bibliographie Roussillonnaise*, de René Noell, «...malgrat les omissions... instrument de treball fins ara insuperat...» (693). Els 'diaris' publicaren moltes pàgines d'autors seriosos basades en fons documentals (693-694); però la gran aportació fou la de les revistes d'erudició com el «Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales», els «Études Roussillonaises», «Terres catalanes» i els «Annals del Centre pluridisciplinari d'Estudis Catalans», de cada una de les quals són indicades les principals aportacions (693-695); cal afegir-hi les revistes més locals: «Conflent» i «Terra Nostra», de Prada; «Massana», d'Argelers; i els «Cahiers des Amis du Vieil Ile et des villages voisins».— J. P. E. [13539]

Glòria COMA I TORRES, *Estat de la qüestió de la historiografia a l'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 8-13.

Recordats els precedents d'escriptors targarins o d'escrits sobre la contrada com el viatge del baró de Maldà al seu senyoriu en el segle XVIII, aquestes pàgines assenyalen etapes i protagonistes de la historiografia urgellenca: la Renaixença tingué un gran nom: el de Valeri Serra i Boldú; la positivista, els tres capellans Joan Segura, Sanç Capdevila i Lluís Serreret; la revolució del 1936 ho capolà tot i les dècades següents amb dificultat donaven alguna mostra de vida i encara a través del nou Institut de Estudios Ilerdenses; del 1970 ençà, la nova empenya ve dels deixebles universitaris de l'escola de Jaume Vicens i Vives, es manifesta en publicacions periòdiques com el mateix «Urtx» i es pot basar en una xarxa d'institucions locals de cultura i en particular en els Arxius Històrics Comarcals, ultra el renovat Institut d'Estudis Ilerdencs i la nova Universitat de Lleida.— J. P. E. [13540]

Carmen BATLLE, *The Growth of the Cities of the Crown of Aragon in the Later Middle Ages*, dins «Misc. Burns, 2», 321-344.

L'exposició és reduïda als estats peninsulars i a Mallorca i les dades reduïdes al quadre final (343). Quant a Catalunya, la primera aportació de textos al problema del creixement de les ciutats ve de les actes de Corts, car només hi eren convocades, ultra les deu ciutats de Catalunya, les poblacions amb més de dos-cents focs de cristians; la constitució interna de les poblacions és deduïble de les *Cartes de poblament* (323) o dels privilegis sobirans; la demografia és deduïda dels fogatges i, allí on existeixen, dels *Llibres d'aveïnament* (325). Per a les ciutats valencianes cal tenir en compte els *Llibres del repartiment* i per a les poblacions noves l'esquema quadriculat de carrers paral·lels i transversals (336-337). Hi ha en aquestes pàgines descripció de la configuració de les poblacions, sobretot de les tres capitals.— J. P. E. [13541]

Barisa KREKIC', *Dubrovnik and Spain: Commercial and Human Contacts, Fourteenth-Sixteenth Centuries*, dins «Misc. Burns, 2», 395-405.

Abans del 1301 són coneguts a Dubrovnik per documentació ja publicada un mallorquí, tres tarragonins i un 'català' indeterminat; durant el segle XIV foren setanta-tres, cal suposar procedents de Sicília i del Ducat d'Atenes, també de Barcelona, València, Mallorca o 'catalans' en general (396); en el segle XV, els 'hispanos' documentats són dos-cents quaranta-cinc: del comerç d'esclaus s'anaren decantant vers la indústria de la llana (398); hi hagué cònsol de catalans (Joan Esparter), dos cirurgians de Barcelona i un metge 'físic' de València (399).— J. P. E. [13542]

Ester FERNÁNDEZ I MARQUÈS, *50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945-1996)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 10 (1997), 130-159.

Entren en el nostre tema gairebé totes les investigacions aplegades en la secció primera de *Linguística diacrònica i història de la llengua* (132-134), en la tercera de *Literatura medieval i literatura moderna* (140-141), en la cinquena, d'*Altres*, on trobem els treballs dedicats a Ramon Llull (144-148); segueixen les taules d'autors (148-153), d'universitats (153-155), i de tutors (155-158).— J. P. E. [13543]

Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL, *De los Gascones a Pedro el Ceremonioso: el diálogo historiográfico entre Ramon d'Abadal y Ramón Menéndez Pidal*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCIV (1997), 327-351.

Resum de la tesi doctoral de l'autor, particularment atent a la significació historiogràfica de l'obra de Ramon d'Abadal. A base tant de les publicacions i de la documentació personal del mateix d'Abadal, com de l'existent en els arxius de Miquel Coll i Alentorn i de Jordi Rubió i Balaguer i d'altres, l'autor refà aquella relació entre els dos historiadors que, sobre la base del seu coneixement exhaustiu de fonts i estudis sobre l'època, i a partir d'una trobada el 1955 a Saragossa debatent l'episodi carolingi de Roncesvalles, conduí a l'ingrés de d'Abadal a la Real Academia de la Historia (ingrés que d'alguna manera era un reconeixement de l'Institut d'Estudis Catalans: 339) i desembocà en l'estudi inicial per al volum XIV de la *Historia de España* de Menéndez Pidal dedicat a *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya* (341-347).— J. P. E. [13544]

Mercè RIBAS, Joan Francesc AINAUD, *Bibliografia de Joan Ainaud de Lasarte*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 15-38.

Llista de les publicacions del dit autor, distribuïdes en les seccions de volums (15-17), obres en col·laboració (17-18), participació en obres col·lectives (18-28), participació en publicacions periòdiques (28-34); pròlegs i presentacions (34-37), discursos (38) i documents no publicats (39). Els escrits no són numerats ni en llur conjunt ni en cada una de les seccions.— J. P. E. [13545]

Pep VILA, *Cartes d'Antoni Maria Alcover a Rossend Serra i Pagès, Narcís Oller i Johannes Fastenrath*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 331-352.

Presentació i transcripció de trenta-sis lletres o targes conservades en els fons dels tres dits escriptors a Barcelona, AHCB; trenta-tres foren adreçades a Rossend Serra i Pagès (334-348), dues a Narcís Oller (349) i una a Johannes Fastenrath (349-350); són datades després del 1901 i ultra els aspectes personals, hi ha nombre de notícies sobre el *Diccionari català valencià balear* i sobre el «I Congrés Internacional de la Llengua Catalana».— J. P. E. [13546]

Antoni I. ALOMAR, *Gabriel Alomar i Esteve (1910-1997)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 489-491.

G. R. B., *Gabriel Alomar i Esteve, un home de l'Arqueològica (1910-1997)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 492-494.

Arquitecte interessat en la conservació del patrimoni arquitectònic mallorquí, ho fou també en el coneixement de l'antic Regne de Mallorca, al qual dedicà monografies, indicades en la pàgina 491 [algunes de les quals foren resumides en aquestes pàgines].— J. P. E. [13547-13548]

Joan TORT I DONADA, Pere TOBARUELA I MARTÍNEZ, *El territori a través dels noms. Una conversa amb Ramon Amigó*, dins «Revista de Catalunya», núm. 124 (desembre de 1997), 49-62.

Reproducció d'una conversa amb Ramon Amigó i Anglès, en la qual ell exposa opinions i vivències relacionades amb l'onomàstica, tema al qual ha dedicat nombre de publicacions, les més significatives de les quals són resumides (59-60) i elencades al final (61-62); en el resum biogràfic destaca l'autodidactisme sota la supervisió de Josep Iglésies (51-52) i encara més d'Enric Moreu i Rey, que convocà l'any 1977 [cal corregir el '37 de la pàgina 53] el primer col·loqui de toponímia a la Sala de Comalats, i de Joan Coromines (53-54); la investigació dels topònims incloïa la de la corresponent documentació d'arxiu (55-56).— J. P. E. [13549]

Albert MANENT, *Ramon Aramon i Serra, simbiosi entre filologia i pàtria*, dins «Revista de Catalunya», núm. 124 (desembre de 1997), 19-30.

Semblança de qui fou Secretari General de l'Institut en ple franquisme el 1942 i després fins al 1990; recorda els anys de formació, les publicacions d'obres medievals (23-24) i dels «Estudis Romànics» (27), i sobretot la represa de vida i activitats de l'Institut d'Estudis Catalans del 1942 ençà, amb particular atenció a les jugades per a saltar les tanques de l'omnímoda censura franquista.— J. P. E. [13550]

Paul G. PADILLA, *Robert I. Burns, S. J.: A Bibliography of his Works, 1946-1996*, dins «Misc. Burns, 2», XIX-XXXVII.

Lawrence J. McCrANK, *R. I. Burns as Ethnologist and Historian of the Old World and the New*, dins «Misc. Burns, 2», 17-43.

Amb clara diferenciació dels anys, són elencats sota la llista cronològica del primer títol, llibres, articles, pròlegs i recensions publicats en els anys indicats en el títol, amb un complement d'altres dotze que en el moment de l'elaboració del recompte bibliogràfic es trobaven en curs de publicació.

El segon col·loca l'obra de Robert I. Burns en relació a les diverses escoles historiogràfiques nordamericanes actuals. Ell seria un d'aquells historiadors que encerten a relacionar passat i present i així influeixen en el futur. L'instrument del qual es serveix és l'etnologia i en particular l'estructuralisme cultural (20), que fusiona etnologia i història, en un intent de comprensió global de l'incipient regne de València basat en la lectura personal de tota la documentació i en una anàlisi visual de les altres restes materials, sense adscripció a una escola (26-28), però concentrat en la realitat concreta (30); així veu la confrontació de dues societats en conflicte, en la qual un dels elements decisius és la possessió o la pèrdua de l'esperança en el futur (32, nota 56).—J. P. E. [13551-13552]

Joan REQUESENS I PIQUÉ, *L'epistolari de Jaume Collell a Antoni M. Alcover*, dins «Misc. Veny, I», 165-187.

Desapareguts el juliol del 1936 els papers de Jaume Collell, dipositats en la impremta Anglada de Vic, les seves lletres es conserven en l'Arxiu Francesc de Borja Moll de Palma de Mallorca, d'on són transcrites (180-187). Entren en les nostres pàgines la informació de les edicions de textos antics realitzades per Jaume Collell (173, nota 23), la de l'existència de documents relatius a la inquisició catalana en l'ACA (181) i potser la darretera del 1926, en què el vigatà s'excusa en els seus més de vuitanta anys de col·laborar en el DCVB (187).—J. P. E. [13553]

Francesc TORRALBA, *El Dr. Eusebi Colomer*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXII (1997), 229-230.

Nota necrològica d'urgència davant la mort sobtada del prof. Eusebi Colomer, del qual remarca les obres majors (*El pensamiento alemán de Kant a Heidegger*; *Pierre Teilhard de Chardin, un evolucionisme cristià?*; i *Heidegger: Pensament i poesia en l'absència de Déu*), distingint-les d'un gran bloc de menors. Com a professor d'història de la filosofia, també subratlla la seva objectivitat a deixar parlar els autors estudiats. Un dels seus camps d'estudi hauria estat «la història de la filosofia catalana en general».—J. P. E. [13554]

Carles DUARTE I MONTSERRAT, *Joan Coromines, una vida al servei de la llengua catalana*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm. 27 (juliol 1997), 7-20.

Àlbum Joan Coromines. A cura de Josep FERRER I COSTA i Joan PUJADAS I MARQUÈS amb la col·laboració de Carles DUARTE i Àlvar MADUPELL. Pineda de Mar i Barcelona, Ajuntament i Curial Edicions Catalanes 1977, 408 pp.

Les primeres pàgines s'enceten recordant el reconeixement que ha tingut l'obra de Joan Coromines i el marc tant intel·lectual com polític de la seva activitat; «escau, però, oferir una visió més completa de la figura de Joan Coromines» bo i resseguint-ne l'itinerari vital (9), dins el qual destaquen tant la figura i influx del pare, Pere Coromines (9-11), com l'encarrilament de la vocació intel·lectual de Joan vers la filologia, els anys de formació universitària, el

treball en les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, el forçat replanteig del treball a l'exili després del 1939, i les grans publicacions del 1954 ençà, algunes de les quals són edicions de textos catalans antics.

La presentació global d'home i d'obra s'estén a més aspectes, sobretot en allò que es refereix a l'obra escrita, ja en les pàgines inicials de Carles Duarte i Montserrat, *El triomf de la voluntat* (11-52); segueixen les *Notes biogràfiques* de Joan Pujadas i Marquès, seqüència anyal dels esdeveniments personals entre el 1905 i el 1997 (53-176), completades per Josep Ferrer i Costa i pel mateix Joan Pujadas i Marquès amb la reproducció de més d'un centenar de fotografies de l'*Àlbum familiar* (177-281); Àlvar Maduell dreça *La llarga llista de les mil excursions* i la completa amb la *Llista numerada d'excursions* que les agrupa per anys des del 1923 al 1979 (283-252); i Josep Ferrer i Costa aplega la *Bibliografia*, organitzada en les seccions de *Llibres de lingüística*, d'*Edicions d'autors antics i moderns*, de *Traduccions*, de *Col·laboracions en obres d'altri*, d'*Articles* (370-390), de *Resenyes* (391-395), de col·laboracions en *Diaris* (396-398) i d'*Entrevistes* (399-401).— J. P. E. [13555-13556]

SOCIETAT CASTELLONENCA DE CULTURA, *Joan Coromines (1905-1997)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), [5-8].

Aquesta declaració institucional que encapçala, en pàgines extraordinàriament no numerades, el volum LXXIII d'aquella institució, recorda la trajectòria tant humana com acadèmica del polígraf, resumeix les seves grans aportacions científiques, i extracta aquelles frases de l'*Onomasticon Cataloniae* o del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, en les quals és reconeguda la col·laboració rebuda d'homes de la Castellonense.— J. P. E. [13557]

MAX CAHNER, *Els grans estudis de Joan Coromines sobre la llengua catalana. Notes per a un homenatge*, dins «Revista de Catalunya», núm. 114 (gener de 1997), 3-6.

Joan Coromines és ací recordat per mitjà de les seves tres grans obres: la *Gramàtica històrica catalana* (en la qual desembocaren els treballs d'edició de les *Vides de sants rosselloneses*), l'*Onomasticon Cataloniae* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*: «... aquestes tres obres representen els eixos fonamentals del seu pensament i de la seva aportació excepcional al coneixement de la llengua catalana» (6).— J. P. E. [13558]

LUIS GARCÍA IGLESIAS, *Las dificultades del P. Fidel Fita, S. J., para afincarse en Madrid*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCIV (1997), 525-588.

La documentació conservada en el fons Fidel Fita dins l'Archivo Histórico de la Provincia [Jesuítica] de Toledo, a Alcalá de Henares, permet a l'autor de refer les vicissituds del sojorn a Madrid de l'arenyc Fita, estada problemàtica perquè en principi totes les autoritats de la Companyia de Jesús l'haurien volgut afincat en la pròpia província d'Aragó. Ell lluità durant deu anys (1876-1886) per restar a Madrid, cada vegada més vinculat a l'Acadèmia de la Historia [recordem que dins aquesta institució publicà la col·lecció de *Cortes de los antiguos reinos de Aragón... y Principado de Cataluña*]. Hi ha, de més a més, en aquestes pàgines algunes pinzellades, amb la immensa capacitat de treball, definidores del seu caràcter: «candor y docilidad», en un primer moment (538: però la darrera aviat seria posada en dubte: 557), car a l'hora de la veritat hom li retrauria «violencia de carácter, fuego de imaginación y sensibilidad terrible» (571).— J. P. E. [13559]

Alejandro SANZ DE LA TORRE, *Antonio Furió y Joaquín María Bover, historiadores de la arquitectura mallorquina*, dins «Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando», 84 (Primer semestre 1997), 273-305.

Encara que l'obra escrita d'aquells dos antagonistes pertany al segle XIX, un i altre haurien donat crèdit excessiu als cronistes mallorquins del Barroc (Joan Binimelis, Joan Dame-to, Vicent Mut i d'altres); de fet, pàgines del primer depenien de les de Jeroni de Berard, *Historia de las villas y poblaciones de Mallorca*, dels anys 1784-1790 (282). Bover i de Rosse-lló, per la seva banda, el 1840 i següents reedità les cròniques de Dameto i de Mut (288-289).— J. P. E. [13560]

Philip D. RASICO, *Joaquim Miret i Sans: diari d'un viatge a Mallorca l'any 1916*, dins «Misc. Veny, I», 153-164.

Viatger constant (50: llista de trenta viatges documentats entre 1901 i 1918), de molts d'ells se n'ha conservat diari a Barcelona, BC, *Arxiu*; ací és publicat el del viatge a Mallorca el 1916, on consten visites a llocs lul-lians, a l'ARM, on admirà «lo magnífich còdice en vitela dels privilegis reials de Mallorca fet en 1331 per en Poal ab moltes miniatures i capitals» (161), i la invitació a visitar la part de la Cartoixa de Valldemossa propietat del bibliòfil Isidre Bonsoms i Sicart.— J. P. E. [13561]

Lluís GUERRERO I SALA, *Joan Serra i Vilaró, pioner dels estudis d'antropologia física i paleopatologia prehistòrica a la conca del Cardener*, dins «XXXIX Assemblea, I», 163-167.

Jaume MASSÓ CARBALLIDO, *Sis cartes de Pere Bosch Gimpera a Joan Serra i Vilaró (1918-1923)*, dins «XXXIX Assemblea, II», 169-174.

Encara que el contingut d'aquestes pàgines no recaigui en el nostre camp, Joan Serra i Vilaró sí que hi recau i, doncs, elles poden ajudar a configurar-li la fesomia intel·lectual i el curs dels treballs científics en la seva època solsonina. Hi ha bibliografia (167).

Una de les sis lletres, totes relacionades amb temes arqueològics i conservades en el Mu-seu Diocesà de Solsona, fa referència a una moneda romana, que Bosch i Gimpera retorna a Joan Serra i en transcriu la inscripció: «C[aius] V[ibius] C[aii] F[ilius]»; era dipositada a «la dolceria Latorra» de Barcelona (170).— J. P. E. [13562-13563]

Gener GONZALVO BOU, *Eduard Toda, historiador de Poblet*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», XV (1997), 103-127.

Exposició cronològica del descobriment juvenívol de Poblet i dels estudis dedicats per Eduard Toda al dit monestir, que, partint de concepcions romàntiques esdevenen cada dia més crítics i objectius; ultra els seixanta-vuit estudis sobre l'abadia (alguns d'ells dedicats al patrimoni arxivístic i bibliogràfic: 108), l'autor subratlla la importància del descobriment de l'arxiu de Poblet en els magatzems de la Real Academia de la Historia, de Madrid, dels esforços infructuosos perquè fos tornat al lloc d'origen i de l'interès constant a refer un nou arxiu, que arribà als 16.000 documents, relligats en vuitanta volums (113); n'haurien estat la síntesi la *Història de Poblet* programada en cinc parts, de la qual el 1935 isqué la quarta, *La destrucció de Poblet* (114; 125-127); ha estat redescoberta la terça, *La davallada de Poblet (1600-1800)*, ací resumida (116-125) i en curs d'edició dins la sèrie «Scriptorium Popule-ti».— J. P. E. [13564]

Pep VILA, *Lletres creuades entre Fèlix Torres Amat i Josep Tastú (1832-1838)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 123 (novembre de 1997), 104-143.

A París, Bibliothèqure Mazarine, hi ha allò que resta de la correspondència entre aquells dos catalanòlegs (115-116) [en el segon dels quals semblen sobreviure les idees d'Antoni de Bastero i Lledó entorn una llengua romana = catalana, mare de les altres llengües llatines: 108-114], en gran part centrada en obres i documents catalans antics; en la presentació de les seves *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes...*, Barcelona 1836, Torres agrai explícitament les informacions proporcionades des de París per Josep Tastú a base dels fons manuscrits o impresos de les biblioteques parisenses, sobretot de la BN, informacions que consten en les vuit lletres ací transcrites (118-142), només una de les quals, la cinquena del 20 agost 1834, fou escrita en català (128-130).— J. P. E. [13566]

Publicacions de Joan Veny, dins «Misc. Veny, I», 11-25.

Llista estricta dels estudis publicats pel prof. Joan Veny i Clar des del 1957 fins al 1997, amb indicació dels que en aquells moments es trobaven en curs de publicació. Hom ha desitriat els títols pròpiament lingüístics d'una banda (11-20), de les restants publicacions, de l'altra (20-21), i ha reservat seccions particulars als pròlegs (22-23) i a les recensions (24-25). Les pàgines inicials del volum presenten un resum biogràfic i acadèmic del prof. Joan Veny, amb indicació dels principals camps de la seva recerca.— J. P. E. [13566]

Josep M. MAS I SOLENCH, *Bartomeu M. Xiberta, historiador i teòleg*. Pròleg del P. Ramon RIBERA, carmelita, Barcelona, Editorial Claret 1997, 104 pp.

Biografia divulgativa dels «trets més característics de la seva personalitat i els temes que foren objecte del seu coneixement» (14); hi abunden, doncs, les anècdotes personals definitòries d'un tarannà, però els capítols centrals (estudis i professorat [27-44]; recerques entorn els teòlegs carmelitans de la XIV centúria, en particular dels catalans i en especial de Guiu Terrena: 47-60), són dedicats a temàtica que recau en el nostre camp, i el 1946 tingueren un reconeixement oficial de part de l'Institut d'Estudis Catalans (87-88). Hi ha bibliografia (97).— J. P. E. [13567]

Isabel JUNCOSA I GINESTÀ, *Bibliografia d'història eclesiàstica moderna i contemporània de Catalunya 1991-1993*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 297-317.

Llista de títols ordenats per temes i la de cada un d'aquests per ordre alfabètic d'autors; els temes són: generalitats; arqueologia-història antiga; història medieval; història moderna; història contemporània; i art. Trets els del penúltim, molts dels títols aplegats sota cada un d'aquests temes recauen en el nostre camp.— J. P. E. [13568]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA TOPOGRÀFICA

José HINOJOSA MONTALVO, *Abastecimiento y consumo de pescado en tierras alicantinas durante la Baja Edad Media*, dins *Sistemas alimentaris*, 209-222.

L'autor aplega en estudis ja publicats i en l'AM d'Elx, *Manual de Consells*, i d'Oriola, *Con-testador*, les dades sobre la política d'assortiment de peix fresc (Elx pretenia drets de senyoriu damunt les pròpies aigües i, doncs, sobre el peix que hi era pescat, com en tenia sobre la pròpia Albufera), que creà no poques dificultats en les relacions amb les poblacions veïnes, cosa que desembocà en el control municipal del mercat i en l'establiment de privilegis a favor d'autoritats i prohoms a l'hora de comprar. Assenyaem la llista de denominacions de peixos, la majoria en català (217-221).— J. P. E. [13569]

Pablo ROSSER, Inmaculada QUILIS, *Sistema defensivo bajomedieval de la Villa Cristiana de Alicante* (Monografías del Patrimonio Cultural de Alicante, 1), Alacant, Ajuntament 1996, 104 pp.

Informació de les excavacions realitzades en un pati de la Casa de la Vila, on han estat trobades construccions que són mostra del sistema defensiu dels segles XIV i XV (9-24); només dos fragments de terrissa d'entre els trenta-un ací descrits porten, respectivament, l'anagrama JHS' i la salutació 'Ave Maria' (25; cf. 29), són aprofitats fragments textuais relatius a punts concrets dels murs de defensa (51, 58, 60-62) i, ja de forma sistemàtica, les successives providències reials per a l'enfortiment dels murs des del 1251 al 1779 (63-73), moltes de les quals procedeixen directament de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA, *Reial Patrimoni i Canc.*, reg.: 104). Hi ha bibliografia (101-103).— J. P. E. [13570]

André CONSTANT, *Chateau et peuplement dans le Massif des Albères et ses marges du IX au début du XIe siècle*, dins «Annales du Midi», 109 (1997), 443-466.

Localitzat entre Cotlliure, Roses i el Pic de Costabona el terreny del massís estudiat, som informats que la base documental de l'estudi és constituïda per les compilacions de Pèire de Marca, Francesc Monsalvargé i Fossas, Raimon d'Abadal i de Vinyals, i pel *Liber feudorum maior* (444, nota 5). Els punts fortificats de les Alberes són documentats en la *Historia Wambae regis* de Julià de Toledo i per prospeccions arqueològiques en el Puig Rom o Puig de les Muralles; l'autor repassa la documentació dels segles IX i X, troba confirmats dos dels tres punts defensius de la *Historia Wambae regis*, set altres 'castra' i alguns 'montes' que semblen haver estat fortificats, uns i altres dotats d'un territori (447-452), sovint terres del fisc; la terra de possessió del comte també duia el nom de 'palatium' (454: quadre sinòptic); i així aparegueren nous 'castella'. Tant sobirans com comtes hereditaris dotaren amb les dites terres els nous monestirs, deu dels quals a les Alberes, set d'ells col·locats prop d'un 'castellum', que els assegurava protecció (456); les fortaleses també haurien estat els punts, a partir dels quals s'hauria realitzat la repoblació i l'explotació de les terres ermes (Cadaqués era qualificat així el 1029) (461-464). Hi ha tres croquis geogràfics i tres fotografies.— J. P. E. [13571]

Enric CLIMENT I MARTÍ, *Les formes i els usos de l'article en dos escriptors del primer Quinque libri de la parròquia d'Alboraia* (1595-1612), dins «Misc. Colón, 7», 281-292.

Els dits *Quinque libri* pertanyen a l'Arxiu Parroquial d'Alboraia; el primer fou escrit per més de sis mans, però l'autor es limita a esbrinar l'ús que fan de l'article dos dels escrivans, Vicent Esteve, que enceta les anotacions els darrers anys del segle XVI (282), i Miquel Pons (283-286), actuant entre el 1608 i el 1612. Analitzats els usos, l'autor arriba a la conclusió que ja és present l'article masculí 'el', el plural 'els' i que també és emprada la fórmula

d'article seguit de possessiu i després de substantiu (290); aquest darrer seria clarament autòcton, sense influència castellana.— J. P. E. [13572]

Ximo TODOLÍ, *Proceso a Garcés dependiente de la real fábrica de loza de Alcora*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 47-88.

Una denúncia provocà la sospita que Pere Garcés espiava els procediments industrials de la porcellana de l'Alcora a fi de muntar una fàbrica competitiva prop Vall de Crist, sospita que desembocà en procés judicial durant els primers dies de març del 1746; les actes s'han conservat a Castelló, Arxiu de la Diputació, d'on són transcrits (63-73); amb motiu de les informacions fou trobada documentació comptable relativa a les diverses classes de treballadors (torners, pintors, etc.) i a llur productivitat, també transcrita (75-86). Les informacions d'aquell procés permeten de conèixer totes les etapes de la fabricació de les peces d'obra de l'Alcora'.— J. P. E. [13573]

Roser PUIG TÀRRECH, *Un exemple d'endeutament municipal a l'Alcover del segle XVIII*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 77 (gener-març 1997), 37-39.

Després de la Guerra de Successió, les economies municipals es trobaven tan sobrecarregades que, com en el cas de l'Alcover, eren incapaces de pagar la conducta del metge municipal; les vicissituds d'aquell deute cuejaren fins al 1756, en què deutors i creditors arribaren a una composició, coneguda pel corresponent acte notarial, de Tarragona, AHA, 451, que resumeix tot l'afer.— J. P. E. [13574]

Ricard CAÑELLAS I BATET, *Evolució dels conreus a l'Alcover del segle XVIII a meitat del XIX (I)*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 79 (juliol-setembre 1997), 16-28.

La base arxivística d'aquestes pàgines és [almenys cal suposar-ho] a l'Alcover, AM, on es trobarien els *Llibres del repartiment del reial cadastre*, en concret els dels anys 1736, 1752, i 1779; de les dades es dedueix que la superfície dedicada al conreu oscil·là entre els 2.367 i els 2.581 jornals; de les altres dades es dedueix que l'Alcover [a diferència d'allò que fou general a Catalunya] les superfícies dedicades als diversos conreus, àdhuc als més redditicis com la vinya, no haurien augmentat durant el segle XVIII.— J. P. E. [13575]

Alghero, *la Catalogna e il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, a cura di A. MATTONE e P. SANNA. Atti del Convegno, Alghero 30 ottobre - 2 novembre 1985, Sassari 1994.

Actes només conegudes per referència.— J. P. E.

[13576]

David IGUAL LUIS, *Mobilitat poblacional i activitat econòmica a l'Almassora medieval*, dins «La Murà. Revista del Museu Municipal d'Almassora», 1 (1997), 51-72.

L'autor qualifica les presents pàgines de 'recorregut heurístic' (69) pels arxius de Barcelona, ACA, de València, ARV, AMV, Arxiu del Col·legi del Patriarca; de Castelló, AM, de Vila-real, AM, i de Sogorb, Arxiu de la Catedral, on aplega primer les notícies relatives a la

demografia (de 306 focs el 1373, tocà fons el 1481 amb 102) (53); alguns d'aquells caps de casa han deixada constància més personal en la documentació, ni que fos pel fet que s'aveïnaren, sobretot a Castelló, i figuren en els *Llibres de vâlues de la peita* o en els *Llibres de compres i vendes* d'aquell AM (56-57; cf. 62-63); els *Llibres de la cort del justícia* del mateix arxiu transmeten notícia d'operacions comercials conflictives (59-60), explicables pel fet que el de Castelló era el mercat comarcal de més volada (60-61); l'exempció de peatge o lleuda atorgat per Jaume I hagué d'ésser autoritativament precisat de forma extensiva a ,tor' peatge i lleuda i féu dret en el regne de València (66); malgrat tot, el fet que Castelló fos vila directament sotmesa a la corona i Almassora només de senyoriu eclesiàstic, decantaren manta decisió reial a favor de la primera (67-68), encara que el carregador de la platja seguís funcionant malgrat la prohibició (67-69).— J. P. E. [13577

Joaquim APARICI MARTÍ, *Aprender un oficio y servir. Perspectivas laborales para los jóvenes del Alto Palancia en el siglo XV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1977), 485-505.

En arxius diversos de Sogorb (de la catedral i municipal) i de València (ARV) l'autor ha aplegat cent setanta-nou contractes de servei (492, nota 16), només quaranta-tres dels quals foren també d'aprenentatge (vegeu els quadres detallats en les pàgines finals: 499-503 i 504-505); hi ha notícia d'un per a aprendre de lletra, on trobem la distinció de grau entre «llegir les baceroles» i «llegir contractes i processos» (487). En el cos de l'article trobem resumides, sovint amb transcripció de fragments en català o en llatí, situacions diverses conegudes per la documentació rica en detalls personals, moltes de les quals relacionades amb consensuada o imposada finalització de contracte.— J. P. E. [13578

Cinta PUJOL CARABANTES, *El dibuix del territori andorrà*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 43 (1997), 67-80.

El segle XVIII fou ric en representacions cartogràfiques d'Andorra; entre el 1717 i el 1777 en foren realitzades almenys quatre: Lhuillier 1717; Grandvoinet 1772; Lengelée 1777; Puigt 1788; mapes que foren publicats en ocasions diverses (el de l'andorrà Anton Puigt, escrit en català, fou integrat en les *Memorias para la historia de los pueblos de Catalunya...* de Francisco de Zamora; ací són reproduïts els de Grandvoinet i de Lengelée (69-70). Hi ha bibliografia (78-80).— J. P. E. [13579

Glòria CAMARERO, *L'arquitectura dels indians al Maresme: el Xifré d'Arenys de Mar*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 55 (abril 1996), 19-25.

Les primeres notícies de Josep Xifré i Casas, són del segle XVIII, documentades amb reproducció fotogràfica de la partida de baptisme del 1777 (Arenys de Mar, Arxiu Parroquial de Santa Maria, *Llibre 7*: 20); amb el canvi de segle començava l'aventura americana d'En Xifré.— J. P. E. [13580

Pascual ORTEGA, *Aragonesisme i conflictes ordes/vassalls a les comandes templeres i hospitaleres d'Ascó, Horta i Miravet (1250- 1350)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), 151-178.

Superant la historiografia tradicional, que s'havia centrat sobretot en la discussió sobre la pertinença a Catalunya o a l'Aragó de les comandes primer templeteres i després hospitaleres del Baix Ebre, el reexamen de la documentació del període contemplat porta l'autor a exposar els enfrontaments entre les comunitats dels pobles i els ordes sobre la qüestió de la justícia, que els religiosos reivindicaven per a ells i que els pobles volien en mans del rei, fins al punt que el conflicte fou sotmès a les Corts. El desenllaç arribà amb la desfeta de la Unió, per tal com els hospitalers romangueren al costat del rei i els populars seguiren els unionistes. Després d'Épila, Pere III el Cerimoniós confià al conseller reial i castellà d'Emposta, Juan Fernández de Heredia, l'execució dels càstigs dels populars que havien participat en la guerra. L'avinentesa fou aprofitada per preservar i reforçar el domini de l'Hospital sobre les poblacions d'Ascó, Horta i Miravet.— J. de P. [13581

Pau M. CASADEVALL, *Els Carmelites a Barcelona 1292-1992*, Barcelona, Editorial Claret 1992, 300 pp.

En les primeres pàgines del llibre trobem indicació de les fonts: Barcelona, ACA, *Monacals. Universitat; Monacals. Hisenda*; ACB, *Speculum septem ecclesiarum*; ADB, *Regestum collationum; Regestum communium; Regestum gratiarum*; Arxiu Provincial dels Carmelites; BC, ms. 1220; BU, ms diversos; Roma, *Archivum Generale Ordinis Carmelitarum*; Valls i Vilafranca del Penedès, Arxiu de les monges carmelites (13-21); aquestes fonts, completades amb la corresponent bibliografia (23-33) i amb documentació ja publicada per altri (per exemple, en els *Documents...* d'Antoni Rubió i Lluch), permeten a l'autor de reconstruir les línies generals de la comunitat carmelitana antiga en la ciutat de Barcelona, inaugurada contemporàniament a la caiguda de Sant Joan d'Acree; constituït Estudi General de l'orde, el Convent barceloní del Carme presentà en el segle XIV un bon estol de filòsofs i teòlegs (52-54) i en el XV, un de grans predicadors, sobretot en la persona de fra Guillem Tolzà (68). Amb el segle XVI s'imposaren les veus que demanaven reforma també dels convents (71-75), cosa que desembocà en el desdoblament de l'orde en dos, el dels calçats i el dels descalços, cada un dels quals tingué la corresponent branca femenina (121-126). Assenyalem els capítols dedicats al Col·legi del Sant Àngel de Barcelona destinat a la formació dels estudiants de l'orde des de darreries del segle XVI (85-93; cf. 237-239), a completar amb les biografies dels catedràtics en l'Estudi de Barcelona i d'altres carmelites destacats, alguns d'ells escriptors (102-111; 151-153). Tant la Guerra de Separació (113-119) com la de Successió (147-153) repercutiren molt en la comunitat i alguns dels seus religiosos integraren el nombre de sis-cents setanta-sis eclesiàstics o el de la setantena de catedràtics de l'Estudi General empresonats o foragitats després del onze de setembre del 1714 (150-151). A base de cròniques del convent som informatats tant de la vida interna com del culte en aquells segles barrocs (127-137) i de les seves bases econòmiques (139-145); també de la vinculació, ja des del segle XIV, de nombre de gremis i confraries a l'església del Carme (179-184), en particular de l'específicament carmelitana de l'escapulari (185-189), amb himnes com el *Gaude Virgo, mater Christi* o els *Goigs de Nostra Senyora del Carme* (191-195: reproducció fotogràfica d'una còpia del 1605: 193). Hi ha en apèndix llista dels priors de la província de Catalunya (224-230) i dels del convent de Barcelona (231-236).— J. P. E. [13582

Linda A. McMILLIN, *Sacred and Secular Politics: The Convent of Sant Pere de les Puel·les in Thirteenth-Century Barcelona*, dins «Misc. Burns, 2», 225-237.

Encara que escassa, la documentació actualment conservada a l'Arxiu de Sant Pere de les Puel·les (completada amb alguna altra de l'ACB, *Pergamins*, i de l'ADB, *Fons de Santa Anna*, per-

met de conèixer algunes formes de relació entre el monestir i el món extern a ell, començant pel papa: la submissió directa a la Santa Seu (226) resultà conflictiva envers el bisbat de Barcelona, però beneficiosa tant per al monestir com per a la seva vinculació amb la casa reial, que també li atorgà protecció. Sant Pere de les Puel·les tingué monestir filial, Santa Cecília d'Elins, col·locat sota la seva obediència (228). La relació amb els dominicans de Santa Ceterina de Barcelona fou cordial (el 1255, una venda era feta «cum consilio fr. Raymundi [de Penyafort!]» (220), no, en canvi, amb els Hospitalers ni amb Santa Eulàlia del Camp (230). També fou conflictiva la relació amb els veïns de les nombrosíssimes i esparses peces de terra del monestir o amb els afectats per deixes testamentàries (232-234); particularment conflictius haurien estat els drets de moltura dels molins de Sant Pere (235-237).— J. P. E. [13583]

Carme BATLLE, *La albóndiga, centro comercial de Barcelona, durante el siglo XIII*, dins «Misc. Pissarino», 61-81.

El pergamí 1-6-1194 de Barcelona, ACB, ací transcrit (180-181), reporta un procés i sentència judicial del 1264 sobre l'alçada d'un edifici i les vistes a través de finestres damunt l'alfòndec de Berenguer de Montcada. L'autora aplega notícies sobre els fonduks catalans documentats a començament del segle XIII (63), sobre les transaccions de què fou objecte el dret d'explotació (una d'aquestes el col·locà en mans del dit Berenguer, a canvi de les alqueries d'Altea/València, el 1258) (ACA, *Canc.*, reg. 9) (64-65; sobre Berenguer de Montcada: 67-69, a base del seu testament); i sobre els alfòndecs barcelonins, en particular el que fou objecte de la sentència comentada, llur veïnar, activitats bancàries (76) i de tràfec portuari (77-79).— J. P. E. [13584]

F. DOMINGO SELLART, *Noves aportacions al Catàleg dels croats de Barcelona*, dins «Acta Numismàtica», 27 (1997), 67-70.

Són ací descrites aquelles peces «que presenten variants fins ara no catalogades» (67); de fet, trobem les inscripcions de cinc, datables entre mitjan segle XIV i el 1674 (67-68); hi ha fotografies de les peces, en algunes de les quals són visibles les inscripcions (69).— J. P. E. [13585]

Dolors SANAHUJA I TORRES, *Els Burgès, una família de mercaders a la recerca de l'ascens social*, dins «Anuario de Estudios Medievales», XXVII (1997), 969-988.

Els arxius barcelonins d'ACA, ACB, AHPB i el de la BC, als quals s'han d'afegir el municipal de Viladecans i el privat de la baronia d'Eramprunyà, han proporcionat la base per a aquest repàs d'una raguèlia bugesa documentada des del 1227 i ben coneguda pels testaments i sobretot per l'inventari del 1310, d'ACB, *Notaris. Bernat Vilarrúbia* (970-974); durant tot el segle XIV intervingué en el govern municipal de Barcelona (974-976), aviat tingué contactes amb la casa reial (977-978) i a finals de segle ja n'havien esdevingut persones de confiança i cavallers (uixer d'armes del rei) (979) i intervingueren en els afers de la successió de Martí l'Humà (980); el protagonisme no minvà sota els Trastámara, ans al revés, la fidelitat a Joan II fou d'una banda font de represàlies populars, però de l'altra ben recompensada (982-984); en la dècada del 1520 ja s'havien enfonsat (985-987). [No hauria estat sobrer de recordar que entorn el 1420 Felip de Malla dedicava el *Memorial del pecador remura* Francesc Burg(u)ès de Viladecans, ja retirat de responsabilitats polítiques: cf. «Els nostres clàssics, A-118», a cura de Manuel Balasch, Barcelona 1981, 87, línies 116-117 i 123].— J. P. E. [13586]

Carolina CAMAÑES, *Elisenda de Montcada i Constança de Cardona, una estima i un projecte inoblidables*, dins «XXXIX Assemblea», I, 347-353.

Narració de l'origen del monestir de Pedralbes, de la col·laboració que la reina trobà en la seva cosina Constança de Cardona, i de la construcció de la Sala Capitular, coneguda aquesta fins al mínim detall pels dos primers manuals notariais de l'Arxiu del monestir, sobretot pel segon (349), i descripció de la dita sala i dels seus principals ornaments, com és ara la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats o del Capítol; es conserva l'època de Pereça Closa datada el 1420, per la feina de policromia (350); també són indicades les set primeres abadesses, soterrades sota les respectives lloses a la Sala Capitular (351-352). Hi ha bibliografia (352-353).— J. P. E. [13587]

Tomás LÓPEZ PIZCUETA, *Estudio de un patrimonio urbano: la Pia Almoina de Barcelona en los siglos XIII-XIV*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 427-450.

Resumits els treballs anteriors sobre aquella institució de caritat, en particular els de Josep Baucells i Reig (428-431), l'autor es proposa de descriure el seu patrimoni immobiliari dins la ciutat de Barcelona, a base de quatre-centes vint-i-tres declaracions de propietat útil sota l'eminent de l'Almoina contingudes en el *Capbreu de 1317*, i de les dades del *Llibre verd* (431); amb transcripció de les frases que les descriuen, l'autor refà la tipologia d'una casa normal barcelonina d'aquell començament del segle XIV i dels seus posseïdors (431-442), i la localització de la propietat eminent de la Pia Almoina en els diversos quarts de la ciutat (443-449).— J. P. E. [13588]

Francisco MARTÍNEZ CAMAÑO, *Crisis de subsistencias y estructuras de poder: el ejemplo de Barcelona en los años 1339-1341*, dins *Sistemas alimentaris*, 251-262.

Pàgines definides per l'autor de primera aproximació al tema, realitzada a base, sobretot, de la documentació inèdita o publicada de l'AHCB, *Llibre del Consell*, completada amb ACA, *Canc.*, reg. 607. Entorn el 1340 és documentat l'augment del preu del blat en un 130%; en canvi, l'abril del 1339, l'augment del 100% provocà un avalot de poble. Davant aquell fet, la política del Consell de Cent serà la de controlar mesures, qualitat i preu del gra, tot i que aquestes decisions agreugessin l'endeutament municipal; la de vedar tota treta de gra; i, finalment, la de segrestar qualsevol carregament de gra en ruta per la costa barcelonina, cosa que augmentà la tensió amb Tortosa; a fi d'evitar-la, Barcelona comprà el senyoriu de Flix i hi construí un descarregador per a les embarcacions que baixaven per l'Ebre, cosa que permetia d'assortir Barcelona sense dependre de Tortosa.— J. P. E. [13589]

Nenad FEJIC, *Une lettre de la municipalité de Barcelona au recteur et aux conseillers de la ville de Dubrovnik (Raguse)*, dins «Misc. Pistarino», 317-324.

El document, conegut des del 1934, fa referència a un mercader català, Pere Doy, viatger en nau de la ciutat d'Ancona, de Venècia, presa el 1378 per vaixells de Ragusa, en guerra amb Venècia; el Consell Menor ragusí autoritzà de sotmetre'l a torment a fi d'obtenir més informació. Per la seva banda, els catalans amos del gènere confiscat demanaren la intervenció tant de Pere el Cerimoniós com de les autoritats de Barcelona; la consegüent ambaixada provocà un seguit d'actuacions tant a Dubrovnik com en els tribunals reials de Zara i de la cort reial d'Hongria, resumits en aquestes pàgines. La pau de Torí del 1381 precipità la solució.— J. P. E. [13590]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Una flotta catalana contro i corsari nel Levante (1406-1409)*, dins «Misc. Pistarino», 325-355.

La lluita declarada amb Gènova durant la segona meitat del segle XIV provocà una situació d'inseguretat marina absoluta entorn Sardenya; les ciutats marineres de la corona s'ofereiren a col·laborar amb el rei en l'establiment d'una policia de la mar, però li demanaren d'arribar a la pau amb Gènova, la del 1402, pau que el 1405 era trencada per episodis de cors entorn de les illes gregues de la mar Egea (327), algunes de les quals eren sota control de Gènova. L'episodi i les seves conseqüències són resumits a partir d'ACA, *Canc.*, reg. 2212 i 2314; un dels corsaris era el biscaí Pedro de Larraondo (332-334); hom projectà en ocasions diverses un estol de càstig, documentat en l'ACA, *Canc.*, reg. 2249-2251 i d'altres, en l'AHCB, *Llibre del consells, Lletres comunes originals, Clavaria*, i en el *Manual de novells arditis*; i a Caller, Archivio di Stato, K-3. Tor plegat desembocà en la intervenció a Sardenya comanada per Martí el Jove el 1409.—J. P. E. [13591]

Joan BASSEGODA I NONELL, *La façana major de la Seu de Barcelona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 175-205.

El punt de sortida d'aquesta narració és la traça per a l'acabament de la façana de la Seu de Barcelona que, per encàrrec del capítol, l'any 1408 dibuixà damunt pergami el mestre Carlí Galtés i es conserva en l'ACB, traça que després ha estat element tingut en compte en els intents posteriors d'acabar la dita façana, l'autenticitat de la qual traça, en la lluita d'influències a favor d'alguna de les solucions, ha estat posada en dubte per raons insostenibles (185, 188, 189, 191). Hi ha bibliografia (204-205).—J. P. E. [13592]

Joan AINAUD I DE LASARTE (+), Anscari M. MUNDÓ, Joan VILA-GRAU, M. Assumpta ESCUDERO I RIBOT, Sílvia CAÑELLAS, Antoni VILA I DELCLÒS, *Els vitralls de la catedral de Barcelona i del monestir de Pedralbes*. Fotografies de Ramon ROCA I JUNYENT (Corpus Vitrearum Medii Aevi. Espanya 9. Catalunya 4), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 396 pp.

La major part de les pàgines d'aquest volum són dedicades a la reproducció dels corresponents vitralls, a llur anàlisi tècnica i artística i a explicacions introductòries; en el capítol, però, de la Seu de Barcelona, hi ha un apartat on, sota el títol de regests, trobem resumides i transcrits per Sílvia Cañellas les anotacions de sèries diverses de l'ACB, sobretot dels *Llibres d'obra*, relatius als dits vitralls; la documentació és datada entre el 1072 i el 1577 (37-84). Les pàgines finals ofereixen un glossari de mots i d'expressions tècniques, de Joan Vila-Grau (369-374) i bibliografia aplegada per Joan Ainaud i de Lasarte, Sílvia Cañellas i M. Assumpta Escudero (375-381).—J. P. E. [13593]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Uns menús diferents. L'alimentació d'esclaus i captius els darrers segles medievals*, dins *Sistemes alimentaris*, 543-565.

La base d'aquestes pàgines és constituïda pels detallats *Comptes dats per En Johan Tort, pe-rayre...*, conservats a Barcelona, AHCB, C-VII-22, i transcrits ací (556-563). Corresponen a un mes d'estiu del 1454 en què el dit Tort estigué encarregat d'alimentar uns deringuts a conseqüència d'una operació naval; l'autora completa les dades de la seva font amb les proporcionades sobre el tema per processos diversos (545) i dóna la llista de l'avituallament de la galiota barcelonina que féu la captura (546-547); els sarraïns foren alimentats d'acord amb llurs prescripcions, de forma diversa a com ho foren els cristians (551 i 553: quadres sinòptics dels productes comprats tant per als dinars com per als sopsars).—J. P. E. [13594]

Jaume AURELL I CARDONA, *L'emmagatzematge d'aliments a les llars mercantils de Barcelona a les darreries de l'Edat Mitjana*, dins *Sistemes alimentaris*, 649-654.

Protocols notarial de l'ACB, de l'AHCB, i de l'AHPB, i en concret els que contenen inventaris 'post mortem', han proporcionat a l'autor dades sobre mètodes d'aculturació i d'emmagatzematge, 1370-1470: aquests es concentraven en el celler, però també es podien trobar en botigues i a les entrades de les cases. Ultra l'enumeració d'objectes en el celler d'Antoni de Noguera (650-651), l'autor resumeix dades procedents d'altres inventaris.— J. P. E. [13595]

Jaume AURELL I CARDONA, Alfons PUIGARNAU I TORELLÓ, *Iconografia a les llars mercantils del segle XV. Mentalitat, estètica i religiositat dels mercaders de Barcelona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 45 (1995), 295-331.

Recerques menades a l'AHPB i a l'AHCB permeten de detectar en testaments i capítols matrimonials la presència d'objectes artístics de l'època medieval, normalment descrits de faiso molt sumària, encara que algunes vegades es troba la precisió que una pintura és 'de bona mà' o apareix una subtil distinció entre objectes 'vells' i 'antics'. Els autors creuen apreciar que les icones catalanes dels mercaders medievals seguien els models francesos més que els italians. L'lur funció consistia a ésser petits instruments pedagògics que ajudarien a recordar els temes fonamentals de la doctrina cristiana.— J. de P. [13596]

Corrado ZEDDA, *La piazza commerciale di Cagliari tra Barcellona e Napoli nel XV secolo*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 77-92.

Els documents notarial barcelonesos, i en particular els manuals d'assegurances marítimes, completats amb el registre de duana de Càller dels anys 1427-1429, [d'ACA], omplen els buits de la documentació notarial conservada a Càller, Archivio di Stato, *Atti notarili*. L'economia sarda hauria crescut vers mitjan segle XV i les operacions de comerç marítim s'haurien concentrat en un primer moment a l'Alguer, després cresqué Càller. És resumida i analitzada la documentació de lloguer d'una nau d'Andria Bacallar, destinada a Itàlia (81-88); en la segona meitat del segle s'hauria consolidat la línia Barcelona-Nàpols a través de Sardenya, tant en sentit directe com en sentit circular per Sicília i retorn; en són mostra les companyies d'Analguer Limes i de Pere Pujol, aquesta documentada a Barcelona, AHPB (89-91), i la dels tres germans Camprodon (91-92).— J. P. E. [13597]

María Salvadora CÍVICO RODRÍGUEZ, *La actuación del Consejo Municipal barcelonés durante el siglo XV en el abastecimiento de la ciudad*, dins *Sistemes alimentaris*, 299-304.

Pàgines basades en l'AHCB, *Registre d'ordinacions municipals*, *Llibre de clavaría* i *Administració del pa*. El Consell defensà sempre com a principi bàsic la llibertat de comerç; però, en acabar el 1426 incentivava Joan de Junyent a portar vint-mil quarteres de forment sicilià amb un sou i sis diners per quartera, la meitat; les altres deu mil, només amb un sou (300); operacions semblants es repeten el 1428 i així el preu del blat no es disparà: onze sous la quartera (301).— J. P. E. [13598]

Isabel de la FUENTE I CASTELLÓ, *El proveïment d'un argenter barceloní a mitjan segle XV*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 93-125.

Aquestes pàgines es basen en l'arxiu de l'«Ofici i Confraria de Sant Eloi», dels argenters de Barcelona, conservat en l'armari propi, però ara armari i arxiu en propietat particular. S'hi conserva «el llibre de comptes de Miquel Bofill, el qual recull detalladament l'activitat comercial d'aquest argenter barceloní entre el 1451 i el 1459» (93-94), activitat que, a base també de fonts complementàries d'ACA, *Mestre Racional*, AHCB, *Gremis. Argenters*, i AHPB, és resumida en les pàgines següents, tant en allò que ateny la participació del dit Bofill en les picabaralles de Busca i Biga a favor de la primera (98-102), com en allò que afecta la diversificada producció del seu obrador i els principals clients (102-111) o les fonts i camins de proveïment de metalls preciosos (111-123).— J. P. E. [13599]

Maria de los Angeles PÉREZ SAMPER, *La alimentació catalana en el pas de la Edat Mitjana a la Edat Moderna: la Mesa Capitular de Santa Ana de Barcelona*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 79-120.

La d'aquell capítol podria ésser representativa d'«una alimentació ideal, correcta y completa, abundante y variada, propia de gentes de buena posición social» (79); era la casa central de l'Orde del Sant Sepulcre a Catalunya. L'alimentació és coneguda per les *Ordinacions... de la Mensa Comuna del dit Monestir de Santa Anna de Barcelona e de les coses pertanyents e necessàries a la distribució d'aquella...*, del 1452, conservades a Barcelona, ADB (81, nota 4), d'on són transcrits tant els paràgrafs relatius a l'administració i administradors dels aliments (82-89), com els que determinen en concret les racions per a les diverses circumstàncies, normals (89-92) o festives (93-109), i per a ocasions especials (111-115), com també el capteniment en el refector comunitari (116-119).— J. P. E. [13600]

Jordi COMELLAS I SOLÉ, *L'abastament d'una ciutat en temps de guerra. El setge de Barcelona de 1472*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 451-471.

Un dels episodis de la Guerra contra Joan II fou l'elecció de Renat d'Anjou a comte de Barcelona, raó per la qual l'assortiment de vitualles a la ciutat i a Catalunya depenia de Provença; per la documentació de l'AHCB, *Lletres comunes*, *Lletres closes*, *Deliberacions*, *Política i guerra* i per textos ja publicats com el *Manual de novells ardits*, pot hom reconstruir la preocupació dels consellers a assegurar el proveïment de tota mena de queviures, sobretot de blat, però també les progressives dificultats d'arribada a port a mesura que Joan II estrenyí el setge tant per terra com per mar, fins al punt que els darrers temps abans de la *Capitulació de Pedralbes* la ciutat no tingué altres entrades que la imposició de dos sous per quartera de blat als flequers (quadres sinòptics de les atencions que foren sufragades amb la dita imposició: 470-471).— J. P. E. [13601]

Carles DORICO I ALUJAS, *El llegat del canonge Francesc Valeri i el retaule de la capella de les Ànimes de la catedral de Barcelona*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 221-257.

L'atenció de l'autor s'adreça principalment als aspectes arquitectònic i artístic de les obres realitzades gràcies a la dita deïxa, a base, però, del testament i de l'inventari 'post mortem', de l'AHPB, completats per altra documentació personal de l'ACB, *Llibres de la Sivella*. En aplicació de la deïxa des del 1679 foren refets els vitralls de l'absis (225-226), però la gran obra fou la capella de les Ànimes i el corresponent retaule (228-246), ornat seguint models italians (239); l'escultor fou Marià Montanya (247-249) i el pintor Joan Gallart (249-251). Són trans-

crits el contracte amb Montanya i la liquidació de la feina de Gallart, dels anys 1709 i 1711, ambdós de l'AHPB (254-256).— J. P. E. [13602]

Montserrat CARBONELL I ESTELLER, *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*. Pròleg d'Eva SERRA I PUIG (Referències, 20). Vic, Eumo Editorial 1997, 208 pp.

En la presentació l'autora precisa l'objectiu i els passos principals de la seva investigació: «Aquest llibre es proposa mostrar com es desenvolupa la pobresa en un context de creixement i transformacions econòmiques profundes, quines són les respostes institucionals en matèria assistencial i de política social, i quines són les estratègies familiars i individuals adoptades per fer front a la pobresa i a la indigència» (17). Aquella descripció de la pobresa, particularment de la femenina, dins una societat que viu moments de benestar econòmic i de satisfacció social, es basa en un escorcoll dels arxius barcelonins de la Casa de Misericòrdia, Històric de 'La Caixa' (Fons Mont de Pietat), parroquial del Pi (Pobres vergonyants), AHCB (*Político Real y Decretos*), AHPB, ADB, ACA, i BC (*Cròniques de Bruniquer*). El resultat de la investigació és presentat en aquest llibre com un tríptic central: *La dinàmica del canvi assistencial a la Barcelona del segle XVIII* (55-118), *L'entramat de la pobresa i el recurs a l'assistència. Les acollides a la Casa de Misericòrdia de Barcelona (1762-1805)* (119-168), i *El petit crèdit sobre penyora: el Mont de Pietat de Nostra Senyora de l'Esperança de Barcelona (1751-1808)* (169-187) [i ja havia estat parcialment posat per l'autora a l'abast del públic en treballs anteriors i és conegut dels lectors d'ATCA: IV (1985), 509, núm. 1874; V (1986), 389, núm. 2561; VII-VIII (1988-1989), 412-413, núm. 4070; X (1991), 438, núm. 6108; i XV (1996), 660, núm. 10843]; és ací resumit en nombroses gràfiques i quadres en el curs del llibre, als quals quadres se n'afegeixen vint a tall d'apèndix en les pàgines finals (195-207). La bibliografia consta en les documentades notes de peu de pàgina.— J. P. E. [13603]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Barcelona y sus alcaldes mayores: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 217-238.

Fons diversos d'ACA, *Canc., reg., Reial Audiència, Consell d'Aragó*; de l'AHCB, *Registres de despatxos, Acords, o Política*; de l'AHPB, *Notaris diversos*, i de la BU, permeten a l'autor de refer el 'cursus honorum' dels qui durant els anys indicats en el títol reberen el càrrec d'alcalde major o de tinent de corregidor, en general catalans afectes a la nova dinastia, bo i diferenciant els que el reberen en propietat (230-233) i els que només foren nomenats de forma interina (233-235); també és diferenciat el temps d'exercici del càrrec (235-237).— J. P. E. [13604]

M. Ángeles PERELLÓ MENASANCH, *El hospital de la Santa Cruz y la Congregación seglar de la Natividad de Nuestra Señora*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 559-575.

Recordat l'origen de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona en començar el segle XV, l'autora indica que en els segles posteriors l'atenció als malalts suscità a Barcelona formes diverses de col·laboració cristiana col·lectiva; l'autora es fixa en les següents: Congregació Seglar de la Nativitat de Nostra Senyora, Administració del Regal, Causa Pia Darder i Congregació Religiosa de les Germanes Franciscanes Missioneres (561), de cada una de les quals precisa la data de constitució i les fonts per al seu estudi: la Congregació Seglar és documentada a Roma, ARSJ, i a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Provincial de la Companyia de Jesús, ultra les *Regles* del 1716 i les *Ordinacions* del 1781 (561-562; 565-569); el Regal per les *Regles* del 1716 i documentació del

segle XIX (562-564); la Causa Pia Darder té documentació del segle XVIII (569-571); la Congregació Religiosa, s'originà en les Senyores Darderes, i aquestes són abundantment documentades en els tretze darrers anys del segle XVIII (571-574); els fons arxivístics barcelonins són el de l'Hospital de la Santa Creu, l'AHCB i l'AHPB.— J. P. E. [13605]

Carmen MESTRE BRUN, *La Congregación de Hermanas Hospitalarias y el archivo histórico del antiguo Hospital de la Santa Cruz de Barcelona*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 377-586.

Un altre dels plançons sorgits de l'Hospital de la Santa Creu [cf. notícia bibliogràfica anterior] fou la Congregació de les Germanes Hospitalàries, relacionada amb la Confraria de la Santa Creu, amb la Causa Pia Darder, amb els Germans de la Caritat i amb la Causa Pia Marquès de Llupià; la documentació, de la darrera dècada del segle XVIII, no sols és de l'Arxiu de l'Hospital i del de les mateixes Germanes, ans d'altres: ACB, ADB, AHPB, els de la Casa de Convalescència i de la Casa de Misericòrdia de Barcelona, l'ARSJ i l'ASCV; destaquen els *Reglaments majors* del 1793, ací resumits (581-582).— J. P. E. [13606]

Jaume TORRES I GROS, *Les monedes de Bellpuig i Baronia*, dins «Miscel·lània d'estudis. Quaderns de *El pregoner d'Urgell*, 10», Bellpuig, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell 1997, 59-73.

«Bellpuig va batre moneda des del principi del segle XIV (les primeres de Catalunya) fins al segle XVIII, com a les últimes monedes locals catalanes» (66); l'autor en documenta i analitza una llista de seixanta-nou, en una de les quals, la 34, hi ha la inscripció «+BEL+PVG+» (68; cf. 65 i 73, aquesta en plom comercial de darrerries del segle XVII), i en les 41-54, contemporànies de la Guerra dels Segadors les respectives inscripcions semblen correspondre a «Ludovicus XIII, Dei gratia rex francorum et comes». Les pàgines introductòries recorden la documentació relativa i en transcriuen algun fragment.— J. P. E. [13607]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Quatre documents de l'any 1604 relacionats amb el govern de la vila de Bellpuig*, dins «Miscel·lània d'estudis. Quaderns de *El pregoner d'Urgell*, 10», Bellpuig, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell 1997, 3-10.

Presentació i transcripció de quatre documents, conservats a Cervera, AHC, *Protocols Notarials*, en els quals són determinades les condicions relacionades amb quatre serveis comunitaris: el del botxí, que havia d'ésser present a la vila els dies de la fira i, si no hi havia altre voluntari per a determinada feina, sempre que fos requerit; el de la carnisseria; el de venedor de neu; i el de comprador de les pells de la carnisseria (el nombre de pells venudes, procedents dels animals sacrificats, podria ésser un indicador del consum de carn en la població).— J. P. E. [13608]

Ramon MIRÓ [I BALDRICH], *L'administració de la Unió de Preveres de Bellpuig a la segona meitat del segle XVIII i primer terç del XIX (primera part)*, dins «Miscel·lània d'estudis. Quaderns de *El pregoner d'Urgell*, 10», Bellpuig, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell 1997, 11-33.

La comunitat de beneficiats tenia a Bellpuig el nom de 'Venerable Unió de Preveres' i era sotmesa al control del duc de Sessa i de Cardona, posseïdor del dret de patronat damunt l'església parroquial; els comptes del 1752 s'han conservat a Cervera, AHC, *Fons comarcal*.

Bellpuig, en quadern ací descrit (11-12) i transcrit (29-33); les seves informacions són sintetitzades tant en quant permeten de conèixer les persones que d'una manera o altra en formaven part i n'exercien càrrecs (capellà major, vicari, arxiver, sagristà, secretari, col·lector, bossier, oïdors de comptes, músics i escolans) (12-16), com en quant permetien de seguir el moviment econòmic d'entrades (normalment per arrendament de delmes i primícies) i de les múltiples despeses (18-28).— J. P. E. [13609]

Juan-Antonio MICÓ NAVARRO, Amparo SOLER SÁIZ, *El balneario de Bellús en los siglos XVIII y XIX, a través de los tratados de Hidrología Médica*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLIX (1997), 61-77.

Les informacions relatives al dit balneari, pròxim a Xàtiva, corresponents al segle XVIII, procedeixen de Francisco José de Lemos, publicades el 1788, d'on són transcrits una primera localització d'aquelles aigües (182), la descripció de llurs qualitats (188) i la de llur utilització terapèutica (190-191). La major part de l'article es refereix al segle XIX.— J. P. E. [13610]

Carles DORICO I ALUJAS, *Els retaules de l'església parroquial de Berga. Descripció dels altars de l'església a la fi del segle XIX i notícies sobre la construcció d'alguns retaules*, dins «L'Àmbit. Quaderns de recerques del Berguedà», 3 (1997), 19-48.

El nucli de l'article reproduceix els paràgrafs de la descripció del segle XIX corresponents als diversos altars, cada un dels quals, però, és completat amb notícies dels segles anteriors, tretes d'actes notariais, de Barcelona, ACA, *Notaris de Berga*, i consignades en les notes; tres d'aquests documents, dels anys 1709, 1682 i 1780, són transcrits en apèndix; els dos primers són contractes per a la construcció de retaules de les confraries de sabaters i de teixidors i el tercer és descripció de la capella dels Dolors, part d'un inventari (45-48).— J. P. E. [13611]

Ferran GÓMEZ, *El retaule de l'altar major de la parròquia de Blanes, un tresor perdut*, dins «Revista de Girona», núm. 185 (novembre-desembre 1997), 42-45.

Destruït durant la revolució de l'estiu del 1936, conegut per fotografia i per un dibuix realitzat poc abans, ací reproduïts, n'és ací exposat el procés de construcció i transcrits de la darrera dècada del segle XVII fragments dels *Llibres d'actes de la universitat de la vila de Blanes*, relatius a la decisió de construir-lo, i dels protocols notariais de Blanes, ara a Girona, AH, relatius al finançament, que consistí en imposició pecuniària damunt la venda de carn de mol·tó.— J. P. E. [13612]

Jaume TEIXIDÓ I MONTALÀ, *Població, societat i economia a la vila de Cabra del Camp al segle XVIII*. Pròleg de Lluís NAVARRO MIRALLES, Lleida i Valls, Pagès Editors i Consell Comarcal de l'Alt Camp 1997, 396 pp.

Tesi de llicenciatura destinada a «donar a conèixer la situació agrícola, les activitats industrials, l'urbanisme, la demografia i la societat» (17) del dit poble entre el 1712 i el 1815, a base de les fonts fiscals de l'AM: *Llibres de vèlues de 1696 i 1712, Llibre de recanació cadastral 1722, Cadastres 1779 i 1794*; dels registres parroquials de l'AP del 1642 ençà; i dels *Protocolos notariais* conservats a Tarragona, AHA, dels de Montblanc i Valls, AHC (19-35) i dels estudis d'altri, citats en les notes a peu de pàgina i en la bibliografia final (377-390). Aquestes fonts

són diversament aprofitades en el curs de l'exposició, car les anotacions parroquials d'òbits proporcionen les causes de morts anormals ací transcrites (92-98), i els actes notariais les delimitacions de tota mena de finques, també copiades (294-308). L'altra documentació serveix per a clarificar el moviment demogràfic del poble (68-141: creixement vegetatiu de 950 persones entre el 1700 i el 1799: 119), a completar amb els quadres nominals de propietaris i terratinents el 1779 (239-242), de les partides del terme (316-318), dels declarants de ramaderia el 1712 (322-324) i el 1779 (326-328), dels declarants en les vàlues del 1722 (345-346) i del 1779 (348-349); i per a exposar les bases materials de la vida en el terme i en el casc urbà, amb atenció a la productivitat de l'agricultura i de la ramaderia (179-339). Entre els escassos serveis comunitaris no mancava el mestre de minyons (349).— J. P. E. [13613

Maria Bonaria URBAN, *Nuovi elementi di storia urbana nel Regno di Sardegna: dalla fondazione di Bonaria al popolamento catalano di Castel di Cagliari*, dins «Anuario de Estudios Medievales», XXVII (1997), 819-867.

«...la scelta dell'antica città pisana quale capitale del regno sardo costituì... il punto di arrivo di una complessa trattativa diplomatica che si accese fra le forze politiche e sociali all'indomani del primo accordo stipulato con el Comune di Pisa e si risolse soltanto quando Castel di Cagliari, finalmente conquistata dalle truppe aragonesi, fu ripopolata con elementi iberici», procés que és reconstruït a base d'ACA, *Cancelleria. Cartes reials diplomàtiques, Mestre racional i Reial Patrimoni*; i de Càller, Archivio Comunale, Archivio di Stato. *Antico Archivio Regio i Atti dei notai* (821, nota 1) i de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (822, nota 8); etapes d'aquest procés foren la rendició dels pisans de Càller el 1324 (822), l'empenta reial al creixement de Bonaire com a alternativa (823-833), les etapes i fluctuacions intermitges (834-853) i, per imperatius de defensa, l'elecció del Castell de Càller a 'Caput totius Regni Sardiniae' el 1327 amb el privilegi *Coeterum*, ací resumit, que li atorgava la configuració jurídica de Barcelona (853-855), malgrat la resistència dels habitants de Bonaire. L'apèndix, sempre a base d'ACA, *Canc., reg.*, presenta en quadre sinòptic els establiments de terres a Bonaire (860-862), a Castell de Càller (862-864) i a Lapola (864-866) els anys 1324-1327.— J. P. E. [13614

Antoni MAS I FORNERS, *La formació del 'poble' de Sant Miquel (del Pla de Tell) de Campanet*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 387-394.

Durant tot el segle XIII el terme parroquial de Sant Miquel de Campanet no tenia cap nucli de cases agrupades; pels volts del 1300, per iniciativa reial, hom intentà de crear en la part plana del terme (Huialfàs) una pobla; però, de més a més, els *Protocols notariais* de l'ARM, A-3, permeten de saber que, a iniciativa de Guillem de Font, el 1345 hi foren efectuats almenys set establiments destinats a construcció de cases i, doncs, a la constitució d'un nucli habitat en el Pla de Tell o de Sant Miquel, del qual s'hauria perdut el rastre a darrerries del segle XIV (389-392 i quadre sinòptic dels set establiments: 383).— J. P. E. [13615

Lluïsa RODRÍGUEZ, *Un projecte de retaule per a la capella de Sant Sebastià de l'església parroquial de Santa Maria de Cardedeu* (1654), dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 57 (gener 1997), 23-28.

El projecte és conegut per la traça darrerament ingressada en el Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, ací reproduïda (25); perduda en la revolució del 1936 la documentació notarial de la vila, les circumstàncies genètiques del projecte, resposta a successives onades de pesta i d'altres

catàstrofes naturals o històriques de mitjan segle XVII, són reconstruïdes a base de l'ADB, *Gratiarum* i *Visitacionum* i del Museu Arxiu Tomàs Balbey, de Cardedeu, completats, en allò que toca els allotjaments forçats de tropes, per l'ACA, *Consell d'Aragó*. L'atenció de l'autora es concentra sobretot en la descripció artística d'aquell projecte barroc.— J. P. E. [13616]

Andreu GALERA i PEDROSA, *Sobre el dret de mesuratge a la vila i terme de Cardona (segles XIV-XV)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 9-23.

Presentació i intent de transcripció de set documents, datats entre el 1331 i el 1433, relatius al dret de mesuratge dins la vila de Cardona o a actes del seu arrendament; destaquen el quart, del 1339, descàrrec de consciència de l'abat de Sant Vicenç per haver permès que percebés aquell impost algú que no hi tenia dret (18), i sobretot el sisè, en què els cònsols de la vila constataren un abús comès pel batlle vescomtal i recordaven al vescomte «que los habitants en la dita vila han e poden aver e tenir en lurs cases una mesura appellada 'puyera' e de aquela àn e són en posesió ho quax, e ab aquela àn acustumat e poden mesurar e són en posesió de poder vendre lurs blats en lurs cases sens que no són tenguts ab la dita mesura venent, paguar mesuratge...» (21). Sis dels set documents són de Cardona, AM; el primer, de l'Arxiu parroquial, *Fons de Sant Vicenç*.— J. P. E. [13617]

Manuel CRUSAFONT i SABATER, *Nova moneda amb heràldica cardonina*, dins «XXXIX Assemblea», I, 277-279.

Establert que quan un Cardona podia encunyar moneda en virtut de senyoriu divers del troncal de Cardona hi posava el card heràldic de la raguèlia, l'autor dedueix que la peça fraccionària o pugesa (fotografia: 279), batuda pel COMES: URGELLI «només pot pertànyer a Beatriu de Cardona, primera esposa de Pere d'Urgell» (278) i, doncs, ésser dels anys entre el 1363 i 1371, en què fou comtessa d'Urgell.— J. P. E. [13618]

Andreu GALERA i PEDROSA, *Estudi del procés seguit contra el rector Romeu de Fontelles pel robatori comès en l'església parroquial de Sant Miquel de la vila de Cardona l'any 1421*, dins «XXXIX Assemblea», II, 11-45.

Acusat d'un robatori de vint-i-cinc lliures i vuit sous, Romeu de Fontelles fou sormès a un procés judicial, part del qual (les declaracions de testimonis i el descàrrec de l'acusat), s'ha conservat a Cardona, AP, secció de Sant Miquel. La introducció aplega notícies sobre església i parròquia de Sant Miquel de Cardona, sobre la comunitat de preveres i llurs distribucions quotidianes, sobre el culte a les relíquies dels sants Ermenter i Celdoni, feia poc robades pel vescomte al monestir de Cellers, i sobre els protagonistes del procés (13-24); resumit aquest (24-29), n'és transcrit el text conservat, en el qual la introducció (30) i el descàrrec de l'acusat són en llatí (43-45); i les declaracions dels testimonis en català (31-43). No hi ha sentència.— J. P. E. [13619]

Armand de FLUVIÀ i ESCORSA, *L'escut de la ducal vila de Cardona*, dins «XXXIX Assemblea», I, 281-284.

Narració dels passos i raons de tècnica heràldica que portaren a desestimar oficialment com a escut de la vila el que figura en el *Llibre de les set sivelles* de Miquel Mitjans i Llenguart, del 1724, i a optar per l'emprat des d'abans del 1577 fins al 1982.— J. P. E. [13620]

Ramon PLANES i ALBETS, *El fogatge del ducat de Cardona del 1502*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 341-390.

Presentació (341-357) i transcripció anotada (348-390) de documents de naturalesa fiscal, que van del 1502 al 1616, el recompte dels quals l'autor ha reduït a quadre (358-363). Els documents són: *Cobern de la numeració dels focs de la vila de Cardona y dels castells de sa batllia...*, redactat el 1502 per Gabriel Noguers, de Cardona, Arxiu Històric Municipal (363-385); *Llibre de rectoria de la terra...*, de Francesc Ferran, 1555-1560, del mateix arxiu (386-388); i *Ordinacions per al bon govern de Cardona y son districte...*, no datades, de Solsona, AHC, Arxiu de la Ciutat de Solsona (388-389); en les pàgines inicials l'autor precisa la diferència entre Ducat de Cardona amb les seves tres batllies de Cardona, Solsona i Sant Llorenç de Morunys, d'una banda, i la Vegueria de Segarra, amb les batllies de Torà i de Calaf, de l'altra (348-353); la comparació entre fogatges dona per a començaments del segle XVI un lleu augment demogràfic dels focs sots jurisdicció ducal, sobretot en el batlliu de Cardona (353-357: 171 focs el 1499, 201 el 1502).— J. P. E. [13621

Andreu GALERA i PEDROSA, *La fitació de la rodalia de la vila de Cardona segons l'acta notarial aixecada l'any 1620*, dins «XXXIX Assemblea», II, 107-130.

Les pàgines inicials repassen i apleguen les dades sobre el ròdol de Cardona des de la *Carta de població*, que ja parla dels seus terminals, i successivament en la nombrosa documentació en pergami i en els fogatges (taula de fogatges: 117; i de caps de casa tributaris: 118-119, tenint en compte l'existència de casos d'exempció per haver comprat els drets senyoriais); l'acta de fitació superava dubtes i permet de dibuixar el croquis corresponent (125). El text és transcrit del pergami original conservat a Cardona, AH (126-130).— J. P. E. [13622

Àlvar MADUELL, «*El Clot de la Sal, meravella d'Europa*», segons Josep Ignasi Abat, dins «XXXIX Assemblea», II, 167-168.

Fragment de la «descripció simpàtica, gairebé turística» de la Muntanya de la Sal de Cardona, publicada per Josep Ignasi Abat en el llibre de la seva *Història dels sants màrtirs Hermen-ter i Celdoni*, publicada a Barcelona el 1778 i el 1816.— J. P. E. [13623

Ferran OLUCHA MONTINS, *A propòsit dels noms d'alguns carrers de la ciutat de Castelló*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 265-316.

Ferran OLUCHA MONTINS, *Sobre els noms d'alguns carrers de la ciutat de Castelló*, dins «XVI Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica», Castelló 1992, 109-113.

Objectiu del primer article és «estudiar l'evolució històrica dels noms d'alguns carrers de la ciutat de Castelló des del segle XIV fins a l'actualitat a base de la documentació del mateix Castelló, AM; hi trobem els noms dels carrers ordenats alfabèticament, des d',Alloza' a ,Trinitat': en el text són recordats els noms successius que un carrer ha tingut, i en nota són transcrites les referències a propietats sites en el dit carrer que proporcionen sobretot els *Llibres de vèlues de la peita*; del carrer de Cavallers, consta que s'havia dit carrer de l'Estudi o de l'Escola perquè s'hi trobava la de gramàtica i arts (277); en algun cas són transcrits fragments més llargs, com és ara els dels consells municipals que tractaren de la localització del bordell, atesa la proximitat del convent de monges concepcionistes (275, notes 49 i 50).

El segon títol és resum del primer.— J. P. E.

[13624-13625

Manuel V. MONSONÍS MONFORT, *Santa Maria de Castelló. Una església per a un poble* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 35), Castelló, Diputació Provincial 1997, 214 pp.

Només les primeres pàgines del llibre, amb notícies de la construcció tant de l'edifici principal com de capelles complementàries fins al 1801, recauen dins el nostre camp (19-53), car la seva part principal és destinada a recordar tant la seva destrucció durant els anys 1936-1938 com els posteriors esforços de reconstrucció. La primera repassa les notícies sobre les successives esglésies parroquials de Santa Maria de Castelló des de la reconquesta fins a les decoracions internes de l'època del barroc a base de documentació, en general, ja publicada. La primera notícia documentada de l'església de Castelló és del 1282 (20); resultaria afectada pels terratrèmols dels anys 1373 i 1396 (24-25), raó per la qual fou construït nou temple gòtic la primera meitat del segle XV (26-28).— J. P. E. [13626]

M. Carmen JOLI BONÍAS, José DOMÉNECH VALLÉS, *El impuesto de la peita como fuente histórica*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 159-200.

L'impost de la peita és ací contemplat en tota la seva extensió a la província castellenca i són indicats els respectius *Llibres de values de la peita* dels arxius municipals de Castelló, Vila-real, Culla, Nules, Castellfort, Morella, Vilafamés, Vinaròs, Almenara, Cinctorres, El Forcall, i Herbers (185-187), d'on són transcrits tres documents, dos del de Castelló, dels anys 1479 (partició del terme en quadrelles) i 1460 (*Capítols de la peita*), i un del de Vila-real (*Capítols de la peita*) (188-198). Els dits fons manuscrits i la bibliografia (198-200) constitueixen la base de les pàgines inicials, que recorden el concepte de 'peita' contemporani de la conquesta: imposició gravant tot propietari de qualsevulla mena de béns en el Regne de València (però esdevingué denominació genèrica equivalent a impost); i així trobem pàgines dedicades a determinar els béns sotmesos a peita (163-164), a la dinàmica de la imposició sota la responsabilitat del 'peiter' (165-168), a la documentació generada per la dita contribució (168-174) i a les possibilitats que ofereix a diversos biaixos d'investigació, des d'història econòmica a onomàstica (175-184). Són nombroses les transcripcions de fragments, pràcticament tots en català; assenyalem la informació bibliogràfica d'*Ordinacions* o *Establiments* de poblacions diverses (165, nota 6) i la d'estudis d'onomàstica i de toponímia (183, notes 56 i 57); hi ha bibliografia (198-200).— J. P. E. [13627]

José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO NUEZ, José Manuel LLORENS OTERO, José Luis FERRER I CASTELLO, *La excavación arqueológica de la Plaza de las Anlas y Calle San Luis*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 201-215.

Les primeres pàgines reporten tant fragments trets de bibliografia contemporània, com alguns dels segles XV i XVI, relatius a la unificació de l'Hospital de la Vila amb el d'En Trullols (203-206), que, en part coincideix amb la zona excavada, a la sortida de l'antic Castelló vers Barcelona; les pàgines següents descriuen l'excavació (207-210) i n'il·lustren els resultats (211-215), un dels quals ha estat el de descobrir part de l'antic sistema defensiu de la muralla de la població medieval, subsistent fins al segle XVII.— J. P. E. [13628]

Francisco ROCA TRAVER, *El proceso dels stabliments en Castellón de la Plana (estudio de un litigio del s. XV)*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 565-612.

El procés, conservat també en l'AM de Castelló en còpia del segle XVIII realitzada per Mariano José Ortiz (573-577), enfrontà l'any 1400 [per tant el darrer any del s. XIV] els jurats de

Castelló amb el batlle reial perquè ambdós afirmaven posseir en exclusiva el dret d'establir lots de terra en la zona de marjals. El text, amb les corresponents declaracions i sentència favorable a la vila, és ací transcrit (598-611); entre la documentació aportada pels jurats hi havia la concessió de Jaume I, any 1251, del desplaçament de la població des del tossal de Santa Magdalena a la Plana, a un lloc «lo qual havia nom Benirabe» (579). El dret a establir terres de marjal equivalia a tenir a les mans un mitjà d'atreure pobladors.— J. P. E. [13629]

Maria Jesús GIMENO SANFELIU, *Ascenso social e hidalguía en el Castelló del setecientos*, dins «Peralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 27-50.

Maria Jesús GIMENO SANFELIU, *La transmisión de la propiedad en el marco familiar privilegiado: Castelló en el Antiguo Régimen*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 713-726.

El Decret de Nova Planta també tingué repercussió en l'estructura de l'estament nobiliari de les ciutats, car s'havien d'homologar amb els de Castella, cosa que causà problemes en els grups dels cavallers i dels ciutadans honorats, difícilment equiparables amb els 'hidalgos' castellans; el tema tingué un tractament teòric general en el llibre de Marià Madremany i Calataiud, *Tratado de la nobleza de la Corona de Aragón...*, València 1788 (31: [en canvi, Josep Ramis d'Ayreflor i Sureda no fou cap autor del segle XVIII, ans de l'actual, contra allò que deixa entendre la nota 10 de la pàgina 32]). Per la seva banda, la corona, anys després de la Reial Cèdula del 1724, del 1732 ençà solucionà a base de concessions de beneplàcit les nombroses peticions dels qui pretenien formar part d'un estament privilegiat (34), que a Castelló en el segle XVIII era constituït per una vintena de famílies agrupables en cinc categories (36), en general les mateixes que havien ocupat el poder abans del 1707 (38). Llur categoria social reposava damunt la riquesa, en general agrícola, i en les estratègies de vinculació de béns i d'enllaços matrimonials (39-48); formaven una 'élite' (48-49).

La Nova Planta, en virtut de les lleis de Castella (en aquest punt les *Leyes de Toro*), havia ampliat el marc legal d'afavorir en l'herència persones diverses de l'hereu; malgrat això, els testadors de l'estrat superior castellonenc en llurs testaments trobats a Castelló, AM, *Protocolos notariales*, portats per un viu sentit de 'la casa' («el lustre de la casa y familia»: 724), seguí concentrant herència, cinquè i terç en l'hereu. L'exposició teòrica és il·lustrada amb casos concrets (720-722) i concentrada en quatre gràfiques i quadres.— J. P. E. [13630-13631]

Tomás ESTEBAN CASTILLO, *El molino harinero. El horno de pan cocer. Las panaderías. Condiciones de sus arrendamientos por los particulares y el Ayuntamiento de Castellón (siglo XVIII)*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 613-647.

Els *Protocolos notariales* de l'AM de Castelló han posat a les mans de l'autor una sèrie de contractes relacionats amb la preparació del pa, les condicions dels quals ell resumeix: primer quant a l'arrendament de molins fariners (615-621); després, el municipi volgué tenir el seu propi molí i, en conseqüència, són resumits tant el conveni de construcció com el d'arrendament (621-625); també són recordats el conflictes entorn l'aigua (628-627); i altra vegada resumides les condicions d'arrendament de forn i taules per a la venda de pa (628-635). Hi ha quatre sinòptic dels preus d'un cafís de blat, taxat pel consell municipal del 1702 al 1772 (641) i llistes d'arrendataris de molí, forn i taules de venda (643-647).— J. P. E. [13632]

Josep BAUCELLS REIG, *Limosnas y Pía Almoína: institucionalización de la caridad para los más necesitados en el área catalana*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 161-211.

La Pia Almoïna és una institució pròpia de gairebé totes les catedrals catalanes, de Girona a València (169: quadre sinòptic; [no manca Elna?]), amb l'excepció de Tortosa i Tarragona (potser perquè eren canòniques de Sant Ruf?) (168-169), originades en la consciència de l'obligació cristiana d'atenció als pobres, tal com diu el preàmbul de la de Vic del 957 (165). Tota una secció de l'estudi presenta els hospitals (o institucions equivalents) de cada una de les catedrals: orígens i primers passos de cada una (amb transcripció de fragments textuais) (170-181); les almoïnes pròpiament dites haurien estat una més de les mutacions que anaren modificant la societat catalana en el segle XII (182); són ací definides com a institucions eclesiàstiques (184), destinades a cobrir les necessitats alimentàries bàsiques dels pobres (185), i indicats llurs béns, fundacionals o sobrevinguts, i l'administració, les porcions i nombre de pobres assistits, els edificis i la barreja de classes socials dels fundadors o benefactors (188-189), i els fons documentals que conserven a la menuda la memòria escrita d'aquella institució caritativa plurisecular (en general els arxius de les respectives catedrals, fora del cas de Girona, repartit entre el diocesà, el de la Seu i el municipal) (189-191). El darrer apartat resumeix les dades bàsiques de cada una, sobretot les dels anys inicials, i els resultats de les investigacions ja realitzades (193-206). Hi ha bibliografia (207-210) i el quadre esquemàtic dels fons Pia Almoïna de l'ACB (210-211).— J. P. E. [13633]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Segona addició de monedes catalanes locals*, dins «Acta Numismàtica», 27 (1997), 71-110.

Repàs de les poblacions catalanes, col·locades per ordre alfabètic, que presenten novetats en el camp de les monedes locals. En algun cas, com el de l'Alcover, de Cervera o de Vilamur, hom ha documentat l'existència de moneda local durant el segle XVII, sense que se'n conegui cap exemplar (73; 88-90; 107); en d'altres casos, la peça numismàtica conté inscripció, completa o parcial, com a Arbeca (74-76), Balaguer (77), Bellpuig (81-82, 85), Blanes (87), Bosa/Menorca (87), Eivissa (93), Lleida (97-100), Montblanc (101) i Ponts (102-104).— J. P. E. [13634]

Antoni RIERA I MELIS, *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII*.

Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 24 d'abril de 1997, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 36 pp.

L'abast d'aquestes pàgines sembla ésser l'Europa Occidental, però una part és clarament catalana, la basada en els comptes de les tres estades de Guillem de Montcada al castell de Sentmenat la primavera del 1181, document de l'ACA publicat el 1982 per Rafael Conde (11-17). Hi ha bibliografia (50-34).— J. P. E. [13635]

Antoni RIERA I MELIS, *Pobresa y alimentación en el Mediterráneo noroccidental en la Baja Edad Media*, dins *Sistemas alimentaris*, 39-72.

[Cal clarificar d'entrada al possible lector que 'Mediterráneo Noroccidental' no significa ací la marina que va de Montpeller (o potser de Cotlliure) a Marsella, que és la realment nord-occidental de la Mediterrània, sinó la zona on es troben Barcelona, Lleida i Girona; aquesta terra té un nom propi: es diu Catalunya]. Després de consideracions genèriques sobre la pobresa, on no manca una referència de segona mà a Ramon Llull (44 i 65, nota 28), ni un fragment de Francesc Eiximenis (44-45), l'autor es limita a presentar les Pies Almoïnes de Barcelona, Lleida i Girona, de les quals exposa, resumint estudis d'altri, la institucionalització

(52-55), i les prestacions alimentàries, sensiblement idèntiques, de Barcelona 1284-1285 i Lleida 1338, als pobres afavorits (55-59). Hi havia d'altres formes, institucionalitzades o esporàdiques, tant a ciutat com a pagès (60-62).— J. P. E. [13636]

Maria Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La circulació de cereales en el Mediterráneo occidental bajomedieval: la producció magrebí*, dins *Sistemes alimentaris*, 169-180.

[El lector pot aplicar a les pàgines que ens ocupen l'observació feta al començ de la notícia bibliogràfica anterior, canviant només 'Catalunya' per 'Països Catalans'], ja que l'autora limita la seva exposició a les tres capitals d'aquests països. Recordats els 'anys de fam' del segle XIV, ens informa que Barcelona només excepcionalment s'hauria assortit de gra del Maghreb. València, en canvi, gràcies als *Llibres de seguretats* i als de *Claveria* de l'AMV, sabem que s'assortia del blat d'Oran, Mostaganem i Tenes en el sultanat de Tremecén (172); en els anys 1385-1391 n'haurien arribat al Grau més de 40.000 cafços, quantitat que ja havia disminuït a final de segle i no es repetiria durant el XV. Mallorca no proporciona una base arxivística com la de València, però les notícies disponibles assenyalen com a proveïdors de gra un bon nombre de ports maghrebins, d'entre els quals destaca el de Tenes.— J. P. E. [13637]

Isabel de la FUENTE I CASTELLÓ, *La revenda d'objectes d'argent a la Barcelona baix-medieval*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 377-396.

[La negativa d'Alfons dit el Magnànim a solucionar, tal com li demanaven les autoritats de la Generalitat ja els anys 1425-1428, l'afer de les monedes 'que empobria la terra', perquè essent els croats i els florins d'alta aleació era tret a França i era substituïda per moneda de menys valor, produï una certa febre en l'adquisició d'obres d'argenteria documentada en els protocols notariais dels anys 1450-1460; incidí en la fractura social de la Busca i la Biga, i «generà un mercat organitzat basat en la revenda» (382); els encants de béns 'post mortem' il·lustren alhora de la fal·lera d'atresorar objectes de metall preciós i de la d'adquirir-ne més; ací són resumits en quadre sinòptic els encants de béns de Pere Vehils (383-384) i de Joan Regàs (386-387), conservats en l'AHCB, *Consellers. Inventaris*, i *Fons notarial*, respectivament; els preus de copes diverses són de l'encant de Jaume de Casafranca, de l'AHPB (389) i els de corretges d'encants diversos del mateix arxiu (390). Les pàgines darreres apleguen notícies descriptives d'anells, corretges i vaixelles (391-396).— J. P. E. [13638]

Assumpta SERRA I CLOTA, *Comportaments alimentaris i factors socioeconòmics en el món rural català a la baixa edat mitjana*, dins *Sistemes alimentaris*, 529-542.

A base de documentació ja publicada per autors diversos i d'alguna referència a la de Vic, AM, l'autora exposa les variacions en l'alimentació de pobres i de rics en els darrers segles medievals, variacions manifestades en el canviant consum de productes en indrets diversos de Catalunya: pa i vi eren els productes bàsics per a tothom; l'oli, en canvi, no semblava entrar en l'alimentació dels pobres (532). L'autora esbrina a continuació allò que entrava en una alimentació de mà mitjana (533-535) i en una dels senyors (526-539).— J. P. E. [13639]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Figues, panses, fruita seca i torrons*, dins *Sistemes alimentaris*, 191-208.

[Atès el contingut d'aquestes pàgines, hom esperaria que el títol fos completat amb el sintagma 'en els Països Catalans'], perquè a ells s'estenen les informacions que hi són aplegades, tant de fonts literàries com arxivístiques ja publicades (204-205), a les quals s'han d'afegir documents notariaus de l'AHPB (207-208). Les informacions fan referència a indrets de producció de castanyes, nous, avellanes, ametlles i pinyons; figues, panses, i dàtils (191-194); i a consum i a comercialització de fruita seca; castanyes i nous; avellanes, ametlles i pinyons; panses i figues; dàtils; i torró (194-203).— J. P. E. [13640]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El comerç català a Andalusia al final del segle XV*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 301-334.

L'autora adverteix que les pàgines del títol anterior i les d'aquest reutilitzen material idèntic (301, nota 1); aquestes en particular es basen en els cinc volums conservats en l'AHPB destinats pel notari a protocolitzar assegurances els anys 1489-1500 (303), d'on aplega i redueix a quadre sinòptic les importacions de cuir (303-306), de peix salat (306-313) i d'altres productes (313-314) d'Andalusia a Catalunya; i de les exportacions catalanes a Andalusia, escala i punt d'enllaç amb l'Atlàntic i amb les rutes entre Orient i Occident, on destaquen la companyia barcelonina dels Viastrosa (317-323) i els negocis de Pere Benavent i dels germans Font (323-326), o d'altres (326-328); també hi són documentades les activitats de l'andalús Pedro de Susán i d'altres a Barcelona (328-333).— J. P. E. [13641]

Pere ORTÍ, Manuel SÁNCHEZ, Max TURULL, *La gènesis de la fiscalidad municipal en Cataluña*, dins «Revista d'Història Medieval», 7 (1996 [1997]), 115-114.

[Són coneguts dels lectors d'aquest anuari els estudis dels autors sobre la matèria: cf. ATCA, XVII (1998), 680-681, núms. 12585-12587 i 710, núm. 12705 i 12710]. Per això aquestes pàgines poden ésser considerades un resum de la problemàtica. Les dades arxivístiques demostren que a mitjan segle XIV els municipis catalans se sostenien a base dels impostos indirectes, dels directes i del deute públic, ultra algun expedient extraordinari i d'altres modalitats fiscals; en aquell moment es donaren les condicions institucionals que feren del municipi un subjecte fiscal impositor, divers de la corona en les ciutats i viles reials; successivament és resumida l'aparició de talles (117-120) i d'imposicions (120-125) en l'entrellat jurídic municipal, que només entorn 1350 adquirí consistència de continuïtat i d'estabilitat (126-132); les darreres pàgines empenyen a escorcollar els fons fiscals de l'Arxiu Reial (ACA) i dels municipals de Catalunya (133-134).— J. P. E. [13642]

Pere MORELLÓ I BAGET, *Els impostos sobre la renda a Catalunya: redelmes, onzens i similars*, dins «Anuario de Estudios Medievales», XXVII (1997), 903-968.

La talla ha estat l'impost municipal conegut, no en canvi, els onzens i similars (906). L'autor es proposa «donar una primera visió global d'aquest impost a Catalunya...: trets principals d'aquesta modalitat impositiva, el moment d'aparició i la seva difusió geogràfica arreu de Catalunya, la seva justificació..., així com la forma de percepció i de gestió» (907), a base de les concessions reials d'ACA, *Canc.*, d'una banda, i dels capítols locals de l'impost, publicats o inèdits, de l'altra (907-908). Només la concessió senyorial el justificava i els primers documentats són en l'àmbit del domini reial entorn el 1350 (910-912); el 'redelme' o 'onzè' (= onzena part de totes les rendes i altres coses) fou demanada per les ciutats i viles en la cort de Barcelona del 1365 (913). Era impost directe que gravava amb entre un 10 i un 12%

(922-925) els béns resultants de propietat o de treball de tota mena (918-919; i detall dels diversos productes: 926-940) de les persones no aforades o dels ciutadans pròpiament dits (exceptuats jueus i moros, cavallers i eclesiàstics: 920-921). Hi ha mapa de l'extensió geogràfica de l'impost (954), taules d'imposició de llocs diversos (955-962) i llista de localitats amb indicació de la respectiva font arxivística (963-967).— J. P. E. [13643]

Manuel J. PELÁEZ, *Notas sobre las relaciones económicas entre Cataluña e Italia desde 1472 a 1516*, dins «Misc. Pistarino», 977-1003.

L'autor discrepa dels qui consideren que un dels resultats de la guerra del Principat contra Joan II de Catalunya-Aragó hauria estat la desintegració del comerç exterior català. La majoria de pàgines de l'article és dedicada a l'exposició d'operacions diverses documentades tant en publicacions basades en arxius italians, com directament en l'ACA, *Canc.*, *reg.*, i en l'AHPB; primer les relatives a florentins (979-982) o a d'altres toscans (983-985), amb particular atenció a l'ús de lletres de canvi (986-987). Les relacions amb Gènova foren més difícils, llastades per actes de pirateria (987). En canvi, passaven per bons moments les relacions comercials amb els regnes italians dels Trastámara: Nàpols (988-995), Sicília (995-998), Sardenya (999-1000). Les darreres pàgines resumeixen informació sobre les fórmules jurídiques de les activitats mercantils entre Catalunya i la Itàlia central ('*accomandita*', '*incerta*', '*societas maris*' / '*colleganza*') i els extrems que figuren en els contractes (1001-1002).— J. P. E. [13644]

Sílvia CAÑELLAS, *Els Fontanet: tradició i canvis en la vitralleria del darrer gòtic*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 133-157.

Els Fontanet, procedents d'Ivorra a la Segarra, constituïren des de darrereries del XV a darrereries del XVI una raguèlia de vidriers que actuà per tot Catalunya. Les notícies que els afecten són aplegades en llarga bibliografia (134, nota 1) i sobretot en fons notariais inèdits de Barcelona, AHPB, on entre d'altres peces, han estat localitzats els capítols matrimonials de Gil Fontanet, del 1484 (135, nota 4), i de l'ACB, *Llibres d'obra* i *Albarans d'obra* (135-135), o AHCB, *Gremis* (137); alguns d'aquells vitralls s'han conservat (143-150). Les novetats contemporànies en l'art de la vidrieria són indicades al començament (133-134). Les dades aplegades en aquestes pàgines són reduïdes a quadre cronològic, en el qual consten any i naturalesa de la feina (construcció, reparació, neteja), entre el 1472 i el 1587 (152-157).— J. P. E. [13645]

Mònica BOSCH, Rosa CONGOST, Pere GIFRE, *Els 'bans'. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya*, dins *Moviments*, 137-156.

Quant a l'obertura o tancament de camps i vinyes, el *Cuestionario...* de Francisco de Zamora reflecteix situacions diverses, perquè a Catalunya, almenys de fet, era reconegut al propietari el dret a tancar i a recórrer al ban, en cas de no ésser respectat el seu dret. Per al comtat d'Empúries és ací resumida documentació sobre bans dels segles XVI-XVIII (140-142). Amb abast general la Cort de Montçó 1585 prohibí d'espigolar fins passats tres dies després d'haver-ne tret les garbes i n'és coneguda l'aplicació immediata entorn Barcelona (144-145). L'ACA, *Batllia general*. *Llibres de les crides*, conserven els bans de darrereries del segle XVII i del XVIII, presentades i reduïdes a dos quadres, de crides anteriors al *Decret de Nova Planta* i de nombre de bans posteriors (146 i 148). No mancaren les raons contràries al tancament o almenys a la seva '*immemoriali-*

tar', ací exposades amb transcripció de fragments (150). És transcrit el text d'una crida del 1707 (155-156) del corresponent *Llibre de crides*.— J. P. E. [13646]

Pere CATALÀ i ROCA, Francesc MANUNTA, *Relíquies sardes venerades a Catalunya*, dins «XIV Congrés Corona», IV, 101-117.

En la discussió entre Sàsser i Càller per la primacia eclesiàstica de Sardenya, la primera rebé un ajut considerable de la troballa de tres cossos sants a Porto Torres; Càller també cercà els seus en excavacions en esglésies diverses amb resultats espectaculars; essent des del 1617 al 1623 virrei Alfons d'Erill i de Sentmenat, comte d'Erill, un seu criat, Salvador Riera, de Vilassar de Dalt, en marxar de l'illa obtingué de l'arquebisbe de Càller relíquies de seixanta-set màrtirs i la corresponent autèntica, conservada a l'arxiu parroquial de la dita població, la traducció de la qual és ací publicada (114-115); hi ha notícies de presència de relíquies de la mateixa procedència en d'altres indrets de Catalunya (105-110).— J. P. E. [13647]

Albert BARELLA i MIRÓ, *Una interpretació de la xarxa fluvial dels mapes primitius de Catalunya de l'escola flamenco-bolandesa del segle XVII*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 43 (març 1977), 9-32.

El mapa bàsic és el de J. B. Vrints, publicat el 1603, del qual depenen cinc d'altres de la primera meitat d'aquell segle (quadre: 10; reproducció del de P. Van Lochoom, 1642: 32); l'autor vol «analitzar la xarxa fluvial dels mapes, observar les seves anomalies i identificar els cursos d'aigua cartografiats» (11); conté una quarantena de topònims fluvials (quadre II: 12-13; amb el III, dedicat a la identificació dels ponts: 14-16); el quadre IV intenta de denominar els cursos d'aigua dibuixats anònims mitjançant l'atribució d'afluents a cada un dels rius principals o dels que desemboquen directament a mar (17-28). «Els principals errors es manifesten en les capçaleres de molts rius» (30). Hi ha bibliografia (30-31).— J. P. E. [13648]

Mª José MARTÍ GARCÍA, *Productos americanos en la mesa conventual*, dins *Sistemas alimentaris*, 429-440.

L'autora aplega notícies de productes americans en els àpats dels Dominicans de Girona els anys 1711-1712, i en els dels franciscans de Barcelona els anys 1670-1671, conegudes pels fons d'ACA, *Monacals. Hisenda. Manuscrits*, d'on reproduceix fragments breus sobre productes comprats (431-432), com també sobre la composició d'àpats amb aliments diversos (433); la carn hi era un extra. D'Amèrica comparegueren algun gall d'indi, blat de moro i la xocolata que irrompé amb empena en la dècada del 1720-1730 (435-436); uns quants anys abans ho havia fet el tabac (436).— J. P. E. [13649]

Enric MOLINÉ, *L'autorité de l'évêque d'Urgell en Cerdagne française (1659-1803)*, dins *Pays Pyrénéens & Pouvoirs Centraux XVI-XXe s.* «Actes du Colloque International organisé à Foix les 1-2-3 octobre 1993 sous la direction de Michel BRUNET, Serge BRUNET, Claudine PAILHES», Foix (Ariège), 415-435.

Alícia Marcet-Juncosa encetà el tema de la situació de la Cerdanya partida entre dues sobirania després de la Pau dels Pirineus a base de Perpinyà, ADPO; Peter Sahlins hi insistí, aportant documentació de la Seu d'Urgell, Arxiu Episcopal [cf. ATCA, XVII (1998),

712-713, núm. 12712]; ara l'autor aporta nova documentació per al període 1660-1730, en què les dificultats augmentaren per la pretensió francesa d'un vicari general o d'un oficial francès, exclusiu per a les vint-i-dues parròquies aleshores de sobirania francesa, fins al punt de fer-hi desaconsellable la visita pastoral (416-424); entorn 1725, el problema fou objecte d'una àmplia reflexió del bisbe Simeó de Guinda i Apéztegui, qui redactà un informe a Felip V de Castella, ací resumit (426-429). Després s'allargà fins a la Revolució Francesa el problema d'un vicari general francès, que el bisbe no sembla haver acceptat mai, tot i que nomenà un oficial específic (432-435).— J. P. E. [13650

Pilar SÁNCHEZ, *Plets i confiscacions al Rosselló. El cas de Ceret i els Lanuza (segles XVII i XVIII)*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", núm. 28 (1997), 667-687.

El senyoriu de Ceret pertanyia als Lanuza saragossans. La documentació de Ceret, Arxiu Municipal, i Perpinyà, ADPO, proporciona informació que, ateses les canviants situacions polítiques entre el 1640 i el 1789, permet de conèixer «la reacció senyorial i la resposta de la universitat de Ceret en aquest context de contínues confiscacions de la senyoria i de restitucions als seus antics posseïdors, els Lanuza» (668) i és alhora una mostra d'allò que succeí durant aquell segle i mig a tots els no francesos posseïdors de senyoriu al Rosselló i la Cerdanya.— J. P. E. [13651

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els esmalts del senyal heràldic de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 11 (1997), 13-44.

Les institucions oficials han aprovat recentment l'escut de Cervera; l'autor, a base de quaranta-dos fragments textuais datats entre el 1337 i el 1776, aplegats de l'AHC, Fons Municipal, *Clavaria*, *Àpoques comunes*, i *Notaments del racional* i d'alguna altra sèrie, ací transcrits (21-42), arriba a la conclusió que, suposades les barres de la Casa de Barcelona, l'element propi de Cervera «ha estat, tradicionalment, un cervol daurat sobre camper vermell» (20), reproduït en la pàgina final.— J. P. E. [13652

Pere BESARAN I RAMON, *Bartomeu de Robió i els Robió de Cervera. Consideracions sobre el nom i l'origen d'un escultor medieval*, dins «Miscel·lània Cerverina», 11 (1997), 71-93.

Estudi vinculat a la tesi doctoral de l'autor, que revisa el problema del possible 'italianisme' del dit escultor, documentat pel seu treball a la Seu Vella de Lleida entre el 1359 i el 1376 (72), i es decanta clarament per «la seva inserció dins una tradició local» (72); «un primer argument en aquest sentit» (74-75) seria la seva procedència familiar cerverina, documentada ja el 1197 (76), i de forma repetida en els segles següents, tant nom com cognom, també en fons inèdits de Cervera, AHC, *Protocols notariais* (78, nota 32).— J. P. E. [13653

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Cervera i la fira de Cardona (1406-1408)*, dins «XXXIX Assemblea», I, 355-360.

Atorgada per Martí l'Humà la celebració anyal de fira a Cardona els darrers dies del mes d'octubre, tant el comte com els cònsols i prohoms de Cardona s'adreçaren [cal suposar que entre d'altres] a les autoritats de Cervera demanant llur col·laboració a fer conèixer i atraure mercaders i menestrals a la dita nova fira; les lletres, les deliberacions dels paers cerverins i

llurs respostes dels anys 1406 i 1408, sis en total, s'han conservat a l'AHC de Cervera, *Fons municipal. Consells o Registre de lletres*; són ací transcrites (356-360).— J. P. E. [13654

Florenci SASTRE I PORTELLA, *Aspectes alimentaris del convent de Santa Clara de Ciutadella*, dins *Sistemes alimentaris*, 441-451.

Són transcrits en aquestes pàgines paràgrafs de la *Planta i disposició econòmica*..., del 1716, i del Capítol intermediari, o d'actes de visita pastoral, de darreries del segle XVIII, sobre costums i obligacions de l'assortiment de queviures al convent (444), en particular les de la provisor o procuradora, molt detallades (445-447); calgué insistir constantment en l'obligació dels àpats en comunitat, i en la lectura durant els mateixos (448-450).— J. P. E. [13655

Josep RIBA I GABARRÓ, *La cort de justícia dels ducs de Cardona en el castell de Claramunt, als segles XVI i XVII*, dins «XXXIX Assemblea», II, 87-102.

El *Memorial de les despeses de la Cort de la Conca de Òdena al Castell de Claramunt*, del primer quart del segle XVII, sembla que s'ha conservat a Igualada, Museu Comarcal de l'Anoia, *Memorials*. Determinat el ròdol jurisdiccional dels Cardona a l'Anoia (88) i recordat el cerimonial que acompanyava sobretot l'execució de les penes capitals (90), i les conseqüències econòmiques de l'administració de justícia, sovint gravoses per als senyors (91), trobem per als anys entre el 1575 i el 1628 llista dels escarcellers (92) i quadres dels empresonats, de les penes imposades (93) i dels executats després d'haver intentat la fuga (94); els pagaments assentats en el *Memorial* són transcrits en quatre pàgines (96-99) i les seves notícies completades amb les dels *Llibres d'òbits* de l'AP de la Poble de Claramunt (94-95); i amb alguna del segle XVIII (100).— J. P. E. [13656

Joan IVARS CERVERA, *Uns topònims dianecs del segle XV*, dins «Misc. Colón, 7», 263-280.

Aquestes pàgines es basen en l'escorcoll del *Llibre de terres* i del *Llibre de consells* de l'AM de Dénia, i del *Protocol de S. Chulbi*, capbreu conservat en l'Arxiu Parroquial de la mateixa vila; els topònims allí documentats són reunits en les seccions d',urbans' (264-265) i ,rurals', molt més nombrosos (265-279), uns i altres ordenats alfabèticament; en tots els casos és transcrit en fragment textual on el topònim consta. Hi ha bibliografia (279-280).— J. P. E. [13657

Fernando ZULAICA PALACIOS, *Mercados y vías fluviales: el Ebro como eje organizador del territorio e integrador de la economía aragonesa en los círculos europeos*, dins «Aragón en la Edad Media», XIII (1997), 65-104.

L'ACA, *Canc.*, reg. 2651, i sobretot la documentació saragossana de l'AM i de l'APN són la base de les dades de les primeres pàgines (66-76): tant per vies terrestres com fluvials la immensa majoria de mercats aragonesos revertia damunt Catalunya i l'Ebre n'era el camí principal, dins el qual destacava Tortosa: d'acord amb les dades dels *Llibres de la llenda*, durant la Baixa Edat Mitjana el tràfec fluvial hauria representat el 50% del seu comerç (67), i el 1460 la ciutat de Saragossa encarregà la formació d'un llibre on constessin els permisos de comerç concedits a mercaders de la mateixa (72); l'encariment dels productes per raó dels impostos municipals tortosins decidiren Barcelona a comprar el senyoriu de Flix i a establir una ruta alternativa. Més amunt, el major nombre d'embarcadors es trobava entre Miravet i Mequi-

nença; les barques pertanyien a sarraïns o a cristians (69). L'activitat comercial hauria repercutit a l'Aragó provocant un augment de la producció de la llana (73); el principal producte d'exportació era el gra (75). Són transcrits en apèndix tres documents de Saragossa, APN, relatius a productes i a transports per a Pere el Cerimoniós amb motiu de la campanya de Sardeña el 1354 (94-96). Hi ha bibliografia (100-104).— J. P. E. [13658]

Vicent FERRER I MAYANS, *Un memorial de la guerra contra el turc*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1997, 112 pp.

Antologia de setanta-tres textos, que abasten des del 1479 fins al 1605, extrets dels vuit primers volums de la secció *Mortuoris* de l'AH de la Parbòrdia d'Eivissa; acull totes les notes introduïdes en els sobredits volums relatives a afers de pirateria i a d'altres de civils rellevants, havent estat desestimades les d'activitats ordinàries de la parròquia de Santa Maria. Una part d'aquestes notes ja havia estat donada a conèixer per Josep Clapés i Juan a principis del segle (1902-1903). Més tard, el 1915 Isidor Macabich transcriví i publicà un total de 257 notes dels segles XVI, XVII i XVIII, que després, l'any 1965 inclogué en la seva *Historia de Ibiza*. Ferrer i Mayans estudia en la llarga introducció la fundació de la parròquia i la formació de la sèrie de llibres d'òbits (1578-1785, amb algunes llacunes), les notes que fan referència a aspectes molt diversos de l'activitat de la comunitat parroquial, així com totes aquelles que relaten fets extraordinaris i els cronistes que les consignaren. Atenció particular és dedicada a l'evolució de la vida religiosa a l'Eivissa del cinc-cents, tant com hom pot rastrejar-la en les notes: conflictes interns de la clerecia i dificultats entre les diverses jurisdiccions. També hi ha referències a l'activitat salinera. Però el tema més repetit en les notes són les falconades dels turcs contra un territori que, recorda l'autor, era fronterer entre l'imperi dels Àustries i el dels otomans. Tot i que silencien els fets de signe més negatiu en les topades entre cristians i turcs, i que s'imposen un posicionament ideològic molt precís, les notes responen a vivències força controlades i d'aparença força objectiva. De vegades el cronista nota fins i tot que s'absté de dir tot allò que sap. També és estudiada la llengua i l'estil de les notes, així com són descrits sumàriament els volums d'on aquestes procedeixen i donada la 'ratio' de llur edició. El volum es clou amb un índex onomàstic i de topònims.— J. de P. [13659]

Anton PUJOL BERTRAN, *Diferències en l'alimentació de la milícia a Felanitx i Pollença*, dins *Sistemes alimentaris*, 493-495.

Dos documents datats amb només un dia de diferència, conservats respectivament en els AM de Felanitx i de Pollença (aquest ja conegut), en els quals l'autoritat manava de proveir sengles esquadres militars, permeten de comparar l'alimentació prevista per a cada cas; reduïts els aliments a calories, resulta que els pollencins anaren més ben peixuts, amb 4131 calories diàries per cap, davant les 2550 dels felanitxers.— J. P. E. [13660]

Joan VILLAR TORRENT, *La Pia Almoïna del pan de la Seo de Girona*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XI (1997), 243-260.

Recordats els inicis de les almoïnes de l'església de Girona durant la primera meitat del segle XIII, i els actuals arxius on es conserva la documentació de la Pia Almoïna (pergamins a l'ADG; llibres de comptes i administració a l'AHG; documentació fundacional a l'ACG: 246, nota 15), l'autor esbossa les successives etapes institucionals, marcades per la revisió d'estatuts (248-250) sota el bisbe Arnau de Montrodon el 1347, que enfortí els controls de

despeses, i per un complement del 1355, normativa que, tot i les alternatives provocades per guerres i revoltes, regí aquella institució fins als primers decennis del segle XVII (251); la norma general de donar pa als pobres que anessin a cercar-lo a la Pia Almoïna, tingué modificacions en casos particulars, però durant el segle XVI es plantejà el problema, general a Europa, de com calia tractar la mendicitat (254); de fet, durant el segle XVII s'introduí un repartiment divers dels fons de la Pia Almoïna (entre d'altres atencions benèfiques, foren pagades tres càtedres de l'Estudi General de Girona: 257) i ja en el darrer quart del segle XVIII tot desembocà en el Reial Hospici creat per la política il·lustrada (258-259). Hi ha bibliografia (259-260).— J. P. E. [13661

Rosa LLUCH I BRAMON, *Remences redimits. El domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (1331-1458)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», XXVII (1997), 869-902.

La Pia Almoïna del Pa de la Seu de Girona era senyora eminent de molta propietat rural; els masovers eren lligats al mas i per a alliberar-se s'havien de rescatar amb un pagament; dels *Manuale de comptes dels pabordes*, ara a Girona, AH (872-873), l'autora ha escorcollat els corresponents als anys 1331-1458 i ha identificat «més de 540 persones» enfranquides (874), reduïdes a quadre sinòptic (877-878); augmentaren els anys posteriors a la Pesta negra, tot i que la població havia minvat (879; cf. 881); l'anàlisi dels preus del rescat o 'redimentia' (2 sous i 8 diners per a una noia casadora d'acord amb els *Costums de Girona*; en conjunt, entorn els 60-65 sous de mitjana: 882-889) i de les altres circumstàncies de la redempció menen a concloure que «el pretès enfortiment i enduriment del control senyorial després de la pesta negra no varià gaire en les concessions de redempcions» (901).— J. P. E. [13662

Rosa LLUCH BRAMON, *Els Manuale de comptes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona: menjar de pabordes i pa de pobres*, dins *Sistemes alimentaris*, 567-577.

Aquestes pàgines es basen en Girona, Arxiu Històric, *Manuale de comptes dels pabordes*; aquests són els llibres, corresponents als anys 1331-1777 (568: llista dels dels segles XIV i XV que s'han conservat), on els responsables de l'Almoïna havien d'apuntar tots els ingressos i despeses; l'autora es fixa en els capítols d'entrades i de despeses dels anys 1460-1461 (568-569), cada un dels quals és explicat en les pàgines següents (370-372); el capítol més ben representat és el relatiu al pa per als «pauperibus Ihesu Christi», exposat a base de les dades de l'exercici 1431-1432, bo i explicant en què consistia cada una de les operacions a què eren sotmesos el gra o la farina, des del moment de l'entrada en l'Almoïna fins al de la distribució del pa (573-574); foren repartits 69.000 pans en un any (575). Hi ha quadre del canviant preu d'una mitgera d'ordi (576).— J. P. E. [13663

Joan DOMENGE, *Guillem Morey a la Seu de Girona (1375-1397). Seguiment documental*, dins «Llambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 105-131.

En el lllindar de l'article, l'autor recorda que la documentació d'arxiu, tot i no ésser de natura específicament artística, proporciona nombre de dades importants per a la història de l'art; l'aplec de dades en la sèrie *Llibres d'obra* de l'ACG permet a l'autor defensar que, tot i que li fos atorgada tota la responsabilitat tècnica damunt una obra, això no significava que ell pogués imposar «un programa constructiu concret» (106), ans només «era senyal que gaudia de reputació i prestigi» (107). En les pàgines següents, l'autor repassa i resumeix cronològicament les activitats del mallorquí Guillem Morey al servei del capítol de Girona, amb síntesi

del contracte del 1390, ja publicat, per a la construcció d'un pilar pel preu de 14.000 sous (119-120); dos anys més tard esdevenia mestre major de l'obra de la Seu (121-123) i empenia els treballs preparatoris per a l'obra del Cloquer (124-125). Són transcrites en apèndix, de *Llibres d'obra* entre el X i el XXII, nombre d'anotacions de compra de materials o pagament de serveis on és implicat Guillem Morey (126-131).— J. P. E. [13664]

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Los débitos píos. Las fundaciones de beneficios y sus obligaciones caritativas en la catedral de Gerona (siglos XIII-XV)*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XI (1997), 149-154.

Pàgines basades en les informacions aplegades per Sulpici Pontich, *Repertori alfabètic... de la iglésia catedral de Gerona...*, inèdit a Girona, ACG; l'autora ressegueix el ritme de fundacions de beneficis en aquella Seu (21 el segle XIII; 62 el XIV; 26 el XV; 17 el XVI: 150): més d'una tercera part (35'7%) dels establerts en els tres darrers segles medievals contenen obligacions caritatives, sobretot en forma de racions repartidores als pobres en dates determinades (mort i funerals, cap d'any del fundador, per exemple). Era una beneficència puntual [però seria interessant d'establir en cada ciutat o vila catalana el calendari del repartiment de racions per part de les diferents almoines: el conjunt permetria de veure allò que en llur conjunt podien representar a fi d'assegurar l'alimentació mínima dels pobres locals].— J. P. E. [13665]

Montserrat JIMÉNEZ, *Els bisbes de Girona i la nacionalitat catalana en el segle XVIII*, dins «*Revista de Girona*», núm. 181 (març-abril 1997), 36-40.

Recordada la prerrogativa reial de proposta de bisbes en virtut del Patronat, l'autora precisa que durant la primera meitat del segle XVIII tots els quatre bisbes nomenats per a Girona foren catalans i tots els cinc de la segona, forasters, fet que propicià un dels punts del *Memorial de greuges* del 1760; destacà Tomàs de Lorenzana i Butrón; l'autora recorda les successives oracions fúnebres: la de Cirus Valls dedicada a Manuel Antonio de Palmero y Rallo, 1774; la de Bartomeu Castelló per a l'esmentat Lorenzana, 1796; i la del carmelità fr. Manuel de los Dolores per a Santiago Pérez de Arenillas, 1797, totes impreses a Girona (40).— J. P. E. [13666]

Jordi RIFÉ, Meritxell VINAIXA, Josep M. GREGORI, *Panoràmica de la música a Girona: de l'època medieval al segle XVI*, dins «*Revista de Girona*», núm. 181 (març-abril 1997), 48-51.

Jordi RIFÉ i SANTALÓ, *Panoràmica de la música a Girona dels segles XVII al XX*, dins «*Revista de Girona*», núm. 182 (maig-juny 1997), 48-52.

L'objectiu dels autors és el d'«oferir una visió històrica del fet musical a Girona»; d'entre les notícies aplegades destaca la de la «notació diastemàtica pròpia» o «notació catalana» emprada en l'*Antiphonarium-Responsoriale* de Sant Feliu de Girona i en el *Troparium*, ara a París, BN, nouv. acq. lat. 495; el *Lectionarium Sambola* conté una versió del *Iudici* (! *Iudicii*) *signum*; les representacions de Pasqua o de Nadal es multiplicarien en llibres litúrgics dels segles XIV-XVI; l'ACG posseeix «importants fonts del repertori polifònic de l'Ars Nova...» (49). Segueix una llista de cabiscols gironins, des del ara més conegut Ponç [cf. ATCA, XVII (1998), 614, on també és documentat el seu alumne i successor, Joan], i notícies de l'orgue, organistes i orgueners (50-51).

En el segon article som informats que els fons musicals gironins dels segles moderns es troben als arxius catedralici i diocesà de la mateixa ciutat i a Barcelona, BC. Són presentats a continuació els successius organistes i/o mestres de capella de la Seu de Girona durant els se-

gles XVII i XVIII. També hi ha notícies sobre joglars i ministrils, i no manquen les de representacions d'òperes italianes a darreries del segle XVIII.— J. P. E. [13667-13668]

Joan BUSQUETS, Antoni SIMON, *Girona al segle XVII* (Quaderns d'Història de Girona, 7), Girona, Ajuntament i Diputació 1993, 96 pp.

Aquesta narració popular, abundantment il·lustrada, resumeix en quaranta-dues les principals vicissituds de la ciutat durant la dita centúria; algunes són il·lustrades amb fragments textuais o amb portades de publicacions d'aleshores (8-9, 18, 29, 34, 60, 61, 62); els fragments textuais fan referència al sentiment antifrancès (Bartomeu Joly, 13), a la pesta (Jeroni de Real, 16-17), a la prostració econòmica (jurats al rei, 19), a les confraries (ordinacions d'una, 24-25), a l'honor familiar (informació familiar prèvia al casament d'una noia, 36-37), a l'ordre públic (crida, 41), als nous estudis dels jesuïtes (Jeroni Saconomina, 51), als abusos dels estudiants (ordinació municipal, 58), als valors del barroc (Jeroni de Real, 63), al 1640 (Jeroni de Real, 70), a la revolta política (Jeroni de Real, 72), al consegüent domini francès (lletra dels jurats, 75), als setges de 1675 i 1684 (*Relación verdadera...*, 83), a l'odi envers el francès (tres fragments, 84-85) i al canvi de segle (jurats, 91). Hi ha pàgines dedicades a l'Estudi General (56-57), als estudiants (58-59), a impremtes i llibres (60-61) i a aspectes més generals de la cultura (62-63). També hi ha explicació de vocabulari (92-93) i bibliografia (94-95).— J. P. E. [13669]

Rosabel ROIG VILA, Maria E. ROIG VILA, *Els oficis tradicionals de les valls de Guadalest i de l'Algar*. Pròleg de Margarida BASSOLS (Biblioteca de Cultura popular Valeri Serra i Boddú, 8), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 300 pp.

El capítol segon, dedicat a descriure el marc històric i cronològic de la comarca (13-20), fa referència a documentació medieval i moderna ja publicada relativa als segles anteriors al XVIII (13-17) i per a aquest transcriu les descripcions de cada poble (Callosa d'En Sarrià, Bolulla, Polop, Nucia, Altea i els pobles de la Vall del Guadalest) escrites per Anton Josep Cavanilles en les seves *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos*, del 1791 (17-19). Hi ha bibliografia (288-292).— J. P. E. [13670]

Xavier BELLÈS, *El castell de Guàrdia de Noguera (Pallars Jussà)*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars 1992-1993», 6 (1995), 70-76.

Pàgines dedicades a la descripció arquitectònica dels diversos elements del dit castell, dins la qual hi ha un resum de les dades documentals que permeten de resseguir-ne la trajectòria d'ençà d'Arnau Mir de Tost en el segle XI (70-71). Hi ha bibliografia (76).— J. P. E. [13671]

Ferran GARCIA DíEZ, Margarida TORRAS ENRICH, *Figura i funcions de l'hospitaller en l'antic Hospital de Sant Bartomeu d'Igualada*, dins «Gimbernat. Revista catalana d'història de la Medicina i de la ciència», XXVII (1977), 21-24.

Després de les notícies fundacionals, de començaments del segle XIV, i de la participació més directa del comú nomenant un administrador, els autors presenten i transcriuen d'un *Llibre de dades i rebudes de l'Hospital d'Igualada els Pactes entre lo magnfic Ajuntament... amb Esteba*

Català, del 1734, amb els quals aquest fou nomenat hospitaler, fosser i encarregat de «la campaneta o esquella de les ànimes i del pecat mortal» (22-24).— J. P. E. [13672]

Melchor BAJÉN ESPAÑOL, María del Pilar FACI LACASTA, *La Pia Almoína de Lérida*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 277-296.

Resumida brevíssimament la història de la Pia Almoína de la Seu de Lleida, des de l'endemà de la conquesta, el 1168, fins a la Desamortització del 1835, és oferta una primera informació dels dos fons documentals relatius a la dita almoína ara en l'ACLL: el de pergamins i el de documents de paper: els primers sumen, per ara, sis-cents cinquanta, són ordenats cronològicament des del 1170 al 1578, per a cada un dels quals consta ací datació i localització arxivística (280-295); la documentació en paper va del 1341 a mitjan segle XIX i és agrupada en nou unitats (295-296). [Cal corregir la dada que l'Hospital unitari de Lleida fou erigit per butlla de Calixt III el 1466 (277), entre d'altres raons perquè aquell any, el primer papa Borja en feia ja vuit que era mort; però sobretot perquè el papa que establí l'hospital unitari de Lleida fou Eugeni IV el 1446, butlla fundacional publicada en aquestes pàgines d'ATCA, XV (1996), 430-432].— J. P. E. [13673]

Àngels CASANOVAS I ROMEU, Jordi ROVIRA I PORT, *Noves aportacions a la problemàtica de la iconografia medieval i postmedieval gravada a les catedrals catalanes. Els gravats de la Seu Vella de Lleida*, dins «Miscel·lània arqueològica 1996-1997», Barcelona, Museu Arqueològic de Catalunya 1997, 243-253.

Alguns d'aquests graffiti, gravats en la pedra, consisteixen en grups de lletres ací reproduïdes (249) i transcrites (248, núms. 1.8 i 2.6; i 250, 2.7).— J. P. E. [13674]

Romà SOL, Carme TORRES, *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Alcoletge (Lleida), Editorial Ribera & Rius 1996, 188 pp.

Recauen en el nostre camp les cent primeres pàgines; l'objectiu dels autors no és pas el de dreçar un inventari tècnic, ans de presentar una visió dinàmica i de conjunt, amb referències a les causes, a les conseqüències i als condicionants, però sobretot a l'entorn ciutadà de les successives edicions. De fet, ens passen davant els ulls els primers passos de la impremta a Lleida protagonitzats per Heinrich Botel per la banda tècnica, i per tres homes de la Seu de Lleida per l'econòmica, jurídica i literària (18-19); en una estada de vint anys publicà el protoincunable lleidetà, el *Breviarium Ilerdense* i vint-i-tres altres edicions (20). La impremta s'eclipsà i no renasqué fins al temps i a la iniciativa d'Antoni Agostí per a l'edició de treballs seus, però també d'altri com el llibre de Lluís Ponç d'Icard en traducció castellana, *Libro de las grandezas... de Tarragona* (33), o la *Doctrina cristiana...* de Pere Màrtir Coma (32-33). Després d'alguns passavolants (35-37), Ciutat i Estudi General es responsabilitzaren d'assegurar impremta a Lleida i sota la responsabilitat de Lluís Menescal la impremta lleidetana visqué el seu temps daurat entre el 1610 i el 1620, de clar influx jesuític (46-53). La impremta es restabliria el 1658 després de la Guerra dels Segadors i s'enfortiria amb el recolzament de la llibreria de Josep Revilla durant cinquanta anys (63). Després de la Guerra de Successió calgué recomençar (78-83) i en la segona meitat del segle XVIII la família Escuder muntà una impremta com a servei a tota una societat, editant peces oficials i privades, de devoció i d'entreteniment, amb impressions de qualitat (84-100). En el curs de la narració els autors assenyalen les publicacions de cada impressor.— J. P. E. [13675]

Antoni PASSOLA I TEJEDOR, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria. Una elit municipal catalana en la formació de l'estat modern*. Pròleg a càrrec de Benjamín GONZÁLEZ ALONSO (Col·lecció Seminari. Sèrie Catalònia, 7), Lleida, Pagès editors 1997, 580 pp.

En la introducció, l'autor defineix l'objectiu d'aquest llibre com el d'història social que cerca comprendre configuració i funcionament d'una societat a través de les de la seva capa social posseïdora del poder en la Lleida dels segles XVI i XVII, amb la vista posada a una major comprensió de la història de la societat i de l'estructura jurídica de Catalunya vista des de la capital de la terra ferma (19-26). Les bases arxivístiques són sobretot les sèries diverses de l'Arxiu de la Paeria (*Actes dels Consells, Capbreu, Llibres d'Arrendaments, Probomenies del Capbreu, Llibres majors, Llibres de comptes*, etc., i *Llibre verd de la Ciutat de Lleida i Llibre d'Ordinacions de la Ciutat de Lleida*), completades amb els *Protocols notarials* de l'AH de Lleida, amb els de l'AHCB, els d'ACA, *Canc. Reg.* i *Cartes reials diplomàtiques*, i *Consell d'Aragó*, ultra el *Llibre de notes assenyalades de la Ciutat de Lleida* de Madrid, BN (545-550) i la bibliografia (551-569). Particular interès des de la perspectiva d'aquestes pàgines té el capítol primer, que ressegueix la configuració jurídica del municipi lleidetà pels passos de la *Carta de poblament* del 1150, del *Privilegi del Consolat* del 1197 i pel *Privilegi del 1386*, en virtut dels quals fins al segle XVIII l'estructura municipal (quadre: 36) constaria de magistrats o paers, consell assessor i consell general, amb clar reforçament de la representació popular en virtut del darrer, atorgat per Pere el Cerimoniós (27-64). Els capítols següents ens fan passar davant els ulls les successives etapes de la història institucional de la ciutat de Lleida amb referència constant a la d'altres municipis de Catalunya. I així trobem en el segon els camins d'accés al poder (les representacions de cada una de les tres mans) i llur posada en pràctica a la ciutat de Lleida d'acord amb aquell document d'alguna manera constitucional que fou el *Privilegi d'insaculació* del 1499, l'aplicació del qual marcava una sèrie de passos condicionants (97-115), que serien completats en ocasions posteriors, però acabaria imposant-se (116-136) sota el control de la monarquia (137-141), en el qual cada una de les mans trobava el seu camí d'accés al govern de la ciutat (142-149). Els capítols següents concreten l'estructura de les ramificacions del poder municipal en els seus diversos càrrecs amb les conseqüents remuneracions o possibilitats de profit, sobretot per a la mà major (151-232); la participació real de cada una de les mans en el conjunt de càrrecs, on comencen a aparèixer els cognoms de famílies nobles i en la mà menor augmenta el pes dels pagesos, i tot plegat fa que el govern local sigui cosa de grans (233-290). Amb el capítol cinquè, dedicat a *Les senyes d'identitat de l'oligarquia*, comença el predomini de la font documental que són els protocols notarials i ens posa davant els ulls moments de la vida (o de la mort) de personatges concrets: llurs bases econòmiques, línies d'ascens social i sobretot estratègies matrimonials i successòries (assenyalem les pàgines dedicades a Francesc de Gelabert: 366-368) i els signes de prestigi (entre els quals destaquen les biblioteques: 395-396) àdhuc en les deixes testamentàries (291-409). Entrem així en la darrera part del llibre, que exposa la política aplicada en el camp econòmic: comença amb un recompte d'entrades i eixides de l'erari municipal, on trobem algunes pàgines dedicades a la forma com eren portats els llibres de comptes o *Llibres del capbreu* (414-419), i d'altres que descriuen la situació càdica de l'economia ciutadana els anys de la Guerra de Separació i els de les seves conseqüències (432-443), darrera els quals l'autor descobreix una política interessada a afavorir la gran propietat agrícola (453) i molt menys (o desinteressada) en la producció artesanal (455). El darrer capítol resumeix els pressupòsits teòrics que emmarcaren la vida oficial lleidetana durant els segles moderns, el primer dels quals era el de plasmar i continuar «una societat ordenada per estaments, fortament jerarquitzats i difícilment mutables, i que projectava la seva idea de perennitat i fermesa» (464), tema que té la seva font documental pròpia: els *Llibres del ceremonial* (465), en els quals, afegits a les altres fonts, és documentada la resposta davant qualsevol aparença de menysteniment de l'honor de la ciutat o dels seus representants

(464-470), la lluita, fins a les bandositats i al bandolerisme, per a assegurar-se'n la fruïció individual, la relativa impunitat en l'exercici dels càrrecs (471-481), la relativa manca de conflictes amb el poder reial, en relació al qual augmentaren els conflictes els anys anteriors a la Guerra de Separació, quan justament els juristes havien augmentat llur presència en les institucions municipals (485-507); la ruptura amb reserves el 1640 (508-522) i la normalització posterior impulsada pel grup governant (523-527).— J. P. E. [13676]

Xavier VIDAL, *L'enfrontament polític a l'entorn de la privatització del patrimoni rústic municipal a Lleida al segle XVIII*, dins *Moviments*, 171-185.

La *Carta de població* del 1150 atorgava als pobladors l'ús de les terres del terme no conreades. Aquest dret comunal podia ésser sotsestablert per la Paeria a particulars, traient-li la destinació comunal originària? De fet, tals sotsestabliments existiren els segles XVII i XVIII (172-173). I així, la Confraria de llauradors es contraposà a la privatització del 1746; les actuacions judicials, la sentència favorable als emfiteutes, els intents posteriors d'invalidar-la i la nova contraposició de la dita confraria són coneguts per Lleida, Arxiu de la Paeria, *Capsa del s. XVIII*, 50, *Registres i Manuscrits diversos*; i per Barcelona, BC, *Manuscrits*, 1.174; finalment, ambdues parts arribaren a la *Concòrdia de general pacificació* del 1772 (175-176). Un tercer assalt als drets comunals fou l'intent de legalitzar les usurpacions il·legals, tingué altre cop la contraposició de la Confraria (178-180), que aquesta vegada s'anà afeblint perquè tocava interessos de confreres (181-185).— J. P. E. [13677]

Josep FORNS I BARDAJÍ, *La conflictivitat entre el capítol de la catedral de Lleida i els pagesos d'Almenar (Segrià) (1714-1832)*, dins *Moviments*, 111-122.

El creixement del segle XVIII no sols fou demogràfic i quantitatiu, ans també es començaren de cultivar nous productes agrícoles, que posaren el problema de llur delmatge, conflictiu entre els pagesos i les autoritats eclesiàstiques; Almenar i Alfarràs entaularen plet, ací resumit, amb el Capítol de la Seu de Lleida, conegut per Lleida, AC, *Llibres d'actes i Manuals d'escriptures*, i per Barcelona, ACA, *Plets civils* (113-116); el contenciós no s'apaivagà ni amb la decisió de la Reial Audiència, sinó que ambdues parts arribaren el 1760 a una concòrdia (117); a partir d'aleshores, hom constata la «manca de conflictes importants amb el Capítol» (122).— J. P. E. [13678]

Jaume CODINA I VILÀ, *Pensions alimentàries al Baix Llobregat, 1500-1850*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 127-149.

El tema d'aquestes pàgines és el de la provisió anyal alimentària individual prevista en documentació diversa dels anys indicats en el títol. L'autor s'havia ocupat del tema en abast local del Prat de Llobregat, amplitud que ara estén a les catorze poblacions del Baix Llobregat (128, nota 3). L'arxiu més abundós ha estat el parroquial de Sant Boi de Llobregat, completat amb l'AHPB, notaris diversos i l'ACA, *Llo*; la tipologia documental més pròdiga en les dites provisions són els testaments i els capítols matrimonials, que donen el 84'9% de casos, cada un dels quals és resumit en les pàgines 129-142. L'autor assenyalava l'evolució tant quantitativa com qualitativa de les dites provisions, perceptible des de mitjan segle XVIII en què augmenten les quantitats de carn salada i les de llegums (149).— J. P. E. [13679]

Juan PÉREZ VILLAMIL, *Historia civil de la Isla de Mallorca*. Estudio preliminar, edición y notas de Jesús MELLA PÉREZ y Julio Antonio VAQUERO IGLESIAS, Palma de Mallorca, Publicacions de la Ciutat 1993, 267 pp.
Llibre només conegut per referència.— J. P. E. [13680]

Cosme AGUILÓ, *Un nom precatalà de filiació llatina ben documentat: Es camp Cucurutx (Ariany, Mallorca)*, dins «Misc. Veny, I», 451-457.

El topònim 'Inter Campos' es troba en el *Llibre del Repartiment* (453) i 'Campo-' en composició amb un altre element és pluralment documentat en el segle XIV (455-456).— J. P. E. [13681]

David ABULAFIA, *Gli inizi del commercio genovese a Maiorca e il patto maiorchino-genovese del 1160*, dins «Misc. Pistarino», 3-11.

Abans del 1200, Mallorca hauria estat pràcticament una desconeguda des del punt de vista mercantil; per això, són tan valuosos els sis documents del manual del notari Giovanni Scriba (Gènova, Archivio di Stato) relatius a activitat mercantil a Mallorca i a Eivissa (5); en el d'Oberto Scriba del 1182 les operacions pujaven a deu (10); entorn el 1160 és deduïble l'existència d'un pacte entre Gènova i Mallorca (8-9), el de 1181 s'ha conservat (8). Per part mallorquina, l'interès sembla haver estat el de defensar-se contra els almohades; per part de les ciutats italianes el d'assegurar llur expansió comercial. Per això, pisans i genovesos no afavoriren la conquesta catalana de Mallorca (4).— J. P. E. [13682]

Antoni DOMINGO PONS, Glòria DRUGUET TRANTINYÀ, *La conquesta i repoblació de Mallorca i el Moianès*, dins «Modilianum. Revista d'estudis del Moianès», núm. 17 (desembre 1997), 3-10.

Diverses seccions de l'ARM han proporcionat quatre documents datats entre el 1232 i el 1343, ací resumits en regest (6-7), relatius a moianesos traslladats a Mallorca; els dos primers, del 1232 i 1233, relatius a béns agrícoles rebuts 'del senyor rei', són reproduïts sencers a base de la transcripció de Llorenç Pérez Martínez (8-10).— J. P. E. [13683]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca, 1231-1245)*, dins «En la España Medieval», 20 (1997), 57-141.

Anàlisi de la *Remembrança de les dades dels diners que-n Blasco à dades*, de Barcelona, ACA, *Vària de Cancelleria*, 400, ací transcrit (132-139); ha d'ésser completada amb la *Remembrança de Nunyo Sanç*, una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca, darrerament (1993) publicada per la Conselleria de Cultura de les Illes Balears. Ambdós documents ajuden a conèixer la part reial de l'illa el 1242, moment en què ja li havien estat reintegrades les porcions de Nunyo Sanç i de l'infant Pere de Portugal. Les primeres pàgines reconstrueixen els fets relacionats amb la infeudació de la part reial a Pere de Portugal i amb l'activitat institucionalitzadora d'aquest en aquells primers anys que segueixen la conquesta (58-64), cosa que afectava, modificant-lo, l'esquema establert en el *Llibre del Repartiment* (64-70). Dibuixada la nova part reial (71-78) a base del document ja esmentat i de fons de Palma de Mallorca, ARM, *Escrivania de Cartes Reials*, són exposades les característiques d'aquella administració, tant en rebudes (79-108, on trobem una taula comparativa entre la lleuda de València i la sisa de Mallorca:

93-98), com en dades (108-127, on trobem quadre de pagaments de nòmines, pensions, etc.: 108-110; de quantitats lliurades a tercers: 114-115; i nombre de quadres sinòptics menors). Una de les conclusions és que l',almodí' amb què era mesurat el tribut menorquí del gra equivalia a 3'1 quarteres (128); altra conclusió és la importància del tribut de Menorca en comparació amb d'altres fonts d'ingressos (128-129). L'erari reial estava sortint de l',etapa creditícia' (131).— J. P. E. [13684]

Gabriel LLOMPART, *Registro de los cartógrafos medievales activos en el puerto de Mallorca*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 1117-1148.

Aportacions bibliogràfiques o inventarials dels darrers anys del mateix autor o d'altri (Jocelyn N. Hillgarth, Julio Rey Pastor-Ernesto García Camarero) són aprofitades per Llopart per confeir un aplec de notícies de cartògrafs, després de precisar que l',escola mallorquina' es reduïa a les relacions d'un mestre amb algun menestral i algun aprenent (1119). I així tenim, primer, una llista cronològica de catorze bu(i)xolers mallorquins (1120-1121), encapçalada per Angelí Dulcert, autor de la carta geogràfica actualment a París, BN, Rés. Ge. B 696 (1022), datada el ,MCCXXXVIII' [segons pàg. 1122: pot ésser, si el 1344 encara té obligacions censals? Cf. 1129]; en apèndix són transcrits trenta-un documents, tots de l'ARM, la majoria de *Protocols notarialis* (1128-1147), les principals característiques dels quals són subratllades en les pàgines 1123-1128.— J. P. E. [13685]

Margalida BERNAT I ROCA, *Àvols mixtures. Sobre el control de qualitat dels aliments. Ciutat de Mallorca - s. XIV i XV*, dins *Sistemes alimentaris*, 283-298.

Controlar la qualitat de tota mercaderia, preus i mesures, era inicialment funció del veguer reial; després ho fou del mostassaf. A base del *Llibre del mostassaf*, ja publicat, i d'ARM, *Arxiu Històric*, 5.409, són ací agrupades les dades sobre controls efectuats en carns (286-290), en peix (290-291), en pa, vi i oli (292-293), en hortalisses, fruita, formatges i ous (293-294), i en espècies i condiments (294).— J. P. E. [13686]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *El juez ejecutor de la juraría de Mallorca (1336-1758)*, dins «Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 71-96.

Les fonts per al coneixement d'aquella autoritat foral es troben a Ciutat de Mallorca, ARM, *Llibre de la Cúria del Mostassaf* i la sèrie *Llibres de provisions i seqüestres*, del 1508 ençà, que el 1585 es desdobra en dues; expedients i processos enantats per l'Executor es troben en *Processos de la Universitat*. Sobre aquesta base l'autor recorda les vicissituds de la implantació d'un càrrec amb facultat d'obligar al pagament d'impostos entorn el 1333, càrrec que duraria fins al 1758 (71-74), i el ròdol de les seves atribucions (74-77; cf. 81-87: estatut orgànic i cúria), canviant amb el temps, sobretot en relació als clavaris del *Contracte Sant* del 1405 (78); determinava els afers de forma sumària i de paraula, cosa que conduïa a nous plets (79-81). L'apèndix documental ofereix regest i transcripció de vuit documents, datats entre el 1334 i el 1657, procedents en llur major part de l'ARM, *Llibre d'En Rosselló Nou* (88-95).— J. P. E. [13687]

Antoni MAS I FORNERS, *L'alimentació de la mà d'obra assalariada a l'agricultura mallorquina del segle XIV: l'exemple de l'alqueria Masnou*, dins *Sistemes alimentaris*, 523-528.

La comptabilitat de la dita alqueria per als anys 1346-1347, ara a Palma de Mallorca, ARM, SU 19, informa que cada llogat estable tenia atribuïda la quantitat de «9 quarteres de forment anuals, 6 quartans d'oli, i el companatge de cada diumenge», consistent aquest en quatre diners al major i dos als altres; l'alimentació dels jornalers eventuals tenia assignat un sou per persona (525). La Pesta Negra provocà considerable augment del preu dels jornals per minva en l'oferta de mà d'obra. Hi ha quadre sinòptic de feines i jornals (526).— J. P. E. [13688

Isabel GARAU LLOMPART, *Les ordinacions de l'Hospital de Santa Caterina i el sistema alimentari (s. XIV)*, dins *Sistemes alimentaris*, 585-590.

L'Arxiu del Consell Insular de Mallorca, *Fons de l'Hospital General*, conserva en el Còdex 1 les *Ordinacions de l'Hospital de Santa Caterina*, on consta l'estructuració de l'hospital, el parament de la casa i les característiques de l'alimentació, tant de la usual com de la dels dies d'abstinència.— J. P. E. [13689

Joan PARETS I SERRA, Ramon ROSSELLÓ I VAQUER, *Notes per a la història de la música a Mallorca (2)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 403-408.

Com en el primer [cf. ATCA, XVI (1997), 595, núm. 11790], tenim en aquest lliurament indicació dels esments a set instruments musicals en documentació notarial de Palma de Mallorca, ARM, que va del segle XV al XVIII (403-405); a músics (aquests també esmentats en la sèrie *Actes del Gran Consell*), ja des de mirjan segle XIV (405-407); i a activitats musicals dels mateixos segles (407-408).— J. P. E. [13690

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Jaume BOVER PUJOL, *Els vidriers a Mallorca. Segles XIV-XVI. Segona part*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 409-415.

Llista alfabètica de vint-i-nou persones o famílies relacionades amb el vidre, de les quals han comparegut notícies en sèries diverses de l'ARM; en la pàgina 416 són col·locades en ordre cronològic, que va del 1327 al 1599.— J. P. E. [13691

Onofre VAQUER I BENNÀSSER, *Importacions i exportacions alimentàries del Regne de Mallorca a la segona meitat del segle XV*, dins *Sistemes alimentaris*, 181-190.

A base dels *Protocols notariais* de l'ARM i dels contractes d'assegurança i de comanda, l'autor ressegueix les exportacions; i dels reconeixements de deutes, les importacions; i així, trobem reduïdes a quadre per a cada un dels diversos extrems (gènere de mercaderia, port de destí, quantitats de les assegurances) les dades que els afecten; també trobem quadres d'importacions i d'exportacions tant de Ciutat de Mallorca com d'Eivissa i de Ciutadella, i notícia d'aliments lliurats a tercers en comanda i de reconeixement de deutes. Hi ha resumides en apèndix catorze actes notariais d'importació de forment a Menorca entre el 1453 i el 1507, dues d'exportació i tres d'importació a Eivissa (188-190).— J. P. E. [13692

José JUAN VIDAL, *Relaciones entre el poder central y la Mallorca de los Austrias*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 197-207.

Sense corts, però d'alguna manera representada pel Gran e General Consell, Mallorca fou sotmesa a importants modificacions, car fins i tot el jurament del rei canvià a mitjan segle XVI en comprometre's a respectar només els privilegis vigents, no pas llur totalitat (199-200); així s'acabava el contacte oficial entre rei i regne, en endavant realitzat mitjançant els virreis, a Mallorca i a Sardenya elegits de la noblesa de la corona catalanoaragonesa; a partir d'aleshores el Gran e General Consell intentà restablir el contacte directe mitjançant ambaixades, que el rei manà aturar (201), augmentant així el malestar amb motiu dels constants conflictes per exigències del poder central, coneguts per la documentació de l'ARM, *Gran e General Consell* (201-205).— J. P. E. [13693]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Intervencionisme i control de mercat. Notes introductòries (s. XVII)*, dins *Sistemes alimentaris*, 333-345.

Després de les Germanies, a Mallorca les autoritats reials maldaren a controlar el mercat alimentari a fi d'enfortir el poder del monarca. A base de documentació ja publicada, i d'altra de l'ARM, *Arxiu Històric i A. R.*, l'autor constata que entre el 1550 i el 1700 «un 75% dels preus no s'expliquen per l'abast de la collita, sinó per un fort intervencionisme sobre el mercat» (333), intervenció que de vegades provocava manca de queviures a fi d'augmentar-ne el preu, malgrat el perill d'avalots, l'empobriment dels més pobres i l'exhauriment dels eraris municipals, incapaços d'assegurar les 300.000 quarteres de blat, que Mallorca necessitava cada any (335). Per la seva banda, també la noblesa intentava de reviscolar les seves rendes, a càrrec dels pagesos (336), situació agreujada per jocs de manipulacions del mercat (337). La intervenció pública es concretava en *Ordinacions del mostassafi* en els *Edictes reials* de cada virrei, però el primer anà perdent prerrogatives, que, des del 1570, anaven passant a la Reial Audiència o al virrei (338-342).— J. P. E. [13694]

Andreu BIBILONI, *Conjuntura i desestabilització del mercat: un cas de l'impacte del cors en el comerç mallorquí del segle XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 425-430.

L'ARM, A. H. 1370, conté l'acta de declaració, efectuada el 12 setembre 1677, dels béns apresats a la nau Jerusalem' procedent d'Esmirna; fou una presa tan extraordinària, que ella sola pujà a 135.354 lliures mallorquines i representà el 85% de les preses de tot aquell any; les 25.291 unitats de cuiram i pells equivalien al 300% de les importacions del dit any; els 135 quintars de llana de camell no tenen comparació amb els 5'15 quintars que es descarregarien una sola vegada el 1716-1717. Hi ha dos quadres sinòptics dels resultats globals del cors el 1676-1677 i dels de la presa en la Jerusalem' (428-429).— J. P. E. [13695]

Antònia MOREY TOUS, *La composició de la noblesa mallorquina al segle XVIII i la seva condició de grup terratinent hegemònic*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 151-184.

Una bibliografia que ocupa nou pàgines (175-184), completada amb fons arxivístics inèdits (ARM, *Reial Audiència; Cadastres; Madrid, AHN, Consejos suprimidos*), és la base damunt la qual l'autora ressegueix els canvis del concepte mallorquí de 'noblesa' en el segle XVIII: el règim borbònic començà continuant, en punt de noblesa mallorquina, la situació dels Àustries, amb un braç noble integrat per nobles pròpiament dits, cavallers/donzells i ciutadans militars, i així prosseguí bàsicament, malgrat les intervencions centrals, com la

del 1724, que intentà de substituir els dos graus inferiors per la categoria d' 'hidalgos', o la del 1771 en què l'Orde de Carles III era oberta a la qualitat o servei personal (152-156); en canvi, l'intent de resuscitar la Confraria de Sant Jordi fou substituït per la creació de la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, també oberta a formes de noblesa altres que la de la sang (157). El 1685 el braç noble controlava el 57% de la riquesa rústica de l'illa, un segle abans només el 37% (158-159); a mitjan segle XVIII, un 80% de la gran propietat (160) i, de més a més, la de les millors terres, com les destinades a oliverar (161); ací l'autora dibuixa la propietat de les grans famílies nobles (162-165). El mecanisme de defensa del patrimoni era el fideïcomís que vinculava béns a una nissaga d'hereus i feia impossible de vendre'ls tots o algun sense permís reial, permís que normalment era demanat per a la venda d'alguna possessió secundària, salvant així el bloc principal, tal com confirmen els casos exposats (166-173).— J. P. E. [13696]

Josep SEGURA I SALADO, *Els queviures durant el primer quinquenni de l'exèrcit borbònic (Mallorca, 1715-1720)*, dins *Sistemes alimentaris*, 498-508.

L'autor informa de la situació dels fons militars, en l'ARM, *Arxiu del Reial Patrimoni. Expedients militars*, 4066-4.074, d'on extreu notícies concretes sobre assortiment i forners proveïdors de pa tant a l'exèrcit de l'Arxiduc Carles d'Àustria (498-499), com al de Felip V, la intenció del qual és també coneguda pel *Reglamento para la distribución de víveres a las tropas...*, signat per José Patiño (500-501); a Alcúdia es muntà un magatzem de l'exèrcit (501-502); també consta l'avituallament per a la presa d'Eivissa i per al destacament en l'illa de Cabrera (503-504); no manca documentació en la qual consten les minves experimentades pels productes (505-506).— J. P. E. [13697]

Miquela FORTEZA OLIVER, Maria Antònia REINÉS FEMENIA, *La retablistica barroca de la iglesia del Socorro: el retablo mayor*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1996), 139-150 i làmines VI-IX.

Reconstruïda l'església almenys en part i fabricat el retaule durant el segle XVIII, aquest és objecte d'atenció sobretot estilística (145-148), precedida de pàgines que documenten les dites obres a base de fons de l'ARM, com el *Llibre d'entrades: obra de l'església 1679-1778*, o *Inventari de censals...*, o *Protocols notariais*; o de l'Arxiu del Convent del Socors, *Libro de todos los religiosos difuntos...*, d'on són transcrits fragments. Hi ha bibliografia (149).— J. P. E. [13698]

José Luis BARRIO MOYA, *Nuevas noticias sobre la estancia en Madrid del pintor mallorquín Pedro Onofre Cotto (1717)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 417-424.

Aquell artista, qualificat de 'pintor de Su Magestad y artífice de charol', intervingué en la taxació de la part de l'eixovar de Catalina de la Cueva y de la Cerda constituïda per mobles de fusta lacada i per pintures; consta a Madrid, Archivo de Protocolos, 14497.— J. P. E. [13699]

Emilio BEJARANO GALDINO, *Incremento del consumo cárnico e introducción de pautas alimentarias en Mallorca a finales del siglo XVIII*, dins *Sistemes alimentaris*, 241-248.

Estudis ja publicats per autors diversos i la documentació inèdita de Palma de Mallorca, AM, *Ajuntament*, permet de veure en quadre comparatiu l'augment del preu de les diverses menes de carn durant el segle XVIII, que en algun cas arribà al 300%; en conseqüència baixà l'oferta de carn, treta la bovina, que augmentà per les necessitats d'intendència dels Regiments Suïssos de guarnició en l'illa i encara més amb motiu de la reintegració de Menorca a l'Estat Espanyol.— J. P. E. [13700]

Francesc RIERA VAYREDA, *Els hàbits alimentaris de la Reial Casa d'Expòsits*, dins *Sistemes alimentaris*, 579-584.

L'autor resumeix les vicissituds d'aplicació a Mallorca de les reials ordres dels anys 1794 i 1796, que imposaven a l'autoritat eclesiàstica la creació de cases d'expòsits; en sorgiren a Palma de Mallorca, a Alaró i a Petra. L'Arxiu del Consell Insular conserva una *Istoria de la Real Casa General de Expòsitos*, que permet de conèixer les fortes oscil·lacions en la taxa de mortalitat els tres darrers anys del segle, i l'escassetat d'ingressos; també un *Primer llibre de manutenció*, del qual resumeix les dades relatives al segon semestre del 1798 (582-583). L'alimentació bàsica constava d'arròs, fideus, carn, ous i verdura.— J. P. E. [13701]

Marc TORRAS I SERRA, *Els hospitals medievals de Manresa*, dins «Gimbernat. Revista catalana d'història de la medicina i de la ciència», XXVII (1977), 11-20.

L'autor defineix aquestes pàgines de primera aproximació al tema. Les primeres notícies notarials sobre la 'domus infirmorum' són del segle XIII, en concret del 1274, i, aplegades en aquestes pàgines, parlen de trasllats de la dita 'domus' o d'ingrés de malalts; hi havia dos hospitals, el 'sobirà' o de Sant Andreu, documentat el 1260, i el 'jussà' o de Santa Llúcia, del 1274; el segle XIV sembla comparèixer-ne un altre (15-16); el servei d'hospitaler era assegurat per un matrimoni (16). L'Hospital de Sant Andreu era també casa d'orfes; el de Santa Llúcia hauria desaparegut en temps posterior a la Pesta Negra (18), temps en el qual consten deixes per a un tercer (19).— J. P. E. [13702]

Marc TORRAS I SERRA, *Els drets del mesuratge a Manresa en el segle XIV*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», XVIII (1997), 25-37.

Presentació i intent de transcripció completa (28-37), de la sentència arbitral, elaborada entre l'octubre del 1338 i el gener del 1339, conservada a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Llibre I de Privilegis*, amb la qual eren determinats els drets i deures dels manresans en relació al mesuratge, començant per reconèixer que «tots ciutadans e habitadós de la dita ciutat... puxen tenir e a ells e a cascun d'ells sia leguda cosa de tenir sens enbarch e contrast... mig dotçè, e dotçè, miga quartera e quartera e setçè, e ab aqueles mesures e cascuna d'aquelles mesurar forment, ordi e tot altre blat, faves, ciurons, e tot altre legum, nous e avalanes e tota altra fruyta, sia's que aquelles coses aien de lurs rendes o laurons o de compra o per qualche altra manera.» La part relativa a les obligacions d'acceptació de l'arbitrage són en llatí, els divuit capítols formulats per àrbitres i acceptats per les parts, en català.— J. P. E. [13703]

Ramon M. CORNET I ARBOIX, *Inventaris d'apotecaries manresanes del segle XVII*, dins «Gimbernat. Revista catalana d'història de la medicina i de la ciència», XVII (1997), 25-29.

Presentació de vuit inventaris del segle XVII; en són extretes les dades generals; almenys en dues hi havia exemplars del *Dioscòrides* i de la *Concòrdia (apothecariorum Barcinonae)*; per un d'ells sabem noms, professió i malnoms dels clients.— J. P. E. [13704]

Simeó SELGA UBACH, *Els llibres d'òbits de la parròquia de Sant Pere de Matamargó*, dins «XXXIX Assemblea», II, 103-106.

L'autor recorda estudis d'aspectes sanitaris de comarques diverses de Catalunya, realitzats a base de llibres parroquials d'òbits; del primer de Matamargó [del qual no consta la referència arxivística: és allí? és a Solsona, AD, *Fons Matamargó?*]. Per les anotacions transcrits, hom constata una particular atenció envers les morts sobtades o per passes, com la pigota; també consten els noms de metge i llevadora (104); quant a albats, no constant en general l'edat, tampoc no és possible de treure dades fiables, però l'autor creu que eren considerats albats fins als dotze anys complets. En apèndix és transcrita i reproduïda una acta de matrimoni del 1652 (106).— J. P. E. [13705]

Joaquim LLOVET, *El Molí de Vent i la Torre de Cogoll*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria», núm. 57 (gener 1997), 18-22.

La Torre de Cogoll és indret pròxim a Argentona, documentat l'any 1128, altra vegada el 1352, i en ocasions diverses dels segles XV i XVI, amb delimitacions que indiquen la seva proximitat a la mar, ací resumides (20); fou conegut per les dues denominacions del títol.— J. P. E. [13706]

Àngel FÀBREGAS I BLANCH, *L'entorn familiar d'Antoni Puig i Blanch. Estudi genealògic*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 55 (abril 1996), 7-18.

Els registres parroquials de Santa Maria de Mataró (8: reproducció de dues partides dels anys 1775 i 1781), completats amb els *Protocols notariais de Mataró*, ara a l'ACA, han permès la reconstrucció de les successives generacions de la raguèlia Blanch des de mitjan segle XVII en les seves diverses branques (9-11) i de la Puig des de la segona meitat del mateix segle (12-13); hi ha notícies particulars sobre dispenses matrimonials per consanguinitat (13) i sobre testaments (14).— J. P. E. [13707]

Rafael SOLER I FONRODONA, *Els Marquès, luthiers' mataronins (segle XVIII)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 57 (gener 1997), 46-50.

El *Llibre dels mestres fusters de la Confraria de Sant Joan* del 1764 ençà, ara a Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, permet de conèixer els membres dels oficis de la fusta, entre els quals hi ha els guitarrers, ara dits 'luthiers', i en aquest grup consten tres generacions dels Marquès (arbre genealògic: 50), més coneguts per la documentació notarial mataronina, ara a l'ACA, d'on són resumits els testaments de Josep Marquès i Casademunt i de Pere Anton Marquès; hi ha notícia d'algun altre guitarrer a Mataró a final de segle.— J. P. E. [13708]

Enric SUBIÑÀ I COLL, *Masies de Mata (I). Can Gol*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 57 (gener 1997), 51-57.

Enric SUBIÑÀ I COLL, *Masies de Mata* (2). *Can Pou*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 59 (octubre 1997), 39-48

Els registres parroquials de Santa Maria de Mataró, conservats en el Museu Arxiu, i els notarials de la mateixa ciutat, ara a l'ACA, permeten de conèixer des de començaments del segle XVI la família Gol/Gual vinculada al dit mas, que a mitjan segle XVIII s'havia desplaçat a Mataró i venia llibres per al primer ensenyament o de pietat, segons un inventari del 1763. Hi ha arbre genealògic (56).

Els mateixos fons han fet possible la segona exposició, basada, de més a més, en un *Capbreu del Castell de Mataró*, també d'ACA, *Batllia general*, del 1369; hi és documentat el fet que aquell mas, ací descrit (40-41), canvià de propietari útil i de nom a principis del segle XVIII; i així les dades arxivístiques condueixen a fer dues genealogies, la dels Mascort (42) i la dels Pou (45), que reivindicaren l'actual edifici en la inscripció del 1712 damunt la llinda del balcó central (39 i 40); a darreries del segle XVIII és documentada la capella en el *Directorí del pàrroco Damià Sumalla* (41).— J. P. E. [13709-13710]

Jóan VALLS I PUEYO, *Notícies històriques del castell de Meià i de Ferran, dos indrets de la comarca de la Segarra*, dins «XXXIX Assemblea», II, 49-73.

En aquestes pàgines són transcrits nombre de fragments trets de lligalls diversos del fons *Can Falguera*, de Barcelona, ACA, començant per una descripció dels terminals del dit castell de Meià, seguida de la del castell i de les conseqüents percepcions senyorials (49-54); vénen les notícies de membres de la família Vergós, després Junyent i Vergós i finalment Amat i de Junyent (54-62); i un fragment d'inventari i una nota sobre el cadastre (62). La segona part és dedicada a Ferran, centrada en la raguèlia Calders, amb transcripció d'una llarga exposició de mèrits i serveis presentada al rei Carles II per Ramon Felip de Calders Ferran Vila-franca i de Marimon, sembla d'entorn el 1670 (68-72).— J. P. E. [13711]

Miquel Àngel CASASNOVAS I CAMPS, *Relacions comercials entre Menorca i Itàlia: el comerç blader a la segona meitat del segle XVI*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 87-99.

Per les raons que sigui (hi influí el fet que el delme agrari era a Menorca del 12%?), l'economia illenca s'acarrerà a la ramaderia i fou sempre deficitària en gra, que en prop del 40% s'havia de suplir des de Sicília; en la segona meitat del segle XVI la població augmentà de 7.990 a 9460 habitants (88); els arxius històrics municipals de Ciutadella i de Maó en les seves diverses sèries, sobretot de *Lletres* (a Ciutadella hi ha una sèrie de *Comptes de forments*), permeten de conèixer les gestions per a l'assortiment de forments (quadre de síndics enviats a Itàlia a comprar blat, 1576-1591: 91), preus de nòlits i assegurances (93) i el remei extrem de segrest de naus mar endins, àdhuc en situacions no desesperades, algun de les quals acabà en plet sonat i costós (94-95); l'endeutament resultant de tots els dits factors es traduí en noves imposicions, que passaven de temporals a perpètuas (95-96).— J. P. E. [13712]

Hèctor MORET, *Aproximació a la toponímia rural de Mequinensa*, dins «Archivo de Filología Aragonesa», L (1994), 325-348.

La toponímia és catalana exposada en sentit sincrònic; l'element diacrònic, que ens portaria a la documentació antiga demostradora dels dits topònims, es pot deduir de les referències a estudis diversos (p. e., 340, nota 13) i a alguna citació explícita com la de la *Carta*

de *Partilla feyta dels tèrmens entre ls homes de Fraga e de Mequinensa*, del 1246 (347), ja publicada.— J. P. E. [13713]

Josep GALOBART I SOLER, *El retaule major de l'església de Santa Maria de Moià, obra dels escultors Josep Sunyer i Rourell i Carles Morató, i la seva relació amb el retaule major de Santa Maria d'Igualada*, dins «Modilianum. Revista d'estudis del Moianès», núm. 17 (novembre 1997), 11-38.

Documentació relativa a la construcció dels dos retaules ha estat descoberta a Barcelona, ACA, *Protocols notarial. Manresa*, d'on són transcrits tant el contracte per al retaule de Moià, del 1745 (27-30), descrit en les pàgines 14-16, com una cessió de drets corresponents a la construcció del retaule major d'Igualada (30-32) i d'altres documents complementaris fins a la total liquidació del deute el 1757 (32-38). El fet que el pagament del retaule d'Igualada revertís a Moià permet de datar l'acabament d'aquella obra abans del 6 de desembre del 1729 (24). Ambdós retaules, ací reproduïts fotogràficament (15 i 25), cremaren en la foguera revolucionària de juliol del 1936.— J. P. E. [13714]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El castell de Montcortès l'any 1622*, dins «Monografies. Separata de 'Coses nostres'», núm. 8 (novembre 1997), 2-7.

Presentació i transcripció de l'inventari del parament i altres objectes que es trobaven dins el dit castell en morir el senyor, Baltasar Ausiàs de March aquell any; hi havia dos estudis; en el primer, uns prestatges contenien diversos llibres; en el segon, una arquimesa amb calaixos conservava la documentació de la casa: papers, albarans, memorials i plecs d'actes en pergami i en paper (3). El document es troba a Cervera, AHC, *Fons notarial. Varis. Inventaris*.— J. P. E. [13715]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Organització i estructuració del poder al si d'un orde militar: el cas de l'Orde de Montesa (segles XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), 179-214.

L'autor es proposa d'estudiar la distribució territorial de la senyoria de l'Orde de Montesa al País Valencià en el moment de la seva fundació, i la seva evolució en el període medieval. Els documents de l'ARV i de Madrid, AHN, analitzats per l'autor, permeten d'assenyalar les diferències entre les competències i els poders dels frares en relació amb les competències i poder del Mestre de l'Orde. Aquest va poder actuar com un gran senyor feudal, mentre els comandadors es trobaven en un rang inferior, assenyalat en l'escassetat de recursos econòmics que manjaven.— J. de P. [13716]

Maria del Carmen GARCÍA HERRERO, *Una burla y un prodigio. El proceso contra la Morellana (Zaragoza, 1462)*, dins «Aragón en la Edad Media», XIII (1997), 167-194.

L'Archivo Municipal de Saragossa, *Procesos*, en conserva un, ací transcrit (174-194), entorn l'assassinat d'una saragossana sembla amb simple intenció de robatori per la morellana Llorença Borràs, algunes respostes de la qual foren copiades pel notari en llengua catalana (180, 189) [amb qualche falta de transcripció com ',avit' de 180/X, per ,anit']; del procés, constituït per llargues fórmules introductòries i per les declaracions del testimoni, sembla deduir-se que a Saragossa en la segona meitat del segle XV un catalanoparlant no havia de

canviar de llengua per fer-se entendre. La introducció subratlla aspectes socials del fet i els consegüents prejudicis en l'avaluació de víctima i d'assassina.— J. P. E. [13717]

Manuel SALVADOR GASPÀR, *El castillo de Morella. Datos sobre su evolución*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 667-696.

Aquestes pàgines resumeixen dades i notícies ja conegudes sobre l'evolució històrica del castell de Morella; la novetat rau en la notícia d'haver-se conservat a Vincennes, *Archives du Génie*, cinc plànols del dit castell datats els anys 1707-1730, ací descrits i reproduïts (676-688), cosa que permet de reconstruir la seva configuració anterior a l'explosió del polvorí el juliol del 1709.— J. P. E. [13718]

Guillem BARCELÓ I RAMIS, *Béns comunals i conflictes antisenyorials: les comunes de Muro i Santa Margalida (ss. XVI-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 97-116.

Les dues comunes (anomenades del Braç), ara municipis, ubicades dins la possessió de Son Sant Martí, defensaren llurs béns comunals contra els senyors de la dita possessió, tal com demostra la documentació dels respectius arxius municipals, completats amb l'*Arxiu Torrella*, ara a l'ARM (99). L'autor analitza aquest exemple clar de conflictivitat rural. La concessió emfitèutica d'ús distingia entre pastures, cedides a particulars, i llenya, cedida als habitants d'ambdós pobles, que s'anaren considerant beneficiaris de tot ús del bosc (i àdhuc de l'Albufera), amb els consegüents conflictes amb els successius propietaris útils de les pastures (99-102), situació que es complicà des de començaments del segle XVI per noves concessions dels Sant Martí, i desembocà en plet el 1579, ací resumit (104-107); en són transcrits, entre d'altres, els fragments que delimiten les posicions d'ambdós bàndols, entestats a negar qualsevol dret a la part contrària; per això, els habitants col·laboraren en el capbreu del 1581, vist com a testimoni oficial de llurs drets (108), però la sentència del 1586 tornà la situació a l'estat del 1272 (108-109). A partir d'ací, o es trencaren les relacions entre senyors i habitants (cas de Santa Margalida), o la situació tendí a la transacció [coincidint amb la Guerra de Separació a Catalunya i la de Successió a Catalunya i Mallorca: 111-113]; després, des del 1740, tornarien els plets provocats en part perquè el senyor volia les terres per a producció agrícola i els habitants hi volien mantenir llurs drets d'ús (114-116).— J. P. E. [13719]

Francesc ÀLVARO I FÈLIX, *Tipologia de la ceràmica de forma d'Onda del segle XIX*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 727-796.

Les primeres pàgines (729-731) transcriuen testimoniatges escrits del segle XVIII que permeten de precisar que la primera manufactura de pisa fina obrí el 14 de març del 1778 i que al raval de sant Josep encara «s'ha conservat, de forma miraculosa, part del forn àrab emprat per a coure les peces ceràmiques» (730); també que es practicà espionatge industrial des del primer moment (731).— J. P. E. [13720]

Joaquín APARICI MARTÍ, *De cubas y vinos. Los maestros vizcaínos del Alto Palancia en el siglo XV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 177-196.

Les dades aplegades en les pàgines inicials en els arxius municipals de Castelló i de Vila-real, en el de la catedral de Sogorb i en l'ARV, són afegides a cada un dels noms de biscaïns documentats en l'Alt Palància i ací col·locats en ordre alfabètic (192-196).— J. P. E. [13721

Jaume OLIVER, *El domini feudal del treball pagès. Darrere la pista del guaret al Pirineu. El Pallars i la Ribagorça, segles IX-XVIII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 27 (1997), 335-346.

«Et promito expleto et guareto»: aquesta expressió, afegida a un contracte d'empenyorament del 1183, ací transcrit de l'arxiu particular de Can Pedrals, Granollers (344-345), és considerada la més antiga a documentar 'guaret'; l'autor, tenint en compte les observacions d'Arthur Young el 1787, les respostes rebudes de llocs del Pallars al qüestionari de Francisco de Zamora i d'altres documents d'època carolíngia publicats per Raimon d'Abadal i de Vinyals [no, en canvi, els fragments aplegats en el DCVB], el defineix: «el conjunt de llaurades de primavera i estiu -un mínim de tres- per preparar els camps per a la sembra» (337) i planteja l'interrogant de la seva relació amb incipients formes de domini feudal damunt la terra (339-343).— J. P. E. [13722

Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, *Redelme, quèstia i llibertats camperoles al comtat de Pallars (segles XIV-XV)*, dins «Col·legats», 6 (1992-1993 [1995]), 99-124.

La base documental d'aquestes pàgines és el procés del 1449 entre les poblacions del comtat i la nova administració reial conservat a l'Arxiu Ducal Medinaceli, Secció Pallars, *Lligalls*, completat amb l'ACA, *Canc., reg.*, i amb alguns manuscrits de Barcelona, BC; el conflicte naixia d'una imposició reial de talla, davant la qual, contra costum inveterat, hom negava a 'la terra' la llibertat de reunir-se per deliberar abans de donar la resposta (101-102); en aquest sentit, l'autor fa un repàs a l'estructura feudal del comtat del segle XI ençà (103-108), però arriba un moment en què les decisions comtals han de comptar «amb el consentiment o voluntat» de les comunitats no feudals (108-109), disposades a defensar llurs drets tal com han fet sempre (110). Potser davant la por de justificar al poder mesures fiscals arbitràries, entre el 1444 i el 1449 les posicions defensives es radicalitzaren i en alguns indrets sorgiren gabelles de juramentats, alguns dels quals arribaren a proposar la submissió al rei de França; un notari de Sort, Pere Segura, resuscitava la teoria del tirannicidi (120). La reinstauració de la dinastia comtal amb Hug Roger de Pallars sembla que atudà les confrontacions amb el perdó general (122); però en el marc de la Guerra Civil contra Joan II, el 1465 les llibertats es veurién fortament mermades (123).— J. P. E. [13723

Ezequiel GIMÉNEZ RODRÍGUEZ, *Apunts sobre l'explotació forestal al Pallars durant el segle XVIII. La proletarització d'un ofici: els raïers*, dins «Col·legats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars. 1292-1993», 6 (1995), 125-133.

Els creixements econòmic i demogràfic del segle XVIII incidiren negativament en els boscos i feren necessari de procurar-se fusta de construcció sobretot naval en zones apartades, com el Pallars, extrem confirmat per un contracte del 1742 de Simancas, AG, *Secretaría y superintendencia de hacienda*, ací resumit (128-130); altra conseqüència, documentada en les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora i en contractes d'arrossegament de l'Arxiu de Protocols de Sort, fou que l'ofici de raier s'anà convertint d'ocasional en principal o exclusiu (131-132).— J. P. E. [13724

Ramon ARNABAT MATA, *Protesta i resistència antisenyorial al Penedès (1758-1808)*, dins *Moviments*, 93-109.

Els estudis de l'autor entorn la conflictivitat pagesa al Penedès a darreries de l'Antic Règim són ben coneguts dels nostres lectors [cf. ATCA, IX (1990), 514, núm. 5589; XI (1992), 579-580, núm. 7371; i XIV (1995), 492, núm. 10078]; en el present, a base de cent cinc processos relacionats amb conflictes senyorials d'un total de sis-cents sis de conservats a Vilafranca del Penedès, AHC, *Arxiu Judicial* (un 17'33% de la conflictivitat de la comarca era relacionada amb la resistència antisenyorial), i dels estudis tant d'ell mateix com d'altri, l'autor es fixa, exposa i redueix a cinc quadres sinòptics els conflictes senyorials al Penedès en general (95), els estudis d'autors diversos sobre el tema (100), la conflictivitat i els ingressos senyorials (102), la distribució geogràfica (104) i la base social de la conflictivitat (105): els qui només eren passius en el joc dels drets senyorials s'enfrontaven amb tots els qui n'eren actius, tant senyors jurisdiccionals com intermediaris (106-107).— J. P. E. [13725

Albert COMPTE, *Possessions, drets i jurisdiccions dels comtes de Peralada a mitjan segle XVII*, dins «Revista de Girona», núm. 185 (novembre-desembre 1997), 31-33.

Durant la Guerra de Successió, el comte de Peralada, Joan Antoni de Rocabertí, es posà al costat de l'Arxiduc Carles d'Àustria, del qual fou virrei a les Illes Balears i al qual s'uní a Àustria; Felip V li segrestà tots els drets, fet que obligà a fer-ne inventari el 1734, ací transcrit (32-33 [sense referència arxivística]).— J. P. E. [13726

Miquel PÉREZ LATRE, *Frontera militar i poder municipal a Perpinyà (1571-1585)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 27 (1997), 359-369.

Un informe del virrei Fernando de Toledo a Felip II del 1579 descriu la situació defensiva de Perpinyà com a particularment feble perquè els occitans fàcilment passen per catalans i perquè tampoc no es fiava dels darrers, acomunats amb italians, gascons i valencians, «porque no hablan bien la lengua castellana» (362). Aquest i d'altres documents de Simancas, Archivo General, *Guerra antigua o Consejo de estado*, completats amb d'altres d'ACA, *Canc.*, *reg.*, d'AHCB, *Consell de Cent*, i de Perpinyà, ADPO i ACP, serveixen a l'autor per a exposar «alguns casos particulars de combat institucional, a la fi del segle XVI, entre l'autoritari virrei don Fernando de Toledo -i els responsables de la seva política militar als Comtats- i el govern municipal de la capital del Rosselló» (364), combat que arribà a l'empresonament d'enviats de la vila de Perpinyà (i d'altres ciutats de Catalunya) al rei, sense que servissin de res llurs corresponsents greuges en les Corts del 1585 (367-369).— J. P. E. [13727

Eva SERRA I PUIG, *Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó 1585)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 573-626.

A base dels fons documentals de Barcelona, ACA, *Generalitat*, i AHCB, *Processos de cort. Braç reial*, de Perpinyà, ADPO, 112-EDT-13 i 112-EDT-14, aquestes pàgines, després d'haver recordat la presència en corts de perpinyanesos i de rossellonesos en general, fiten les instruccions donades pels còsols i per la dotzena de Perpinyà a llurs síndics en la cort de Montsó del 1585 a fi de veure-hi la problemàtica tant general com local que hi és còpsable (577), problemes que l'autora agrupa entorn cinc temes: perills i necessitats de frontera tant per terra amb França com per mar, en què Perpinyà, enfront d'unions, propugnava la validesa del privilegi de mà armada del 1526 i la capacitat de la Generalitat a armar i pagar tropes

pròpies (580-586); l'exercici de la capitalitat per part de Perpinyà, que havia de comportar l'eclesiàstica i l'enfortiment de l'Estudi, ultra qüestions de proveïment de queviures i de control del port de Cotlliure (586-590); la coherència en el tracte del braç militar, dins o fora l'estructura jurisdiccional de la vila (591-596); i el tema endèmic de l'administració de justícia i dels abusos dels oficials reials (597-602). Hi ha cinc apèndixs: nòmina de síndics a cort del braç reial de Rosselló per universitats des del 1515 (602-609); possible representació dels braços militar i eclesiàstic en la cort del 1585 (609-611); diputats locals de les 'col·lectes' de Rosselló-Conflent (611-615); llista provisional de rossellonesos que exerciren càrrecs en la Diputació del General, 1590-1606 (616-623); i diputats i oïdors de comptes de la Diputació del General originaris de Rosselló-Conflent des del 1494 (624-626).— J. P. E. [13728

Rosa CONGOST, *Pràctiques de justícia i de política rural al Rosselló de l'Antic Règim. Els sobreposats de l'Horta de Perpinyà*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 635-666.

Els *Cabiers de doléances* del 1789 es queixaven dels sobreposats més que de qualsevol dret feudal; l'autora estudia aquelles queixes «emmarcades en el context d'una lluita i d'una dinàmica que els contemporanis no havien deixat de viure, de formes diferents i amb resultats diversos, en la seva història més immediata, és a dir, la de les dècades de 1760, 1770, i 1780» (636) i vol fer-ho en perspectiva comparatista amb allò que hom pot saber dels sobreposats de l'Empordà; i avisa que, no havent estat estudiat el tema, aquestes pàgines en seran primícia lluny de la completa (637). La base documental és a Perpinyà, ADPO, que conté una sèrie específica per als *Sobreposats de l'Horta* (3E40), ultra els documents esparsos en d'altres sèries, com la B, *Cours et juridictions avant 1790*; per part empordanesa, és utilitzat l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, que conserva la concessió d'Hug d'Empúries el 1299 (al Rosselló era del 1260), normativa no suprimida pel *Decret de Nova Planta* (637). La institució dels sobreposats comportava l'estimació dels danys causats en agricultura i l'obligació col·lectiva de refer els danys quan el culpable era insolvent (638); ambdues condicions són analitzades: per a la primera són aportats els *Privilegis de Perpinyà 1397* i contrastats amb la pràctica gràcies al *Manual dels sobreposats de l'Horta de Perpinyà 1670-1671*, dels ADPO, que documenta dues-centes cinquanta estimes en un any (642-650 i croquis geogràfics de les actuacions: 644). La segona meitat del segle XVIII el tema incidia en la possibilitat de tancar les terres àdhuc contra el dret immemorial de pas i enfrontà ramaders i vinyaters (651-656). Els *Cabiers de doléances* del 1789 acusaven els perpinyanesos d'actuacions desequilibrades (657-660).— J. P. E. [13729

Prudenci REGUANT I TORRES, *Un estudi original dels gravats del mur de Santa Maria de Pinós*, dins «XXXIX Assemblea», I, 235-243.

Unes inscripcions a honor del Santíssim Sagrament i de la Puríssima, completades amb la identificació de l'amo que les féu gravar i datades el 1677, emmarcant el portal de la casa que fa d'hostal, són d'alguna manera reproduïdes fotogràficament (236-237), transcrites (239-240), i sotmeses a interpretació astrològica.— J. P. E. [13730

Joan Carles MEMBRADO I TENA, *L'Espai de la Plana: identitat històrica i propostes contemporànies de comarcalització*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 455-484.

En el primer apartat d'aquest estudi, intitulat *Testimonis històrics de la identitat i l'evolució de la comarca de la Plana*, són reproduïts i comentats els fragments dedicats a la dita comarca en el *Poema de Mio Cid*, en el *Llibre dels fets* del rei Jaume, en el *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis, en les cròniques o històries de Pere Anton Beuter, de Martí de Viciana, i de Gaspar Escolano i en les *Observaciones...* d'Anton Josep Cabanilles (456-461).— J. P. E. [13731]

Josep M. PLANES I CLOSA, *La bona pagesia dels Plans de Sió, al segle XVII: els Mora i els Cornellana*, dins «Monografies. Separata de 'Coses Nostres'», núm. 8 (novembre 1997), 8-20.

Els capítols matrimonials del 1647 entre Joan Mora i Maria Mora, de dues famílies pageses benestants de Pelagalls i Montcortès, respectivament, conservats en versions de nota i de text oficial a Cervera, AHC, *Fons notarial. Vària, Capítols notariais i inventaris*, ací transcrits (19-20 i 15-20), són presos per l'autor a base de la reconstrucció d'aquelles famílies i de llurs béns (8-14).— J. P. E. [13732]

Valentí GUAL VILÀ, *Poblet i Vimbodí. El plet continu*, dins *Moviments*, 123-136.

En el rosari de plets entre Poblet i els pobles del seu senyoriu, aquestes pàgines resumeixen documents diversos del que enfrontà l'abadia amb Vimbodí entorn la jurisdicció de l'abat entre el 1768 i el 1774, ara a Poblet, Arxiu de Poblet, Armari III, calaix 8; la documentació utilitzada suposa el plet ja iniciat i fa referència a actuacions posteriors al marge de la justícia, i a declaracions de testimonis (124-130); hi ha resum d'un *Memorial de greuges* del 1770, d'una primera sentència a favor del poble (131), del recurs senyorial i de la seva victòria (131-136).— J. P. E. [13733]

Anton PUJOL I BERTRAN, *Alimentació i nutrició a Mallorca. Segle XVII*, dins *Sistemes alimentaris*, 371-378.

De fet, aquestes pàgines són dedicades a Pollença, i es basen en l'AHM, *Determinacions dels consells i Pòlisses del clavari*; i en l'ARM, *Protocols notariais*. L'autor es fixa en les unitats de mesura i en llurs equivalències (373), i arriba a la conclusió que calia gairebé un quilo de pa diari per persona (374), completable amb certa quantitat d'altres aliments, ací reduïts a quadre (376); són transcrits tres assentaments de Pollença, AHM, *Pòlisses del clavari* (377).— J. P. E. [13734]

Agustín RUBIO VELA, *El hospital medieval de El Puig. Esbozo de su historia*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 5-14.

Les recerques de l'autor en fons documentals valencians [ben conegudes dels nostres lectors pels resums de les seves publicacions: p. e., ATCA, XVI (1997), 621-622, núms. 11899-11991; XVII (1998), 878, núm. 13298; etc.] li han proporcionat nou documents de València, AM, LM i *Manuale de Consells*, ací transcrits (11-14), ocasió d'aplegar en les pàgines introductòries les dades per ara conegudes d'aquella institució, basada en béns fundacionals aportats per les vídua i filla de Roger de Llúria el 1325, els rèdits dels quals, però, no eren satisfets; la casa fou sotmesa a l'administració de la ciutat de València com els de la Reina, d'En Clapers, de Sant Llätzer i dels Beguins; això no obstant anava «a fort mal recapte» i desaparegué abans del 1450.— J. P. E. [13735]

Albert FERRER ORTS, *Sobre els orígens de la cartoixa d'Ara Christi (El Puig)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 169-176.

És ací resumit en els seus trenta punts el testament inicial d'Elena Roig del 1582 (169-171), transcrit el codicil amb què el corregia encaminant els seus béns a la fundació d'una cartoixa independent a El Puig (173); el testament és a València, Col·legi del Patriarca, *Protocols notariais*; el codicil a Madrid, AHN, *Cleros. Carpeta* 3.146. La nova fundació tingué moltes dificultats sobretot internes del mateix orde (174-175); la fundadora es trobava en un ambient espiritual valencià, al qual també pertanyien el dominicà Domènec Anadón i el cartoixà i posterior bisbe de la Seu, Andreu Capella (173).— J. P. E. [13736]

Aymat CATAFAU, *Les celleres en Roussillon. Une approche de la naissance des villages dans l'ancien diocèse d'Elne (XI-XV siècles)*, Université de Toulouse-Le Mirail, 11 Janvier 1997, dins «Annales du Midi», 109 (1997), 500-504.

Crònica, signada per Philippe Ruiz, de la defensa de la tesi doctoral indicada en el títol; la tesi es basa en «la richesse des archives notariales roussillonnaises»; consta explícitament l'existència de seixanta-quatre pobles, relacionada amb la dels masos que posseïen un 'celler' dins la 'cellera'. [Durant la preparació d'aquest volum, hom ha pogut veure un exemplar, ja publicat, de la tesi: *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (X^e-XVe siècles)*. Préface de Pierre Bonnassie (Col·lecció Història), Perpinyà, Edicions el Trabucaire - Presses Universitaires, 1998, 720 pp. N'hi haurà informació bibliogràfica en el volum següent d'aquest anuari].— J. P. E. [13737]

Laure VERDON, *L'exploitation du domaine des Templiers en Roussillon au XIIIe siècle*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 803-817.

Pàgines basades en les dades del *Cartularium* de Mas Déu, en els documents de la Sèrie H (amb el complement d'algun protocol notarial: 811) i en un capbreu del 1264, tot de Perpinyà, ADPO; aquest darrer informa de la suma del pagament de drets senyoriais en espècie (803-804). Una primera part informa de l'exploació cerealística i la compara amb terres veïnes; l'ordi era el cereal més conreat i consumit i hauria rendit el cinc per u, el forment només el 3'3 (804-808); el bestiar, gros i menut, es criava sobretot a la muntanya del Conflent i el Vallespir [dues observacions: el 1245 difícilment el rei de Mallorca podia atorgar drets de pastura a Prats de Molló (el 1268 actua el rei d'Aragó: 811); és fals el document? I la diferència entre 'pecus' i 'animal' sembla clara en català: el primer seria bestiar menut de peu forcat; el segon, de peu rodó, fins als nostres dies almenys, és cavall, matxo o ase: 807; els cavalls també pasturaven]. La vinya representava el 29'4% d'establiments concedits pels templers i el 1264 donava 1257 somades o càrregues de raïm; deu anys abans hom havia reduït la partició dels fruits o l'havia substituïda per diner (quadres sinòptics: 814-815); les oliveres es trobaven dins camps de gra o dins vinyes (815-816).— J. P. E. [13738]

Pep VILA, *El drama litúrgic al Rosselló*, dins «Revista de Catalunya», num. 115 (febrer de 1997), 119-151.

Aplec de notícies, moltes d'elles recollides en publicacions diverses, però algunes inèdites, aquestes sobretot del *Llibre de cerimònies de la catedral de Perpinyà* (Perpinyà, Biblioteca Municipal, ms. 71): recordada la vinculació del bisbat d'Elna-Perpinyà amb l'església metropolitana de Narbona, l'autor recull notícies entorn la 'Resurrecció' d'Elna (123-125:

amb dades de l'ADPO, G-111), sobre el drama litúrgic a Elna (125-128), les representacions de Pentecosta (128-130), la representació de Maria la Major a Perpinyà (131-135: pàgines particularment riques en transcripció d'ordinacions dels diversos responsables de la representació); el 'Plant de la Verge' (125-125), la festa del bisbetó tant a Elna com a Perpinyà (137-143: altres transcripcions de fragments), la festa de sant Joan lo Giparut, segurament víctima de la Contrareforma (144-146), la festa de sant Nicolau, patró dels escolars, al Vallespir (147), les Epístoles farcides (148-149), i petites notes relatives a representacions de la festa de l'Àngel custodi (149-150), la Presentació de la Mare de Déu o els Quinze Graons (151) i el Diumenge de Rams (152). Hi ha referència a diversos llibres litúrgics manuscrits del bisbat d'Elna.— J. P. E. [13739]

Eugène CORTADE, *Mil retaules barrocs*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 521-536.

Les terres catalanes al nord dels Pirineus poden conservar un miler de retaules barrocs, uns set-cents dels quals han estat inventariats fins ara; hi ha casos remarcables per la quantitat, com els onze de Sant Joan de Perpinyà i Ribesaltes, els nou de Cotlliure i Vinça, els set de Prada, etc. (522-523); són com els contemporanis del Principat, potser amb un punt de temperància francesa (524); fora d'algun cas d'occitans i del nucli del mateix Perpinyà, els escultors eren els mateixos del Principat, entre els quals destaca Josep Sunyer i Rourell, qui aportà nous aires teològics amb figuracions que conduïen el fidel a l'Església celestial (525-527). Els retaules se sumaven a la música i a la litúrgia barroques: «En l'acte litúrgic o paralitúrgic l'arquitectura, les arts plàstiques i la música s'uneixen per crear una atmosfera del tot pròpia a l'època» (528) el protagonista de la qual, així que hagué sortit dels mals tràngols de mitjan segle XVII, era el poble, tal com hom pot veure àdhuc en el contracte del 1698 per a la construcció del retaule major de Cotlliure, ací transcrit del *Llibre de censals de la Reverent Comunitat...*, conservat en arxiu particular de Cotlliure (528-530), en el *Modo o forma que deu marxar la profesó que se acostuma a fer la nit del Dijous Sant*, a començos del segle XVIII, de Ribesaltes, Arxiu Parroquial, *Registre de recettes 1704-1792* (533-534), o la descripció d'unes festes extraordinàries a Santa Clara de Perpinyà el 1713, de l'Arxiu conventual (534-535).— J. P. E. [13740]

Alfícia MARCET I JUNCOSA, *Le rattachement du Roussillon à la France*, Perpinyà, El Trabucaire 1995, 208 p.

Llibre només conegut per la recensió publicada dins «Annales du Midi», 109 (1997), 113-114, signada per Jean-François Galinier-Pallerola.— J. P. E. [13741]

Alfícia MARCET I JUNCOSA, *Le Roussillon, province catalane du Royaume de France*, dins Alice MARCET-JUNCOSA, *Du Roussillon et d'ailleurs: Images des temps modernes*, Perpinyà, Presses Universitaires [1993], 19-40.

El *Tractat dels Pirineus*, totalment el-legal davant la legislació catalana, que ja el 1283 establí el Dret Paccionat com a base de les *Constitucions de Catalunya* (20-21), i que, de més a més, incloïa una forma de sobirania federal (22), acabà de buidar de constingut el dret constitucional català, ja prou maltractat sota el centralisme dels Habsburgs. I si, en previsió, Catalunya exigí del nou comte de Barcelona, Lluís XIII, totes les garanties de respecte a les *Constitucions de Catalunya*, Richelieu anà des del primer moment a l'annexió pura i simple a França. A base de documentació inèdita de Perpinyà, ADPO, o de París, BN, l'autora recorda que immediatament des-

prés del Tractat, les Constitucions passaren a segon terme, car només els era reconeguda vàlidesa en tant que encaixessin dins les lleis de França (26); i així resultaren suprimides, Corts, Generalitat, Consell Reial, Reial Audiència i Mestre racional, tot substituït pel governador i pel Consell Sobirà, d'exclusiu nomenament reial, desconnectats i odiats pel país (27); els bisbes i la nova clerecia regular foren francesos, la clerecia secular i els ordes tradicionals, catalans (28); els impostos antics continuaren i en foren inventats de nous, com la tan conflictiva 'gabella de la sal' (29). El 1663 començaren els alçaments a Sant Llorenç de Cerdans (31), el 1667 a Prats de Molló (32), el 1670 a l'Alt Vallespir (33), sostinguts per la voluntat política de reafirmar les lleis de la terra (34); la resistència armada s'enfortí amb la cultural: notaris i rectors seguiren portant protocols i llibres parroquials en català (35), tot i que ja el 1672 havien estat imposades les 'écoles royales' franceses (36-37); a Perpinyà, el nomenament de ciutadans honrats per part de la vila continuà fins a la Revolució Francesa (38-39). La caiguda de Barcelona el 1714 liquidava l'esperança de restablir la pàtria catalana (40).— J. P. E. [13742]

Claude COLOMER, *Le clergé régulier en Roussillon sous l'Ancien Régime*, Perpinyà, Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées Orientales 1996, 319 pp.

Llibre, el contingut del qual només m'és conegut per la recensió signada per François Cadillon, publicada dins «Annales du Midi», 110 (1998), 259-261.— J. P. E. [13743]

M. Teresa CEBRIÀ I LLISTOSELLA, *La notaria de Rupit. Una aproximació a la seva història*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 59-76.

A Girona, AH, *Fons de Rupit*, es conserven quatre-cents cinquanta-vuit volums, que, amb pocs buits, omplen els segles del XIV al XIX; són manuals i llibres de notes, escrits durant quatre segles (de la segona meitat del segle XV al 1873) per membres de la mateixa família (arbre genealògic: 70), a la qual era establerta la notaria i que la serviren personalment sota senyoriu del bisbe de Girona, que comprà els drets senyoriais sobre el poble el 1268 i els de la notaria el 1269, raó per la qual els notaris signen «pro auctoritate reverendi episcopi Gerundensis»; el ròdol, ultra Rupit, s'estenia a Parlavà, Ultramort i Matajudaica (64).— J. P. E. [13744]

M. Dolores BOCANEGRA I MARCOS, *El retaule barroc de Sant Cebrià de Tiana*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 57 (gener 1997), 29-45.

La felicitat coincidència de la conservació del retaule barroc de la Mare de Déu del Roser en l'església parroquial de Tiana i de la troballa a Barcelona, AHPB, de set documents que l'afecten, datats entre el 1645 i el 1678, permet una reconstrucció tant de les circumstàncies històriques, començant pel nom de l'escultor, Josep Tremulles, i el del daurador, Onofre Bonet, com una anàlisi detallada de les característiques artístiques, completades aquestes amb dues fotografies globals i vuit de parcials, mitjançant les quals es confirma la inspiració bàsica de les escenes en la *Llegenda àuria*, en models de gravats de la Contrareforma i en precedents de l'àrea de Manresa.— J. P. E. [13745]

Alicia MARCET I JUNCOSA, *Une abbaye roussillonnaise aux XVIIème et XVIIIème siècles*, dins Alice MARCET-JUNCOSA, *Du Roussillon et d'ailleurs. Images des temps modernes*, Perpinyà, Presses Universitaires [1993], 217-252.

Aquestes pàgines s'enceten amb un paràgraf de Pèire de Marca, on recorda la primera confirmació de l'abadia de Sant Genís les Fonts per Lluís el Piadós el 819. Destruïda el 855, de seguida reconstruïda, senyora del poble el 1308, annexionada a Montserrat el 1504 (219), amb ampli ròdol de propietats (220), la seva història medieval sofreix per la pèrdua de l'arxiu en bombardeig a Perpinyà, on hom havia intentat de col·locar-lo en lloc segur (221). Després de la pau dels Pirineus, la situació fou atípica: sobirania francesa, però senyoriu de Montserrat damunt poble del rei de França (221); el monestir fou cau de resistència antifrancesa, amb episodis clamorosos, coneguts per Perpinyà, ADPO, Sèrie H, tot i que entorn el 1649 l'abat Plàcid Pujo era considerat profrancès (222-224). Però l'abat Mauro de la Rea (Larrea?), de San Millán de la Cogolla, fou centre d'una conspiració per al lliurament de Cotlliure a Felip IV; el procés a càrrec seu (Sèrie 2B 1642, n. 19: hi és esmentat Sant Feliu de Girona: 229) és resumit en les pàgines 222-236. Durant el segle XVIII, la situació d'un monestir montserratí, on el rei de França vol monjos seus, ha estat font de situacions i d'informacions coneguts per documentació diversa (ADPO, Sèrie C); fou objecte d'un reglament global el 1724 (329-340) i d'unes informacions del 1758 sobre el seu compliment (242-246). Les darreres pàgines informen d'actes d'exercici de la jurisdicció civil de l'abat i d'una crida del 1660, que promulgava *Ordinacions per a la població* (247-249), reforçades per d'altres del 1685 (249-250: ADPO, sèrie H).— J. P. E. [13746]

Miquel SÁNCHEZ I GONZÁLEZ, *Els Llobet de Sant Iscle de les Feixes: cinc segles de vida camperola a Collserola (segles XIV-XVIII)*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 40-47.

La recerca de notícies relatives al terme parroquial ha proporcionat material que permetria de reconstruir la vida de diversos masos, el dels Llobet havent estat escollit com a mostra d'allò que es podria repetir en els altres; la documentació comença amb el segle XIV en els arxius barcelonins: ACA, *Notarials de Sant Cugat*; AHCB; AHPB; cal afegir-hi Terrassa, AHC; i Sabadell, AH; a mesura que s'aproxima el segle XVI s'imposa l'AP de Santa Engràcia de Montcada i Reixac; la línia general de l'exposició és la de la localització del mas; la situació jurídica d'emfiteusi alliberada de mals usos abans del 1441 (42); la successió de les generacions i la política matrimonial (42-43); les produccions agrícoles; la participació en els serveis comunitaris; l'extensió de l'activitat a la ramaderia; i cap al final, l'endeutament i la pèrdua del mas, venut. Hi ha esquema genealògic del 1300 al 1659 (47).— J. P. E. [13747]

Manuel RIU I RIU, *Noves notícies relacionades amb el monestir de Sant Llorenç de Morunys i les seves parròquies (segles XV-XVII)*, dins «Urgellia», XII (1994-1995 [1997]), 481-486.

Als pergamins existents en l'Arxiu Parroquial de Sant Llorenç de Morunys, ja donats a conèixer [cf. ATCA, IX (1990), 509, núm. 5573], s'hi afegeixen ara els deu de propietat particular, datats entre el 1510 i el 1610, ací resumits: tres capítols matrimonials, un establiment d'un mas, un rebut i cinc vendes.— J. P. E. [13748]

Jesús PÉREZ LÓPEZ, *La cuentas de la casa Sala, un ejemplo de distribución de los gastos domésticos en la burguesía (Sant Martí d'Arenys 1659-1662)*, dins *Sistemas alimentaris*, 453-475.

A Barcelona, BC, *Fons Marquès de Saudín*, es conserven llibretes de despeses diàries de la família Sala, que l'autor ha traspassat a una base de dades, on consten cost, data, dia de la setmana i preu de cada producte comprat (453), respectivament reduïts a gràfiques i quadres

(463-473); hi ha llistes d'estris i d'atuell (455-456), com també n'hi ha dels remeis comprats (460), on consta llur denominació original.— J. P. E. [13749]

Maria CLUSA I MERCADAL, *Els materials numismàtics de l'església de Sant Vicenç de Rus*, dins «L'Àmbit. Quaderns de de recerques del Berguedà», 3 (1997), 5-18.

Els treballs de restauració de Sant Vicenç de Rus (Castellar de N'Hug) han proporcionat en estrats i punts diversos dins la dita església cinquanta monedes, ací descrites, amb les respectives inscripcions (9-11) i reduïdes a quadre sinòptic: van del segle XII (diner tornès) al XIV (diners de Jaume I, Jaume II i Pere III); i de darreries del XVI a la primera meitat del XIX (Felip III, IV, i V; Lluís XIV de França i Arxiduc Carles) (11).— J. P. E. [13750]

Antoni MAS I FORNÉS, *Mapa de la vila de Santa Margalida en el segle XVII*, Santa Margalida, 1977.

Títol només conegut per referència.— J. P. E.

[13751]

Helios BORJA, *La diòcesis de Segorbe*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 87-136.

Tria de parts de tesi doctoral (90), basada en fons dels arxius de la ciutat de València (ARV, AM, AC, Arxiu del Col·legi del Patriarca), de Sogorb (AC, AM), d'Altura, Archivo Municipal, de Castelló (AM) i d'Avila, Archivo de los condes de Orgaz (91 i 122-124), ultra el dels ducs de Medinaceli (123) En les primeres pàgines trobem la llista de les parròquies tant del bisbat de Sogorb com del d'Albarrassí, treta d'un contracte del 1424 (93-94: la tesi, però, és delimitada per les comarques sogorbines de l'Alt Palància), seguida d'una presentació propogràfica de Joan de Tahuste, Francesc d'Aguiló, Martín de Fuerteventura, i Francesc Riquer, bisbes (95-98); de Frederic de Luna, la seva àvia, Maria de Luna (reina) i la seva mare, la siciliana Tarsisa Rizzari, que morí a Sogorb (98-102). Les dades proporcionades per la documentació permeten de conèixer nombre de notícies de les bases materials de la vida en la zona estudiada per la tesi doctoral (102-106), com també les declaracions davant la mort que la gent consignava en els testaments i són considerades manifestació de la mentalitat social (106-109), una població, però, en clara empenta (354 focs el 1415; 421 el 1427: 110-112), les obres d'art i la cultura escrita, on són aplegats els llibres litúrgics consignats en els inventaris d'esglésies (120). Les darreres pàgines són d'anàlisi diplomàtica de les fonts utilitzades (125-132), amb llista dels escrivans identificats (133-134).— J. P. E. [13752]

Antoni BACH I RIU, *Sistemas complementarios de la ayuda a los pobres hasta el siglo XVI. Diòcesis de Solsona*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 495-504.

[Prescindint ara del fet que abans del segle XVI el bisbat de Solsona no existia], trobem ací llista de les vint confraries, [de Solsona mateix?], de segles diversos documentades en l'AD de Solsona, *Fons capitular* (496-497); ni que les parròquies fossin formades només per cases de pagès escampades, s'havien establert formes d'ajuda mútua, per a la financiació de les quals servia el 'bací dels pobres' (498); per a atendre necessitats particulars de vestir a l'hivern, «per ço que los pobres... reben consol», sorgiren 'botigues del drap' o dipòsits de roba per a abrigall (499-500), i «botigues del blat» de gra per a subsistència o per a sembradura en anys de secada; hi ha resums de documents fundacionals del segle XVI (500-503).— J. P. E. [13753]

Ramon PLANES I ALBETS, *L'ampliació de la catedral de Solsona pel bisbe Lluís de Pons i la construcció de la capella del Santíssim Sagrament al solar de la Casa de la Ciutat (1675)*, dins «XXXIX Assemblea», II, 81-86.

A darreries del segle XVI era erigit el bisbat de Solsona, fet que repercutiria en les modificacions introduïdes durant els dos segles següents en l'antiga canònica, nova catedral, ampliada durant la segona meitat del segle XVII amb el pati deixat per l'antiga casa de la Ciutat, destruïda per l'exèrcit del rei de Castella amb motiu de la Guerra de Separació; el contracte del 1675 entre el bisbe de Solsona, Lluís de Pons, i el mestre de cases Gaspar Roca per a la construcció de la Capella del Santíssim en el nou espai és ací transcrit de Solsona, Arxiu de Protocols (83-86); el punt de referència era una traça dibuixada damunt pergami i, sembla, no conservada.— J. P. E. [13754]

Núria CANYELLES VILAR, *L'any de la fam al Camp de Tarragona (1374-1376)*, dins *Sistemes alimentaris*, 263-281.

L'autora es proposa d'analitzar els efectes d'aquell any de fam entre la població del Camp de Tarragona i les provisions de les autoritats municipals, conegudes pels *Actes dels consells*, ja publicats, i els *Llibres de Clavaria* sobretot de l'AM de Tarragona, ara en l'AH; i dels corresponents de Valls i de Reus. Amb contínues referències i extrets de fragments textuais, assistim a tota la rècula de males notícies i d'intents de pal·liar la total fretura de gra, amb un escull insalvable, el de la manca també total de diners no sols per a comprar blat, que havia pujat a cent vint sous la quartera (278: el preu normal era deu o onze), ans per a pagar els interessos del 10% promesos als qui deixessin diners per a sortir d'aquell mal moment (269); també a Reus i a Valls calgué recórrer a préstecs (275-276). Alguns casos extrems de repercussions de la fam en la gent es poden llegir en els tres documents notariais transcrits al final (278-280).— J. P. E. [13755]

Josep M. RECASENS COMES, *Notícies sobre activitat mercantil i mercaders de la ciutat de Tarragona entre 1575 i 1610*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995), 121-167.

La base d'aquestes pàgines és la documentació de Tarragona, AH, Fons Municipal, *Llibre de la credenceria*, *Llibres de la taula de canvi*, *Llibres municipals de forments* i *Llibres del consolat*; i els *Protocols notariais*; els primers informen de les mercaderies que entraven i sortien dels ports de Tarragona, Salou i Tamarit, i els segons dels operadors i de les modalitats de les operacions comercials. Igual com Catalunya en general, Tarragona augmentà la població durant el segle XVI (578 focs el 1497, 1217 el 1592); la liquidació del deute municipal entre 1548 i 1571 és indicador de la bonança econòmica (122-124); fou normal que cresqués el comerç, demostrat en la taula sobre el rendiment de les imposicions, que passà de 2.277 lliures el quinquenni 1563-1568 a 4.757 el 1626-1630, tot i que en aquest manca el preu de l'arrendament de la carniceria, [que hauria superat les mil lliures] (125); o en la relativa a l'arrendament de 'buc i noli', que es multiplicà per quatre entre el 1564 i el 1609 (126): o en la Taula de Canvi que, inaugurada el 1584, el 1591 ja havia rebut imposicions de fins a 65.964 lliures (127-128); l'autor recorda que Tarragona atreïa mercaders forans a establir-s'hi (128; cf. 132) i empenyé la construcció del moll com a nou instrument d'atracció (129; cf. 134-135). A partir d'ací l'autor exposa a la menuda els detalls d'aquella activitat: formes de transport marítim o terrestre (cuir i peix salat, sobretot: 130-135; i sis esclaus: 141-142), tipus de mercaderies, tant importades (137-139), com exportades (vi i cànem, avellanes, oli, olles i escudelles, alcofol: 140); capítol apart mereix el comerç de gra, on la llibertat bàsica es contraposa als privilegis del temps de fretura (143-146). També és estudiat el cost del transport, tant marítim com terrestre (147-149), la consideració social dels mercaders i llur representació en el consell de la ciutat (150-152), i les tècniques comercials (societats, corresponsalies, assegurances, parçone-

ria de vaixells, lletra de canvi: 153-161). Al final hi ha quadres dels preus del blat i de l'ordi entorn els 1590; de patrons francesos de vaixells fondejats a Tarragona 1578-1609, de catalans (balears inclosos) els anys 1578-1580; i llistes de mercaders, negociants i botiguers durant tot o part d'aquell període (166-167).— J. P. E. [13756]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Notes sobre l'ajuntament de la ciutat de Tarragona al segle XVIII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», núm. 17 (1997), 11-25.

El pas traumàtic de l'autonomia municipal dels segles XIII-XVII (12-13) a la Nova Planta aplicada a Tarragona el 1716 (15-18) comportà que el representant reial no era un virrei ans un capità general amb atribucions majors; que els municipis i els seus regidors (quadre: 19) eren totalment sotmesos a l'arbitri reial; que les vegueries i batllies foren substituïdes pels corregiments (14); venalitat de càrrecs i mala gestió del patrimoni 'comunal' es generalitzaren, sense que hi possessin remei els diputats del comú introduïts en les reformes de Carles III durant la dècada del 1760 (19-22), car els nous càrrecs «es convertiren en via d'ascens dels sectors políticament marginats» fins aleshores (21).— J. P. E. [13757]

Robert BARÓ I CABRERA, *La divisió parroquial del terme del castell de Terrassa*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 18-22.

Després d'alguns esments relacionables amb la delimitació del terme, el 1380 Pere el Cerimoniós el precisava a fi que resultés clar qui havia de contribuir a les despeses comunes, determinació que seguí vigent fins al 1848; en aquestes pàgines són indicats els primitius esments documentals de Sant Pere de Terrassa, de Sant Julià d'Altaura, de Sant Vicenç de Jonqueres, de Sant Quirze del Vallès i Sant Feliu de Rodamils, de Santa Maria de Toudell, de Sant Miquel de Toudell, de Sant Martí de Sorbet i de Sant Joan de Matadepera (18-20). És transcrita la *Rodalia de la parròquia de Sant Julià d'Altaura*, escrita pel seu rector el 1757, conservada en l'AP (21).— J. P. E. [13758]

Jill R. WEBSTER, *La trista història del convent de Nostra Senyora del Carme de Vallparadís (Terrassa)*, dins «Anuario de estudios medievales», XLV (1995 [1997]), 215-234; reproduït dins «Terme. Centre d'Estudis Històrics - Arxiu Històric Comarcal. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 26-33.

Exposades de forma general les tensions dins l'orde carmelità a causa de les tendències cap a la vida activa o la contemplativa, que s'agreuaren amb motiu del Cisma d'Occident, l'autora estudia, sobretot a base de documentació de l'AHC de Terrassa, el cas del convent de Vallparadís, fundat el 1413 per alguns frares de la tendència contemplativa. L'experiència prengué aires de dissidència i conflicte, en el qual també intervingué Benet XIII, però durà poc: el 1431, l'orde vengué Vallparadís i s'acabà així una experiència que l'autora veu com un precedent de la futura reforma de l'orde, sempre marcat pels seus orígens eremítics.— J. de P. [13759]

Nèlida CELMA I MARTÍNEZ, Iolanda SERRANO I SEOANE, *El procés contra Pere Joan, batlle de Terrassa, acusat de violació de la jurisdicció eclesiàstica*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 34-39.

La contraposició d'un eclesiàstic al batlle que volia perseguir un acusat en l'església de Sant Pere de Terrassa, produí el 1479 dues causes judicials, la civil contra l'eclesiàstic i

l'eclesiàstica contra el batlle; aquesta s'ha conservat a Barcelona, ADB, *Processos*, núm. 1417; n'és resumida la versió dels fets fornida pel batlle, amb transcripció d'un fragment textual (34-36); i de l'acta de la fractura del pany i de l'inventari dels béns de l'eclesiàstic, (38); hi havia «una casa dins la qual ha VI llibres de sglésia» i «un breviari... sotils» (38); també resulta que fou segellada la botiga dels blats de la vila (39).— J. P. E. [13760]

Enric MOLINÉ, *Els oficials i els clavaris del bisbat d'Urgell, 1562*, dins «XXXIX Assemblea», II, 75-80.

L'Arxiu Episcopal de la Seu d'Urgell conserva en el reg. 32 sengles nomenaments d'oficial i de clavarí episcopals per a l'oficialat de Balaguer, ací transcrits (77-79); en la introducció, l'autor precisa la funció judicial menor i executiva de l'oficial, i l'econòmica del clavarí. Al final hi ha la distribució del bisbat d'Urgell en oficialats i clavaries aquell any, amb indicació dels respectius encarregats (80).— J. P. E. [13761]

Pere-Enric BARREDA [I EDO], *Els Establiments de la Torre d'en Besora*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 427-489.

Després de les cartes de poblament, els establiments o ordinacions concretaven i aplicaven al pla local i a situacions diverses de les relacions col·lectives els *Furs de València*; molts s'han perdut, però s'han conservat sobretot els del nord del País Valencià, com és ara a Culla i a la Torre d'En Besora, el darrer en dos manuscrits; els dos de la Torre corresponen a les compilacions dels anys 1598 i 1738; de fet tenim: la taula del *Llibre dels establiments* del 1598 (433); el text dels *Stabliments y ordinacions del lloch de la Torre...*, (433-445); taula i text dels establiments dels anys 1582-1733 (445-459); *Taula de les rúbriques contingudes en los Establiments del present lloch de la Torre* (459-461); taula i text dels *Stabliments y ordinacions del lloch de la Torre...*, de l'any 1738 (462-472); els textos són completats amb els successius paràgrafs de confirmació dels dits establiments (472-481); hi ha taules de temes (482-484), d'antropònims (484-485), de topònims (485-486) i glossari de termes ara no usuals (486-488). Hi ha bibliografia (489).— J. P. E. [13762]

Josep LLUÍS I GUINOVART, Victòria ALMUNI BALADA, *La traça de la catedral de Tortosa. Els models d'Antoni Guarch i Bernat d'Alguaire*, dins «Lambart. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 23-37.

L'ACT conserva una traça de la mateixa església dibuixada en pergamí, atribuïble a Antoni Guarch (25 i 311-313); d'altra banda, la documentació del mateix arxiu (*Llibres d'obra*) fa saber que el mestre major de les obres d'aquella Seu fou Antoni Guarch, qui entorn el 1345 féu per encàrrec d'aquell capítol un viatge fins a Avinyó, a fi de conèixer la tècnica de les catedrals o esglésies gòtiques en construcció en aquell moment (23 i 35); aquestes pàgines estudien les característiques tècniques de la traça d'En Guarch (29-32) i les comparen amb les aplicades per Alguaire en la construcció de la seu tortosina, paral·leles a les aplicades en casos similars de Catalunya i d'Occitània.— J. P. E. [13763]

Salvador ROVIRA, *Els nobles tortosins del segle XVI: estat de la qüestió*, dins «Recerques Tortosa», 7-26.

El primer punt és el de la delimitació de 'noble' a Tortosa en el segle XVI: ho són les trenta-quatre famílies de donzells o cavallers, i la casa noble Oliver de Boteller; i ho serien també

els considerats tals per la societat contemporània, d'acord amb la primera de les quatre categories de ciutadans honrats (9-10), i per això l'autor es limita a les quaranta-sis famílies (amb cinc-centes tres persones) que almenys posseïen privilegi de 'ciutadà honorat' o eren donzells (o cavallers), desestimades trenta-nou de les quals no consta (11); a base de Tarragona, AH, *Fons notarial de Tortosa*, de Tortosa, AHC, *Fons municipal. Llibres d'acords i d'insaculacions*, i de Tortosa, Arxiu de la Catedral, *Llibres parroquials*, i *Index d'acords capitulars* (12), l'autor aplega les notícies conegudes de les dites famílies en diversos aspectes econòmics (posseïció de terres, ramaderia, mineria, negocis marítims, salines i seda: 12-15), a aspectes socials (política matrimonial, fills bords reconeguts, dedicació a la milícia o a l'església, bandositats: 15-20), i a la participació en institucions (vegueria de Tortosa, govern municipal, corts i diputació del General: 21-26).— J. P. E. [13764

Emeteri FABREGAT, *El creixement urbà de Tortosa: 1730-1750*, dins «Recerques Tortosa», 27-51.

No havent-se conservat d'altres fonts, aquest estudi s'ha hagut de basar pràcticament de forma exclusiva en Tarragona, AH, Fons de Tortosa, *Protocols notarials*, que permeten de resseguir els establiments de patis realitzats durant el segle XVIII en zones diverses tant de l'interior de la ciutat emmurallada com extramurs. Aquestes localitzacions permeten de conèixer els espais que foren urbanitzats durant aquell vintenni.— J. P. E. [13765

Joan TORRUELLA I BOIX, *El retaule major de l'església de Tremp*. Pròleg de Joan Ramon TRIADÓ (Estudis, 7), Tremp, Garsineu edicions 1997, 120 pp.

L'interès d'aquest llibre se centra sobretot en els aspectes artístics d'aquell retaule, víctima, com tants d'altres, del juliol del 1936. Hi ha, però, un aplec de notícies relatives al segle XVIII, procedents de les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora (13-15); i sobretot el capítol destinat a l'estudi del retaule, en el qual les reproduccions fotogràfiques es combinen amb els corresponents paràgrafs del contracte per a la seva construcció, datat el 1744 i conservat a Tremp, Arxiu Notarial, *Antoni Vilaró* 992 (69-76).— J. P. E. [13766

Josep M. PLANES, *Italians a l'antic Urgell i territoris veïns (1450-1825)*, dins «Miscel·lània d'estudis. Quaderns de *El pregoner d'Urgell*, 10», Bellpuig, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell 1997, 35-57.

L'autor ha sistematitzat cronològicament des del 1512 les notícies de presència d'italians, ni que només fos en concepte de viatgers, en els pobles de la Plana d'Urgell; procedeixen de publicacions i de fons documentals inèdits: Cervera i Tàrrega, AHC, *Llibres de consells*; Tàrrega, Arxiu Parroquial, *Llibres d'òbits*, *Llibres de baptismes*, *Llibres de casaments*; Verdú, Arxiu Parroquial, *Llibres d'òbits*; també hi ha un aplec de notícies d'urgellencs documentats a Itàlia els segles XIV-XVIII (37-38, nota 3) i un altre de notícies esparses d'italians a la Plana d'Urgell els segles XIV-XV (39). Les pàgines finals subratllen que la majoria eren gent d'armes (53) i que el major contingent era de napolitans, seguits de savoians i piemontesos (55).— J. P. E. [13767

Patrice POUJADE, *Familles, clans et clivages politiques dans le Val d'Aran au XVII siècle*, dins «Revue de Comminges et des Pyrénées Centrales», CXII (1997), 211-225.

El 24 d'octubre del 1996 l'autor defensava a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc-Le Mirail, la tesi doctoral intitulada *Le Val d'Aran entre deux monarchies au XVI siècle (vers 1598-vers 1720). Une Vallée pyrénéenne dans un siècle de crises* (cf. «Revue de Comminges...», CXII (1997), 472). L'article comença presentant l'estructura geopolítica de la Val, amb els terçons i la diferència de drets entre cases velles i noves (211-212); una primera tensió entre pro-aragonesos i pro-catalans quant a la persona del governador militar de la Val esclatà el 1604 i darrera hi havia la vinculació política de la Val a l'Aragó o a Catalunya, alhora que incidia en la guerra freda entre clans (212-214), que practicaven el bandolerisme i mataven a pleret, possible extensió de nyerros i cadells (217). La Guerra dels Segadors provocà l'exili dels partidaris de Felip IV (quadre nominal d'una trentena: 219-221, a base de Barcelona, ACA, i de Simancas, Archivo General), i victòria de l'Alt Aran sobre els altres dos terçons (222); després de la Guerra, la situació es volcà, però el sentit clànic persistia com ho demostra el dels Miquel (222-223).— J. P. E. [13768

Serge BRUNET, *Les prêtres des montagnes (Val d'Aran et Comminges, vers 1550-vers 1750)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc-Le Mirail el 20 de desembre del 1996.

La Val d'Aran formà part del bisbat de Comenges fins a començament del segle XIX i per això la seva situació religiosa durant l'edat moderna és la del dit bisbat, amb una feble aplicació del Concili de Trento, raó per la qual seguí vigent la figura del 'capellan de casa' dins formes de religiositat centrades en el culte als morts, la parçoneria de la terra i de la parròquia, i refractàries a innovacions. Hi ha crònica de l'acte de defensa dins «Annales du Midi», 110 (1998), 107-110, signada per Benoît Coursent; i dins «Revue de Comminges et des Pyrénées Centrales», CXIV (1998), 312-317, signada per Jean-François Galinier-Pallerola.— J. P. E. [13769

Maria Àngels SANLLEHÍ SABÍ, *Usos comunals i tancament de terres durant la crisi del l'Antic Règim a la Val d'Aran*, dins *Moviments*, 157-170.

Les terres a la Val d'Aran els segles moderns no eren pas totalment comunals, ans llur ús podia ésser normalment particular des de la Mare de Déu de març a darrers de juny; 'ús vedat' si el dret d'exclusivitat s'allargava fins a Sant Miquel de Setembre; i 'ús privilegiat', si era per a tot l'any (159-160), situació confirmada per la documentació d'arxius parroquials com els de Bossost, *Llibre del consell*, Vielha, *Llibre del consell*, o Vilach, *Llibre de la vila*, i per ACA, *Plets civils*. Com arreu, els qui fruïen de dret d'exclusivitat volgueren ampliar-lo i enfortir-lo, al·legant que el tancament de les propietats permetria tres collites d'herba (163-164); llur sol·licitud fou aprovada per l'autoritat reial el 1781 (165) i s'aplicà fins al 1798 (166); la reacció es manifestà en un memorial, conservat a l'ACA, *Reial Audiència*, 1008 (165-166). La intervenció del Conselh Generau el 1796 fou favorable a la pau amb «un ajustament que afiebla els usos comunals, però no pas a gust de tothom» (167). El cas de Les (AP, *Pei Parent*) fou particular perquè era l'única baronia de la Val i perquè la invasió francesa manà que l'aprofitament fos per a tothom (168-169).— J. P. E. [13770

Gener GONZALVO I BOU, Xavier BARÓ I QUERALT, *Notes sobre l'evolució de la historiografia generada al voltant del monestir cistercenc de Santa Maria de Vallbona*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 15-22.

Aquest repàs bibliogràfic aplega allò que sobre Vallbona han dit els autors anteriors al segle XIX: Jaume I, Pere Miquel Carbonell, Jerónimo Zurita, Jeroni Pujades, l'andònim autor

De la miraculosa fundació... del monestir de Vallbona, de mitjan segle XVII, Narcís Feliu de la Penya, Jaume Finestres i de Monsalvo, i sobretot Jaume Pasqual, recopilador de la documentació del monestir en el *Llibre verd*. D'entre les aportacions posteriors destaca la de Josep-Joan Piquer i Jover.— J. P. E. [13771

Manuel Vicent FEBRER ROMAGUERA, *Las servidumbres prediales en el derecho foral valenciano medieval*, dins «Anuario de estudios medievales», 25 (1995), 67-80.

Partint del principi de llibertat de la propietat, el dret foral valencià només reconeix aquella servitud que sigui demostrada. L'autor estudia les modalitats de les servituds i les maneres com s'adquirien, limitant-se a les agrícoles. La informació legal dels *Furs* és completada amb documentació arxivística, amb la doctrina clàssica dels comentaristes del dret romà (Baldo degli Ubaldi, Bartolo di Sassoferrato) i amb la dels comentaristes dels *Furs de València* (Guillem Jàffer, Gener Rabassa, Arnau Joan, Domènec Mascó, Bonifaci Ferrer, Pere Belluga).— J. de P [13772

Juan Vicente GARCÍA MANSILLA, *Crédito y banca en el Mediterráneo medieval: la quiebra del cambiante valenciano Francesc de Pals (1316-1319)*, dins «Anuario de estudios medievales», 25 (1995), 127-150.

L'autor estudia el procés mitjançant el qual els deutors del banquer Francesc de Pals es van repartir el seu patrimoni en fer fallida, document conservat a València, ARV. Aquella fallida és emmarcada en el context d'altres fallides esdevingudes a València i en d'altres ciutats de la Mediterrània occidental. La documentació analitzada i tinguda en compte permet de conèixer el món de les finances valencianes i constatar que la ciutat tenia relacions normals amb Itàlia, amb el Llenguadoc i àdhuc amb Sevilla. Les empreses militars i algunes trapellerries que el noble Jaspert de Castellnou perpetrava a la regió de l'Estret de Gibraltar són a l'origen de la fallida del seu banquer, Francesc de Pals.— J. de P. [13773

Antonio J. MIRA, Pau VICIANO, *La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)*, dins «Revista d'Història Medieval», 7 (1996 [1997]), 135-148.

[Cf. sobre el tema de la peita, amb referència a Castelló, el resum de l'estudi de M. Carmen Joli Bonías i José Doménech Vallès, en aquesta mateixa secció de *Notícies bibliogràfiques*, entre les corresponents a Castelló]. Al Regne de València, la vinculació entre fiscalitat i estructuració municipal fou més clara que en terres feudals, car les noves ciutats es basaven en el dret romà de sobirania reial; de fer, el 1245 era regulada l'elecció de jurats i el 1246 compareixien les primeres contribucions veïnals, integrades en l'*Aureum opus...*: la peita, impost sobre béns, l'execució de la qual era encarregada als municipis, per a tots els quals la normativa per a tot el regne era unitària (137-139); però també fou font de conflictes (140). La imposició indirecta arribaria més tard, a darreries del segle XIII, i en principi era destinada a respondre a necessitats momentànies, en aquell moment les despeses de les guerres derivades de les Vespres Sicilianes; en les dècades posteriors s'hagué de repetir i desembocà en les 'generalitats' (142-145).— J. P. E. [13774

Luis CORELL RUIZ, *San Juan del Hospital en los comienzos de la Valencia medieval cristiana. Dos lápidas sepulcrales medievales en la Iglesia de S. Juan del Hospital de Valencia (s. XIII-XIV)*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 317-426.

En el repartiment de València immediatament després de la conquesta, Jaume I donà als Hospitalers els castells de Torrent i de Silla i vint cases dins la capital, prop del portal de la Xarea (317-320). Localitzat aquest grup de cases tant aleshores com en l'actual plànol de la ciutat (321-328), resulta que només en resta l'església (328), dins la qual es troben la làpida dels Albero i la llosa de Toda Garcia, nada Albero; descrites làpida i llosa i transcrites les inscripcions (329-334), segueix l'aplec de notícies entorn la família Albero i el seu assentament en el regne de València des de l'Aragó, la identificació personal de Toda Albero en documents notariais dels ACV i ARV (357-360), i, essent ella casada amb el conseller reial Gonçal Garcia, són aplegades notícies sobre aquest (360-372). L'apèndix conté catorze croquis, fotografies i explicacions (373-392), quaranta-un registres documentals datats entre el 1232 i el 1468 (393-398) i disset transcripcions, la majoria de l'ACV, alguns de l'ARV i un de Sororb, Arxiu de la Catedral (398-408). Hi ha bibliografia (409-411) i taula alfabètica única d'antropònims i de topònims (412-426).— J. P. E. [13775

Vicente PONS ALÓS, María Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Obras pías y otras instituciones eclesíasticas. La caridad institucional y privada en la Valencia medieval*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 11-50.

Les pàgines inicials recorden que en els segles de la Baixa Edat Mitjana el concepte de caritat-virtut anava fortament vinculat al de caritat-almoïna i que el gran moment en què aquesta es manifestava àdhuc de forma documental eren els testaments, en els quals la caritat-almoïna podia tenir una destinació individual (bé d'ànima, capellanies o beneficis eclesíastics) o una de social, aquesta progressivament enfortida amb escriptors com Francesc Eiximenis i Joan Lluís Vives (11-16). Ambdues formes es poden resseguir en arxius i els autors assenyalen els més a l'abast a València (ARV, ACV, AMV, ACPV, Arxiu de la Diputació de València; o els de Xàtiva i Aiora; alguns arxius valencians particulars; i Madrid, AHN: 17-18); un llarg paràgraf del segle XVI conté la terminologia jurídica emprada en tals casos (19), fins que el 1763 la política reial il·lustrada prohibí noves fundacions (22). A partir d'ací els autors exposen les múltiples formes d'atenció als pobres que es podien practicar sota forma de bacins, de pitances i d'almoïnes, documentades tant a València, com a Alzira i a Xàtiva (22-30), bo i recordant la rica tipologia documental amb què eren legalitzades (28), el fet que de vegades hi eren implicats llibres (30) i la tensió que també en aquest punt hi hagué entre convents i parròquies (31-36): camins especials d'exercici de caritat eren els hospitals (37) i les confraries (38-39); les darreres pàgines recorden la particular presència femenina en la dita documentació (40-43). Hi ha apèndix documental on són d'alguna manera transcrits o reproduïts deu documents de l'ADV datats entre el 1359 i el 1477, en general permisos d'acaptar, entre els quals hi ha l'atorgat a un estudiant per a poder-se pagar els estudis (44-50).— J. P. E. [13776

María de los Desamparados CABANES PECOURT, *Limosnas y caridades en la parroquia de San Esteban de Valencia*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 51-81.

L'Arxiu Parroquial de Sant Esteve, de València, conserva un llibre, que l'autora bateja de *Llibre de l'obreria*, on eren consignats el dret de patronat dels obrers de la parròquia damunt diverses entitats jurídiques de la mateixa, normalment derivat de deixes testamentàries establidores d'almoïnes; per això en l'apèndix documental són transcrits, sencers o fragmentaris, deu testaments datats entre el 1377 i el 1549 (61-81), les institucions o deixes caritatives dels quals són resumides per a cada un dels testaments en les pàgines introductòries (53-60) i globalment sintetitzades (61), d'on resulta que les almoïnes a pobres poden ésser en aliments o en túniques, en redempció de captius o en fadrines a maridar; només un clergue deixa quelcom a fi que els

seus parents puguin adquirir per a algun estudiant de la família «algun libre per aprendre de letra» i pagar «el salari del mestre e en ajuda de vestir» (60 i 76).— J. P. E. [13777]

José CASTILLO PEIRÓ, *Una obra cristiano-social valenciana del siglo XV, presente en nuestro tiempo: el Colegio Imperial de Niños Huérfanos de San Vicente Ferrer*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 439-453.

L'autor vincula les darreres presències de mestre Vicent Ferrer a València entre el 1410 i el 1413, moments de sanguinàries parcialitats, amb l'origen de la Casa d'Infants Orfes, que, segons les versions dels historiadors barrocs o il·lustrats, hauria estat encomanada a l'Hospital dels Beguins; la casa assoliria estructura jurídica durant el segle XVI i el 1584 rebria els primers *Capítols e ordinacions*, conservats en volum de vitel·la en l'arxiu del mateix Col·legi, «escrito todo él en lengua valenciana» (443); fragments de la normativa són transcrits de l'original català, entre els quals hi ha els relatius a l'ensenyament, car no sols era casa d'acollida, ans també escola elemental i de gramàtica regida per un prevere, «mestre dels xics» (443-448). L'arxiu és distribuït en setze seccions, totes, tret d'una, amb documentació anterior al segle XIX (450-451). Hi ha bibliografia.— J. P. E. [13778]

Enrique CRUSELLES, José M. CRUSELLES, Rafael NARBONA, *El sistema de abastecimiento frumentario de la ciudad de Valencia en el siglo XV: entre la subvención pública y el negocio privado*, dins *Sistemas alimentaris*, 305-332.

L'escorcoll de l'AMV, *Manuale de consells*, i *Llibres d'asseguraments de blats*, ha conduït els autors a la constatació que, no havent sofert València anys de fam durant el segle XV, les importacions de grans quantitats de gra subvencionades pel Consell de la ciutat degueren ésser normals (309). La previsió de possibles perturbacions amb motiu de la guerra d'ocupació de Nàpols en podria ésser explicació per a un cert moment (310), no pas la decisiva, car aquelles importacions podrien haver estat instrumentalitzades per atreure a València les grans línies comercials mediterrànies, de manera que la ciutat hi resultés integrada (316); o per empetar-la en els projectes d'Alfons dit el Magnànim, principal importador de blat a València (317). Les darreres pàgines recorden molts d'altres importadors, en relació als quals els autors es pregunten si llur servei subvencionat a València no s'explica per llurs relacions personals amb les autoritats (319-322).— J. P. E. [13779]

Antoni FURIÓ, *Entre la complémentarité et la dépendence: rôle économique et travail des femmes et des enfants dans le monde rural valencien en Bas Moyen Âge*, dins «Médiévales», 30 (Printemps 1996), 23-34.

L'autor assenyala i resumeix un cas en què l'aportació matrimonial dels dos esposos constituïu jurídicament una «germanía» (d'Alzira, AM, *Protocols notariais*); en general, però, el sistema era el de separació de béns aportats, constituint entitat única després del matrimoni, amb la possibilitat que la gestió fos del marit sol, d'ambdós o d'ella (Sueca, AM, *Protocols notariais*; València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Protocols notariais*); era un fet la complementarietat en la feina, dins o fora casa, o en treball fora en època de sega o de verema o per feines menudes (València, ARV, *Justícia criminal*); però el jornal de la dona era menor, normalment la meitat (28-29); el nombre de mossos era considerable, un 25% de la població activa durant les dues primeres dècades del segle XVI a Sueca (30); aprenents o fadrins es llogaven amb contracte d'afermament (31-33).— J. P. E. [13780]

David IGUAL LUIS, *Los mercaderes italianos y las relaciones económicas entre Valencia y Castilla en el siglo XV*, dins «XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Relaciones de la Corona de Aragón con los estados cristianos peninsulares. Siglos XIII-XV». Actas. III, Saragossa, Gobierno de Aragón 1997, 137-151.

L'escorcoll dels protocols notariais de la segona meitat del segle XV, ara a València, ARV, en particular el dels de Jaume Salvador, proporciona l'evidència d'un doble camí de penetració des de València vers Castella, un vers Sevilla i l'altre vers la Messeta (138-139, amb llista de poblacions); també la que la importància que en un primer moment tingueren les matèries primeres com la llana s'anà decantant a favor del comerç monetari especulatiu (139 i 142); no mancaren les companyies de seu doble, a València i a Castella (145). Les pàgines 147-151 contenen la llista de les lletres de canvi girades de Medina del Campo a València entre el 1478 i el 1498, amb indicació de les persones implicades i de la quantitat.— J. P. E. [13781]

David IGUAL LUIS, Germán NAVARRO ESPINACH, *Estudi antropològic de l'emigració italiana a València (segles XV-XVI)*, dins «Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica», LXX-LXXI (setembre-desembre 1997 = IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana. XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica), 559-589.

La base documental és constituïda per la part prosopogràfica de les tesis doctorals d'ambdós autors, *València e Italia en el siglo XV. Rutas, mercados y bombres de negocios en el espacio económico del Mediterráneo occidental*, i *Industria y artesanado en Valencia, 1450-1525*, respectivament (560, nota 2); el resultat forma la llista única d'artesans i mercaders del Nord d'Itàlia presents a la ciutat de València durant el període 1450-1525, que ofereix nom, cronologia en què és documentat, zona d'origen (de la Toscana en amunt) i professió d'alguns centenars d'operadors econòmics en la València d'aquells setanta-cinc anys; hi ha alguns llibreters o venedors de llibres: Andrea Canazo, de Màntua, 1492-1500 (567), Bonagrazia di Chivelli, de Venècia 1491-1492 (569), Francesco di Messina, 1484-1491, i Francesco di Milano, 1482-1494, ambdós de Milà (574); aquesta llista proporcionada per la documentació valenciana és contrastada per a la Ligúria amb la fornida per la *Matricola dei Maestri dell'Arte della Seta*, de Gènova, Archivio Storico del Comune, ms. 210 (584-587).— J. P. E. [13782]

David IGUAL LUIS, *Italianos en la frontera marítima Nazarí. La ruta de Valencia a Granada en el siglo XV*, dins «Actas del Congreso 'La Frontera Nazarí como sujeto histórico'. Lorca-Vera 22 a 24 de noviembre de 1994», Almería, Instituto de Estudios Almerienses 1997, 467-475.

Aquestes pàgines [suposada l'aportació de les acabades de resumir], recorden l'existència de dues rutes de comerç marítim, la de cabotatge i la de grans circuits, en la qual la primera desembocava; ací, són recordats mercaders italians en ruta i llurs mercaderies documentades en els contractes de nòlits, de comanda i d'assegurances dels *Protocolos notariales* de l'ARV (469-470); els peatges de la mar i els guiatges de les naus d'italians es conserven en el mateix arxiu, *Batllia General. Lletres i privilegis*, i són ací reduïts a quadre sinòptic per als anys de la quinzena centúria, tant si foren atorgats a italians en ruta a països musulmans, com a sarraïns del regne de Granada (474-475).— J. P. E. [13783]

David IGUAL LUIS, Germán NAVARRO ESPINACH, *Los genoveses en España en el tránsito del siglo XV al XVI*, dins «Historia. Instituciones. Documentos», 24 (1997), 261-332.

David IGUAL LUIS, *València e Itàlia en el siglo XV. Rutas, mercados y hombres de negocios en el espacio económico del mediterráneo occidental* (Economía y empresa, 4), Castelló, Bancaixa. Fundació Caixa Castelló 1998, 512 pp.

L'article recorda la presència de genovesos en l'eix València-Sevilla, manifestat pel fet que cinquanta-sis individus o companyies de Gènova giraren lletres de canvi de Sevilla a València entre 1475-1500 (300-308 i 322-332); segons l'*Anònim Milanès*, València immediatament abans de les Germanies arribà als cent mil habitants (266); la documentació notarial valenciana ha proporcionat els noms de cinc-cents noranta-sis genovesos (267, llista: 309-321; tenien predomini en el trasvasament de capitals mitjançant lletres de canvi: 284-286, però amb tendència a disminuir després del 1492: 287; llurs empreses eren de tipus familiar o clànic: 289; i no s'estaven de negocis fraudulents, com és la treta de metalls preciosos: 291; però un de llurs negocis era el de la seda amb Granada, conegut pel *Liber dampnificatorum in regno Granate* de l'Archivio di Stato de Gènova: 294); entre les ciutats mercantivolament connectades amb València en la documentació esmentada hi ha Mallorca i sobretot Eivissa per la sal (278); llur importància (arribaren a establir una confraria pròpia: 283), provocà una major pressió fiscal (282).

El llibre és resum de la tesi doctoral de l'autor (quatre volums, amb mil cinc-cents pàgines), on són sintetitzades tant les aportacions de les notícies bibliogràfiques anteriors com les d'altres estudis ja publicats i resumits en volums d'ATCA: XVI (1997), 618-619, núms. 11889-11891, i 660, núm. 12068, i XVII (1998), 808, núm. 13059. La introducció exposa gènesi i sentit de la investigació (esbrinar les relacions econòmiques entre València i el Centre-Nord d'Itàlia, 1450-1500, en un marc més ampli, que s'estenia a la Mediterrània i a camps culturals: 15-27), n'exposa en quatre capítols, ajudats de nombre de quadres sinòptics d'aspectes quantificables, els temes: *València i Itàlia en la Baixa Edat Mitjana* (29-117), *El marc fiscal del comerç italià* (119-187), *Els homes de negocis italians en la València del Quatrecent* (189-302), *Els camins de l'economia des del 1450. Del mar a les finances* (303-470); i sobretot permet una visió més completa tant dels fons estudiats, ací (ARV, Canc. reial, Batllia general, Mestre racional, Generalitat, Justícia civil, Clerecia, Vària, Reial Acord, Reial Audiència i Protocols notarial; AMV, Manuals de consells, Llibres d'aveïnament; AP, Notaris; Castelló, AM; Sogorb, Archivo Capitular) o a Itàlia (Firenze, AS, Libri di commercio, Mercanzie, Carte Stroziane; i Biblioteca Marucelliana, *Libro intitolato Registro di tutte le diversità di monete...*) (486-490), com de la bibliografia, on s'unifiquen fonts editades i estudis publicats (491-511) - J. P. E. [13784-13785

Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *La intensificación de los intercambios medievales y los protocolos notariales valencianos, dins 1490, en el umbral de la modernidad. El Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV-XVI*, vol. II, València, Generalitat Valenciana 1994, 523-531. Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E. [13786

Vicent L. SALAVERT FABIANI, *La vida quotidiana a la València dels segles XV i XVI*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 27 (1997), 439-452.

Narració dividida en cinc apartats, desprovista de recolzaments bibliogràfics, dins la qual, però, són transcrits fragments textuals d'aquells segles. Comença recordant que l'estructura viària s'anava allunyant dels reforçaments islàmics redreçant els carrers, car «València era una ciutat abocada a la vida pública i, per tant, el carrer constituïa l'espai privilegiat de la vida social» (441), sobretot pels voltants del mercat; però també era escenari de les bandositats i de llurs batusses, atacs i homicidis; era, però, una ciutat de burgesos, en la qual imperava llur escala de valors definida per Francesc Eiximenis: «Dignitat i decòrum, ... exercici de la pietat; l'acompliment estricte de les regles de la moral i l'allunyament de

l'envaniment mundà. Prudència, racionalitat, moderació, responsabilitat, honorabilitat i honestat» (445-446), però també ganes de pujar a l'estrat de noblesa, esperit que incidí de forma negativa en les confraries, no tant en els gremis; per contrast amb el món burgès, potser alimentades per ell, pul·lulaven «les legions de captaires, tolots, mutilats, pobres i criminals que habitaven la ciutat» (450), sumats a les prostitutes i llurs pinxos (448). Hi ha bibliografia (452).— J. P. E. [13787]

Pere MOLAS i RIBALTA, *Mantefistas en Valencia (1707-1759)*, dins «Revista de Historia Moderna», 13-14 (1995), 31-50.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[13788]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *Artesanado sedero y capital comercial en la Valencia del siglo XVIII*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVII (1997), 93-114.

L'Art de la Seda de València tingué durant el segle XVIII una gran empena, alhora, però, una evolució clara; d'uns cinc-cents menestrals en començar el segle, saltaren a més de mil entorn el 1750 i el 1801 eren 1889 (94); però, mentre els comerciants-empresaris s'estabilitzaven entorn la possessió del 50% de telers, i els menestrals-empresaris pujaven del 17'40 al 29'20% entre el 1738 i el 1771, en el mateix temps els menestrals baixaven del 30'30 al 19'10%; d'altra banda, més de la meitat dels telers només tenien feina en certes estacions de l'any; si hom volia mantenir la independència del sector, calien fortes inversions (94-98) i els mateixos menestrals intentaren a mitjan segle de crear fortes companyies per accions: 'Compañía Valenciana', 'Compañía de San Antonio de Padua', que potser no arribaren a actuar (99-101), o d'establir un Pòsit del Col·legi Major de l'Art de la Seda, que donà bons resultats, però tingué la contra de la Junta General de Comercio, que hi veié un monopoli (102-104); encara després del 1773 la 'Compañía de Nuestra Señora de los Desamparados' tingué èxit, però altra vegada la intervenció governativa exigí que també altres que els menestrals seders hi poguessin tenir accions; i aquestes arribaren a representar el 91'5%; la lluita entre els dos grups esclatà en la Junta General d'Accionistes del 2 gener 1782 i el Col·legi tradicional s'anà separant de la novençana Companyia: el 3 de novembre del 1785 la companyia s'autodissolvia (105-112). La documentació es troba a València, AM, *Gremis*; *Documentació de Llotja*; Arxiu del Col·legi de l'Art Major de la Seda; i Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Protocols notarial*.— J. P. E. [13789]

Fernando PINGARRÓN, *Documentación en torno al nuevo altar mayor y reforma del camarín de la capilla de la Virgen de los Desamparados de Valencia (1819-1820)*, dins «Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana», núm. 72 (1994 [1997]), 103-130.

Encara que els anys indicats en la fitxa bibliogràfica exclouen del nostre anuari aquestes pàgines, el primer dels documents ací transcrits, conservat a València, Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, és lletra del 1785 comunicant l'aprovació reial al projecte de reforma (105); un projecte d'altar major de darrerries del segle XVIII és reproduït en la pàgina 128.— J. P. E. [13790]

Maria BARCELÓ CRESPI, *La dieta alimentària a la Cartoixa de Valldemossa (segle XV)*, dins *Sistemas alimentaris*, 393-408.

L'autora basa aquestes pàgines en l'ARM, *Convents. Cartoixa. Llibres de comptabilitat*, concretament el dels anys 1477-1478. Els aliments comprats foren verdures i hortalisses (349-395), fruita (395-397), formatge i brossat, ous i peix (398-402) i d'altres queviures (402-403). Hi ha en apèndix les anotacions de compres efectuades entre els dies 11-30 d'agost del 1477 (404-405), reduïdes a quadre (406-407).— J. P. E. [13791

Eugenio CISCAR PALLARÉS, *Aspectos eclesiásticos del monasterio cisterciense de la Vallidigna en los siglos XVI y XVII*, dins «Hispania Sacra», 49 (1997), 191-232.

El monestir de Vallidigna tenia a mitjan segle XVI uns trenta monjos i altres trenta persones (llecs, novicis, criats), que pujaren a quaranta-vuit monjos el 1704, majorment de la rodalia (192-199, amb tres quadres); les modificacions institucionals (abats comandataris, abats triennals, Congregació de la Corona d'Aragó) crearen malestar, conegut per les visites, especialment per la de l'abat general dels anys 1551-1553; hom volgué posar-hi remei mitjançant una «visita extraordinària», encarregada a un monjo castellà, que provocà múltiples conflictes institucionals al monestir, a la congregació, en les institucions del Regne de València i entre els Consejos de Aragón i de Castilla, a la cort, fins que tot tornà a la normalitat (200-218). També foren tibades les relacions del monestir amb l'arquebisbe de València per l'aplicació de les reformes tridentines, i amb els pobles o parròquies del senyoriu, la situació espiritual de les quals és coneguda per un procés enantat per l'arquebisbe Juan de Ribera contra el monestir, conservat a València, ARV, *Clerecia*, c. 2.013-2.014 (219-227); la situació era complicada per les conversions forçades, amb la conseqüència que els béns de les mesquites eren ara de les parròquies i que calia replantejar el sosteniment de la clerecia parroquial; al cap de dos segles, Trento no s'havia aplicat (226-232). L'estudi es basa en documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, de València, ARV, *Clerecia*; i de Madrid, AHN, *Osuna*.— J. P. E. [13792

Eugenio CISCAR PALLARÉS, *Expectatives de millora i frustració col·lectiva. La conspiració antisenyorial de 1669 a la Vallidigna*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 27 (1997), 371-398.

Exposada la situació historiogràfica del tema (371-372), l'autor «té com a objectiu l'estudi sistemàtic d'aquests fets [la visita de 1665-1668, la demanda dels vassalls el 1667, el procés de 1672]» (372), després d'haver recordat la relativa bonesa econòmica i pau social dels anys anteriors (373-374). La línia relativament directa que va de la visita canònica del monestir, encomanada a un monjo castellà, al renou dels vassalls monacals en veure que el poder senyorial podia ésser qüestionat mitjançant avalors i el recurs a instàncies superiors, amb un memorial de greuges per les càrregues inherents als drets senyorials, i a la reacció del monestir amb reclamacions i empires de béns, amb la prohibició de mercat, i amb un procés judicial (nòmina de trenta-set encausats en el procés del 1669: 397-398), és reconstruïda a base de la documentació de l'Archivio Segreto Vaticano, *Nunziature. Madrid*; de València, ARV, *Clero*; de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; Madrid, AHN, *Consejos*; però sobretot del diari del visitador castellà, Tomás Gómez (376, nota 12), i dels processos judicials consegüents a aquells fets, font de nombre de notícies a la menuda (382, nota 28 i 392, nota 50); en canvi, no s'ha trobat el memorial de greuges imprès (380, nota 24).— J. P. E. [13793

Rafael GINEBRA MOLINS, *Cuines, cellers i rebosts a Vic al segle XIV. Els inventaris de cuines, cellers i rebosts com a font per a la Història de l'alimentació*, dins *Sistemes alimentaris*, 637-648.

Entre la documentació dels quatre primers lligalls i del primer llibre d'inventaris de Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, l'autor ha aplegat seixanta-dos inventaris; estableix, primer, la llista dels indrets de la casa on consten atuell de cuina (638), reproduïx les enumeracions d'estris documentats en quatre rebosts (639-641), i resumeix allò que hom troba en trenta-nou descripcions de cellers (642) i en seixanta-quatre cuines (643-645); amb el resultat de manca de relació estable entre objectes de cuina i llocs d'una casa (645-646).— J. P. E. [13794]

Joan Damià BAUTISTA I GARCIA, *L'Església parroquial nova de Vila-real i els seus arquitectes*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 137-158.

Fins fa poc, l'única versió publicada relativa al 'tracista' de l'església parroquial de Vila-real n'atribuïa els plànols al frare carmelità Josep Albert Pina, però l'autor no l'ha poguda confirmar amb documents. Darrerament, el fons familiar Llorens, ingressat a l'Arxiu Històric Municipal, ha proporcionat còpies de documents relatius a la dita obra, datats entre el 1753 i el 1788; en resulten dues informacions bàsiques: el plànol inicial fou del també aragonès Josep Nadal i, d'acord amb ell i amb les modificacions que hi introduí el seu deixeble Cristòfor Ayora, avançaren les obres fins al 1784, en què, creades les Acadèmies madrilenya i valenciana de San Carlos, els criteris continuïstes [barrocs?] de l'obra i els neoclàssics toparen fins a portar l'afer als tribunals; la capella de comunió s'hagué de construir d'acord amb les noves inspiracions. Són transcrits nou documents, entre els quals destaquen la certificació del plet (149-152) i el *Memorial de Cristòfor Ayora de lo que es necesario terminar en la parroquial antes de dedicarla al culto* (153-154). Les darreres pàgines contenen cinc reproduccions fotogràfiques de detalls arquitectònics (156-158).— J. P. E. [13795]

Agustí ANDREU I TOMÀS, Marina MIQUEL I VIVES, Josep SANTESMASES I OLLÉ, Dolors SAUMELL I CALAF, *La sèquia de Vila-rodona*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 30 (novembre 1996), 35-68.

Localitzada la dita sèquia i el seu recorregut de prop nou quilòmetres, construïda sota senyoriu del capítol de Barcelona després de la reconquesta a darreries del segle XII, són aplegades les principals dades històriques des del 1188 a darreries del segle XVIII, també a base de transcripció de fragments textuais (40-42), i resumits els documents de més importància: les *Ordinacions del 1446*, particularment atentes a mantenir la salubritat de l'aigua (43-45), i les detallistes condicions d'arrendament a aiguader i a moliner durant el segle XVIII (45-48). Les pàgines finals presenten un *Lèxic propi de la sèquia, de les hortetes i dels molins* (62-66). Hi ha divuit fotografies.— J. P. E. [13796]

Josep SERRANO DAURA, *Els antics delmes, drets, béns i rendes de l'església de Villalba dels Arcs (Terra Alta)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», XIV (1996), 105-138.

Article només conegut per referència.— J. P. E.

[13797]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Helena BENET ROSADO, Consuelo MATA PARREÑO, *Lugares de culto edetanos. Propuesta de definición*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 18 (1997), 115-146.

Les dues fitxes que redueixen a sengles gràfiques els objectes trobats en dues excavacions, fan constar que en la del Tossal de Sant Miquel, de Llúria, els elements epigràfics pujaren a divuit (125); i que en el Puntal dels Llops, d'Olocau, només en fou trobat un (130). Hi ha bibliografia (140-144).— J. P. E. [13798]

Antonio MORO I GARCÍA, Francesc Tuset i BERTRAN, *Primers resultats de la segona campanya d'excavació arqueològica a les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Campanya 1996-1997*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 12-14.

Els resultats de l'excavació han confirmat que l'esperó de Sant Pere era ocupat en època ibèrica, car s'hi han trobat «diversos grafitis, lletres de l'alfabet ibèric incises sobre superfície de la ceràmica i que corresponen a abreviacions onomàstiques o a identificacions personals dels recipients. Aquest ha estat el cas de TALSUBILOS, el nom més antic conegut d'un egarenc» (12); les capes posteriors del jaciment no han proporcionat noves inscripcions.— J. P. E. [13799]

Josette ELAYI, Antonio PLANAS PALAU (+), *Poids inscrits de l'île d'Ibiza*, dins «Semitica. Cahiers publiés par l'Institut d'Études Sémitiques du Collège de France», 46 (1996 [1997]), 37-47 i les làmines 3-4 de reproduccions.

El 1992, el segon dels autors, en col·laboració amb A. Martín Mañanes, publicà un estudi dels 448 pesos eivissencs, en els quals són incises lletres fenícies; els trenta-quatre analitzats ací, trobats, segons que sembla, en la necròpoli del Puig dels Molins, ara són de col·lecció particular, llur incisió fou feta amb eina punxant i amb pressa i pertanyerien al segle IV i anteriors, car algunes formes de lletra són arcaïques (45).— J. P. E. [13800]

Leandre VILLARONGA, *Monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC* (Complements d'Acta Numismatica, 2), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 180 pp.

Dins aquest estudi, atent sobretot a la descripció dels aspectes materials d'aquelles monedes, trobades en llocs diversos dels Països Catalans i moltes d'elles conservades en el Gabinet Numismàtic de Catalunya, són consignades les comptades inscripcions que contenen (29, 40-41, 63-69, 108-109); les reproduccions fotogràfiques, en nombre de les quals són visibles les lletres, ocupen les pàgines 144-179.— J. P. E. [13801]

Christian RICO, *Pyrénées romaines. Essai sur un pays de frontière (IIIe siècle av. J.-C.-IVe siècle ap. J.-C.)* (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 14), Madrid, Casa de Velázquez 1997, 420 pp.

Objectiu de l'autor: «... nous interroger sur la perception de l'espace pyrénéen chez les Romains à travers les repercussions que la conquête et la provincialisation ont pu avoir sur ce dernier» (13). Hi ha un tema previ, el de l'organització del poblament tant al nord com al Sud dels Pirineus la vetlla de la conquesta romana, situació que hauria pogut decidir una

determinada política de Roma en relació als Pirineus. I així, la primera part, recapitulades les dades prehistòriques corresponents, ens condueix a esbrinar allò que les fonts escrites (Polibi, Titus Livi, Estrabó i Plini el Vell), sobretot les que narren la travessa dels Pirineus per Hanníbal, permeten de saber o de suposar sobre els Airensioi (81-86), Andosinoi (86-87), Ausoceretes (87), Bargousioi (88-89), Cerretani (89-92), Iacetani (92-94), Ausetani (95-96), Ilergetes (97-98), Indikeretes (99-100) i Lacetani (101-102). La segona part s'intitula: *Les Pyrénées romaines, frontière administrative*: la presència romana s'encetava el 218 aC amb l'arribada del primer estol a Empúries (Titus Livi, Polibi); durant anys calgué enfortir la presència militar (133-136), i ja prop la nova era, la repressió romana contra els Cerretani deixava a Roma el camp net a la lliure circulació entre Ruscino i Ilerda (145) per la Via Domítia (147-155). Ben establitzada la possessió del territori amb intervenció de Cèsar, calgué delimitar-lo i els trofeus de Pompeu a Panissars en serien prova (161-162), confirmada per una duana entre Elna i Perpinyà (162) i per una altra a La Jonquera (164). Les llistes administratives de Plini el Vell i de Ptolemeu informen de l'administració nova desplegada pels romans entre Ebre i Pirineus (167-169), administració que sota August hauria incorporat les valls pirinenques (173-175) i hauria reconegut o creat 'civitates', com Iulia Lybica (176-177) i Aeso (180-183). Textos i restes materials permeten de refer la trajectòria de la Via Domítia-Via Augusta (197-206). La tercera part es pregunta si l'obertura al món romà fou difícil, atès que la travessa dels Pirineus encara ara no és fàcil. La numismàtica demostra l'existència d'intercanvis entre les dues vessants (241-245); les notícies de mines i les troballes de forns són escasses (Estrabó, Cèsar, Titus Livi), essent la del Canigó la zona minera més ben coneguda, però només hi ha pogut ésser confirmada una gran mina de coure (257-258), també una estació termal als Banys d'Amèlia (263); però, en canvi, no sembla que sigui documentada ni una 'villa', malgrat l'arbitratge de l'any 193 en la inscripció de Tarragona (288, nota 15: 293). Hi ha bibliografia (341-364).— J. P. E. [13802

Jordi DILOLI FONS, *Hibera-Iulia Ilercavonia-Dertosa: l'assentament ibèric i la implantació de la ciutat romana*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 18 (1996 [1997]), 39-68.

Objectiu del treball: «clarificar alguns aspectes sobre les dues ciutats, especificant quin és l'estat de la qüestió actual i establint un punt de partida vers noves investigacions» (40); i així, l'autor transcriu i analitza tant els fragments d'autors grecs i llatins relacionats o relacionables amb els hàbitats de la comarca de Tortosa: Aviè, Estrabó, Titus Livi, Juli Cèsar, Gaius Plini Segon, Pomponi Mela, Plutarc i Ptolemeu: Hiber Ilercavònia hauria estat la capital dels ilerconvons almenys fins a mitjan segle IaC, substituïda aleshores per Dertosa (40-45), com els exemplars de monedes i llurs inscripcions: Iltirkesken i les seves monedes íbers haurien estat les precursors de les del Municipium Hibera Iulia Ilercavonia, substituïda entorn mitjan segle IaC per les de Dertosa (46-55); les troballes arqueològiques, serien poc significatives (56-59). Hi ha bibliografia (62-64) i reproduccions de tres monedes (65-66).— J. P. E. [13803

Jaume BENAGES I OLIVÉ, *Les monedes de Tarragona (Addenda primera)*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995), 37-53.

Presentació global de les troballes realitzades després de la publicació del llibre homònim de l'autor, Tarragona 1994. Les primeres pàgines agrupen les noves peces en els successius períodes romà-republicà (amb inscripció ibèrica), romà-imperial, visigòtic i modern, amb text en llatí (38-43); hi ha descripció analítica i reproducció fotogràfica de cada una de les trenta peces, on consten les corresponents inscripcions amb tipus ibèrics o llatins (44-53).— J. P. E. [13804

Josep Miquel GARCIA I MARTÍN, *Les ceràmiques gregues*, dins *La Illeta dels Banyets (El Campello. Alicante). Estudios de la Edad de Bronce y Época Ibérica*. M. OLCINA DOMÈNECH (ed.) (Museo Provincial de Alicante. Serie Mayor, 1), Alacant, Diputació Provincial 1997, 175-205.

Descripció detallada de les restes de ceràmica grega trobades en la dita illeta, entre les quals hom ja ha comptat trenta-sis grafitis, quan fora d'aquest camp només en són coneguts tres, un en cada un de tres llocs diversos, el jaciment dels quals és, en superfície, més extens que el de la Illeta, cosa que confirma la particular concentració de grafitis en aquell punt i, doncs, les seves particulars característiques d'empori. Són escrits en llengua iber, però amb signes alfabètics grecs (198), datables dels segles V-IV aC. Hi ha bibliografia (202-204).— J. P. E. [13805]

Manuel GOZALBES, *Los hallazgos numismáticos de una necrópolis de Valentia (C. Virgen de la Misericordia)*, dins «Anales de arqueología cordobesa», 8 (1997), 197-212.

Vint-i-quatre de les vint-i-set monedes trobades pertanyen a l'època romana i van del pas dels segles II-IaC al 187pC; hi ha inscripcions llatines en vint d'elles, ací transcrites (198-200); la de Galba, encunyada a Tarraco el 68pC era fins ara desconeguda (202). Hi ha quadre sinòptic (208-209), fitxa cronològica (210) i reproduccions fotogràfiques (211-212).— J. P. E. [13806]

Xavier MENÉNDEZ I PABLO, Josep M. SOLÍAS I ARÍS, *La Villa romana de Santa Maria de Sales (Viladecans) en el context de la romanització del Baix Llobregat*, dins «Miscel·lània Arqueològica 1996-1997», Barcelona, Museu Arqueològic de Catalunya 1997, 165-204.

Tres fragments de terrissa tenen trossos d'inscripció llatina, marques de terrissaire en dos casos: VICTO (184) i ...NI; i un esgrafiament amb els signes ...NXX (reproduïts al revés: 185). Per les restes de la inscripció, una moneda sembla atribuïble a August i a l'any 4 aC. (178). Hi ha bibliografia (203-204).— J. P. E. [13807]

Montserrat COMAS I SOLÀ, *Baetulo. Les marques d'àmfora* (Corpus International des Timbres Amphoriques, 2), Barcelona i Badalona, Institut d'Estudis Catalans i Museu de Badalona 1997, 144 pp.

Ordenades d'acord amb el seguici alfabètic de la primera lletra, són analitzades i descrites dues-centes seixanta-sis marques d'àmfora procedents de troballes o d'excavacions practicades a Badalona, cada una de les quals és reproduïda al costat de la corresponent explicació. En les conclusions, després de recordar que la immensa majoria de les àmfors no eren marcades, cosa que en manifesta l'existència de dues classes, qui sap si paral·leles a la diversa qualitat dels vins, són resumides les hipòtesis formulades entorn les de les tres marques VOLTEIL, PORCI i FULSE, i sobre un possible centre productor a la mateixa Baetulo, confirmat pel forn descobert recentment (117); i entorn la presència d'àmfors itàliques, bètiques i emporitanes.— J. P. E. [13808]

Maria José PENA, Adela BARREDA, *Productores de vino del Nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos nomina sobre ánforas Laietana 1 (= Tarraconense 1)*, dins «Faventia», 19 (1997), 51-73.

Dins el marc d'un estudi dels segells en àmfors Laietana 1 (= T. 1), les autores ofereixen en aquestes pàgines dades prosopogràfiques, personals i familiars, procedents d'àm-

fores, d'epigrafia o de textos literaris, Ciceró inclòs, relatives a L. VENVLEI (55-66: marca, 56) i a L. VOLTEIL/VOLTEILI (62-72: marca, 67; inscripció de Narbona: 69), i esbossen conclusions: els pioners de la producció i comercialització del vi a la Laietània no eren indígenes, ans itàlics, relacionats amb Narbona i pertanyents a l'estrat romà senatorial (72-73).—J. P. E. [13809]

Michel CHRISTOL, Rosa PLANA MALLART, *Els negociatores de Narbona i el vi català*, dins «Faventia», 19 (1997), 75-95.

Descripció del jaciment de Llafranc, on una bòvila productora d'àmfores Dressel 2/4 i Pascual 1, funcionà com a indústria autònoma i no sotmesa a una explotació agrícola o comercial, en els decenniis entorn el canvi d'era (77-79); alguna de les Pascual porta la marca VSUL. VEIENT, repetit en alguna ,tegula' amb la grafia P. VSVL. VEIENT (80; reproducció fotogràfica: 81), on també es troben els noms PRI, MVL, SEC, QVIETI (82). Les pàgines següents informen de la presència d'individus de la ,gens Usulena' en deu inscripcions de Narbona (83-87: reproducció de CIL, XII, 4426: 88); a través dels Veiento, es pot explicar la presència d'àmfores Pascual 1 i de vi català cap a Ponent de Narbona. Un cas paral·lel es podria trobar en les àmfores de tipus Tarragona (Pascual 1 i Dressel 2/4), marcades amb el ,nomen' L. VOLTEIL, car individus de la ,gens Voltilia' són esmentats en set o vuit inscripcions narboneses.—J. P. E. [13810]

Pere GEBELLÍ BORRÀS, *Un nou centre productor d'àmfores al Camp de Tarragona. El forn de la Canaleta i el segell Philodamus (Vila-seca, Tarragonès)*, dins «Butlletí Arqueològic, Època V», 18 (1996 [1997]), 69-96.

Presentació i anàlisi dels materials d'un jaciment gairebé desconegut, el de La Canaleta, que unificaria els dels Masos de Gomandí i d'Antoni Cortes, els materials del qual, dels anys 40-70pC es troben a Cambrils, Museu d'Història de la Vila; hi ha la marca Philodamus (i en una altra, inaccessible, la Xes Domiti), cosa que «fa plantejar-se seriosament que l'origen geogràfic d'aquestes produccions no sigui la Laietània, sinó el Camp de Tarragona» (76: reproducció: 88, 93 i 94). Hi ha bibliografia (78-79) i dos croquis geogràfics (95-96).—J. P. E. [13811]

Oriol OLESTI VILA, *El origen de las Villae romanas en Cataluña*, dins «Archivo español de arqueología», 70 (1997), 71-90.

L'autor recorda aquell corrent interpretatiu, segons el qual les ,villae' romanes de la costa de Catalunya serien força antigues i termòmetre d'un sòlid assentament romà; ell, en canvi, afirma que aquelles construccions pertanyien a ,élites' locals del darrer mig segle abans del canvi d'era fortament influïdes per Roma, i justifica la seva posició per l'anàlisi dels resultats de les excavacions en vint-i-vuit jaciments (73-80: mapa: 72), en dotze dels quals han aparegut grafitis ibèrics (81) i en vint-i-set, fragments de terrissa ibèrica (82, nota 25; cf. 85, nota 38, amb notícia de marques ibèriques i d'alguna de llatina relacionades amb clientela de la Cieterior). Hi ha bibliografia (87-90).—J. P. E. [13812]

Mercedes TUBILLA MARTÍNEZ, *Un nuevo tramo viario hallado en Tarragona: excavación arqueológica en el solar de A. de Roma 2-3-4 quinta de San Rafael*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 18 (1996 [1997]), 227-250.

L'excavació realitzada durant el 1994; en un estrat corresponent a mitjan segle IIpC, comparegué terrissa diversa amb els 'sigilla' VAL.SEP.OF, OF-S i en un fons de pàtera OF FUSCI (232; dibuix: 247).— J. P. E. [13813]

Jaume MASSÓ CARBALLIDO, Josep M. PUCHE i FONTANILLES, *Dues noves inscripcions romanes de Tàrraco*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995 [1997]), 55-63.

Explicada la circumstància de la troballa els anys 1995 i 1996, amb plànol d'ubicació en zona novament urbanitzada de Tarragona, són descrits els dos peus, i fotografiades (59 i 61) i transcrits les inscripcions (60 i 62), la segona de les quals ha fet conèixer noms fins ara no documentats. Serien del segle I o IIpC i ara es troben en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 45104 i 45120.— J. P. E. [13814]

Jordi LÓPEZ VILAR, Lluís PIÑOL MASGORET, *El món funerari en època tardana al Camp de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995), 65-120.

Aquestes pàgines contenen descripció dels jaciments funeraris descoberts i estudiats fins ara, no a la ciutat, sinó en el Camp de Tarragona; en algunes de les sepultures consta que es trobà 'terra sigillata', però no els 'sigilla'; en canvi, en tres indrets (La Nou de Gaià, Ermita del Roser a Vilallonga i Els Pallaresos) hi havia inscripcions, ací transcrits (73 i 79-80); la darrera té la particularitat d'haver estat dedicada en llatí per una filla als seus pares jueus. Hi ha reproduccions fotogràfiques a les pàgines 109-110.— J. P. E. [13815]

Ángeles CASTELLANO HERNÁNDEZ, *Joyas de la Alcudia de Elche en la colección de orfebrería romana del Museo Arqueológico Nacional*, dins «Boletín del Museo Arqueológico Nacional», XIV (1996), 55-62.

Les dites joies foren trobades el 1775; ací és reproduïda la lletra amb què eren ofertes a Carles III de Borbó i un fragment de l'informe de Francesc Pérez Bayer (56-57); la darrera de les disset peces ací descrites és un anell amb inscripció llatina, datable del segle IIpC (62).— J. P. E. [13816]

María Luisa RAMOS SÁINZ, *Las terracotas arquitectónicas en la Hispania Romana: La Tarraconense* (Monografías de Arquitectura Romana, 3.1, 3.2), Madrid, Universidad Autónoma 1996, 644 pp. entre els dos volums.

Una pàgina del primer volum aplega els cinc objectes, en els quals hi ha marques de producció (151); hom en pot trobar transcripcions en el volum II, 253 (tipus 111 i 112) i 254 (tipus 114).— J. P. E. [13817]

José Antonio GARRIGUET MATA, *El culto imperial en las tres capitales provinciales hispanas: fuentes para su estudio y estado actual del conocimiento*, dins «Anales de arqueología cordobesa», 8 (1997), 43-68.

Quant a Tàrraco, l'existència d'un temple i de culte a August des del 26 aC és coneguda per Quintilià, Tàcit i la *Historia Augusta* (44-45), i confirmada per algunes monedes; les

nombroses i variades inscripcions relacionades amb el culte imperial a Tarraco van de mitjan segle IIpC al primer terç del segle IIIpC (48-49); les restes arqueològiques tant del Forum inferior com del Concilium Provinciale en la part alta confirmen el dit culte (51-53). Hi ha bibliografia (63-68).— J. P. E. [13818]

Marc MAYER I OLIVÉ, *Aspectes de la Catalunya del segle II*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 18 de març de 1997. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 20 pp.

En aquell segle, la nostra societat romana hauria assolit «unes possibilitats de promoció i millora de la situació personal... com mai no s'havien produït i que tardarien més d'un mil·lenni i mig a tornar-se a produir» (5); l'autor concentra en les pp. 7-9 les notícies, normalment proporcionades per inscripcions, de 'catalans' presents en càrrecs elevats, civils o militars, de l'Imperi Romà; segueixen les que deixen entendre l'empena de les nostres ciutats (9-11), i una inscripció de Riudabella, terme de Vimodí, ací transcrita (11), informaria de la intervenció del poder imperial en la distribució de la propietat agrària (11-12); les darreres pàgines recorden els honors tributats ací a la família imperial (13-14). Hi ha bibliografia (16-20).— J. P. E. [13819]

Milagros NAVARRO CABALLERO, *Les dépenses publiques des notables des cités en Hispania Citerior sous le Haut Empire*, dins «Revue des études anciennes», 99 (1997), 109-140.

Estudi basat en l'epigrafia de la zona (cf. els dos mapes de les pàgines 139-140), dissortadament tan trossejada; les inscripcions més nombroses serien del s. II pC.; en la secció *De pecunia privata in opera publica facienda...*, trobem casos de ciutadans privats pagant obres públiques a Empúries i Saguntum (113-114); també les termes de Badalona foren construïdes 'ex testamento' (118), i les dels Minicii de Barcelona (118); la 'gens Cornelia' construí l'aqüeducte d'Eivissa (119). En *De pecunia privata in ludos...*, el cas més clar és el de L. Caecilius Optatus a favor de Barcelona (122), ciutat també documentada en el capítol *De pecunia privata in cenas...* (123), com Tortosa ho és en el *De pecunia privata in legationes* (124); Barcelona compareix altra vegada en *De pecunia privata in alias publicas causas...*, també Eivissa (126). Una segona part dedicada als inversors i a llurs motivacions recorda que L. Caecilius Optatus desitjava introduir familiars seus en el sevirat barceloní (129). Quant a donacions no vinculades a honors, l'Arc de Berà en seria una mostra (133), encara que en general provindrien de 'patroni': en serien documentades a Tarraco, Bàrcino i Saguntum (135-136).— J. P. E. [13820]

[Isabel] PEÑA, M. DÍAZ, *Una nova torre d'accés entre el recinte de culte i la plaça de representació del Fòrum Provincial de Tarraco*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 18 (1996 [1997]), 191-226.

«Aquest treball ofereix noves dades referents al Fòrum Provincial de l'antiga ciutat de Tarraco, capital de la Hispània Citerior» (191) resultat de treballs realitzats l'any 1994. Ja Tàcit recordà que Tarragona havia erigit un temple a August, exemple per a les altres províncies (192, nota 4) i Lluís Ponç d'Icard descriví el porxo del fòrum (201); en el jaciment del carrer de la Civaderia fou recuperat un fragment de marbre blanc i d'inscripció, on és esmentada la Legio VII Gemina (209: fotografia: 210); també hi ha reproducció d'un plànol de Tarragona del 1643 (216), i en particular del Castell del Patriarca, alçat damunt construcció romana, en un gravat de la primera meitat del segle XVIII (217). Hi ha bibliografia (225-226).— J. P. E. [13821]

Lluís PIÑOL MASGORET, *Els nivells tar-do-romans i visigòtics del carrer Merceria, 11. El canvi funcional de les estructures alto-imperials de la Part Alta de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995 [1997]), 179-227.

Exposició dels treballs i dels resultats d'excavació en el punt indicat en el títol, localitzat en les primeres pàgines (179-180) i assenyalat en el plànol (215); malgrat l'abundància de ceràmica fina, de terra sigil·lata i d'àmfores, no sembla que s'hi hagi trobat cap 'sigillum'; en canvi, les dues monedes contenen sengles inscripcions, transcrites: són de Gal·liè i Constanci, mitjan segle III i IVpC, respectivament (189). Hi ha bibliografia (211-214).— J. P. E. [13822]

Marc MAYER, Isabel RODÀ, *La epigrafia de la Barcelona de los siglos IV al VII*, dins *Orbis Romanus Christianusque ab Diocletiani aetate usque ad Heraclium*. Travaux sur l'Antiquité Tardive rassemblés autour des recherches de Noël Duval, París, De Boccard 1995, 63-71.

L'epigrafia barcelonina d'aquells segles és escassa i encara els autors desestimen tres inscripcions (la de la deposició de relíquies, la inscripció baptismal i els esgrafats en la placa de fundació de les termes); en resten deu, més ben dit, nou perquè una encara no ha estat plenament llegida; són damunt pedra, mosaic o en pintures; quatre són transcrites (64-68) i totes nou reproduïdes fotogràficament (69-71).— J. P. E. [13823]

Josep M. NOLLA, Jordi SAGRERA, *Civitas Impuritanae Coemeteria. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*. Amb la col·laboració de Lluís PALAHÍ i David VIVÓ (Estudi General, 15), Girona, Universitat de Girona 1995, 330 pp.

Exposició dels resultats de l'estudi damunt les diverses 'Empúries' en el temps de l'antiguitat tardana, basada sobretot en l'anàlisi de les excavacions en recintes sepulcrales de la Neàpolis emporitana; treballs que només han proporcionat tres inscripcions, dues de funeràries paleocristianes, i una de dedicació d'altar no localitzat (27); les fonts escrites tampoc no proporcionen altra cosa que notícies esdacusseres: dues signatures en actes de concilis, un esment en la *Passio sancti Felicis*, i una referència en un document del 843, i la lauda sepulcral de Gausbert del 926, que faria suposar l'existència d'un monestir no se sap si pre- o postcarolingi (28-29); en el cementiri de la Neapolis, alguns fragments d'àmfora permeten de recordar etapes més antigues fins al pas del segle I al II (300). Les dues úniques monedes datables porten al temps dels vàndals (290).— J. P. E. [13824]

Antonio ESPINOSA RUIZ, «Investigació» arqueològica a la Vila Joiosa (Els llibrets del butlletí, 13), la Vila Joiosa, Ajuntament 1995, 64 pp.

Recapitulació divulgadora, exposada diacrònicament. Un primer capítol repassa allò que els escriptors del Barroc digueren de l'anomenada 'Torre de Sant Josep' (6-11); el segon, les aportacions dels del XVIII, que proporcionaren resultats de les primeres excavacions (12-18); el terç, les del segle XIX (19-25), mentre els dos següents descriuen les del segle XX, abans i després de les dues guerres, la civil i la mundial, respectivament (26-53). En tots hi ha reproduccions o transcripció d'inscripcions llatines. Hi ha bibliografia (58-63).— J. P. E. [13825]

Hermann Josef FREDE, *Kirchenschriftsteller. Verzeichnis und Sigel. Repertorium scriptorum ecclesiarum latinorum saeculo nono antiquiorum siglis adpositis quae in editione Bibliorum Sacrorum*

iuxta veterem latinam versionem adhibentur. Vierte aktualisierte Auflage (Vetus latina. Die Reste der altlateinischen Bibel, I/1), Freiburg, Herder 1995, 1050 pp.

Després de la introducció bilingüe (en alemany i en francès) (9-38), trobem la llista dels escriptors que no tenen sigla, entre el quals hi ha els nostres Consentius (42; cf. 203), Nonnitus de Girona i Quirze de Barcelona (46). A la pàgina 49 comença la llista dels autors que tenen assignada sigla pròpia i després ja ve la de les obres que han conservades frases bíbliques tretes de la Vetus Latina; en la secció dedicada a esments bíblics en actes de màrtirs trobem esmentades la *Passio sancti Cucufatis* (59), la *Passio sanctae Eulaliae Barcinonensis* (62), la *Passio sancti Felicis Gerundensis* (64), la *Passio sanctorum martyrum Fructuosi episcopi, Auguri et Eulogi diaconorum* (66), i la *Passio sancti Vincentii Caesaraugustani* (89). A la pàgina 90 comencen els autors i obres anònimes: trobem indicacions sobre els fragments inèdits del manuscrit de Roda (158), un sermó del ms. de Santes Creus, 139, ara a Tarragona BP (162); Búlgar, comes Septimaniae (335), Claudi de Torí (383-384), *Concilia Barcinonensia* annorum 540 et 599 (392), *Concilium Gerundense* anni 517, *Concilium Ilerdense* anni 546 (396), *Concilium Tarraconense* anni 516 (400), *Concilium Valentinese* anni 549 (402), Joan de Biclara (568), Just d'Urgell (590), l'*Orationale Visigoticum* (653), Pacià de Barcelona (657-658 [és de doldre que en la bibliografia no sigui citat l'estudi específic: Joan Vilar, *Les citations bíbliques de Sant Pacià*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XVII (1932), 1-49]) i Sever de Menorca (753).— J. P. E. [13826

Àngel ANGLADA, *La fuente de la edición del De baptismo de Paciano en España Sagrada de E. Flórez*, dins «Analecta Malacitana», XX (1997), 433-445.

Ha estat general la idea, segons la qual el text de les obres de Pacià de Barcelona en la *Espanya Sagrada* procedia de manuscrits barcelonins; en realitat, era el de José Aguirre, tret el *De baptismo*; establertes les corresponents comparacions textuals amb les edicions anteriors, Anglada arriba a la conclusió que «las concordancias de Flórez con la edición aldina en el texto y su gran número en la puntuación... son de una proporción tal que se impone la conclusión de que Flórez tomó de la edición aldina su texto de *De baptismo* de Paciano» (444); l'edició aldina és la d'Aldo Manuzio, del 1564. Hi ha esquema de procedència textual (445).— J. P. E. [13827

Josep AMENGUAL I BATLE, *Terminologia trinitària de Consenci (415-420): tempteigs de teologia trinitària d'un autodidacte integrista*, dins «Misc. Vilanova», 303-309.

Consenci alhora que exigia fidelitat a l'escriptura, aplicava al problema teològic trinitari els conceptes de 'divinitas, genitus i ingenitus', quan aquests dos no són bíblics i el darrer presenta dificultats. De les fórmules emprades per Consenci es dedueix que mentre l'*Epistola Tractoria* del papa Zòsim havia arribat a Menorca en menys de mig any, el *Símbol de Constantinoble* i d'altra documentació al cap de trenta-tres anys encara no hi era coneguda (307). És possible que Consenci intentés més d'imposar una ortodòxia amb mots que ell creia petrificats i closos, que d'aprofitar els nous accessos a la precisió de la fe proporcionats pels teòlegs (308-309).— J. P. E. [13828

Carlo GINZBURG, *The conversion of Minorcan Jews (417-418): an experiment in history of historiography*, dins *Christendom dissidents*, 207-219.

Els *Commonitoria* de Consentius han confirmada l'autenticitat i la datació de la lletra de Sever de Menorca i l'autor es proposa d'estudiar-la en relació amb les *Historiae adversus paganos* d'Orosi (ell fou el portador de les relíquies de sant Esteve a Menorca i el seu llibre seria absolutament contemporani de la lletra de Sever, 418: 211-212); però el protagonista de tot aquell afer hauria estat sant Esteve, les relíquies del qual eren font abundant de miracles, fins al punt de fer canviar la forma de pensar de sant Agustí d'Hipona entorn a aquest tema (212-213). Les relíquies de sant Esteve i la devoció que els acompanyà serviren a potenciar la fractura entre poble jueu i poble cristià en uns anys en què d'altres devocions i relíquies (Nicodemus, Gamaliel, Macabeus) subratllaven llur continuïtat; els fets d'aquella setmana de Maó només haurien estat un episodi dins una operació de molta volada (213-215). Hi ha bibliografia (216-219).— J. P. E. [13829]

Margarita VALLEJO GIRBÉS, *La ausencia de Ibiza y Córcega en la Descriptio Orbis Romani de Jorge de Chipre y en la Chronographia de Teófanos*, dins «Erytheia. Revista de estudios bizantinos y neogriegos», 15 (1994), 23-32.

Les Balears i Eivissa són indicades com a illes a conquerir per a l'Imperi Bizantí pel general de Justinià, Belisari, en el *Bellum Vandalicum* de Procopi de Cesarea (23-24, nota 3, amb transcripció del fragment); en canvi, Jordi de Xipre i Teòfanos obliden la Pitiüsa (26), oblit que l'autora considera arbitrari (28) i mancat de raons objectives (31).— J. P. E. [13830]

Fernando ÁLVAREZ GARCÍA, *Tiempo, religión y política en el «Chronicon» de Ioannis Biclarensis*, dins «En la España Medieval», 20 (1997), 9-30.

Joan de Biclaram hauria començat de formular una visió històrica diversa de l'elaborada per Eusebi de Cesarea entorn un Imperi romanocristià volgut per Déu (10). Després d'un resum biogràfic, l'autor afirma que la *Crònica* hauria estat escrita a l'interior del nou marc del regne visigot catòlic, en continuïtat, però, amb la gran història cristiana de l'Imperi: «de la universalidad cristiana, única' bajo un emperador cristiano, hacia la universalidad cristiana, única' bajo los diferentes reinos» (15), en línia amb el III Concili de Toledo i de l'*Homilia* que hi predicà sant Leandre de Sevilla (16-20); també en funció d'aquesta idea són vistos la conversió de Recared (22-25), el restabliment polític del regne sota Leovigild (25-26) i la conversió d'Hermenegild (26-27); l'autor, però, es distancia dels qui interpreten la creació ideològica del regne visigot com a nacionalisme espanyol (29).— J. P. E. [13831]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Feliu d'Urgell: fonts per al seu estudi i bibliografia dels darrers seixanta anys*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 435-482.

D'acord amb l'enunciat del títol, aquestes pàgines poden ésser dividides en dues parts ben diferenciades. La primera pot ésser sotsdividida, car primer dóna llista dels sis textos que poden ésser atribuïts amb certesa a Feliu d'Urgell, dels quals, en el millor dels casos, només resten fragments més o menys extensos (438), i exposa el resultat de les investigacions entorn la *Disputatio cum sarraceno* o al *Liber de variis quaestionibus* (439-441); i després estableix la llista de vint-i-vuit tractats o lletres d'autors diversos, sobretot d'Alcuí de Iork, adreçats o relatius al dit Feliu, on són transcrits en nota els respectius fragments, que contenen dades fàctiques entorn a llur controvèrsia (442-448). L'altra meitat resumeix de forma més o menys extensa el contingut dels successius estudis sobre el tema publicats del 1931 ençà, on són diferenciades les monografies (llibres o articles) (448-472) de les presentacions abreujades en històries ge-

nerals o en diccionaris i enciclopèdies (473-481); al final és afegit un complement de darrera hora als resums d'estudis (482).— J. P. E. [13832

Emanuel Xavier OLIVEIRA DE ALMEIDA, *Alcuin, St. Cyrille d'Alexandrie et l'Adoptianisme Espagnol*, dins «In unum congregati». Festgabe für Augustinus Kardinal Mayer OSB, Metten 1991, 201-215.

Emanuel Xavier OLIVEIRA DE ALMEIDA, *Alcuin, saint Augustin et les adoptianistes espagnols. Breves considérations théologiques*, dins «Misc. Vilanova», 319-324.

El primer article comença recordant que Carlemany, tant com reafirmava el primat del bisbe de Roma, no sols en prescindia, sinó que li imposava les seves sobiranes decisions. Quant a la utilització de textos de sant Ciril d'Alexandria i en especial dels *Anatematismes* seus i del Concili d'Efès en la controvèrsia amb Feliu d'Urgell, l'autor, després d'haver recordat que Alcuí seguí la metodologia emprada en el dit concili per s. Ciril contra Nestori, amb el qual malda a aparellar Feliu d'Urgell, resumeix l'ús que ambdós feren de l'analogia entre la generació d'un ésser humà, cos i ànima, quan allò que ha estat engendrat és el cos, i la filiació divina de Jesús en virtut de la del Verb (203-204); també s'inspira en Ciril la doctrina d'Alcuí sobre el sofriment del Verb-Jesús, sobre l'adoració que li és retuda o sobre si la fórmula, homo assumptus' és acceptable (204-205). «Le douzième anathématisme et son explication sont les fondements de la théologie alcuinienne» (206); això no obstant, «à n'en pas douter, la théologie de St. Cyrille n'est pas assimilée par Alcuin» (206-207). Per a Alcuí, el principi suprem és l'analogia d'ànima i cos; en deriven els altres principis com el concepte d'apropiació, reductible a l'anterior; el de la divinització i exaltació de la natura humana de Crist; i el de la unitat i identitat de Crist (207). Però en aquest tema, Alcuí evita la fórmula ciril·liana d',enosys physikè / unitas naturalis' i d'altres de semblants (207-209). Més que Agustí, Ciril és la gran autoritat per a Alcuí, el qual «nous présente un 'Christusbild' qui valorise et accentue la divinité, tandis que les adoptianistes, accentuent l'humanité du Christ», accentuació que els col·loca en la línia d'Agustí d'Hipona (210).

En el segon article, l'autor es fixa en «l'évolution de l'emploi des idées de Saint Augustin dans les oeuvres antiadoptianistes d'Alcuin», i concretament en l'*Adversus haeresim Felicis* [títol inexistent, però semblant al del *Liber contra haeresim Felicis*, que, però, sembla ésser en realitat el *Contra Felicem Urgellitanum libri septem*]. Observació general: uns i altres es col·loquen en l'única fe i tradició cristiana, però la d'Agustí seria una cristologia ascendent i la de Ciril descendent; per això, «nous pourrions dire que les adoptianistes ont une plus grande affinité avec la doctrine augustinienne de la ressemblance de la nature humaine du Christ qu'Alcuin» (321) en els següents punts: la vinculació entre 'assumptio' i 'adoptio'; el fet d'explicar l',assumptio' per gràcia d'unió, punt aquest que Alcuí silencia: «...il [Alcuin] refuse d'analyser en profondeur les questions augustinienne de la grâce du Christ» (322-323); per contra «...bene Apostolus, Christi gratiam nominans, Dei gratiam nominavit, quia Christus totum erat quod Deus» (324).— J. P. E. [13833-13834

D. A. BOULLOUGH, *Reminiscence and Reality. Text, Translation and Testimony of an Alcuin Letter*, dins «The Journal of Medieval Latin», 5 (1995 [1997]), 174-201.

La lletra 172 d'Alcuí a Carlemany seria del febrer o de començaments de març del 799, escrita per a remenjar el retorn dels *Contra Felicem Urgellitanum libri VII*, però deixava entendre que n'esperava una aprovació reial més raonada (181). Les pàgines d'aquest article són dedicades a una anàlisi redaccional del dictamen emprat en la seva elaboració; en un punt, l'autor es distancia de John Cavadini, en el sentit que la pregunta sobre una *Disputatio cum sarraceno* no

permet de donar per suposat que tal llibre realment existia i que havia estat escrit per Feliu (182, nota 32).— J. P. E. [13835]

Pius ENGELBERT, *Benedikt von Aniane und die karolingische Reichsidee. Zur politischen Theologie des Frühmittelalters*, dins *Cultura e spiritualità nella tradizione monastica*. A cura di Gregorio PENCO (Studia Anselmiana, 103), Roma, Sant Anselmo 1990, 67-103.

Carlemnay se serví de bisbes i d'abats per a la seva política, però hagué de reconèixer que tals capellans palatins desitjaven «ambitiones mundi, honores ecclesiarum, quaestus saeculi» (73). En fer-se monjo, Wititza-Benet, educat a la cort franca, volgué trencar amb la mundanitat (76), però evolucionà vers una idea-mare, a la qual estava disposat a sacrificar àdhuc la reforma monàstica: «la idea de la unitat del 'Corpus Christi', que havia presa forma a França» (77), programa que tingué una clara concreció en la campanya contra Feliu d'Urgell, a la qual l'autor dedica les pàgines 79-91, sota l'epígraf de *Trinitas und Unitas: die antiadoptianische Spiritualität Benedikts im Dienste des Frankenreiches*, on resumeix els fets fins al Sínode d'Aachen, immediatament després del qual hauria tingut lloc «der massive Einsatz der fränkischen Kirche» a Septimània i a la Marca Hispànica (86). Feliu reconeixia que s'havia doblgat davant una millor comprensió de la doctrina i adreçava als urgellesos la *Confessio fidei* però ja no tornaria a la Seu, i Benet, ultra haver estat present en els tres sínodes, formaria part d'almenys dues legacions de 'missi' per a combatre els partidaris de Feliu d'Urgell. Les darreres pàgines s'ocupen de la col·laboració de Benet d'Aniana en el govern de Lluís el Piadós.— J. P. E. [13836]

Kenneth B. STEINHAUSER, *Generic Saints. A Theological Analysis of Gerona, Museo Diocesano MS. 7, folio 19*, dins «Medieval Prosopography», 16/2 (Autumn 1995 [1996]), 1-14.

Aquest foli del *Beatus* dibuixa un grup de vuit sants, només present en tres d'entre els trenta-tres manuscrits conservats del dit *Beatus*: París, BN, lat. 8878; Manchester, John Rylands Library, 8; i Girona, que amb el de Manchester representa la primera edició de l'obra (6); els sants es troben en un segon pla; hi ha en el primer una alfa majúscula, indicació del començament de l'obra (7); els noms de Tyconius i Ireneus haurien estat afegits en la tercera revisió (10); els vuit sants són representats sense distintius personals, perquè només col·lectivament personificarien la reafirmació ortodoxa de l'Església contra l'adopcionisme.— J. P. E. [13837]

Michael GORMAN, *The Commentary on Genesis of Claudius of Turin and Biblical Studies under Louis the Pious*, dins «Speculum», 72 (1997), 279-329.

L'autor dubta de si Claudi, nat entorn el 780-785, provenia d'Hispania i de si acompanyà Feliu d'Urgell (279, nota 4); però hauria estudiat a Lió sota Leidrat durant la primera dècada del segle IX; el 811 fou cridat a la cort de Lluís el Piadós, el 816 era nomenat bisbe de Torí; el 820-821 publicava el comentari a les dues lletres de sant Pau als Corintis, llibre que seria seguit per llarga llista de comentaris bíblics, alguns encara inèdits (284-286), que tingueren molt d'èxit durant el segle IX, però després caigueren en l'oblit (286). El *Commentum in Genesim* es conserva en dos manuscrits: París, BN lat. 9575 i Wien, Clv 691, ací analitzats (288-302: reproducció de quatre pàgines del ms de París: 289-292); el primer podria ésser una còpia en lletra visigòtica, preparada pel mateix Claudi (296). El comentari tingué dues edicions: Basilea 1531 i Roma 1564 (302-307); segueix un resum dels estudis darrers, particularment crític amb els de Paulí Bellet (307-311). Claudi indicava les seves fonts en els marges de les pàgines (313-315), o assenyalava amb les majúscules CL/CLN (= Claudi/Clauddi

nota) allò que era de la seva collita (315); la presència d'elements propis diferencia el comentari de Claudi del vint anys abans elaborat per Wigbod, també la major riquesa de comentaris anteriors adduïts; hauria estat el primer a alliberar-se de la ,mentalitat de cadena' en època carolíngia (317-320). L'apèndix primer conté la llista dels manuscrits on hi ha còpia dels seus comentaris bíblics (320-323); el segon transcriu títols i sotstítols del *Commentum in Genesis* de Claudi de Torí (323-329).— J. P. E. [13838]

DHOUDA, *La educación cristiana de mi hijo*. Introducció, traducció i notes de Marcelo MERINO, Pamplona, Eunat 1995, 199 pp.

Assenyalam aquesta traducció castellana del *Manuale* de la duquesa de Septimània i marquesa de la Marca Hispànica per a l'educació del seu fill Bernat, de la primera meitat del segle IX.— J. P. E. [13839]

Maria PALMIERI, *Marca Hispanica: provincia incolta?*, dins «Schede medievali», 28-29 (1995 [1996]), 22-44.

La fragmentació de les informacions i la indefinició del territori han fet que la Marca Hispànica sigui una de les zones menys explorades de la història cultural d'Europa. Les seves figures representatives n'assenyalen tres zones: la d'Urgell, incitació «al rifiuto dell'assimilazione franca ed araba»; la de Septimània, d'on s'expandeix el monaquisme benedictí; i la Catalunya marina, a través de la qual «ha inizio la storia del pensiero scientifico europeo» (23). Feliu d'Urgell, «maggior teorico dell'adozionismo» (25), havia de tenir a disposició una ben estructurada biblioteca, ultra els escrits que circularen durant els anys de la controvèrsia (26), encara que en aquest moment La Seu d'Urgell només conservi tres volums dels segles IX-XI, un d'ells el *Beatus* (27-28); la dita circulació certament afectaria Benet d'Aniana, capdavanter tant de la reacció contra Feliu com de la vitalitat cultural dels seus monestirs benedictins (30-31). Les altres pàgines apleguen notícies de ,scriptoria' (36-39) i de biblioteques monacals d'Occitània i de Provença (33), en les quals l'autora subratlla la riquesa de volums de tema mèdic (34-35). Dhouda mereixeria atenció especial, car el *Liber manualis ad filium Wilhelimum* és un ,unicum' que permet de saber «a che punto sia arrivato lo sviluppo degli studi nella marca Hispanica» (40). Vic [que no és ,abbazia'], Ripoll i Girona foren cadena de transmissió del saber científic oriental a Europa ja a derrerries del segle X (41-44).— J. P. E. [13840]

Louis HOLTZ, *La minuscule marginale et interlinéaire de Florus de Lyon*, dins *Gli autografi medievali. Problemi paleografici e filologici*. «Atti del convegno di studio della Fondazione Ezio Franceschini. Erice, 25 settembre-2 ottobre 1990» a cura di Paolo CHIESA e Lucia PINELLI, premissa di Claudio LEONARDI (Quaderni di cultura mediolatina, 5), Florència, Certosa del Galluzzo 1994, 149-166 i quatre fulls no numerats.

Les vuit pàgines dels quatre darrers fulls no numerats contenen divuit reproduccions textuals, en les quals hom pot veure anotacions marginals o inteliniars autògrafes de Florus de Lió. L'estudi es basa en la reconstrucció de la biblioteca de Florus realitzada per Célestin Charlier i en la llista dels volums de la dita biblioteca actualment existents i identificats, en la qual l'autor ha constatat tres formes d'intervenció de Florus: senyal de semi parèntesis quadrats al començ i al final d'un fragment a transcriure; normalització de l'ortografia dels fragments assenyalats i regularització dels signes de puntuació (151); en aquests darrers l'autor individua

signes [equivalents als nostres coma (,), punt i coma (;) i punt final (.)] (152-153); però el signe florirà per excel·lència seria un punt entre dues corbes (153-153); també utilitza abreviacions diverses que corresponen a 'Nota' (154). Els dits signes es troben sobretot en els seus comentaris a les lletres de sant Pau i en les obres polèmiques (155-158). Al final, l'autor recorda que resta oberta la pregunta de si els manuscrits de Lió, Bibl. Mun. 484 (414), i París, BN lat. 2859, són autògrafs, i per la seva banda sintetitza les característiques de la lletra de Florus (161-166) [cal, doncs, afegir aquests autògrafs a la primera llista dels de catalans, d'ATCA, XI (1992), 490, i XVI (1997), 60, notes 74 i 75].— J. P. E. [13841

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *La «Pars aestiva» de l'homiliari de l'ofici catalanonarbonès. Inventari i difusió. Reconstitució de la seva recensió de l'homiliari carolingi de Liverani*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 107-159.

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El breviari del monestir de Lagrassa imprès l'any 1513, i el seu homiliari catalanonarbonès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 73-107.

L'homiliari estudiat i editat per F. Liverani és un dels llibres litúrgics vinculats a la introducció de la litúrgia francoromana a Catalunya en reacció contra Feliu d'Urgell. L'autor en fa el recompte i reuneix en tres grups de catedralicis, monàstics i canònics, els seus exemplars actualment coneguts, d'entre els quals destaquen els deu vinculats al bisbat de Girona (cinc a l'ACG, dos a la Biblioteca del Seminari, dos a París, BN, lat. 3806 (Vilabertran) i 1309 potser de Banyoles), el de Sant Cugat, ACA, Sant Cugat 22; el de Solsona, Museu Diocesà, 3 (de Serrateix); els Breviaris de Lagrassa i de Santa Maria de Solsona; i Tarragona ms. 139); i diversos fragments (Vilafranca del Penedès, Museu-Arxiu de la Comunitat de Preveres; la Seu d'Urgell, Biblioteca Capitular, fr. 181; quatre fragments de Vic, Arxiu Episcopal, i un de Ripoll, Arxiu de Sant Pere; ACA, *Vària de Cancellaria* (de Meià) i Solsona, Arxiu Diocesà, fr. 24) (108-118). Els estudiosos dels homiliaris carolingis de l'escola d'Auxerre hi han identificat una recensió italiana, principal, i una altra, reconeguda com a catalana, qualificada per l'autor de francocatalana, les característiques textuais de la qual són explicitades mitjançant confrontació de fragments diversos (120-125). Segueix la reconstrucció d'aquell homiliari i dels textos destinats a cada un dels diumenges o festes entre el IV i el XXIV «post (octabas) Pentecosten» (126-132) i la transcripció d'onze d'aquelles homilies (133-159).

L'homiliari estudiat en el resum anterior pervisqué utilitzat fins al segle XVI, car compareix en el breviari de Lagrassa imprès el 1513.— J. P. E. [13842-13843

Joan F. CABESTANY I FORT, *El culte de santa Eulàlia a la Catedral de Barcelona (s. IX-X)*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 159-165.

Aplegades les dades que proporciona la documentació ja publicada per Ramon d'Abadal i de Vinyals, l'autor recorda les darreres falconades de la lluita entre tradició visigòtica i imposició franca amb el nomenament d'un cortesà de Carles el Calb, Frodoí, a bisbe de Barcelona el 862 a favor de la línia franca; l'altre protagonista de l'operació era el contemporani Jofre el Pelut (161-162). En aquest context i potser amb la intenció d'integrar les dues tradicions, es col·loca la recerca i troballa del sepulcre de Santa Eulàlia, protagonitzada en un primer moment pel metropolità de Narbona, Sigebod, relíquies realment trobades pel bisbe Frodoí; la memòria del fet fou perpetuada amb la corresponent acta (162-163); la santa seguiria a Barcelona, compartiria amb la Santa Creu la titularitat de la catedral, i enfortiria la seva església, també enfront de Narbona.— J. P. E. [

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un manuscrito del Liber de dono perseverantie de san Agustín copiado en Gerona en torno al decenio 870-880*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 43 (1997), 105-110.

El foli, ara a l'ACA, Fragm. 157, servia de coberta a una *Consuetudine de Vilabertran*; el fragment copiat pertany al *De dono perseverantiae* de sant Agustí, presenta poques variants en comparació al publicat per Jean Paul Migne (108), és escrit amb lletra de transició entre la visigòtica i la carolina i l'autor la data en el decenni del 870. Hi ha reproducció de les dues pàgines (109-110).— J. P. E. [13844

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Les inventaires de livres en Catalogne du IXe au XIIe siècle*, dins «Scriptorium», L (1996 [1997]), 370-379.

L'autor comença distingint entre inventaris, dels quals hi ha exemplars a Catalunya, i catàlegs, dels quals no n'hi ha cap; ací es limita a inventaris de llibres de parròquies, coneguts per dotalies, o de privats, inclosos en testaments. La temàtica és bàsicament litúrgica o bíblica, tot i que només consten dues Bibles completes, una a Castell-Ciutat i l'altra donada a Santa Maria d'Alaó pel bisbe Sisebut d'Urgell; la transmissió de llibres anà aparellada amb l'ensenyament privat, previ a la recepció d'ordes sagrats, cas de Sant Julià de Vilatorrada el 1050. Els posseïdors eren clergues, però també jutges, entre els quals destaca el conegut Ponç, de Girona (373 [cf. ATCA, XVII (1998), 614]) i, com és de suposar, en tals casos el llibre era sobretot el *Liber iudicum* o *Lex gotorum*; després, els manuals de Dret Romà; no mancaven les dones nobles: són coneguts els llibres que la comtessa Riquilda donà a Ripoll el 929 (373); ni els laics, car a partir del segle XII, entorn el 1170, s'anà generalitzant el saber d'escriure i la professió d'ensenyar de lletra, i comparegueren les biblioteques de laics (375); en conseqüència, baixà el preu d'una pàgina de còpia, d'entorn tres sous el segle XI a entorn d'un el XII (376). El 1114, entre el tresor que trobaren els pisans a Mallorca hi havia quantitat de llibres cristians robats en les ràzzies (376). Malgrat tot, no sembla que fora dels grans monestirs i de les catedrals, hi hagués 'scriptoria' (378). El material predominant era el pergami, però no manca qualque pissarra encerada i és del 1179 en primer document escrit en paper a Catalunya.— J. P. E. [13845

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Prácticas judiciales, transformación social y acción política en Cataluña (siglos IX-XIII)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVII (1997), 1009-1048.

L'autor ha aplegat cent cinquanta-cinc escriptures del *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* i noranta-nou del *Cartoral de Carlemany* de Girona (13 del segle IX, 8 del X, 40 del XI, 144 del XII i 49 del XIII) i hi estudia la dinàmica d'administració de justícia. La primera part explica els personatges que compareixen en les actes judicials i que, doncs, actuaven en un judici i el paper que hi feien, o les grans línies de la dinàmica judicial, que seguia el procediment formulat pel *Liber iudicum* (1011-1024). En el segon quart del segle XI es dona un fet nou: els nobles no accepten les sentències judicials donades d'acord amb la *Lex gotorum*, quan els són desfavorables, i avaloten el mateix judici; la llei ha entrat en crisi i amb ells cal pactar (1024-1031): són les 'convenientiae' d'una banda, però també les 'quaerimoniae', 'clamores', 'rancunas' de les víctimes de llur violència (1032-1038: amb anàlisi particular d'algun dels documents); en la primera meitat del segle XII els *Usatges* codificarien les relacions feudals i a mitjan segle Ramon Berenguer IV tornava a presidir judicis, però ja amb un concepte de justícia propi del dret romanocàndic (1039-1043). Les darreres pàgines recorden que després d'aquell moment, es prestigia la justícia administrada aplicant lleis objectives i garanties pro-

cessals, tant en els tribunals reials com en els episcopals, però que, això no obstant, la força dels senyors encara exigeix que nombre de conflictes es resolguin per ,convenientia' (1044-1048).— J. P. E. [13846]

Anscari M. MUNDÓ, *Analyse paléographique de l'astrolabe ,carolingien'*, dins «PHYSIS. Rivista Internazionale di Storia della Scienza», XXXII (1995 [1996]), 303-321 i tres folis de reproduccions fotogràfiques amb nou làmines.

L'origen de l'astrolabi objecte d'aquest estudi [l'actual pertanyença del qual no he sabut veure indicada] era discutida, essent possible un origen català. L'autor emprèn l'anàlisi de les inscripcions que hi són escrites i comença per transcriure-les: noms dels mesos (305), dels signes del zodíac (306), i d'altres paraules o grups de lletres; sotmet llur grafia a anàlisi paleogràfica i la compara amb les d'inscripcions damunt pedra o metall i amb documents catalans dels segles IX i X, amb comparació lletra per lletra (318-321), s'adona que les semblances entre les lletres de l'astrolabi i les dels textos catalans augmenten amb el pas dels anys i arriben al màxim entre el 966 i el 1000 (313); també compara, amb resultat positiu, la grafia dels noms dels mesos amb la que es troba en els documents contemporanis de Barcelona (314-315). Conclusió: «il existe un plein accord entre la paléographie des lettres de l'astrolabe et celles des inscriptions et des manuscrits catalans dans le troisième et le dernier quart du X siècle» (316): estaria relacionat amb Lupitus Barcinonensis?— J. P. E. [13847]

Joan SALVADOR I MONTORIOL, *Montpeità: estudi d'un territori del Bages entre els anys 940 i 1089 a partir de 248 documents*, dins «XXXIX Assemblea», I, 285-294.

Situada la muntanyeta de Montpeità a llevant de Sant Fruitós de Bages, l'autor recorda la localització arxivística del seu aplec documental: Barcelona, ACA, (vuitanta-un) i Institut d'Estudis catalans (trenta-dues fitxes de pergamins perduts durant la revolució del 1936) i Montserrat, Arxiu del Monestir (cent trenta-cinc); divideix els documents en dos grups, el dels anteriors i el dels posteriors al 1015, en què veu la inflexió vers el règim feudal; en el segon grup els actes escrits són menys i dins aquell conjunt presenten set tipus nous: empenyoraments, testaments directes o sacramentals, establiments, complantacions i connivències (287). Després analitza i redueix a quadre sinòptic les dades sobre béns objecte de transacció, preus i formes de pagament, actuants en els documents, antroponims i topònims (287-204).— J. P. E. [13848]

Repertorium edierter Texte des Mittelalters aus dem Bereich der Philosophie und angrenzender Gebiete.

Herausgegeben von Rolf SCHÖNBERGER und Brigitte KIBLE, Berlin, Akademie Verlag 1994, XII i 888 pp.

El projecte d'oferir en aquest volum un repertori dels textos filosòfics i teològics medievals publicats havia d'haver assegurat segons la declaració explícita de la presentació aquests dos valors: màxima completesa i actualització (IX). De fet, el cos del volum proporciona notícies d'edicions de textos d'Agobard de Lió (22/10219); Alfred Gonter (77/10837-10838); Antoni Andreu (144-145/11498-11511); Arnau de Vilanova (150-153/11565-11596); Claudi de Torí (222/12356); Dhouda (229/12430); Duran d'Osca (232/12464-12466); Ferrer de Catalunya (251/12658-12663); Guiu Terrena (292-292/13100-13111); Guillem d'Aragó (308/13298); Guillem Rubió (342/13643); Jaume de Sant Jaume (394/14245); (Joan Marbres) Ioannes Canonicus

(411/14430-14431); Joan d'Aragó (413/14446); Joan de Salaia (413/14455); Nicolau Eimeric (550/15952-15957); Pere Tomàs (Petrus Thomae) (617/16738-16741); Ramon de Penyafort (625-626/16824-16833); Ramon Sibiuda (626/16834-16835); Ramon Llull (626-667/16839-17331); Ramon Martí (667/17332-17333); Rodericus de Maioricis (701/17784); Sanç Porta (711/17832-17833); Vicent Ferrer (813/18975-18978). El volum es clou amb tres taules: d'autors medievals (819-832), d'editors (833-873) i de textos comentats (875-888). [Dissortadament ni la completesa ni l'actualitat no han estat assegurades: com a botó de mostra, l'última edició d'una obra doctrinal d'Arnau de Vilanova és del 1967; manquen, doncs, totes les edicions posteriors].— J. P. E. [13849]

Martín AURELL, *Du nouveau sur les comtesses catalanes (IX-XII siècles)*, dins «Annales du Midi», 109 (1997), 357-380.

Aquestes pàgines, a base de nova documentació, precisen dades publicades per l'autor en obres recents [cf. ATCA, XVI (1997), 645, núm. 12005]; afecten Garsenda d'Empúries i Rosselló (358-359), Guinedilda de Barcelona, morta el 924 (359), i una homònima, del 961 (360), Adelaida de Barcelona (360-361), Aimilda de Tolosa, Riquilda de Rouerga (361), Ledgarda i Aimeruda d'Alvèrnia, Teutberga de Forès (362), Mahaut de Pulha (363-364), Ermengarda de Poitiers (364-365), Trudegarda de Narbona (365), Ava de Cerdanya, Guisla de Magalona, Beliarda de Rosselló (366), Trudegarda d'Empúries (367), Ermengarda de Rosselló (368), Goldregoda de Barcelona (368-369), Tota-Adelaida de Tolosa (369-370), Ermengarda d'Empúries i Rosselló o Cerdanya, Ermetruda, comtessa de Pallars (370-371), Ermessenda d'Urgell, Estefania de Rodés (371) i Mafília de Barcelona (372). Les noves informacions permeten de refer arbres genealògics de les cases de Belló de Carcassona, de Barcelona, Besalú, Cerdanya, Empúries-Rosselló, Urgell i Pallars (374-380).— J. P. E. [13850]

Joaquim CALDERER, *Troballa, a l'església de Santa Maria de la Torreta, d'una lipsanoteca i dos pergamins*, dins «Urgellia», XII (1994-1995 [1997]), 565-569.

D'acord amb la notícia ací donada, la troballa tingué lloc el 28 de març del 1997; la lipsanoteca contenia diverses relíquies; el major dels dos pergamins conté l'acta de consagració, amb una datació a la qual manca l'any; i l'altre la llista de les relíquies; ambdós textos són ací transcrits (566 i 568) i tots tres objectes reproduïts en fotografia (567); en nota complementària, C[ebrià] B[araut] i O[biols] precisa la datació entre el 1042 i el 1068; i subratlla que la llista de les relíquies aporta la dada, fins ara desconeguda, que el capdill Arnau Mir de Tost hauria fet a peregrinació a Jerusalem, i n'hauria portat les relíquies de la lipsanoteca (568-569).— J. P. E. [13851]

Michel ZIMMERMANN, *Langue et lexicographie: l'apport des actes catalans*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 155 (1997), 185-205.

Michel ZIMMERMANN, *À propos de la 'mutation' du XI siècle: transgression de l'ordre ou ordre de la transgression*, dins «Atalaya», 6 (1995), 9-20.

Objectiu del primer estudi: «à partir de quelques exemples, résultat de sondages effectués dans une documentation abondante... examiner la forme -style, lexicque, grammaire- des actes catalans du XIe siècle» (185); i encara concreta la zona examinada: «la part de création, 'littéraire' -terminologique, grammaticale, syntaxique- inhérente à la rédaction des actes de la pratique» (186). Si gairebé durant tot el segle XI hom escrivia els actes per obligació legal,

cap a l'acabament la necessitat és completada amb d'altres consideracions com la de posar remei a limitacions humanes com l'oblit o la tendència al canvi (188). I així, dins la riquesa extraordinària de la documentació catalana, si hom troba molts documents que transcriuen formularis (ACA, Ripoll 74), d'altres com és ara les dotalies són reelaboració de mostres precedents, extrem ben perceptible entre 970 i 1040 (192); la reelaboració ja es manifestava en la tria i àdhuc en la creació de vocabulari, adjectius inclosos (192-195), o en la tècnica redaccional, potser precoç, de l'enumeració de béns inclosos en una compra-venda (197-198); les darreres pàgines assenyalen casos en què el lector pot resseguir la recerca conscient de llengua i d'estil, on entren els mots grecs (200-201). La llengua catalana s'hauria imposat progressivament, primer en els topònims, a continuació en els adjectius i antropònims, i finalment, entre el 950 i el 1050, en uns primerencs substantius comuns; entorn el 1020 arribarien les primeres formes verbals catalanes, sobretot en els juraments de fidelitat escrits, molts dels quals -cent dotze- contenen fórmules rimades en català, que segurament transcriuen expressions orals (202-205).

El segon títol només m'és conegut per la referència que hi fa el primer; l'autor hi centra l'atenció en els juraments de fidelitat escrits, en les llistes de 'quaerimoniae' i de 'rancuras', i en els documents senyoriais que organitzen la violència privada, bo i emprant el llenguatge de les víctimes.- J. P. E. [13852-13853]

Josep M. ESCOLÀ TUSET, *Documents medievals llatins de Poblet: Dades per a la història de la llengua catalana*, dins «Misc. Colón, 7», 37-45.

Anàlisi dels documents dels segles X i XI publicats en el primer volum del *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* [cf. ATCA, XIII (1994), 419-422], dins la redacció llatina dels quals l'autor ha resseguit cronològicament les manifestacions primerenques de la llengua catalana en la dita documentació, bo i subratllant els casos en què un mot hi resulta emprat en anys anteriors a les datacions conegudes fins ara; al final, el mateix autor qualifica el seu treball de 'mostra parcial' (44).- J. P. E. [13854]

A. J. KOSTO, *Making and keeping agreements in Medieval Catalonia, 1100-1200*, dins «Medievalia», 13 (1996-1997), 35-48.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[13855]

Pierre BONNASSIE, *Les fourrures dans la Catalogne du XIe siècle*, dins *Milieux naturels, espaces sociaux*. Études offerts à Robert Delort. Travaux réunis par Elisabeth MORNET et Franco MORENZONI avec la collaboration de Danielle MILLIoud. Préface de Jacques Le GOFF (Histoire ancienne et médiévale, 47), Paris, Publications de la Sorbonne 1997, 331-340.

En els 466 testaments, datats entre el 950 i el 1100, aplegats en les recents publicacions de documentació catalana d'entorn l'any Mil, als quals ha unit l'inventari de béns d'Arnau Mir de Tost del 1071, l'autor hi ha individuat seixanta-sis esments de folres, consignats sobretot en les darreres voluntats de clergues i de senyores (332); es presenten en forma de peces de vestir folrades, de cobrellits i de pells encara no utilitzades (333); són folrades les pel·lisses, els pelliçots, les capes, els capells i els cobrellits (333-335); utilitzades o no, les pells procedien de deu classes d'animals (336), tres de les quals (vair, ermini/marta i alfenec) eren d'importació d'Espanya (336-337), denominació que «désigne toujours en Catalogne l'Espagne musulmane» (338, nota 27), per uns camins de comerç, que hauria començat en la

dècada 990-1000 (339); el 1071 sembla documentat a Barcelona un obrador de peces folrades (340).— J. P. E. [13856]

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Remences i pagesos a la Catalunya medieval*, dins «Revista d'Història Medieval», 6 (1995), 125-133.

Lluís TO FIGUERES, *Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença*, dins «Revista d'Història Medieval», 6 (1995), 141-147.

[Ambdós escrits fan referència al llibre de Freedmann, sobre el qual i sobre les seves tesis ATCA ha anat informant, tal com el lector pot veure en el volum XVII (1998), 785-786, núms. 12977-12978, on són indicats els resums anteriors]. Segons el prof. Salrach, Freedman, bon coneixedor dels arxius catalans, lluny de limitar-se a exposar els orígens de la servitud, examina en el llibre la formació i l'extinció de la condició servil, tema particularment reeixit en tractar del segle XIII (cristal·lització de la condició servil, pluralitat de senyors i senyories, divisió de les tinences pageses en emfitèutiques i servils); però el fons del problema seria el de si el marc jurídic arribà a configurar la realitat; Salrach, per contra, considera que «la realitat era més complexa i la fluïdesa social anava més enllà del marc legal» (130).

En el segon article, Lluís To s'encara amb dos temes no prou estudiats: els drets de justícia o drets jurisdiccionals; i els canvis en l'organització dels dominis durant els segles XII i XIII (142); no hauria existit paral·lelisme estricte entre dret i pràctica, car, per exemple, la reafirmació del «ius malettractandi» no mirava els pagesos, ans el creixement del poder reial (144); quant a l'organització dels dominis, «és possible que individualment les consideracions estrictament jurídiques importessin menys que les condicions de vida» (146); i així, la Constitució de Catalunya *En terres e llocs*, de la cort de Cervera 1283, no hauria imposada la «redimentia», sinó que només en testimoniava el costum (147).— J. P. E. [13857-13858]

Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya Nord-oriental (segles X-XII)*. Pròleg de Pierre BONNASSIE (Biblioteca Abat Oliba, 185), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 408 pp.

[Cf. El resum anterior] Els successius estudis de l'autor sobre el mateix tema o afins són coneguts dels lectors d'ATCA per notícies bibliogràfiques dels volums XII (1993), 517-518, núm. 8241; XIV (1995), 472-473, núm. 10009, i 514-515, núm. 10163; XV (1996), 752, núm. 11209; XVI (1997), 587, núm. 11758; i XVII (1998), 781-782, núms. 12965-12967. Hi remetem, no sense recordar que el llibre ofereix una visió global del tema, el completa amb transcripció de cinc documents, d'Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, de Girona, Arxiu Diocesà, i de Barcelona, ACA, tres dels quals són relatius a heretament (353-355), un a contracte de mas (355-356) i un a pacte de matrimoni en una família noble (356-357); conté la llista de fonts (359-361) i la bibliografia pròpiament dita (361-375), un mapa (376) i la taula unitària d'antropònims i de topònims (377-399).— J. P. E. [13859]

Joseph LEMARIÉ, *La recension du sermon pour l'Ascension «Magnum hodie fratres suscepimus diem festum» dans le Bréviaire de Ripoll*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 109-115.

Conegut i publicat fa més de cinquanta anys per Jean Leclercq el text bàsic d'aquell sermó, l'autor reproduceix la versió copiada en el *Breviarium Ripullense*, ara a París, BN, lat. 742 (111-112), n'extracta els fragments propis de la versió ripollesa (113-114 i 115), i en dedueix

que el compilador se sentia lliure d'introduir en el text expressions que el feien més 'barroc' i adient a una lectura litúrgica, alhora que li imprimien un segell cultural.— J. P. E. [13860]

Raymond ÉTAIX, *Le lectionnaire de l'office conservé aux Archives Départementales de l'Hérault*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 51-71.

En el dit arxiu de Montpeller es troba el volum sense signatura ací descrit en la seva materialitat (51-52) i en el seu contingut literari constituït per cent setanta-cinc textos (53-63), en relació als quals són subratllades tant les presències com les absències de certs autors o fonts (84); també les presències de certs sants (65); el núm. 28a de l'inventari, escrit en fragment afegit, és de *Quodvultdeus, Contra Iudaeos...*, es troba en una dotzena d'altres testimonis i és ací editat críticament (68-71). El volum, datable de la primera meitat del segle XII (51), procediria de Catalunya o d'Occitània (71). Hi ha reproducció fotogràfica de dos fragments (66-67).— J. P. E. [13861]

Joan BELLAVISTA [I RAMON], *L'Ordo ad caticuminum faciendum del ritual del monestir de Sant Cugat del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 118-131.

Joan BELLAVISTA I RAMON, *L'Ordo de la comunió als malalts en el ritual monàstic de Sant Cugat del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 161-171.

L'actual ms. 73 de l'ACA, *Sant Cugat* és datat el 1218 i seria el més antic conservat i originari de Catalunya; la seva part primera, ací reconstruïda, és dedicada al ritus baptismal; les seves parts successives són resumides en les pàgines 118-123; segueix reproducció fotogràfica de dos folis (124-135) i inventari i identificació dels seus cinquanta-tres textos, alguns dels quals, com les lletanies (129), són transcrits sencers (126-131).

El ritual de comunió als malalts forma part del sagrament de la unció, però en aquest exemplar són clarament diferenciats, detall que porta a comparar Sant Cugat amb els altres textos catalans (*Missale parvum* i Sacramentari de Vic, i Pontifical de Roda: 162); són indicats els diversos passos d'aquell ritus (164-167) i transcrit el text (169-171). Hi ha reproducció d'una pàgina (163).— J. P. E. [13862-13863]

Cebrià BARAUT, *Els orígens del culte de sant Jordi a Catalunya i al bisbat d'Urgell, abans del segle XII*, dins «Misc. Vilanova», 137-142.

Aplec de notícies sobre culte a sant Jordi, documentat com a antropònim el 875, com a sant amb culte propi dins la litúrgia romana introduïda a començaments del segle IX en la primera meitat del segle XI i com a posseïdor d'altar propi en l'església de Ripoll ja el 1032, i a la catedral de la Seu el 1045; la corresponent dotació és transcrita del pergami original, núm. 359, de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular (141); hi ha indicació d'altres fonts urgellenques (140, nota 35).— J. P. E. [13864]

Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, Pep VILA, *Una passió de Sant Jordi del segle XII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 118 (maig de 1997), 69-79.

Notícia del fet que es conserva a Banyoles, AHC, Grup V, núm. 242, un foli de pergami (reproducció fotogràfica: 71), utilitzat com a coberta durant el segle XVII, sembla procedent de Sant Miquel de Campmajor (remarquem la notícia que la família del Mas Rovira hi «pos-

seeix una gran biblioteca»: 73); fou escrit pel mateix copista que escriví el missal de la col·legiata de Sant Feliu, de darreries del segle XI (73); el fragment [d'un *Lectioarium sanctorale*], és transcrit (76) i traduït al català (77). Hi ha bibliografia (79).— J. P. E. [13865]

Hideyuki KATSURA, *La seigneurie de Montpellier, 1100-1276. Formation et mutation d'une seigneurie en Bas-Languedoc*, Universitat de Tolosa-Le Mirail, 24 gener 1996, dins «Annales du Midi», 109 (1997), 441-445.

Crònica signada per Philippe Ruiz de la defensa d'aquesta tesi, basada en un remarcable estudi del cartulari dels Guilhem, dels sis de la catedral de Melghell, dels respectius de les abadies d'Aniana, Gellone i Vallmanya, i de la documentació de l'ACA, sobretot de la del segle XIII. S'hi manifesta una tirada constant dels Guilhem a recolzar els comtes de Barcelona, en particular en el moment de la conquesta de Tortosa. La política de Jaume I a Montpeller hauria estat la d'enfortir l'efectivitat del poder reial.— J. P. E. [13866]

Bernadette MORA, *Propositions de recherche en épigraphie médiévale: l'exemple français*, dins «Médiévales. Langage, textes, histoire», 33 (automne 1997), 153-160.

Una de les mostres textuals transcrites en aquestes pàgines és un fragment d'inscripció de sant Víctor de Marsella, que recorda la campanya de Pisa contra Mallorca el 1114: «...vincere Maioricas Christi famulis inimicas / temptant Pisani...» (156).— J. P. E. [13867]

Josep SERRANO I DAURA, *La donació de Ramir d'Aragó a Ramon Berenguer IV de Barcelona el 1137 i la institució del 'casamiento en casa'*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 7-14.

Coneguts els quatre documents d'aquella donació, conservats a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer IV*, repetidament editats, l'autor es proposa «desvincular, contra el que alguns autors vénen sostenint darrerament, els pactes esmentats del 1137 i la institució familiar típicament aragonesa coneguda com del 'casamiento en casa'» (7); analitza els documents esmentats i en dedueix «que el comte de Barcelona rep el reialme de manera plena i lliure de tota càrrega i que el matrimoni que es preveu en el mateix document entre ell i Peronella no condiciona l'efectivitat d'aquella donació», essent només del segle XIV un dubtós testament de Peronella atribuït al 1152 (9). D'altra banda, el 'casamiento en casa' no seria documentat abans del segle XVIII (10-12); per tant «el document de Ramir II és la donació pura i simple del regne d'Aragó i el lliurament de la seva filla en matrimoni al comte de Barcelona» (13).— J. P. E. [13868]

Thomas N. BISSON, *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)* (Referències, 21), Vic, Eumo editorial 1997, 188 pp.

L'empenta de Catalunya durant aquells vuitanta-cinc anys és exposada en aquest aplec de set estudis datats entre el 1976 i el 1986, publicats en llocs diversos i ací traduïts (11-12). Són: *L'arrencada de Catalunya: identitat, poder i ideologia en una societat del segle XII*, del 1984 (15-44); *Feudalisme català al segle XII*, del 1980 (45-73, amb transcripció de set documents); *La crisi de les franqueses catalanes (1150-1200)*, del 1985 (75-100); *La pau organitzada a la França meridional i a Catalunya (vers 1140-vers 1233)*, del 1977 (101-128); *Una «Carta Mag-*

na» desconeguda per a Catalunya (datada el 1205), del 1976 (129-140, amb transcripció del document); *Els orígens de les Corts catalanes*, del 1986, però inèdit (141-157); *Les finances del jove Jaume I (1213-1228)*, del 1980 (159-185).— J. P. E. [13869]

Antoni VIRGILI, *Acerca del quinto templario. La Orden del Temple y los condes de Barcelona en la conquista de Al-Andalus*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 775-802.

El 1143, Ramon Berenguer IV i els Templers signaven a Girona l'acord pel qual aquests renunciaven a qualsevol dret d'herència sobre el Regne d'Aragó, derivat del testament d'Alfons el Bataller, i aquell els concedia la quinta part de la conquesta de terra de sarraïns i la dècima d'allò que li correspongués. No havent trobat la dita quinta part en la conquesta de Tortosa, l'autor ha esbrinat la documentació relativa a les conquestes de les valls de l'Ebre i del Segre (784); el resultat és que tot porta a suposar que es tractava de la quinta part dels emoluments satisfets al tresor comtal: «... el documento de 1143... atribuye a la Orden la participación de una quinta parte de las rentas recaudadas en las regiones conquistadas», rendes que poden ésser pagades en territori, com seria el cas de Miravet (793). Hi ha bibliografia (799-802).— J. P. E. [13870]

Robert SALADRIGUES, *Guerau de Poblet i Ponç de Montserrat i la fundació del Monestir de Poblet (1150-1153)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 545-556.

Dos documents de mitjan segle XII inclosos en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* d'ACA, però només ara publicats sencers (555-556), contenen la signatura del mateix Geraldus, la del 27 de març com a prior de Poblet i la del 9 d'agost com a abat; d'altra banda, la butlla d'Eugeni III del 30 novembre 1152 esmentava Vidal, abat de Poblet (547); aquestes tres dades clarificarien els orígens de Poblet, el primer abat del qual hauria estat Vidal i el segon Guerau, després d'haver-ne estat prior sota Vidal, però no hauria estat l'abat fundador de Poblet.— J. P. E. [13871]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Algunes precisions d'història comarcal arran del testament d'Arbert de Pera del 1162*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 23-25.

El dit testament, conservat a Vic, Arxiu Capitular de la Catedral, és ací transcrit (23); les seves notícies permeten en primer lloc de reconstruir l'arbre genealògic de la família des de mitjan segle XI (24); després, de precisar l'existència de castells diversos de Rocamur, de la Pera i de Mura, els dos primers entorn Sant Llorenç Savall (24-25) i certes dades entorn Castell del Vallès (25).— J. P. E. [13872]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El manuscrit més antic del Pamphilus, copiat a Barcelona?*, dins «Faventia», 19 (1997), 65-74.

El dit llibre circulà per Catalunya tal com demostren l'esment en el *Fadet juglar* de Giraut de Calanson, la seva presència en quatre inventaris de llibres dels segles XIV i XV, Biblioteca Papal de Peníscola inclosa (67), i l'exemplar de l'ACB, còdex 178, d'entorn 1200, enquadrant amb un foli d'un *Liber orationum de festivitibus* hispànic de començaments del segle IX; el còdex és ací analitzat: alguns detalls cal·ligràfics coincideixen amb els dels *Libri Antiquitatum* de la mateixa catedral (68-70). Segueixen les variants textuais en comparació amb l'edició de

F. G. Becker, Düsseldorf 1972 (72-74) i els versos afegits, propis de l'exemplar barceloní (74).— J. P. E. [13873]

Philip D. RASICO, *Un capbreu dels templers a la Cerdanya (c. 1184). Edició filològica i comentari lingüístic*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 57-75.

L'autor republica un capbreu, ja publicat el 1913 i el 1915 per Joaquim Miret i Sans, i tornat a publicar per Thomas Bisson el 1894, ara de forma completa, fins on això ha estat materialment possible. Després examina els trets lingüístics més importants del capbreu: vocalisme, consonantisme, morfositaxi i toponímia, l'aspecte més interessant del document.— J. de P. [13874]

John P. PRYOR, *The Unedited Commercial Charters of the Manduel Family of Marseilles, 1191-1251*, dins *A Distinct Voice. Medieval Studies in Honor of Leonard E. Boyle, O. P.* Edited by Jacqueline BROWN and William P. STONEMAN, Notre Dame (Indiana), University of Notre Dame Press 1997, 505-522.

Partidària de la Casa de Barcelona, la família Manduel sofrí l'ajusticiament del seu cap, Joan, el 1264, raó per la qual béns i documents familiars foren confiscats per i per al rei Carles I d'Anjou, i ara són a Marsella, Archives Départementales des Bouches-du-Rhône, Sèrie B, Liasse 1502. Hi trobem, datada a Narbona, una comanda de vint èmines de faves 'ad mensuram Rossilionis', compradores a Ceuta, 1233 (511); i una altra de l'any sobre, en la qual Bernat de Manduel facultava Andreu Joan a pagar fins a vint lliures a Joan Amorós, «nuntio meo, qui moratur ad Maioricas» (513).— J. P. E. [13875]

Antoni RIERA I MELIS, *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII.*

Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 24 d'abril de 1997, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 34 pp.

Les seccions dedicades a monjos i a pagesos no contempnen la realitat catalana, sí, en canvi la dedicada a descriure *La dieta senyorial* (11-18), basada en els comptes de l'estada de Guillem de Montcada al castell de Sentmenat la primavera del 1189, conservats a Barcelona, ACA; l'autor n'analitza les dades no sols des del punt de vista d'allò que era l'alimentació d'un grup de classe superior, ans encara del dels productes exòtics com el pebre (13), que hom podia comprar en un poble com Sentmenat, i dels atuells amb els quals cada menja era presentada a taula. Hi ha bibliografia (30-34).— J. P. E. [13876]

Miquel dels Sants GROS, *L'antic Ordinarium Sacramentorum de la Catedral de Tortosa (Tortosa, Arxiu Capítular. Ms 131)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 215-259.

Conegut ara amb el nom de ritual, l'ordinari ha tingut manifestacions diverses en els bisbats de Catalunya (216). El ms. de Tortosa hauria estat copiat entorn el 1200 i és el més antic de tipus catedralic d'entre els conservats; és ací descrit (217-220: mostra de dues pàgines: 218-219); els seus dos-cents vuitanta-nou textos corresponen a nou ritus: *Ordo ad cathecuminum faciendum* (229-236), *Benedictio aquae* (236-237), *Benedictiones ad diversa* (237-239), *Ordo nuptiarum* (239-240), *Ordo ad visitandum infirmum* (240-251), *Benedictio ad cereos in Hypapanti*

Domini (251-252), *In capite ieiunii ad cinerem imponendum* (252-253), *Dominica in ramis palmarum* (253), i *Ad pedes pauperum lavandos in quinquagesima* (253-255). Hi ha taula alfabètica d'incipits o encapçalaments de les diverses peces aplegades en antífones, lectures, oracions, peces diverses, responsoris, salms i versets (256-259).— J. P. E. [13877]

Josep MORAN [I OCERINJAUREGUI], *La prédication ancienne en Catalogne. L'activité canoniale*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 32 (1997 = *La prédication en Pays d'Oc (XII-début XV siècle)*), 17-35.

Partint de la identitat del sermó del Dimecres de cendra en els reculls de Tortosa i d'Organyà (18), l'autor recorda que ambdues esglésies eren en mans de canonges augustinians de Sant Ruf d'Avinyó i això explicaria el parentiu d'ambdós textos (18-24), que serien de la segona meitat del segle XII o de començaments del XIII (20); cada una de les vint-i-dues homilies de Tortosa és a continuació resumida (25-32). Al final, l'autor subratlla la línia que uneix la predicació canonical amb la de Cluny, la importància que en els dos reculls presentats té la devoció a la Mare de Déu, el fet de llur traducció del provençal al català, possible primer cas de traducció entre llengües romàniques, i llur utilització fins al segle XIV (31-33). Hi ha reproducció d'una pàgina d'Organyà (19) i d'una de Tortosa (23).— J. P. E. [13878]

Benigne MARQUÈS, *La transmissió manuscrita del text de les Homilies d'Organyà*, dins «Urgellia», XII (1994-1995 [1997]), 415-424.

«La present contribució a l'estudi d'un tema tan investigat vol centrar-se exclusivament en l'anàlisi externa i interna del manuscrit: com és el còdex fragmentari que ens ha conservat el text de les homilies, quin és el seu contingut, i quines són les llacunes i els errors que s'hi poden detectar» (415), i sobretot en el punt de «la fidelitat en la transmissió del text, la qual cosa constitueix pròpiament l'objecte del present estudi» (416). Establert que els vuit folis conservats són tots d'un plec i correlatius (416), l'autor analitza la seqüència de les homilies quaresmals comparada amb la de dos textos litúrgics contemporanis: la consuetud de la Seu d'Urgell, *Usus ecclesiastici secundum Urgellensem sedem et episcopatum* (Vic, Museu Episcopal 131) i el *Liber comes* d'Encamp (Montserrat, Biblioteca del Monestir 838), i arriba a la conclusió que les peces 1 i 3, pertanyents al diumenge precedent la quaresma o de quinquagèsima, són inexplicablement separades per l'homilia del diumenge anterior, seixagèsima (417-420); l'anàlisi textual, de més a més, revela certes incongruències en el text actual, atribuïbles a badades de copista (421-424), constatació que «acreix considerablement la sospita de trobar-nos davant d'una còpia posterior i no de l'original.» (424). És reproduït fotogràficament el f. 8r (423).— J. P. E. [13879]

Cebrià BARAUT, *La presència i la repressió del catarisme al bisbat d'Urgell (segles XII-XIII)*, dins «Urgellia», XII (1994-1995 [1997]), 487-524.

Les pàgines introductòries [que són només una primera part, car al final trobem la paraula ,continuarà'] exposen la particular incidència del catarisme en ambdues vessants dels Pirineus i la seva implicació en les tensions entre l'església d'Urgell i la casa de Castellbò (i de Foix), i apleguen les notícies entorn la presència de càtars en cada una de les poblacions: Castellbò, Josa de Cadí, Berga i Gósol, la Cerdanya, i Andorra (493-501). L'apèndix documental d'aquest primer lliurament ofereix transcripció de divuit documents, datats entre el

1237 i el 1278, aplegats en fons diversos (París, BN, *Doat*; Seu d'Urgell, AC; Bagà, Antic Arxiu; i Barcelona, ACA, *Canc., Pergamins de Jaume I*): hi ha reconeixement o informació d'activitats (docs. 6-9, 11), sentències (docs. 16-17); un parer de sant Ramon de Penyafort sobre competència del metropolità en els bisbats sufraganis, 'in causa fidei' (doc. 10), la condonació de Jaume I a la casa de Castellbò per quaranta-cinc mil sous barcelonins dels béns confiscats per raó d'heretgia (doc. 15), i d'altra documentació oficial, d'entre la qual destaca el certificat, en català, amb el qual el bisbe d'Urgell revocava la sentència contra el comte de Foix (doc. 5).— J. P. E. [13880]

Catherine LÉGLU, *Defamation in the Troubadour sirventes; Legislation and lyric Poetry*, dins «*Medium Aevum*», LXVI (1997), 28-41.

Després de consideracions generals entorn la relació entre sirventès i injúria, l'autora es fixa en Guillem de Berguedà i en Peïre Cardenal, pel fet que composicions d'ells són relacionades amb casos judicials de rumors o d'acusacions escandaloses (31); Guillem acusa Ramon Folc de Cardona de traïdoria, de promiscuïtat i homosexualitat i el bisbe d'Urgell, malparla del seu veí, el baró de Mataplana (31); *Joglars, no-t desconortz*, representa que ell, assenyalant testimonis, jutja el rei per una sèrie d'acusacions de transgressió sexual; en *Chanson ai comensada* els testimonis acusen el bisbe d'Urgell (32); la formulació de les acusacions són paral·leles a les que hom pot trobar en processos judicials; el sirventès pot haver circulat com a capítol d'acusació (33 i 35).— J. P. E. [13881]

Robert I. BURNS, *Paper comes to the West*, dins *Europäische Technik im Mittelalter 800 bis 1400. Tradition und Innovation. Ein Handbuch*. Herausgegeben von Uta LINDGREN, Berlín, Gebr. Mann 1996, 413-422.

Recordada la trajectòria del paper des de la Xina del segle II/aC fins a Xàtiva, on, segons al-Idrísî, ja el 1144 hom fabricava un paper sens igual en tot el món, resumeix la discussió actual entorn de si després de la conquesta del 1244, la tècnica de fabricació fou millorada pels cristians (414-415) i considera infundada la tesi d'Oriol Valls i Subirà segons la qual entre el 1113 i el 1244, de retruc de les persecucions almoràvids i almohades, la fabricació del paper s'hauria estès de Tarragona als Pirineus (415). La conquesta de Xàtiva, que convertí la ciutat en patrimoni reial, repercutí en la utilització massissa del paper en els registres de cancelleria des del 1257 i, almenys fins al segle XIV, Xàtiva hauria estat l'únic punt de la Corona on s'hauria fabricat paper. També els notaris se sumaren al seu ús. El 1282, la premsa/almàssera començaria de tenir un contrincant en el molí, construït a Xàtiva pel rei; des del 1340, Pere el Cerimoniós reptava els sarraïns fabricants de paper de Xàtiva perquè li havien fet perdre quantitat i qualitat; totes aquestes dades de relació amb la casa reial són certificades amb transcripció de fragments [d'ACA] en nota (420-421); també som informats del moviment exportador, sobretot vers l'illa de Sicília ja en la segona meitat del segle XIII, de la crisi de Xàtiva per la Guerra dels dos Peres i del començament de la fabricació a la ciutat de València a mitjan segle XV (418-419).— J. P. E. [13882]

Miquel dels Sants GROS, *El Liber consuetudinum Vicensis Ecclesie del canonge Andreu Salmúnia*, dins «*Miscel·lània Litúrgica Catalana*», VII (1996), 175-294.

Publicat parcialment el 1832 per Jaume Ripoll i Vilamajor, el *Liber consuetudinum Vicensis Ecclesiae*, en el qual l'editor distingeix set-cents dos paràgrafs, és ací editat sencer, a base del

ms. de Vic, Museu Episcopal, 134 (185-263). La transcripció del text és precedida per notícies sobre el volum (175-176, amb reproducció fotogràfica de dues pàgines, 177 i 179), sobre l'autor i la cronologia dels textos que hi foren copiats, primer entre el 1216 i el 1228, després els anys 1246-1248, i encara amb nous afegits fins entorn del 1300 (180); també és resumit el text del llibre, tant en la part 'de tempore' (181-187 com en la 'de sanctis' (187-192). L'edició és completada amb una sèrie de taules d'incipits d'al·leluies, antífones, capítules, himnes, invitatoris, kiries, lectures bíbliques i patristiques, oficis (introïts), oracions, proses, responso- ris, salms i càntics, tractus, tropus d'introït, verbetes, versets i peces diverses (265-289); amb una segona taula hagiogràfica i litúrgica (290-292) i amb una terça topogràfica i onomàstica (293-294).— J. P. E. [13883

Josep MASNOU, *El manteniment del culte a la catedral de Vic al segle XIII*, dins «Miscel·lània Li- túrgica Catalana», VIII (1997), 162-177.

Part i tast de tesi doctoral. Aquestes pàgines es proposen d'exposar «la gestió dels béns de la catedral que garantia el desenvolupament del culte» (162) sobre la base de tres documents contemporanis de l'Arxiu Capitular de Vic: el *Liber dotationum* i el *Liber consuetudinum*, ambdós elaborats per Andreu Salmúnia, el primer com a base legal dels drets de la seu de Vic; el segon per la informació de l'exercici del culte [cf. resum precedent]; el terç és el *Capbreu dels anys 1216-1218*, que comptabilitza les entrades reals i els seus pagadors, destinades al sosteniment del culte d'entre setmana (164-165), culte que era determinant per a les esglésies de tot el bis- bat (166). Fou el moment en què el manteniment del culte fou encarregat als dotze prebosts mensuals en tot allò que no eren les atencions de cada dia o ferial, repartiment que comportà el dels béns que asseguraven els respectius serveis, però també l'establiment d'una comuna caixa de dipòsits encomanada al 'claviger'; també fou el moment de fundacions per a actes particu- lars de culte (166-168). Són d'alguna manera transcrits en apèndix quatre documents de Vic, Arxiu Capitular, *Calaix 7*, dels anys 1210-1219 (172-177): [però per ventura els 'mestres de «trivium» de la catedral' no són esmentats en el document primer, car la frase de la línia 7: «Et quarum ibi fiebat trivium tantum lectionum» sembla que deu dir en el pergami: «Et (quare/quia?) ibi fiebat trium tantum lectionum...»; és a dir, en virtut de la nova fundació allò que era una solemnitat només de tres lectures a matines passaria a tenir-ne nou; no hi ha, doncs, 'trivium', sinó 'trium'].— J. P. E. [13884

Paul E. CHEVEDDEN, *The Artillery of King James the Conqueror*, dins «Misc. Burns, 2», 47-94 i 15 il·lustracions en vuit làmines.

La millor font per a conèixer la nomenclatura bèl·lica és el *Llibre dels fets*, on Jaume I demo- stra ésser un artiller consumat (49) i descriu l'acció destructiva del 'fenèvol' ja en setges del seu temps d'infantesa; emprà vuit mots de tema artiller i permet d'identificar cinc de les peces del mecanisme (50-51). A base d'abundant bibliografia, l'autor resumeix el tema de l'artilleria medieval, també en tractats musulmans (52-67), i a continuació exposa el sentit de 'brigola', 'algarrada', 'almajanech', 'manganell', 'manganell turquès' i 'trabuquet' (68-72), amb particular atenció a la 'brigola' i al seu ús en temps de Jaume I (72-76), als projectils que llançava, als danys causats pel trabuquet però també a la seva vulnerabilitat, i a les comptades ocasions en què fou usada la dita artilleria (79). Segueixen quadres sinòptics del dit ús en les primeres revoltes del 1214-1228 (81-83), en les del segon període de 1259 a 1275 (84-85), en la conquesta de les Balears (86-87), en el setge de Peníscola del 1225, i en la campanya del nord de València (88-91), en la del sud (91-92), en la contra al-Azraq (93), i en la de Múrcia (93-94).— J. P. E. [13885

Donald J. KAGAY, *Army Mobilization, Royal Administration, and the Realm in the Thirteenth-Century Crown of Aragon*, dins «Misc. Burns, 2», 95-115.

A base del *Llibre dels fets* i de la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*; CRD; i *Butlles Pontificies*, l'autor exposa l'aspecte militar de Jaume I, inherent al títol de rei, que de vegades l'obligava a viure en campanya. En aquestes pàgines desgrana les successives operacions que comportava el fet de la guerra, ultra la jurídica d'aplicació de l'usatge *Princeps namque* (98): previsions de financiació; provisió d'aliments i d'instrumental a l'exèrcit tant per mar com per terra; i estratagemes per a vèncer l'enemic per fam. La guerra era per a tots insuportable (112-113).— J. P. E. [13886]

Joseph F. O'CALLAGHAN, *Kings and Lords in Conflict in Late Thirteenth-Century Castile and Aragon*, dins «Misc. Burns, 2», 117-135.

L'autor estableix una comparació dels conflictes entre el rei i els nobles en les corones catalanoaragonesa i castellana; el resultat ajudaria a comprendre les diferències constitucionals. La tensió entre ambdues parts augmentà com a resultat de les idees de dret romà reintroduïdes durant el segle XIII, però enfortí la reacció de defensa dels *Usatges* i de llur dret feudal (120); en el nou Regne de València, fou aplicat el dret romà per encàrrec de Jaume I a Vidal de Canyelles (120-121). L'augment de funcions reials augmentà la fiscalitat i així fou repetit el botatge dins un mateix regnat (125-126); també Pere el Gran vencé en el punt del botatge (130-131), però després de les Vespres Sicilianes hagué d'acceptar l'obligatorietat de les corts i el principi constitucional que només dins elles era possible d'establir noves *Constitucions de Catalunya* (133).— J. P. E. [13887]

Jerry R. CRADDOCK, *La pesquisa en Castilla y Aragón: un caso curioso del Libro dels feyts de Jaume I*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 369-379.

[Confonent Corona d'Aragó amb Regne d'Aragó, l'autor atribueix a la primera allò que només val per al segon, car es tracta dels *Furs d'Aragó*], aplicables a la fabricació de falsa moneda realitzada a Tarassona, narrada en els capítols 465-470 del *Llibre dels fets* (370); hi ha transcripció paral·lela d'algunes frases d'aquest i d'un document del 1261 del *Tumbo B* de la Catedral de Santiago de Compostela (373); també del pergamí 1905 d'ACA, *Canc. Pergamins de Jaume I* (378); hi ha bibliografia (376-377).— J. P. E. [13888]

Ludwig VONES, *Krone und Inquisition. Das aragonesische Königtum und die Anfänge der kirchlichen Ketzerverfolgung in den Ländern der Krone Aragón*, dins *Die Anfänge der Inquisition im Mittelalter*. Mit einem Ausblick auf das 20. Jahrhundert und einem Beitrag über religiöse Intoleranz im nichtkirchlichen Bereich. Herausgegeben von Peter SEGL (Bayreuther Historische Kolloquien, 7), Colònia, Böhlau Verlag 1993, 195-233.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 789, núm. 12991]. En el moment en què el 1232 Gregori IX publicava la *Declinante iam mundi*, en què indicava al metropolità de Tarragona i als bisbes de la seva província que es valguessin dels dominicans per desarrelar l'heretgia (195), a Catalunya el tema havia estat objecte de tres línies de previsions: les de corts, establint (en realitat, de forma totalment ineficax) per *Constitució de Catalunya* que els heretges havien d'ésser bandejats de la terra pels veguers i batlles reials (197-199); les declaracions de les assemblees de Pau i Treva, de les quals els heretges eren exclosos (202); i les dels concilis provincials, que els excomuniquaven, però no passaven d'ací (203). El pas de les declaracions verbals a la pràctica dels

processos informatius ('inquisitiones') hauria estat decisió de Jaume I; una raó podia haver estat la xarxa de nobles que feien de lloca als refugiats d'Occitània (vescomte Arnau de Castellbò, el comte de Rosselló-Cerdanya, Nuno Sanç, i d'altres nobles catalans i occitans: 204-211), xarxa que no feia cap gràcia al rei, sobretot atesa la situació creada a Occitània per la col·laboració de les dues grans potències europees, Santa Seu i Casa de França; afegim-hi una sèrie d'altres fets com la missió del cardenal Jean d'Abbeville, els preparatius de la croada de Mallorca, tot plegat actuant damunt el rei a través de sant Ramon de Penyafort; els processos començaren el 1236 per Castellbò i seguiren per Castell Rosselló (219-220), alhora que eren establerts bisbes a mida tant a Tarragona com en bisbats sufraganis; destaquen Pere d'Albalat i Vidal de Canyelles (219-223); entorn el 1242 arribaria la primera normativa per al procés inquisitorial (225) i gairebé alhora els comtats revertien en Jaume I (224 i 226) i així, amb aprovació papal que recomanava els frares predicadors, la inquisició pròpia i no pas la francesa actuà en els comtats del Nord (malgrat llur pertanyença a la metròpoli de Narbona) (227-228). Així era establerta una estructura antiherètica paral·lela a la jerarquia episcopal (229). Hi ha arbre genealògic de les vinculacions entre les cases de Rosselló, Foix, Castellbò i Cardona (233).—J. P. E. [13889]

Vicent Lluís SIMÓ SANTONJA, *Les corts valencianes 1240 1645*, València, Corts Valencianes 1997, 598 pp.

Resum de cada una de les cinquanta-vuit celebracions de Corts del Regne de València entre les dues dates indicades en el títol. Després d'un capítol inicial (13-29) que resumeix les successives edicions de *Furs* i la normativa general de celebració de corts valencianes, vénen altres tants capítols com corts, on és resumida la celebració de cada una i els furs o actes de cort publicats, amb transcripció d'alguns fragments textuals. [Precisem que després del títol en català tant a la coberta com a la portada, el text de tot el llibre (fora les transcripcions de fragments llatins, catalans o castellans) és en castellà].—J. P. E. [13890]

Rafael CARIÑENA I BALAGUER, Andrés DÍAZ BORRÁS, *Serfs, esclaus i captius als Furs de València*, dins «Misc. Colón, 7», 5-36.

Algunes pàgines d'aquest article resumeixen la legislació imperial romana, la canònica i d'altres en relació a l'esclavitud. Quant als *Furs de València*, només en una de les rúbriques compareix la paraula 'servus', però, més que Pere Jeroni Tاراçona, Bartomeu Ginart assenyalà els trenta-quatre furs que parlen del tema (8-10); hi ressonen els drets anteriors d'*Usatges*, *Consuetudines Ilerdenses*, *Costums de Tortosa*, *l'Obra dels alcayts e dels jutges* i d'altres (11-14); els autors, valent-se de transcripció de llargs paràgrafs originals, exposen el contingut jurídic dels *Furs* en relació a esclaus en quatre apartats: llur situació davant la llei, és a dir, quins drets, inclús enfront de llurs senyors, els eren reconeguts (15-21); les possibilitats d'eixir de la condició d'esclau (22-26); els esclaus en tant que objectes (27-31) i la fuga dels esclaus i el seu reflex jurídic (32-35).—J. P. E. [13891]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Tondre en creus*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 519-526.

L'edició dels sistematitzats *Furs de València* preparada per Francesc Joan Pastor i publicada el 1547, en parlar de la pena aplicable als convictees de crim de bigàmia [no pròpiament d'adulteri] porta la frase: «...córrega per la ciutat batut, e ,tots en creus'...» (520); el recurs

als manuscrits i el paral·lelisme d'altres codis medievals certifica que la fórmula és 'tots en creus'; el 'tots' demostra que a mitjan segle XVI el participi passiu de 'tondre' era desconegut.— J. P. E. [13892]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el Regne de Múrcia* (Col·lecció Bofarull, 3), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1997, 134 pp.

Enfront d'una historiografia castellana i particularment murciana que, en parlar de la conquesta del Regne de Múrcia no sols menysvalora l'aportació catalana ans encara arriba a referir-se a la Corona catalano-aragonesa amb el despectiu de 'coronilla' (124), l'autor, després d'haver resumit a base sobretot de fonts àrabs *Els darrers anys de la dominació islàmica sobre Múrcia* (15-25: assenyalen les normes abreujades de transliteració de textos àrabs: 12-13), a base d'historiografia recent *La dominació castellana* (27-41); i a base de fonts àrabs i cristianes i historiografia recent *La revolta mudéjar* (43-59); a partir d'ací exposa la intervenció de Jaume I a base del *Llibre dels fets*, de la documentació oficial d'ACA, *Canc.*, ja publicada, i de la *Crònica* de Ramon Muntaner; hi ha croquis geogràfic de la zona (69); en parlar dels antecedents de la intervenció, es fixa en la lletra del 1058 d'Ali ibn-Mujàhid encarregant al bisbe de Barcelona l'atenció espiritual dels cristians sota el seu domini, ara a l'ACB, *Libri Antiquitatum* (64-65); trobem a continuació les condicions sota les quals els aragonesos acceptaren però no haurien col·laborat en l'empresa (73-74), ben diversa de la resposta de les corts de Barcelona-Lleida, que concediren l'impost del bovatge i «auxilis de la noblesa, l'Església i les ciutats de tot Catalunya (inclosa València)» (75); la conquesta fou, doncs, «essencialment catalana» (ibid.), tal com confirma la procedència dels pobladors cristians (122-123); el resultat fou la partició de l'antic reialme musulmà de Múrcia entre les dues corones catalano-aragonesa i castellana ja sota Jaume II, el 1304.— J. P. E. [13893]

Mary A. ROUSE, Richard H. ROUSE, *The schools and the Waldesians: a new work by Durand of Huesca*, dins *Christendom discontents*, 86-111.

L'actual manuscrit de la Yale University, Beinecke Library, MS Marston 266, segurament robat a la Seu de Saragossa per un tal Enzo Ferrajoli, conté, dissortadament incomplet per pèrdua d'un quadern sencer entre els actuals ff. 128-129, un text fins ara desconegut de Durand d'Osca, tal com certifiquen els versos 38-40 de la introducció: «...Durandus metra peregit / Hic prosas egit / Oscensis...» (108). El volum és descrit, la seva escriptura localitzada «in northern Spain» (89), i en són reproduïdes fotogràficament tres pàgines (90-91 i 107); potser era l'exemplar per al mateix Duran o per a algun dels seus companys (92). El text és una reelaboració, resumida o ampliada, de l'*Alphabetum distinctionum* de Petrus de Capua per a ús dels predicadors, tal com hom pot veure en la comparació de dos fragments (96-98), escrita a Pavia sota la protecció del bisbe Bernat (109, versos 53-55). Són transcrits els seixanta-cinc versos de la presentació (105-110). Els autors dediquen espai considerable a hipotitzar entorn les possibles relacions entre Petrus de Capua, Bernardo di Pavia i Durand d'Osca (93-95). Hi ha bibliografia (110-111).— J. P. E. [13894]

Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Clemente IV (1265-1268) referentes al Císter español*, dins «Cistercium. Revista monástica», XLIX (1997), 389-388.

Dels deu regests ací repetits [cf. ATCA, XVI (1997), 793-794, núm. 13004], dos del 1265 fan referència a l'ajut financer per a Jaume I amb motiu d'una de les revoltes sarraïnes

del Regne de València, ajut del qual són exempts els monestirs cistercencs (395-396); dos altres, del 1266, són adreçats a l'abat de La Real, de Mallorca, encarregant-lo de fer respectar els drets, també econòmics, de bisbe i seu de Mallorca (396-397); el darrer, del 1268, encarregant a l'ardiaca de Ribagorça, de Lleida, de fer pagar als Templers de Tortosa allò que per sentència judicial els tortosins els deuen (398-399). Cada regest és acompanyat de la corresponent bibliografia.— J. P. E. [13895]

Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Gregorio X (1272-1276) referentes a España, León, Universidad 1997, 404 pp.*

Després de les corresponents pàgines d'introducció, en les quals és indicada la procedència dels documents ací transcrits (ASV, *Reg. Vat.* 37 i 29A; i arxius de les catedrals de Barcelona, Palma de Mallorca i València, i l'ACA: 17-18; cf. 76-78; 79-80), i d'altres dedicades a explicacions de tècnica diplomàtica, trobem en aquest recull els diplomes que segueixen, corresponents al nostre camp: butlla renovant a l'ardiaca de Ribagorça (Lleida) l'encàrrec de fer complir als ciutadans de Tortosa la sentència d'un plet (ací resumit) que donava la raó a mestre i frares del Temple, 12 IV 1272 (108-109); lletra confirmant l'acord entre dominicans i església de Barcelona en punt de funerals, 7 V 1272 (112-113); lletres confirmant l'elecció de Bernat d'Olivella a metropolità de Tarragona i presentant-lo tant a l'església i poble de Tarragona com als sufraganis i encarregant de rebre-li el jurament, 24 V 1272 (114-120); lletres semblants confirmant i presentant i encarregant de beneir a abat de Sant Miquel de Cuixà, Berenguer d'Atziac, 24 VIII 1272 (129-132); lletra a Jaume I manant-li que no ocupi l'ardiacaonat de Laurés (Osca) i permeti al seu legítim obtentor de posseir-lo, 26 VIII 1272 (133-134); lletres de concessió i execució a favor de Bernat de Castanyer, auditor papal, d'ardiacaonat, canongia, prebenda i prebostia de Mallorca, 9 XII 1272 (155-159); regest de lletres a favor de Pere de Rei, parent de Jaume I, concedint-li de posseir la sagristia de Lleida i el priorat de Sant Vicenç de València, 1272 (167-168); lletres al bisbe de Mallorca, instant el compliment dels llegats testamentaris, 7 I 1273 (168); lletra al metropolità de Tarragona, Bernat d'Olivella, manant-li d'esbrinar el parer de tot el poble cristià sobre allò que l'imminent concili de Lió hauria de corregir, 11 III 1273 (175-176); lletra al mateix i a tots els bisbes i ordinaris de llocs de la província convocant-los al concili de Lió, 13 IV 1273 (186-188); lletra a Jaume I informant-lo de la convocatòria del Concili de Lió i exhortant-lo a participar-hi, 13 IV 1273 (190-191); lletra encarregant al metropolità de Tarragona, Bernat d'Olivella, de fer complir la sentència papal contra uns monjos de Leire, 6 V 1273 (198-202); lletra al degà de Vic encarregant-lo d'informar-se, sentenciar i fer complir la sentència extorn unes queixes de Ramon, rector de Gelida, 15 V 1273 (215-216); privilegi col·locant sota protecció papal casa i béns de la Mercè, de Barcelona, amb enumeració d'aquests, 21 V 1273 (216-219); lletra facultant el bisbe de València, Andreu d'Albalat, a absoldre certs clergues excomunicats, IV IX 1273 (221-222); lletra manant al metropolità de Tarragona, Bernat d'Olivella, d'aturar la provisió dels beneficis que a Lleida i a València posseïa Jaume Sarroca, acabat d'elegir bisbe d'Osca, 7 XII 1273 (223-224); al mateix, facultant-lo a conferir canonigies, dignitats, personats i oficis del capítol de Tarragona, la provisió de les quals havia passat a la Seu Apostòlica, 7 XII 1273 (324-325); lletra encarregant a prior i guardià de dominicans i framenors de Barcelona de confirmar l'elecció de Berenguer a abat de Sant Joan de les Abadeses, 3 II 1274 (228-229); transcrit per a Jaume Sarroca ratificant lletra d'Urbà II en què unia bisbat de Jaca al d'Osca, 15 V 1274 (232-234); lletres encarregant al degà de Lleida de restituir al bisbe d'Osca allò que havia estat il·legítimament alienat de la mensa episcopal, 23 V 1274 (234-235); lletres permetent a Pere del Rei acumular dos nous beneficis, un de València i un de Lleida, 13 VI 1274 (244-245); lletra comissionant el degà de Lleida a decidir si laatedral d'Osca havia d'ésser de canonges seculars o regulars, 30 VI 1274 (249); lletra facultant el

bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb, a concedir a Pere 'Gunino' [Grunnii? =Gruny?], la canongia que deixarà vacant Ramon Sanç [no pas Sánchez], 30 VI 1274 (250); lletra a Sanç d'Aragó, metropolità de Toledo, condicionant al consentiment del de Tarragona, que ell pugui anar amb creu alçada per la província eclesiàstica tarraconense, 31 VII 1274 (255-256); lletra a Jaume I informant-lo que ha rebut la seva consulta [sobre un vot d'empendre una croada?] i que li comunicarà la resposta, 1273-1274 (256); lletra a fra Ramon de Penyaforç, encarregant-li la solució de l'afer entorn l'excessiva proximitat de la casa dels mercedaris al convent de framenors de Tarragona, 13 VIII 1274 (259-260); lletres concedint a Bernat de Castanyet canongia i ardiaconat de Fenolhet a Narbona, manant-li de deixar ardiaconat, canongia, prebenda i ofici en la catedral de Mallorca, 30 VIII 1274 (261-264); lletra encarregant al bisbe de Tortosa, Arnau de Jardí, l'església de Sogorb, mentre duri el plet entre els bisbes de València i d'Albarrassí entorn la mateixa, 4 IX 1274 (265-266); lletra encarregant a Jaume I d'afavorir la decisió anterior, 5 IX 1274 (266-267); dues lletres encarregant la predicació de la croada als bisbes de regnes i terres de la Corona catalano-aragonesa i al provincial de framenors, 17 IX 1274 (271-275 i 279-283); lletres invalidant l'elecció de Gonzalo Pérez a bisbe de Sigüenza, per haver acumulat il·legalment certs beneficis eclesiàstics, entre ells un ardiaconat de València, 27 IX 1274 (290-291; cf. 318-319); lletra confirmant tres presbiterats fundats pel bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb, en la seva capella de la catedral de Barcelona, 15 X 1274 (291-292); lletra a favor d'Arnau de Reixac, col·laborador d'Andreu d'Albalat, bisbe de València, concedint-li una canongia a Cartagena, 13 XII 1274 (294-295); lletra a Jaume I, demanant-li que influeixi damunt el seu gendre rei de Castella, Alfons el Savi, a renunciar a l'Imperi Germànic, 31 XII 1274 (305-306); lletra al bisbe d'Albarrassí, manant-li de posar l'església de Sogorb a mans del bisbe de València, Andreu d'Albalat, 1274 (306-307); dues lletres, a Felip III, rei de França, i al primogènit Pere, futur el Gran, de Catalunya-Aragó, demanant al rei que miri d'atendre les peticions dels enviats del segon, 7 VI 1274 (332-334); tres lletres sobre l'amistançament de Jaume I, dues a ell mateix (la segona rebatent les raons del rei), i una al metropolità de Tarragona, Bernat d'Olivella, i al bisbe de Tortosa, Arnau de Jardí, encarregant-los de convèncer el rei a corregir-se de l'adulteri, 25 VII i 22 IX 1274 (339-340 i 349-352). Hi ha taules d'antropònims (381-385), de topònims (387-393), i d'incipits (395-399). [Prescindint ara d'avaluar la correcció de les transcripcions, cal recordar el desercer en la transcripció tant d'antropònims (p. e., Albalate per 'Albalat', Castañedo per 'Castanyer', Castronovo per 'Castellnou', Gunino per 'Grony/Gruny', Jardino per 'Jardí', etc.) com de topònims catalans (p. e., Coxano per 'Cuixà', Galida per 'Gelida', Gerona i Lèrida, inexistent, Perpignán per 'Perpinyà', etc.).]— J. P. E. [13896

Pier Francesco FUMAGALLI, *Raimund Martini (Ramón Martí, ca. 1215/1220 - ca. 1292)*, dins «Theologische Realenzyklopädie», XXVIII: *Pürstinger-Religionsphilosophie*, Berlin - Nova York, Walter de Gruyter 1997, 119-122.

L'autor comença planyent-se que no existeixi una investigació crítica de la vida de Ramon Martí i repeteix el plany en parlar de la seva obra escrita. Resumida la biografia (119), l'autor resumeix les característiques de les tres obres principals: ideologia augustiniana, arguments abelardians i utilització de proves proporcionades per Avicenna, al-Gazzālī i al-Farābī en l'*Explanatio*; utilització de nombrosos textos rabítics traduïts al llatí en el *Capistrum*; de l'Alcorà, dels Hadît, d'Averrois, d'ar-Râzî i d'ibn-Kâtib, ultra la literatura jueva, en el *Pugio*; per a la darrera, aquest ha esdevingut una font valuosa de la transmissió manuscrita dels respectius textos. El seu marc fou l'empenta científica i missionera alhora de l'escola dominicana en la segona meitat del segle XIII. Fou també font de coneixement de literatura hebrea per als cristians, fortament explotada per autors diversos fins a l'Edat Moderna en la segona meitat del segle XVII arribarien les dues edicions. Hi ha bibliografia (121-122).— J. P. E. [13897

Germà COLÓN DOMÈNECH, *La «Taula de paraules difícils» de la Crònica del rei Jaume*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 197-234.

L'edició de València 1557 de la *Crònica del rei En Jaume*, era completada amb una *Taula de les paraules difícils*, ací transcrita, per a cada una de les quals és donat el context tret de la recent edició Bruguera: la primera llista de setanta-nou expressions (198-211) és doblada amb una segona, comentari de l'autor a les paraules explicades en la primera (211-224). No hauria estat cap obra mestra (224). Hi ha bibliografia (225-227) i taula alfabètica final de les paraules difícils (227-230) i la també alfabètica dels termes aclaridors (230-234).— J. P. E. [13898]

Anton M. ESPADALER, *El retrat del rei En Jaume a la Crònica de Bernat Desclot*, dins «Misc. Veny, I», 63-69.

La descripció corporal del rei en l'esmentada *Crònica*, ací transcrita (63-64) no s'hauria de veure inspirada en la que Enginhard dedicà a Carlemany (64), ans en models més pròxims com són *Flamenca* (65-66) o *Jaufré* (66-67), ací transcrits, descripcions que «proporcionen una imatge masculina força coherent i dibuixen un model humà que coincideix perfectament amb el descrit a partir de tretze trets per Desclot» (68). Hi ha bibliografia (68-69).— J. P. E. [13899]

Raquel HOMET, *Monarquía y expansión en la historiografía catalana: la Crònica de Bernat Desclot*, dins «Misc. Pistarino», 479-505.

Escrita el 1288 per l'altrament desconegut Bernat Desclot, no han estat fins ara objecte d'estudi les seves idees polítiques, que l'autora agrupa entorn dos temes: condicionants i característiques de la monarquia de la Casa de Barcelona; i la seva projecció en l'espai i en el temps, amb expansió i integració. L'anàlisi del text permet de copsar que per a Desclot els condicionants eren la legitimitat dinàstica, la legitimació jurídica i les qualitats cavalleresques i militars del monarca, unides a la capacitat de governar, a l'honestetat i a la religiositat (485-490). L'expansió sumà campanyes bèl·liques i aliances matrimonials, ambdues expressió de valors cavalleresques; Desclot subratlla l'infus de les condicions econòmiques en la integració dels nous territoris (494); la cohesió social fou posada a prova en la guerra amb França i, malgrat d'episodis aïllats, resistí (497-500), àdhuc contra el front comú de les dues grans potències europees, França i la Santa Seu (501); la pròpia identitat nacional en resultà reforçada (503).— J. P. E. [13900]

Federico III, dins «Archivio Storico Siciliano», XXIII (1997), 7-226.

[Només la voluntat d'oferir informació bibliogràfica tan completa com sigui possible justifica la inclusió en aquestes pàgines d'uns estudis que, en general, pateixen, en algun cas de forma clamorosa, de manca de connexió amb Catalunya o catalans, amb la consegüent manca d'informació àdhuc en temes sicilians]. El conjunt d'estudis presentats a la reunió d'estudis a Palerm els 27-30 novembre 1996 són, després de la presentació, els següents: Salvatore Tramontana, *Il Vespro fra storia e immaginario collettivo*, 9-19; Vincenzo D'Alessandro, *Un re per un nuovo regno*, 21-45; Enrico Mazzaresse Fardella, *Aspetti della legislazione di Federico III d'Aragona re di Sicilia*, 47-58; Maria Grazia Fallico, *Le fonti archivistiche (1296-1337)*, 59-80; Pietro Corrao, *L'aristocrazia militare del primo Trecento: fra dominio e politica*, 81-108; E. Igor Mineo, *Città e società urbana nell'età di Federico III: le élites e la sperimentazione istituzionale*, 109-149; Marco Tangheroni, *La Sicilia e il mercato mediterraneo dalla fine del Duecento alla metà del Trecento*, 151-165; Corrado Mirto, *La monarchia e il papato*, 167-184; Giacomo Todeschini, *Gli Spiri-*

tuali e il regno di Sicilia agli inizi del Trecento, 185-203; Giuseppe Bellafiore, *Aspetti tipologici dell'architettura civile del XIV secolo a Sicilia*, 205-213; i Maria Giuffrè, *L'architettura religiosa*, 215-226.— J. P. E. [13901]

Aileen Ann MACDONALD, *The Catalan-Occitan Easter Play*, dins «Romania», 115 (1997), 496-518.

La *Passió Didot* (París, BN. Nouv. acq. fr. 4232) provindria, segons William P. Shepard, d'una primitiva redacció occitana localitzable entorn Llemotges; després hauria passat per mans catalanes i gascones; dins la *Passió* occitana hi ha un *Plactus Mariae* ben pròxim del d'Àger; finalment, aquest conjunt, originari d'Occitània, hauria passat a Catalunya (496-498). L'autora, partint del fet que dos fragments de la dita passió es trobaven a l'Illa de Tet i a la Seu de Mallorca, de la continuïtat cultural entre Occitània i Catalunya fins a mitjan segle XIV i de la presència de peces de teatre pasqual (*Visitatio sepulchri*, *De tribus Mariis*) o de cants que les acompanyaven (*Victimae paschali*, *Surgit Christus cum tropheo*) en esglésies catalanes (502-510), arriba a la conclusió que la passió occitana nasqué en la comarca de Ripoll-Vic, versemblantment en la darrera ciutat (516).— J. P. E. [13902]

Joaquín VALLBÉ, *Toponimia de España y Portugal. II. (Fuentes Árabes)*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCIV (1997), 1-70.

Llista alfabètica dels topònims d'origen àrab corresponents a la lletra 'a', amb indicació de llur significat i de les fonts, tant sarràines com cristianes, on són documentats. Recauen en el nostre camp: Adzeneta d'Albaida, (explicació vàlida per a Adzeneta del Maestrat) (17-19), Àger (19-21), Agres (22-24), Aiguadolç (Mallorca) (25-26), Alaró (43-44), Albaida (57-58) i Albesa (67-68).— J. P. E. [13903]

Bernat MOLL, *Revisió d'una vella troballa: el tresoret fatimita d'es Migjorn Gran (Menorca)*, dins «Acta Numismàtica», 27 (1997), 43-52.

Entorn el 1865 foren trobats uns tres centenars de monedes prop Sant Cristòfor/Mercadal; circumstàncies de la dita troballa i de la posterior identificació són donades mitjançant lletres i publicacions d'aquells anys, que contenen descripció d'algunes monedes i traducció de les inscripcions (47-48), gràcies a les quals de sis d'elles ha pogut ésser reconstruïda la inscripció àrab i precisada l'època d'emissió entre el 952 i el 1020 (48-50); algunes d'elles es troben en la col·lecció de l'«American Numismatic Society» (46); en el seu conjunt aquell tresor hauria estat aplegat al Nord d'Àfrica «i d'alguna manera arribà a Menorca» (51).— J. P. E. [13904]

Miquel BARCELÓ, *Loquella barbarica* (I), dins «Faventia», 19 (1997), 141-147.

El parlar bàrbar seria el berber, constatable en toponímia àrab dels Països Catalans: la raquèlia Du Ru`ayn, recordada per Ibn Hazm, i establerta entre Màlaga i Granada, ha deixat a Mallorca els Beni Roy i Beni Rohaym, documentats en el segle XIII, i topònims diversos a les Illes i a la Vall de Gallinera (aquest, conegut per l'acta de visita pastoral del 1578, a Benissivà, Arxiu Parroquial: 142, nota 3); Mankûr/Manqûr es troba en el *Llibre del repartiment de Mallorca*, en el *Memoriale divisionis* d'Eivissa, i en la toponímia (Manacor); Banû Marwân és una de les vint-i-nou alqueries d'entorn La Ràpita conegudes per document de Ramon Berenguer III,

del 1097 (144). I el Beniatzen, del *Llibre del repartiment de Mallorca*, i en concret la segona part de la paraula «suggereixo que es tracta de la forma -ggan, -ssan, que significa ,xacal'» (145). Hi ha bibliografia (166-174).— J. P. E. [13905]

Pierre GUICHARD, *Note sur quelques recherches en cours à propos de l'organisation collective des communautés rurales en al-Andalus*, dins «Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée», núms. 79-80 (1997), 257-262.

L'autor es fixa en els castells rurals musulmans del País Valencià, destinats a defensa de tota la comunitat, de forma més col·lectiva que la dels castells feudals cristians, i recorda que l'existència d'aquells és ben documentada en el *Llibre dels fets* de Jaume I (258-259); també resumeix les aportacions de Miquel Barceló i del seu grup, en relació a la distribució comunitària de l'aigua a les Balears (260). Hi ha bibliografia.— J. P. E. [13906]

Mikel de EPALZA, *Islamic Social Structures in Muslim and Christian Valencia*, dins «Misc. Burns, 3», 179-190.

L'autor i Robert I. Burns han establert col·laboració a fi d'investigar algunes institucions islàmiques pervivents després de la conquesta de Jaume I; aquestes pàgines poden ésser considerades un butlletí bibliogràfic d'allò que ha estat estudiat i publicat dins aquest camp com a resultat de la dita col·laboració. Precisa l'espai considerat Sharq al-Andalus (València, Múrcia, Balears) i l'evolució de la ciutat de València fins a esdevenir capital del nou regne, seguint Ibn-al-Abbar, esglaona les ciutats en 1) capitals (València i Múrcia); 2) capitals de comarca (amal); i 3) poblets (mawdi) i masades (qarya [alqueria]), ultra les zones de frontera (thughûr) i districtes judicials (kûra). Altres pervivències d'època sarraïna poden ésser les xarxes de distribució d'aigua (183; ajuden a conèixer la configuració ciutadana: 187-188), l'influx de les ciutats damunt poblets i masades (reestructurades en els *Llibres del Repartiment*), i la zona de defensa (castell i rafal) (185). La toponímia és de vegades l'únic camí de reconstrucció del passat musulmà (i arriba fins al Penedès) (186-187). Les zones de frontera i de costa eren defensades, militarment i espiritualment per ,ràbita' (188); la mesquita, orientada vers la Meca (SE), era al centre de les poblacions (189).— J. P. E. [13907]

Josep TORRÓ, *Colonització feudal i resistència andalusina al regne de València. La frontera meridional (1238-1277)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VIII (1997), 133-141.

Resum de tesi doctoral. [La investigació de l'autor sobre el tema és coneguda dels nostres lectors pel resum d'ATCA, XVI (1997), 617, núm. 11884]. Els límits cronològics són el 1238 i el 1276, els geogràfics la part meridional del País Valencià i l'autor hi intenta una nova explicació de les condicions en què es verificà la colonització de la dita zona abans de l'alçament sarraí del 1276, aprofitant les aportacions de Pierre Guichard i de Robert I. Burns: superioritat de la immigració colonitzadora; bandejament dels sarraïns a zones marginals; explotació del cos social ,andalusí'; i organització d'aquests en funció de la nova fiscalitat.— J. P. E. [13908]

Olivia REMIE CONSTABLE, *Muslim Spain and Mediterranean slavery: the medieval slave trade as an aspect of Muslim-Christian relations*, dins *Christendom dissidents*, 264-284.

La perspectiva d'aquestes pàgines és clarament andalusina; però en un moment determinat recorda que les ordinacions d'entrades i eixides de les ciutats catalanes gravaven les d'esclaus (272-273) i que contemplaren un augment espectacular del tràfic d'esclaus amb motiu de la conquesta de València, certificada per Gènova, Archivio di Stato (276-277), d'on l'autora ha extractat en l'apèndix tercer la llista nominal dels trenta-sis mercaders tortosins que hi vengueren esclaus entre el 1239 i el 1248 (279). Hi ha llista de fonts (281-282) i bibliografia (283-284).— J. P. E. [13909]

Margalida BERNAT I ROCA, *Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca (1230-1315)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 27-70.

L'autora constata que el repartiment d'obradors immediatament després de la conquesta no ha atret l'atenció com els de terres i cases i es proposa de fer un primer pas aplegant les informacions ja publicades sobre el tema (28). El primer punt és estadístic: creu que, ateses les dades del *Repartiment* i d'altres fonts, els obradors andalusins de Madina Mayûrqa pujaven a uns 640/700 (30). En contrast amb llur abundància, escassegen les notícies sobre llur activitat, reduïdes a deu oficis (31); les pàgines següents concreten allò que hom sap de llur distribució en els diversos sectors de la geografia urbana, tals com la part reial, la del Temple i les de diversos magnats (32-34), o les d'homes procedents de ciutats diverses (37-40); remarquem que l'ofici més representat en el *Còdex català del repartiment* és el d'escrivà (42) i que la incidència dels oficis en l'estructura urbana s'evidencia en els noms de carrers: fabriceria, adoberia, sabateria, parairia, etc. (45-62). Al final, les dades són concentrades en sis quadres (64-69).— J. P. E. [13910]

Thomas F. GLICK, *Berbers in Valencia: the Case of Irrigation*, dins «Misc. Burns, 2», 191-206.

Pierre Guichard suposa que les alqueries amb topònims en Beni- són d'origen berèber. L'autor esbrina els resultats de les prospeccions arqueològiques en el Sharq al-Andalus i valora les hipòtesis berèber o àrab, bo i considerant que el problema segueix obert (205-206); i recorda que M. del Carme Barceló defensa que els topònims fins a seixanta quilòmetres de València són més àrabs que berèbers i que la llista de topònims d'àrea valenciana d'Ibn Hazm ha d'ésser tinguda en compte (194). Al final, a base d'ARV, *Governació. Litium*, demostra que les poblacions 'velles' tenien idèntic dret d'aigua que en 'temps dels moros' i que en canvi les 'noves' el tenien per concessió reial posterior a la conquesta (204-205).— J. P. E. [13911]

Eugenio DÍAZ MANTECA, *La moreria o «raval» d'Altura (Alto Palancia) en la Edad Media. Notas documentales para su estudio*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 161-167.

Donada la notícia que a Madrid, AHN, *Códices* 1149-B, i *Clero. Pergamins*, es troben documents procedents de la cartoixa de La Vall de Crist, són resumides d'allí o de València, ARV, *Reial Justícia*, les notícies relatives a alguns moments especials de la moreria ('denou cases de moros', 164, nota 11), com els canvis de posseïdor dels drets senyoriais fins que foren adquirits per la comunitat de cartoixans el 1409; tant aquest document com una anterior carta de població del 1404 només són coneguts pels resums que en féu durant el segle XVI el P. Marquès, ací transcrits (165-166). També hi ha notícia de la sublevació dels sarraïns de la Serra d'Espadat entorn el 1525 (167).— J. P. E. [13912]

Xavier MESADO GIMENO, *L'Islam a les comarques de la Plana durant els segles XIII-XIV*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 697-712.

Les primeres pàgines recorden les versions contraposades de Pierre Guichard, que veu la zona estructurada en castells defensius, alqueries col·lectivitzades i rafals de propietat particular; i de M. del Carme Barceló i Torres que limita els coneixements actuals segurs a la distinció entre assentaments agrícoles i transhumància ramadera. L'autor recorda les informacions del *Llibre dels fets* (centralitat de Borriana, de la qual depèn una corona de castells encimbellats) (701-702), els pactes de rendició d'Eslida i l'Espadat del 1242, i de la Vall d'Uixó, del 1250, ambdós respectuosos d'una vida musulmana comunitària (703), i les dotze cartes de poblament reials, eclesiàstiques o senyorialistes datades entre el 1242 i el 1302 (709-711); d'una banda, la nova situació hauria creat una xarxa d'autoritat interna abans inexistent, però de l'altra, la convivència amb la població cristiana i la submissió als nous senyors desembocà en la pràctica desaparició dels nuclis sarraïns en la zona de regadiu, no en canvi en les valls interiors.— J. P. E. [13913]

Carmen DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *Toponimia árabe de alquerías y partidas: la Plana de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 389-410.

Les primeres pàgines fan referència a la problemàtica, tant d'allò que succeí en la població del territori després de la invasió àrab com a les hipòtesis actuals entorn àrabs i berbers; segueix una exposició entorn el 'beni-', que no necessàriament equival a 'fills de', ans pot significar 'els de', i Benicasim, accentuat en la darrera síl·laba, 'els del (lloc de) la lleterola' (392-396). Després segueix l'explicació dels topònims àrabs del terme estricto de Castelló, tant dels encara en vigor (397-402) com dels desapareguts (403-405), en cada un dels quals hi ha indicació del document i any de compareixença. Hi ha bibliografia (407-410).— J. P. E. [13914]

David ABULAFIA, *Monarchs and minorities in the Christian western Mediterranean around 1300: Lucera and its analogues*, dins *Christendom dissidents*, 234-263.

Assaig delimitat pels anys que van entre la destrucció de la comunitat musulmana de Menorca el 1287 i la decisió dels reis de Sicília (i Provença) i de Mallorca de no seguir l'exemple de França expulsant els jueus, el 1307. La colònia musulmana de Lucera s'havia mantingut musulmana fins entorn el 1300 (237); és recordat l'intent de Llull de predicar-hi el 1294 (242; [però és equivocat de dir que propugnà les missions entre musulmans davant Celestí V el 1293, car el pontificat del dit papa només durà del 5 de juliol al 13 de desembre 1294 i Llull hi parlà entorn el 8 de desembre]); però la situació acordonada dels musulmans de Lucera no es pot comparar amb la presa de Menorca, car aquesta fou episodi de defensa contra la croada anticatalana i perquè Menorca hauria resultat pràcticament despoblada de sarraïns; l'autor es basa sobretot en les cròniques de Jaume I i de Ramon Muntaner (246-249); els fets de Menorca foren una demostració del poder estatal i pogueren constituir un mal exemple per al rei de Sicília a Nàpols. Hi ha bibliografia (260-263).— J. P. E. [13915]

Paul G. PADILLA, *The Transport of Muslim Slaves in Fifteenth-Century Valencia*, dins «Misc. Burns, 2», 379-393.

Les primeres pàgines d'aquest estudi són resum bibliogràfic de les aportacions relatives a l'esclavitud en la Mediterrània, amb particular atenció a la Corona Catalano-Aragonesa (380-383), on són recordats casos de conversos al cristianisme (384-385). Després, a base de l'ARV, *Mestre racional*, concentra l'atenció en les dades relatives al dret de passatge d'esclaus transportats en vaixells

ancorats en el Grau de València el 1421, els assentaments dels quals són transcrits (392-393); els dels anys 1422, 1423, 1430, 1431, 1439 i 1440 ho són en les notes de les pàgines 386-388. Els mercaders d'esclaus per excel·lència haurien estat els genovesos (389).— J. P. E. [13916]

Micheline CHAZE, *Quelques aspects du thème de l'ascension de l'âme dans la Kabbale du XIIIe siècle*, «Revue des études juives», 156 (1997), 101-116.

Aquest tema de l'ascensió de l'ànima humana, que completa el cercle de procedència de i de retorn a Déu, és exposat amb considerable atenció als cabalistes gironins. D'Esdras ben Salomon, *Comentari al Càntic dels Càntics*, és recordada la interpretació segons la qual la distribució del camp dels exiliats israelites en el desert corresponia a la col·locació jerarquitzada de les facultats humanes i a la del món futur (105); paral·lelisme també ensenyat per Nahmànides (106), el qual de més a més, identificava el món futur amb el període de la història mundial que començarà amb el setè mil·lenari, el qual hauria seguit el messiànic sisè mil·lenari (112); en el mateix llibre de *Sbaar ha-Gemul* exposava els progressius estadis de coneixement espiritual en aquest món, en el primer any després de la mort, arribant a l'aprensió de les deu 'sephiroth' divines en el definitiu món futur (113).— J. P. E. [13917]

Marie-Thérèse et Dominique URVOY, *Un 'penseur de frontière' en Islam: Ibn Sab'in*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», XCVIII (1997), 31-55.

En un moment determinat d'aquesta exposició global sobre Ibn Sab'in, de Múrcia, les autores assenyalen algun dels punts en els quals el contemporani Ramon Llull s'acostà a les seves posicions, sobretot després del 1303 en què, amb la *Lògica Nova*, aquest intentà una lògica filosòfica i no exclusivament tècnica; d'altres punts de coincidència són els nou 'subjectes' i 'qüestions' i les 'cent formes'; en la derivació vers la teologia, en canvi, tant com Ibn Sab'in insisteix en l'absoluta unitat unitària de Déu, Ramon Llull, just dins aquesta doctrina, fa lloc a la Trinitat (37-38).— J. P. E. [13918]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *La treva del 1418 amb Granada: la recuperació de la tradició catalanoaragonesa*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 989-1019.

En temps de Ferran I d'Antequera les relacions amb Granada es limitaven a estendre a la corona catalanoaragonesa els capítols concertats amb ell en tant que infant de Castella; en succeir-lo el seu fill i haver-se de renovar les treves, hom tornà a la tradició catalanoaragonesa de treves pròpies i Alfons dit el Magnànim n'encarregà la preparació a Joan Mercader, batlle general del regne de València, qui aplegà tots els precedents fins a Pere el Cerimoniós (1000-1002) i preparà el nou text «que... tenia com a referent immediat la treva de Martí l'Humà del 1405» (1003), amb modificacions analitzades ací amb detall (el nou text, per exemple, no incloïa el dret dels sarraïns a emigrar a terra de moros: 1005-1006, modificava el dret de la seda, controlava els corsaris) (1007-1018).— J. P. E. [13919]

Maria Jesús RUBIERA I MATA, *Un relat àrab de viatge al més enllà (Bulugiya), possible font de la 'Faula' de Torroella*, dins «Misc. Veny I», 71-80.

Presentat amb tot detall el *Viatge de Bulugiya* i les seves fonts, així com els canvis que experimentà en passar d'una tradició a una altra, de l'Egipte antic a l'Islam, l'autora subratlla

allò que hi ha de comú entre aquest conte i la *Faula* de Guillem de Torroella, «viatge marí dut a terme de forma màgica», amb coincidències i dissemblances puntuals i el resultat que l'«obra catalana recull els mites més antics de la Mediterrània, als quals afegeix amb mestria la matèria de Bretanya».— J. de P. [13920]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Moros y cristianos en la vida cotidiana: ¿Historia de una represión sistemática o de una convivencia frustrada?*, dins «Revista de Historia Moderna», 11 (1992), 143-174.
Estudi només conegut per referència.— J. P. E. [13921]

Guillem ROSSELLÓ I BORDOY, *Pervivències de la cuina andalusina en la cuina tradicional mallorquina*, dins *Sistemes alimentaris*, 615-626.
Per al coneixement de receptes de cuina àrab, l'autor es basa en l'anònim *Kitâb al-tabîkh* i en el *Fadâla al-Khiwân* d'Ibn Razin al-Tugibî. Malgrat la prohibició absoluta de beure'n, poetes com l'eivissenc Idris ibn al-Yaman (o Ibn al-Labbana, en referir-se a Mallorca), canten el vi (618); el vinagre és necessari per a l'escabetx, paraula d'origen àrab. La fórmula popular de jurament «per fat i fat...» seria la ,fâtiha' amb què comença la recitació de l'*Alcorà* (619). L'autor esbrina en receptes culinàries els elements andalusins: olives esclafades, faves pelades, ravoles o raols mallorquines, panades com la coca de pastor (620-621); i el cuscús, documentat per una sorprenent «gamma variada d'atuells per a preparar el cuscussó» en inventaris casolans (622), on apareix l'olla cuscussonera.— J. P. E. [13922]

Eduard FELIU, Pere CASANELLAS amb la col·laboració de Jordi CASANOVAS i M. Esperança BARJAU, *Bibliografia de la història dels jueus a la Corona de Catalunya-Aragó i Provença: 1985-1994*, dins «Tamid», I (1997), 157-265.
Llista alfabètica d'autors i estudis, amb mil fitxes bibliogràfiques publicades entre els anys indicats en el títol (162-254); l'extensió a jueus de Provença i Occitània es justifica pel fet de la forta comunicació sobretot cultural entre hebreus provençals i catalans; cada fitxa bibliogràfica és completada amb una indicació entre parèntesis quadrats, que col·loca el títol en un dels temes bibliogràfics que els agrupa cap al final de l'article (260-264); hi ha, de més a més, una taula geogràfica de territoris o llocs afectats per la bibliografia (255-260); la darrera taula és la d'autors d'introduccions o traductors que no tenen entrada pròpia en la llista bibliogràfica (265) [la bibliografia hauria resultat més completa si hagués fet referència a les pàgines dedicades al *Conflictus iudaeorum*, possiblement d'Arnau de Vilanova, en el meu *Problemes i criteris d'autenticitat d'obres espirituals atribuïdes a Arnau de Vilanova*, dins «ATCA», XIII (1994), 78-84; és l'única mancança?].— J. P. E. [13923]

Eduard FELIU, *La controvèrsia sobre l'estudi de la filosofia en les comunitats jueves occitanocatalanes a la primeria del segle XIV: alguns documents essencials del llibre Minhat Quenaot d'Abamari ben Mossé de Lunel*, dins «Tamid», I (1997), 65-131.
En el pas del segle XIII al XIV les comunitats jueves d'Occitània i de Catalunya foren sacsejades per l'agitació religiosa i social provocada per l'estudi de la filosofia aristotèlica entre el jovent, agitació que tingué el clímax en l'excomunió proclamada a Barcelona el juliol del 1305 a fi de restringir els estudis profans als majors de vint-i-cinc anys i la interpretació pura-

ment simbòlica de la *Bíblia* propugnada per Levi ben Abraham de Vilafranca de Conflent; la controvèrsia no fou repetició de la de setanta anys abans entorn la *Guia de perplexos* de Maimònides, tal com demostren els fragments laudatoris de Salomó ben Adret (66-69); resumits aquells esdeveniments (70-71), l'autor recorda que Abenmarí ben Mossè aplegà i anotà en *Minbat Quenaot* els documents generats per la per dita excomunió (71-72) i tradueix al català els següents: 12[30] (72-78); 20[38] (78-88); 21[39] (83-86); 23[41-42] (86-90); 39[58] (91-96); 61[80] (96-101); 68[87] (101-105); 70[89] (105-106); 71[90] (106-109); 72[91] (108); 73[92] (109-110); i els documents de l'excomunió (110-122); 100[120] (123-125); i 101 (126). L'apèndix dona la llista dels prohoms de la comunitat barcelonina que signaren la sentència d'excomunió (127-129); hi ha bibliografia (129-131).— J. P. E. [13924]

Ritual de l'Hagadà de Pasqua. La celebració del sopar pasqual jueu. Introducció, traducció i notes de Pere CASANELLES i Jordi GENDRA, amb la col·laboració d'Ignasi RICART i Joan Ramon MARÍN. Epíleg de Carlos BENARROCH (Paràbola, 9), Barcelona, Editorial Claret 1997, 108 pp.

La hagadà jueva és el text tradicional que els israelites llegeixen durant el sopar festiu de llur pasqua i, essent una celebració familiar, és normal que les còpies es multipliquessin; de fet, en són coneguts alguns exemplars elaborats a Catalunya; sis d'ells són breument descrits ací, sobretot des del punt de vista de la il·lustració que en cada cas acompanya i orna el text (en alguns d'ells no manquen les quatre barres dels comtes de Barcelona) (23-26): l'*Hagadà daurada* i l'*Hagadà de Barcelona* (ambdues a Londres, British Library), l'*Hagadà de Sarajevo* (en el Museu Nacional d'aquesta ciutat), l'*Hagadà Rylands* (conservada a Manchester, John Rylands Library), l'*Hagadà Kaufmann* (a Budapest, Biblioteca Oriental de la Biblioteca Hongaresa de Ciències) i Monestir de Poblet (l'única que es conserva a Catalunya: cf. ATCA, XIV (1995), 535, núm. 10230).— J. P. E. [13925]

Yom-Tob ASSIS, *Diplomàtics jueus de la Corona catalanoaragonesa en terres musulmanes (1213-1327)*, dins «Tamid», I (1997), 7-40.

Traducció d'un article publicat per primera vegada a Jerusalem, dins la revista «Sefunot», 18 (1985), 11-34. Hi ha bibliografia (39-40).— J. P. E. [13926]

Norman ROTH, *The Civic Status of the Jews in Medieval Spain*, dins «Misc. Burns, 2», 139-161.

A Europa en general, els jueus eren considerats 'servi camerae' del rei i l'autor esbrina si fou així en els regnes ibèrics. A Catalunya, el concepte és clar amb motiu del 'pogrom' del 1391 (141-142), i en aquest sentit eren lliures d'altra senyoria, donaven mostra d'una gran mobilitat (143-145) i els reis els defensaven (149). El *Vidal maior* de Vidal de Canyelles els prohibia l'exercici de l'abogacia (149), però tenien els drets civils d'un 'resident' (153: *Responsum* de Salomó ben Adret), que també defensa el principi general de submissió a les lleis del país, àdhuc en tema de tributació ('dina de malkuta dina') (158-159).— J. P. E. [13927]

Miquel Àngel MOTIS DOLADER, *Contexto jurídico de la expulsión: concepto de status y naturaleza de la minoría étnico-confesional judía en los reinos hispánicos medievales*, dins «Miscelánea de estudios árabes y hebraicos. Sección de hebreo», 45 (1996), 69-99.

Els estats medievals [i els musulmans actualment, amb comptadíssimes excepcions] eren tots confessionals i en els cristians només eren plenament ciutadans els fidels batejats, essent tolerats els altres, sense, però, formar part com a membres de la ciutat o de l'Estat cristians (80); aquest principi és repetit en algunes pàgines (85-88), com també la seva conseqüència lògica que la plenitud de drets civils s'obtenia pel baptisme (89-93); la concreció de les condicions per a la plena ciutadania serà diversament precisada en els diversos regnes i terres de la corona (82-85), com també quines garanties jurídiques eren reconegudes a jueus i sarraïns (83). El fet de no ésser ciutadans de ple dret, ans només tolerats, hauria constituït la base de l'expulsió.— J. P. E. [13928]

Jordi CASANOVAS, *Nous fragments d'inscripcions hebrees localitzats a Barcelona*, dins «Tamid», I (1997), 41-63.

Notícia de la troballa, localització de la mateixa tant com és possible, informació sobre el suport petri, transcripció de la inscripció hebrea o fragment de la mateixa, reproducció fotogràfica i explicació complementària. Els deu fragments foren trobats sobretot entorn la catedral, en l'antic call i a Montjuïc.— J. P. E. [13929]

Anna RICH ABAD, *Els jueus de Barcelona i l'aprovisionament de vi entre 1348 i 1391*, dins *Sistemes alimentaris*, 627-632.

Els protocols notariais de l'AHCB, Bonanat Rimentol i Pere de Pujol, contenen èpoques de pagament de verema, venuda per cristians a jueus, a un preu estable de quatre sous per quintar de raïm, necessari per a l'elaboració de 'vin juïch' (628); el raïm procedia del ròdol de Barcelona (629-630). No manquen indicacions del celler elaborador (630); el raïm podia ésser una forma de pagar préstecs rebuts de jueus.— J. P. E. [13930]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Prejuicio religioso y conflicto social en una pequeña sociedad mediterránea: el caso de Mallorca (1286-1435)*, dins «Anuario de estudios medievales», 25 (1995), 235-253.

L'autor distingeix tres fases cronològiques en la vida de les comunitats jueves mallorquines. La primera (1286-1315) és la creació del call de Ciutat de Mallorca, que acabà malament, perquè el rei Sanç mogué procés contra l'aljama i s'emparà dels béns dels jueus. La segona (1315-1391) contempla la recreació problemàtica de la comunitat jueva després de 1343, incorporat el Regne de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa, i la significació de l'aljama en les finances de Pere el Cerimoniós. La tercera (1391-1435) és la dels anys de la crisi final de les aljames a tota la corona: l'assalt dels calls del 1391, l'aparició dels conversos, les posteriors mesures jurídiques que desembocaren en l'asfixia de les comunitats i a les conversions col·lectives del 1435. L'autor utilitza documentació ja coneguda.— J. de P. [13931]

Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *Crèdit jueu i solidaritat vilatana en el Vallès del segle XIII*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 43-58.

Segons l'autor «les expressions més genuïnes d'aquesta solidaritat, l'endeutament col·lectiu i l'assignació de fiadors formaven part d'una estratègia ben definida a través de la qual els homes del camp barceloní obtenien els diners que necessitaven» (43). L'anàlisi de setanta contractes trobats a l'ACB, *Pergamins*, datats entre el 1215 i el 1299, ha proporcionat dades que són con-

cretades en quatre taules: de préstecs (45), de llur durada (47), de procedència geogràfica dels creditors (50) i de categoria socioeconòmica dels deutors (52); l'anàlisi dels fiadors confirma que l'empenta econòmica del segle XIII fou possible gràcies a l'obtenció de crèdits per endeutament col·lectiu i, molt especialment, per l'assignació de fiadors (58).— J. P. E. [13932

Montse GRAELLS I VILARDOSA, *Documents de la vida quotidiana dels jueus de Cervera (1352-1353)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 11 (1997), 183-198.

Montse GRAELLS I VILARDOSA, *L'activitat creditícia dels jueus de Cervera a mitjans del segle XIV*, dins «Miscel·lània Cerverina», 11 (1997), 44-69.

Presentació del volum notarial, ara de Cervera, AHC, Ramon Rama 1352-1354, de l'original llatí del qual són d'alguna manera transcrits nou documents de diversa naturalesa econòmica, entre els quals n'hi ha un de relatiu a la partició de béns matrimonials conseguint un 'libellus repudii' (186-189); en un altre hi és copiat el permís en català a un jueu de Manresa d'integrar-se en l'aljama cerverina, atorgat pels representants d'aquesta (190-191); assenyalam el cas d'un altre jueu que es compromet a no jugar a daus durant vuit anys (197).

Les dades del mateix registre notarial relatives a préstecs numeraris protocolitzats per l'esmentat notari els mesos de juny-agost 1352 són aplegades i analitzades per l'autora des de punts de vista diversos, començant per exposar l'estructura dels documents de préstec (48), on consten els dinou prestamistes (55) i els receptors, normalment cristians de la rogalia (57-64), i en concepte de comanda o de deute qualque jueu (66-67); mai no figura la taxa d'interès real, indicat de forma genèrica «a raó del cot reial» (49), 20% cada mes.— J. P. E. [13933-13934

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dos testaments i uns capítols matrimonials de jueus de Cervera (1395)*, dins «Tamid», I (1997), 41-49.

Els tres documents, ací transcrits de Cervera, AHC, *Fons notarial*, permeten de conèixer la coexistència en el call cerverí de dos esquemes successoris, el de la partició igualitària i el d'hereu únic; i el fet que elements tan importants com el dot i la consumació del matrimoni eren determinats per tres àrbitres acceptats per ambdues parts. Hi ha llista dels antropònims jueus compareixents en els tres textos (48-49).— J. P. E. [13935

David ABULAFIA, *The Western Mediterranean Kingdoms. 1200-1500. The Struggle for Dominion*, Londres-Nova Iork, Longman 1997, XX i 300 pp.

Resum de la història medieval de Catalunya, des del començ de la reconquesta fins a l'acabament del segle XV, que, en arribar a la Baixa Edat Mitjana se centra en la lluita entre el Casal de Barcelona i la Casa d'Anjou pel domini de la Mediterrània, sobretot de l'Occidental, i de les terres que l'envoltaven, des de València a Sicília. Les fonts són les ja publicades i la bibliografia és sobretot la recent de llengua anglesa. Cal remarcar les pàgines dedicades a Ramon Martí, del qual remarca el coneixement de la literatura hebrea i la seva habilitat a servir-se'n a favor de les posicions cristianes (94), i sobretot a Ramon Llull (95-100), vist a través de lul-listes anglesos (Frances Yates, J. N. Hillgarth, A. Bonner), i concentrat en el *Llibre d'amic i amat*, influït pels sufis, i en el *Llibre del Gentil i dels tres savis*; per a l'autor, l'important de Llull seria la seva valoració del judaisme i de l'islam com a veritats incompletes (100). L'autor l'aparella amb el místic jueu Abraham Abulafia, nascut a Saragossa, format a Barcelona, i mort a Camino, entre Malta i Gozzo (102). Arnau de Vilanova, en canvi, només mereix tres referències per la seva relació amb Jaume II de Catalunya-Aragó i Frederic de Trinària (294).— J. P. E. [13936

Eusebi COLOMER, *La Apologètica cristiana medieval*, dins «VIII Simposio», 77-93.

«Mi cometido hoy es tratar del pensamiento apologético de Ramon Martí y de Ramon Llull» (78). Quant a Martí, l'autor resumeix l'actual estat de la qüestió de punts diversos que l'afecten: figura central dels 'studia linguarum', Martí fa passar l'apologètica de l'objectiu de «buscar los puntos débiles de la tradición literaria y doctrinal de los judíos para poder condenarla» al d'utilitzar la dita herència literària del poble jueu «para probar que el Mesías ya ha venido y que no es otro que el Dios-hombre, Jesucristo» (81). Superada l'etapa augustiniana de l'*Explanatio symboli apostolorum*, en l'època tomista, ell i Tomàs d'Aquino s'ajuden mútuament, ell proporcionant fonts àrabs, l'Aquinar oferint una estructura teològica; de fet, ultra la tesi que l'herència autèntica del pensament hebreu és el cristianisme, Martí aplica a l'apologètica la demostració 'per quia', dels efectes a la causa (82-86). Llull, en canvi, cerca i parteix d'una concepció de Déu comuna a tot filòsof del seu temps: identitat i activitat infinita de tot possible atribuït diví, al qual és aplicada no sols la 'demonstratio per aequiparantiam', ans també la 'demonstratio per hypothesim' que porta les posicions no cristianes a l'absurd (87-90) i, amb l'ús de la teoria dels correlatius desemboca en la Trinitat, i amb el de l'anselmià «Deus est id quo maius cogitari nequit» porta a l'Encarnació, per un camí que, basat en la fe arriba a una certa comprensió intel·lectual i retorna a la fe enfortint-la (90-92).— J. P. E. [13937]

Bibliografia lul·lística. Ressenyes, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XXXVII (1997), 115-154.

La primera part inclou llista de trenta-vuit títols de tema lul·lià, publicats els anys 1989 i següents (117-121); la segona, conté divuit comentaris als dits estudis, de forma individual o a grups d'alguns.— J. P. E. [13938]

«Catalònia culture», núm. 43 (octubre 1995 = *Numéro monographique consacré à Raymond Lulle*), 48 pp.

Hom troba en aquest fascicle les següents col·laboracions divulgadores i de vàlua desigual entorn punts concrets, ultra la reproducció a colors de dotze miniatures del *Breviculum* de Karlsruhe, Landesbibliothek (4-5); Miquel Batllori, *Vérité et tolerance* (6-9); Jordi Gayà, *Itinéraire géographique et spirituel de Raymond Lulle* (10-12); Charles Lohr, *Système philosophico-théologique de Raymond Lulle* (13-15); Fernando Domínguez Reboiras, *Histoire de la recherche lullienne dans les Pays catalans* (16-19); Eusebi Colomer, *L'art lullien et la moderne informatique* (20-23); Lola Badia, *La langue de Raymond Lulle et son oeuvre littéraire* (24-25); Amador Vega Esquerri, *Un exemple de mystique sauvage* (26-27); Anthony Bonner, *État de l'édition de l'oeuvre lullienne* (28-31); Raimon Panikkar i Alemany, *Dialogue interculturel et intra-religieux selon Raymond Lulle* (31-35); Eusebi Colomer, *Les chemins du lullisme en Europe* (36-39); Michela Pereira, *Raymond Lulle et la tradition alchimique* (40-43); Ramon Sugranyes de Frnch, *L'oeuvre missionnaire de Raymond Lulle* (44-47); i Albert Soler, *Orientations pour des lecteurs découvrant l'oeuvre de Lulle* (48).— J. P. E. [13939]

Raimondo LULLO, *Libro dell'Amico e l'Amato*. Introduzione di Josep PERARNAU. [Traduzione di Adelaide BARACCO] (Biblioteca Grandi Autori, 9), Roma, Città Nuova editrice 1996, 110 pp.

Reedició de l'opuscle que conté text català i traducció italiana, presentat als nostres lectors en el volum XII (1993), 598, núm. 8528.— J. P. E. [13940]

Ramon LLULL, *The Book of the Lover and the Beloved. An English Translation with Latin and Old Catalan Versions*. Transcribed from Original manuscripts by Mark D. JOHNSTON. Foreword by Geoffrey PRIDHAM, Warminster (England), Aris & Phillips Ltd 1995, XXXIV i 142 pp.

Presentats els objectius del 'Centre for Mediterranean Studies' de la Universitat de Bristol, dins els quals ha estat acollit aquest volum (VII), hom es troba amb un llibre constituït, àdhuc en la numeració de les pàgines, per dues parts: la introducció (XI-XXXIII) i l'edició d'un triple text del *Llibre d'amic i amat* (2-141). La introducció resumeix la biografia de Ramon Llull (XI-XII), i els punts bàsics de l'art lul·liana (XII-XV: amb llistes de principis absoluts i relatius, subjectes i regles; i reproducció de les figures A i combinatòria); presenta el *Blanquerna*, les dues darreres parts del qual ell «had undoubtedly written independently» (XVI); la primera d'aquestes dues és el *Llibre d'amic i amat*, molts dels temes del qual serien comuns a l'espiritualitat cristiana o a la temàtica de l'autor, en el qual, però, hi ha l'afirmació que les seves 'metàfores morals' han estat escrites «a la manera dels sufís», tema, aquest, que suscita moltes preguntes (p. e.: la de si Llull era conscient «of the connection between his terminology [la d'amic i amat] and the theme of love for boys in Arab culture»: XXI); l'autor exclou que el 'sufisme' de Llull fos un cavall de Troia a l'interior del cristianisme i creu que hi podria haver un simple exercici d'incitació dels cristians mitjançant la referència a infidels exemplars o de record que el desig de Déu és viu arreu (XXII). Les darreres pàgines exposen les característiques de la traducció anglesa i d'aquesta edició (XXIII-XXVI) i ofereixen una tria bibliogràfica (XXVII-XXXIII). Els textos català, llatí i anglès són col·locats de manera que cada paràgraf català és immediatament seguit pel corresponent text llatí en les pàgines de números parells; les pàgines de xifres senars són destinades a la traducció anglesa, impresa amb caràcters majors, i a les anotacions de l'editor.— J. P. E. [13941

Michel CHODKIEWICZ, *La réception du soufisme par l'Occident: conjectures et certitudes*, dins *The Introduction of arabic Philosophy into Europe* edited by Charles BUTTERWORTH and Blake André KESSEL (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XXXIX), Leiden - New York - Köln, Brill 1994, 136-149.

Llull emprà el mot 'sufi' i afirmà que el *Llibre d'amic i amat* era estat escrit «a la manera dels sufís», que l'autor creu que es podria concretar en el *Budd al-`arif* d'Ibn Sab`in; més enllà d'aquest punt concret, vol «faire brièvement le point sur les problèmes que pose l'auteur catalan» (141): no és aclarit el tema de la literatura islàmica en la qual es pogué inspirar, car ni tan sols els *Cent noms de Déu* no entren en les subtileses del 'kalâm' i ací els 'noms' només serien figura retòrica; tampoc no hauria aprofundit en les riqueses doctrinals de la literatura del 'tasawwuf'; per tant, la seva contribució en la difusió del sufisme només hauria pogut ésser 'minimale' i fins a informació més completa, «la prudence est de rigueur» (142).— J. P. E. [13942

Germà COLÓN I DOMÈNECH, *La forma 'malenconi' de Llull i els fets occitans*, dins «Misc. Veny I», 27-37.

A partir de dos exemples, un del *Llibre de contemplació* de Ramon Llull, i l'altre del *Facet* del ms. de Carpentras (s. XIV ex.), l'autor estudia la possible etimologia del mot català 'malenconi'. Primer addueix dos passatges, un de Folquet de Marsella i un del *Roman d'Esther*, on el mot també apareix en occità. Després de rebutjar la derivació de 'melancholia', l'autor proposa de considerar 'malenconi' com un substantiu postverbal derivat del verb 'malenconiar'. Atès, però, que el mot és molt poc documentat, suggereix una altra solució: la retroformació de 'malenconi' a partir de 'malenconiós', solució que també presenta inconvenients. Final-

ment, i deixant el problema obert, l'autor proposa que el mot s'hauria pogut formar a partir d'adjectius savis o mig savis en '-i'.— J. de P. [13943]

Júlia BUTINYÀ I JIMÉNEZ, *Si 'Lucia' fos 'Lulio'*, dins «Misc. Veny II», 25-41.

Més que del resultat d'un estudi, es tracta d'una fantasia subjectiva sense cap «element material suficient per a mantenir-la», tal com confessa l'autora, en la qual, i sense que resulti mai clar perquè, proposa de substituir les vegades que la *Commedia* de Dante Alighieri esmenta 'Lucia' = Santa Llúcia, per 'Lulio'. [És molt difícil de comprendre un exercici que només sembla basar-se en l'absència sistemàtica de sentit comú i que tal plagasitat ocupi un lloc entre treballs dignes de les pàgines que els acullen].— J. de P. [13944]

Alberto FORNI, *Pietro di Giovanni Olivi di fronte alla rinuncia di Celestino V*, dins «Bulletin dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 99 (1993), 117-157.

Recordada la renúncia de papa Blanquerna en l'homònim *Llibre...*, l'autor constata la diferència entre els dos casos, un dels quals, el de Celestí V, és resultat d'un fracàs, i l'altre, en canvi, d'una reforma de l'Església ja consolidada; però la distància rau sobretot en el capteniment dels cardenals, que, en el *Blanquerna* obeeixen i no protesten (126-127). Segons algú, aquesta clara afirmació de la llibertat papal es distanciarà de la posició de fra Pèire Joan, per al qual l'acceptació de part dels cardenals seria indispensable (127).— J. P. E. [13945]

Jordi GAYÀ, *Ramon Llull en Oriente (1301-1302): circumstancies de un viaje*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XXXVII (1997), 25-78.

L'autor avisa que «estas páginas resumen un trabajo mucho más extenso pensado para divulgación» (25, nota 1). Resum, doncs, divulgatiu d'aquest tema: les relacions deduïbles de les ambaixades tàrtars a Europa i els primers viatges de missioners o de mercaders cristians a la Xina i a Tartària (Giovanni Pian di Carpine, Guillem de Rubruck, Marco Polo), amb les perspectives que una acció conjunta frenés el poder i perill sarraí, fins que el 1291 queia Sant Joan d'Acra (48-54) i el Khan Gazan es declarava musulmà el 1295 (56); la narració és atenta a la repercussió que els moviments diplomàtics i les males notícies acabades d'esmentar tingueren en Ramon Llull [per això sembla difícilment explicable que en parlar de Celestí V sembli desconèixer aquell text de Llull que era una reacció a la pèrdua d'Acra i una expressió del pànic davant la possibilitat que els tàrtars esdevinguessin sarraïns, la *Petició al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*, de darreries de 1294, publicada en aquestes pàgines I (1982), 9-47].— J. P. E. [13946]

Josep E. RUBIO I ALBARRACÍN, *La gestació de la figura A de l'Art lul·liana en el Llibre de contemplació*, dins «Misc. Veny II», 5-23.

L'objectiu del treball és el d'esbrinar com es presenten les 'dignitats' divines en el *Llibre de contemplació* [tema ja conegut dels lectors d'ATCA, per les notícies bibliogràfiques del volum XVI (1997), 669-700, núms. 12110-12111; i XVII (1998), 636-638, i 829, núm. 13132] i els canvis que es presenten en l'*Art abreujada d'atobar veritat*. Ressegueix els diversos noms de les 'dignitats' i llurs llistats quantitativament diversos ('llistats oberts'). D'entre els ternaris

de dignitats destaca el que formen 'poder-saviesa-amor', que és el nucli demostratiu més emprat en el *Llibre de contemplació* i en obres lul·lianes posteriors. Les setze dignitats de la figura A apareixen en un moment o altre en el *Llibre de contemplació*, al costat d'altres que no hi reapareixeran, com la 'vida'. L'*Art abreujada d'atrotar veritat* «acollirà el material emprat al llarg de l'obra anterior i el reestructurarà, oferint-ne un únic llistat tancat, enfront a la multiplicitat de llistes del *Llibre de contemplació*» (23).— J. de P. [13947]

Josep E. RUBIO ALBARRACÍN, *Alguns antecedents de la figura T de l'art quaternària al Llibre de contemplació en Déu*, dins «*Studia Lulliana olim Estudios Lulianos*», XXXVII (1997), 79-104.

«El present treball pretén esbossar alguns antecedents dels conceptes que basteixen la figura T i de llur funcionament tant a l'*Art abreujada d'atrotar veritat* (1274) com a l'*Art demostrativa* (ca. 1283)» (79). La figura T fou integrada en la versió triàdica de l'*Art*, encara que reduïda de quinze conceptes bàsics a nou, perquè representa el camp per on S o ànima racional es 'passeja' en la seva recerca de la veritat. Ací n'és reproduïda la figura (80), reduïts a esquema els conceptes dels seus cinc triangles (81-82) i recercada la presència dels dits conceptes en el *Llibre de contemplació*, la qual «es manifesta a través d'un conjunt de conceptes comparatius, sovint organitzats de manera dual i opositiva: major-menor, concordança-contrarietat, afirmació-negació, Déu-criatura, etc.» (83); la dita recerca dels conceptes de cada un dels cinc triangles s'estén en les pàgines 83-104. La conclusió és: «el més important de tot és que no es tracta d'aparicions aïllades o esporàdiques: aquestos conceptes es manifesten ja amb una operativitat semblant a la que tindran en l'*Art* i reunits en grups que ben bé poden considerar-se el nucli generador dels triangles de T» (104).— J. P. E. [13948]

Pamela BEATTIE, *Eschatology and Llull's Llibre contra Anticrist*, dins «*Studia Lulliana olim Estudios Lulianos*», XXXVII (1997), 3-24.

El dit llibre seria el punt de partida per a l'estudi de l'escatologisme lul·lià. Recordat el contemporani (5), segueix el resum del llibre i de les seves parts successives (6-14); també és resumit el resultat de la investigació recent entorn les línies principals del dit escatologisme contemporani: Llull seria eclèctic perquè allò que li hauria interessat no seria tant l'expectativa davant l'anticrist com l'oferta dels remeis lul·lians contra els perills del maligne (14-18); tampoc no seria homologable amb el joaquimisme, encara que hauria assumit algun dels seus elements explosius, com és ara l'ideal de reforma o l'expectativa de la conversió final dels infidels (19-22 [però la referència a Arnau de Vilanova, a Joan de Rocatalhada i a Nicolau Eimeric (22-23) és insostenible, entre d'altres raons perquè la «further research and answers to them» del lul·lisme del segle XIV (23) ja s'ha començat de realitzar i l'autora la descobreix]).— J. P. E. [13949]

Aina TORRENT-LEUZEN, *El sofriment com a penyora d'amor en la mística lul·liana*, dins «*Misc. Veny II*», 25-49.

L'autora estudia les relacions de l'amor i el sofriment en Ramon Llull en textos del *Llibre de contemplació*, en el *Llibre d'Amic i Amat*, i en l'*Arbre de filosofia d'amor*. Compara els resultats assolits amb el sofriment segons la lírica trobadoresca, la mística castellana del segle XVI, la mística dels sufís i el pensament d'Algartzell. Ramon Llull estaria més prop dels místics que dels trobadors.— J. de P. [13950]

Charles LOHR, *Ramon Lull's Theory of Scientific Demonstration*, dins *Argumentationstheorie. Scholastische Forschungen zu den logischen und semantischen Regeln korrekten Folgens* herausgegeben von Klaus JACOBI (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XXXVIII), Leiden - New York - Köln, Brill 1993, 729-745.

Per a Llull, la seva lògica només era l'aplicació del propi sistema a la lògica, basat en models no sols llatins, sinó també àrabs; això li fa desestimar certes temàtiques com la *De proprietatibus terminorum* (730); en canvi, el fa concentrar en la contemplació dels *Cent noms de Déu*, als quals s'ha d'aplicar la teoria dels correlatius, i encara amb els tres graus de profunditat, que són el positiu, el comparatiu i el superlatiu (731-732), paral·lels a la percepció sensible, al ratiocini i a la intel·lecció; en aquest darrer pla, hom admet que totes les perfeccions divines són actives (732); per tant, acció i passió no serien accidents i en els tres passos del sil·logisme es reflecteix la constitució correlativa de tota realitat (733), a la qual també pertanyen diferència i racionalitat (733) amb els corresponents principis relatiu, comparables als tres principis de l'Escola de Chartres: 'unitas, aequalitas, connexio'; 'ad intra' en resulta la Unitrinitat de Déu i, suposada la lliure decisió creadora, a l'extrem l'Encarnació (734); la doctrina dels correlatius és també aplicada a la formació de l'univers: 'caos', quatre elements, qualitats pròpies o naturals o, per contra, apropiades i pelegrines (735-737); es trobaria en línia amb la idea neoplatònica de natura «vis animae universalis» (738); a base de les mateixes idees i en el marc de l'acció divina, 'ad extra', Llull entén l'home i el coneixement humà, i l'exposa en el *De potentia, obiecto et actu*: l'essencial és l',ad intra' del 'intelligere' (739), al qual s'apliquen els correlatius de l'acció, que, projectats a la transcendència, donen Déu; l'home n'és imatge (740-741). Aquest conjunt d'idees permet de copsar l'originalitat de la *Logica nova*, que «is new because it is meant to be a logic of pure knowing» (742), la 'primera intenció' de la qual «can only be intellectual things», i la segona, «the sensible things wich it finds in this world» (743), aplicant així al camp intel·lectual la doctrina de la primera i la segona intenció, inicialment pensada per a la voluntat. La *Logica nova* com l'*Enciclopèdia dels Germans de la Puresa*, «fou elaborada com a exposició del terç grau del coneixement, el del coneixement intel·lectual de les realitats intel·lectuals», no pas com l'aristotèlica que encarrilava el coneixement intel·lectual de la realitat sensible; el coneixement intel·lectual de la realitat intel·lectual seria l'objecte natural, propi, necessari i intrínsec de la intel·lecció; el de la sensible només en seria l'objecte contingent, extrínsec i apropiat (744).— J. P. E. [13951]

Gregory B. STONE, *Ramon Llull vs. Petrus Alfonsi: Postmodern liberalism and the six liberal arts*, dins «Medieval Encounters», 3 (1997), 70-93.

Petrus Alfonsi i Ramon Llull es troben a les antípodes a l'hora de formular una religió universal, tot i ésser conscients de la diversitat real de creences, però també del fet que aquest és un dels factors del mal estament del món; llur contraposició es trobaria en l'actitud davant la tolerància, car Petrus Alfonsi hauria esdevingut «a most formidable enemy of his former religion» (71). Exposada la significació del primer (71-79), l'autor defensa, en les pàgines dedicades a Llull, que aquest «is to be admired as the propagator of a wonderfully pragmatic way of thinking», qualificable de 'postmodern liberalism' (71). Si la majoria de llibres medievals de polèmica religiosa acaben, com els *Dialogi contra Iudaeos* de Petrus Alfonsi, amb la conversió de l'adversari, la gran excepció és el *Llibre del Gentil i dels tres savis* i el seu final (80); seria lògic que Llull propugnés les escoles de llengües (81) i s'expressés en llengua vulgar (82). Ací l'autor es pregunta com s'explica el projecte lul·lià de conversió universal (82) i, refusats els dos extrems interpretatius personificats en Lynn Thorndike (l'art lul·lià és reductible a una màquina calculadora) i en Frances Yates (l'art lul·lià és una superlògica per a la ciència universal), seguida de Mark Johnston (83-84), l'autor recorda que en una de les miniatures del *Brevicolum*, el cavall

d'Aristòtil es diu ,ratiocinatio' i el de Llull ,recta intentio' (85), que és la ,primera intenció', tan bàsica en doctrina lul-liana (86), i mira a l'objectiu final, mentre la ,ratiocinatio' pertany a la segona, als mitjans d'arribar-hi (87-88); la recta i primera intenció té per objectiu la pau universal, el restant és secundari (89): «no sia mas un lenguatge, una creença, una fe», és a dir «the telos or goal of Llull's mission is the universalisation of a grammar» (90); aquest camí condueix a allò que és més frapant: la definició de les coses per allò que fan: ,homo est animal homificans' (*sic!*), en comptes d',animal rationale', cosa que l'autor transforma així: «Man is an animal that, fictionalizing, makes man» (91), i s'explica: «Whereas the whole Aristotelian had defined man as ,rational animal', in his *Ars brevis* Llull says this: ,homo est animal homificans' (man is a *manifying* animal). This *fic* here is the *fic* of *fictio*...» (91).— J. P. E. [13952]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Las claves hermenéuticas del pensamiento de Ramon Llull*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 4 (1997), 51-64.

Les dites claus es trobarien «en el encuentro lingüístico de tres culturas en el marco de convivencia» (51). L'autor enceta el tema amb un estat de la qüestió de l'influx àrab en Ramon Llull (52-53). En la formació intel·lectual de Llull hi constata un eix llatí i escolàstic, un d'àrab i islàmic i un de científic i filosòfic (54-57), d'on dedueix tres constants ideològiques: la contemplativa i mística, la pedagògica i ètica i l'artística i apològica (56). Quant al significat de l'arabisme en el lul·lisme, l'autor pregunta si «el ,modus loquendi arabicus'... pudo articular el conocimiento mismo luliano»; recorda que «hoy nadie duda de la influencia de la lógica islámica en el primer Llull», influx que es concretaria en el caràcter instrumental de la lògica vista com a propedèutica teològica (59); recordada la tesi de Miquel Barceló [cf. ATCA, X (1991), 580, núm. 6667], l'autor entra en la dimensió llatina escolàstica, acomunada amb la dimensió islamitzant en el marc d'una teologia reformista (61); recorda les recents aportacions en aquest sentit (61-62) i afirma que «debemos pensar en un reformismo asentado en el ejemplarismo metafísico, más acorde... con todo el pensamiento luliano del Arte, según el cual el ,cognoscere Deum' implica un ,vivificare virtutes' y un ,mortificare vitia'» (62). Les darreres pàgines resumeixen les publicacions recents dedicades a concretar allò que les estades a Montpeller, començant per la primera entorn 1274, representaren en l'evolució intel·lectual de Ramon Llull (63-64).— J. P. E. [13953]

Sebastià TRIAS MERCANT, *El arte luliano y la ciencia política*, dins «Actas del II Congreso Nacional de Filosofía Medieval», Saragossa, Sociedad de Filosofía Medieval 1996, 489-497.

Els pocs autors que s'han fixat en el tema han subratllat la vinculació de la ciència política lul-liana a l'Art i han assenyalat la importància dels conceptes de ,comunitat política' i de ,comunitat cristiana'; l'autor, recordats els textos lul-lians més adients, concentra la doctrina política de Ramon Llull en els tres punts d'utilitat pública, d'ordre i de forma (492); la utilitat pública és determinada per la ciutat mateixa i per la seva classe amb més empena, la burgesia; per a explicar la seva idea d'ordre Llull compara la realitat social amb la disposició de les paraules dins un raonament: aquest ha de donar la claredat del pensament, aquell el valor moral a favor de la virtut i contra el vici (493), dins el qual entra la satisfacció de les necessitats tant individuals com col·lectives, des dels murs de defensa a l'estètica (495); la política és l'activitat mitjançant la qual és assegurada la dita utilitat pública (496). Hi ha bibliografia (496-497).— J. P. E. [13954]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Alimentació i dietètica a la literatura lul-liana*, dins *Sistemas alimentaris*, 689-697.

Les indicacions de Llull entorn al tema de l'alimentació es troben en dos plans: el de l'exposició científica i naturalista en llibres de medicina i el de la descripció sociològica en obres literàries. El pla científic elabora explicacions a base de la doctrina dels quatre elements, dels conceptes de generació i corrupció, dels quatre humors i de llur barreja o la noció de 'grau' rebuda de Galè; el pla sociològic completaria l'anterior amb exemples i comparacions. Dinàmicament: mengem per necessitat i gust; quan aquest predomina, ve la malaltia; cal, doncs, tempraça alimentària a fi de mantenir la salut, és a dir, dieta moderada i pobra en grasses animals, allunyada dels àpats normals entre cristians; les malalties alimentàries neixen del desequilibri entre les necessitats corporals i llur satisfacció o del desordre funcional de la potència vegetativa. També recorda l'equilibri correlatiu entre santificació de l'ànima i salut corporal, que cal assegurar mitjançant dieta i tempraça.— J. P. E. [13955]

Walter W. ARTUS, *Acuerdo y desacuerdo sobre la creación entre Tomás de Aquino y Raimundo Lulio*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XXXVII (1997), 105-114.

L'autor constata i exposa sobretot la coincidència d'ambdós autors en allò que pertany a la fe cristiana i a l'ortodòxia en la doctrina sobre la creació lliure del món per Déu, 'ex nihilo'; fora d'aquest camp, divergeixen en el punt de la possibilitat d'una creació, 'ex nihilo' i, 'ab aeterno': per a Tomàs tal possibilitat no podria ésser descartada de forma apodíctica; en conseqüència, la doctrina de la creació, 'ex nihilo' en el temps només seria afirmable per fe; Llull, en canvi, defensa la impossibilitat racional d'un món creat i etern, i, doncs, la finitud cronològica del món creat és deduïble per raó estricta (112-113).— J. P. E. [13956]

Lola BADIA, *Scienza e letteratura nella produzione volgare di Raimondo Lullo*, dins *Francescanesimo in volgare (secoli XIII-XIV)*. «Atti del XXIV Convegno Internazionale. Assisi, 17-19 ottobre 1996 (Atti dei Convegni della Società Internazionale di Studi Francescani e del Centro Interuniversitario di Studi Francescani, N. S., 7), Spoleto, Centro Internazionale di Studi sull'Alto Medioevo 1997, 245-269.

La vinculació de la llengua i de la literatura en Llull amb llurs continguts doctrinals és tesi acceptada des de Jordi Rubió i Balaguer. Àdhuc els esquemes de l'art poden esdevenir materials narratius, cosa que concreta el sentit d'aquestes pàgines; l'autora l'expressa així: «discussione sulla singolarità, stravaganza, ed eccentricità che si suole attribuire senza sfumature a tutti gli aspetti dell'attività intellettuale di Raimondo Lullo» (250), discussió que, després de resumida la biografia de Ramon Llull (250-255), es concreta en dos temes, sempre en relació amb l'excentricitat intel·lectual de Llull: l'estat actual dels estudis sobre el marc cultural català i els límits de l'alteritat de l'Art com a sistema filosòfic (256); ni el vers ni la prosa lul·lians no tenen precedents en l'àrea catalana, tampoc imitadors posteriors; la seva opció per la llengua catalana en les obres enciclopèdiques només té paral·lel en les traduccions de literatura científica (260); però l'única excentricitat real de Llull és l'Art (261), tot i que reelaborés i integrés fonts escolàstiques (262). L'Art no sols empra un llenguatge intel·lectual, ans també el de les sensacions i la imaginació; en aquest punt l'autora recapitula «quanto ho detto su scienza e letteratura in Lullo» (263), concentrant ara l'atenció en el *Llibre del gentil i dels tres savis* (263-266) i en l'*Arbre de ciència* (267-269).— J. P. E. [13957]

Vincent SERVERAT, *Penser le progrès au Moyen Age. Une doctrine lulliste et sa postérité en France*, dins *Europäische Literaturen im Mittelalter*. Mélanges en l'honneur de Wolfgang Spiewok à

l'ocasion de son 65ème anniversaire ed. par Danielle BUSCHINGER (Greifswalder Beiträge im Mittelalter, 30), Greifswald, Reineke-Verlag 1994, 385-405.

L'autor recorda la idea que el pensament medieval era mancat de la perspectiva de progrés i es proposa de fer-hi alguna precisió, com una prehistòria medieval de la idea de progrés. La primera part s'intitula *Ramon Llull i la idea de progrés* (385-392): reproduïx el fragment del *Llibre de meravelles* I, 12, relatiu als tres successius estadis de profecies, miracles i raons necessàries en la història religiosa de la humanitat; recorda que el dit text fou escrit a París 1287-1289 (i un de la *Doctrina pueril* i un altre de l'*Arbre de ciència* el confirmen: 388 i 391); que hi havia dos corrents (l'anselmiana i l'averroista) en el 'racionalisme' medieval i afirma que el dit fragment «offre en filigrane une défense du rationalisme anselmien ou théologique contre les attaques du rationalisme dit averroïste ou philosophique» (387); en aquest punt fins i tot hi hauria coincidència amb el contemporani Enric de Gant, qui accepta per al savi cristià un 'lumen medium' d'intel·ligència entre creure ara i visió del cel (389); en Llull, però, aquesta doctrina era col·locada en perspectiva diacrònica, que devaluava els estadis de profecia i de miracles (392). Cinquanta anys després de Llull, els lul·listes personificats per Pere Rossell haurien introduït segons Nicolau Eimeric la trilogia joaquimita en el lul·lisme i haurien col·locat la doctrina racional de Llull i els qui la professen en el cim de la història humana; Ramon Llull hauria «partagé un cert nombre d'attentes eschatologiques, quelle que part dans la période 1275-1278» (393-394 [l'autor sembla desconèixer el *Llibre qui és contra Anticrist*]). Amb un salt de tres segles, l'autor presenta la reelaboració d'aquella doctrina feta pel carmelita Léon de Saint Jean (Jean Macé), *L'Oeconomie de la vraie religion chrestienne...*, París 1643 i 1652, reelaboració que col·locava els tres estadis a l'interior de la història cristiana, «tentative de séduction à l'adresse des libertins, consistant à proposer un christianisme 'des lumières', dégage de ses éléments les plus controversés...» (396).— J. P. E. [13958]

Vincent SERVERAT, Homo novus. *Un levier du discours utopique dans le Blaquerne de Raymond Lulle*, dins *Gesellschaftsutopien in Mittelalter*. V. Jahrestagung der Reineke-Gesellschaft (Cala Millor-Mallorca, 20.-23. Mai 1994). Herausgegeben von Danielle BUSCHINGER und Wolfgang SPIEWOK (Jahrbücher der Reineke-Gesellschaft, 5), Greifswald, Reineke-Verlag 1994, 119-152.

En aquestes pàgines l'autor es proposa d'esbrinar «le discours anagogique contenu» en el *Blanquerna* (120). Resumida la trama (120-121), precisa que es fixarà en l'estructura global, «en essayant d'établir qu'elle se trouve bel et bien régie par les paradigmes propres à l'anagogie ou utopie chiliastique» (121), dins la qual però, la centralitat de Crist en relació a tota la història humana és innegable; dins aquella utopia, els quatre protagonistes del *Blanquerna* són diversament encarats «Évast et Alome ont le visage tourné vers l'Ancien Testament du Père, tandis que leur fils Blaquerne présente les signes avant-coureurs qui annoncent l'Évangile Nouveau de l'Esprit» (122); en els divuit primers capítols (els d'Évast i Aloma) predominarien les manifestacions d'un cristianisme exterior (124-126); en els 19-41 (els de Natana), la vida és concentrada en la sublimació dels cinc sentits corporals i en l'adquisició de les virtuts (126-131); des del capítol quaranta-dos el protagonista és Blanquerna, trajectòria paral·lela a l'estat de l'Esprit Sant, encara que ací «l'univers spirituel de Blaquerne est moins nettement défini per la religion de l'Esprit Saint» (132), que els dos precedents; l'autor veu en aquesta part un romanç d'iniciació (133-138), un romanç pedagògic (139-143) i uns elements que es metamorfosen partint de l'ídol, passant per l'icona i arribant a la idea (144-147).— J. P. E. [13959]

Denis HUISMAN, *Socrate sur Internet. Pour une philosophie 'médiatique'*, París, Éditions de Fallois 1997, 265 pp.

El capítol primer d'aquest llibre, consagrat a estudiar el tema de la relació entre filosofia i comunicació en la història, esmenta en el segon paràgraf la temptativa de Llull de construir un mètode de pensament que funcionés de la mateixa manera per a tots els homes, l'*Arx Magna*, mètode que intenta d'ésser inventiu tant de la veritat de les premisses com de la del terme mitjà adequat per a la veritat de la conclusió. Segons l'autor, tant en un intent com en l'altre, l'*Arx* es limita a passar revista de tots els predicats que poden ésser adients a un subjecte determinat o de tots els termes possibles que poden ésser termes mitjans d'unes premisses donades, sense descobrir aquell que, essent-ho, garanteixi la veritat inqüestionable de la conclusió. L'*Arx* de Llull prové del regirament del principi escolàstic 'operari sequitur esse', que Llull formularia a l'inrevés: 'esse sequitur operari'. Fundant l'alteritat i l'heterogeneïtat en l'acció i no en la substància, l'*Arx* intenta superar-les mitjançant la combinatòria, que resta un mètode d'aproximació a l'objecte, salvaguardant per a la raó la infinitud dels dominis d'allò que és comprensible.— J. de P. [13960

Francesco SANTI, *Mappizzazione del testo e culture teologiche*, dins *Fabula in tabula. Una storia degli indici dal manoscritto al testo elettronico*. «Atti del Convegno di studio della Fondazione Ezio Franceschini e della Fondazione IBM Italia. Certosa del Galluzzo, 21-22 ottobre 1994» a cura di Claudio LEONARDI, Marcello MORELLI e Francesco SANTI (Quaderni di Cultura Mediolatina, 13), Florència, Fondazione Ezio Franceschini 1995, 99-110.

La complementaritat entre elements textuais i figuratius presenta casos extraordinaris com els de Joaquim de Fiore, Ramon Llull o Gottfried Wilhelm Leibniz. Quant a Llull, ell hauria renunciat a la simbologia tradicional (no, en canvi, Thomas Le Myésier), creà les pròpies figures i Santi es fixa en la T dels tres cercles, en el qual «l'intelletto comprende la geometria delle lettere, che mostra come quei nomi divini accettati da tutti gli uomini possono combinarsi in varie forme dicendo sempre le medesime verità» (103-104), i normalment arrossegarà la memòria i la voluntat.— J. P. E. [13961

Michela PEREIRA, *Le figure alchemiche pseudolulliane: un indice oltre il testo?*, dins *Fabula in tabula* (vegeu resum anterior), 111-118 i cinc fulls amb dibuixos de figures.

El *Testamentum* pseudo-lull·lià d'Oxford, Corpus Christi College 244, conté una sèrie de figures que no passaren a les seves edicions; autors diversos les han interpretades diversament, entre el pur servei mnemotècnic i la «visualizzazione di una filosofia panteistica» (112-113). L'autora recorda els set manuscrits més antics, en els quals les figures es troben «in una serie e secondo un ordine sostanzialmente uniformi», d'on dedueix que pertanyen a l'estrat redaccional més primitiu (113); que les figures han d'ésser enteses a partir del text corresponent (114) i els exemples proposats en les pàgines següents ho confirmen, fins i tot amb referència al *Liber duodecim portarum* d'un altre seguidor de Llull, George Ripley (115).— J. P. E. [13962

Josep PERARNAU I ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'Art amativa de Llull, en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antilul·lianes del Directorium Inquisitorum*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 7-129.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Resum de la lliçó inaugural del curs acadèmic 1997-1998*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXII (1997), 471-479.

Aquest estudi, presentat com a lliçó inaugural de curs, tingué edició independent; hom pot veure la recensió, signada pel prof. Ramon Sugranyes de Franch, publicada en aquestes

pàgines d'ATCA, XVII (1998), 638-641, a la qual també remetem per al resum llegit en l'acte d'inauguració del curs 1997-1998 de les Facultats de Teologia i Eclesiàstica de Filosofia de Barcelona, el 8 d'octubre del 1997.— J. P. E.

[13963-13964]

Theodor PINDL-BÜCHEL, *The Relationship Between the Epistemologies of Ramon Lull and Nicholas of Cusa*, dins «American Catholic Philosophical Quarterly», 64 (1990), 73-87.

Treball només conegut per referència.— J. P. E.

[13965]

Louis DUPRÉ, *The Mystical Theology of Nicholas of Cusa's De visione Dei*, dins *Nicholas of Cusa on Christ and the Church. Essays in Memory of Chandler McCuskey Brooks for the American Cusanus Society*, edited by Gerald CHRISTIANSON, Thomas M. IZBICKI (Studies in the History of Christian Thought, LXXI), Leiden, Brill 1996, 205-220.

L'influx més primerenc i eficaç en la teologia trinitària de Nicolau de Cusa hauria estat el de Ramon Llull, el *Llibre de contemplació* del qual Cusa havia llegit i en part transcrit el 1428 a París. Però, segons l'autor, mentre Llull acceptaria que quan les possibilitats intel·lectuals s'acaben, l'accés a Déu pot avançar pel camí de l'afecte, Nicolau de Cusa defensaria que tot pas de l'home vers Déu es fa per via intel·lectual.— J. P. E.

[13966]

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova* (Episodis de la Història, 313), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1997, 96 pp.

Les aportacions, moltes i notables, dels darrers anys (les publicades en aquest anuari, l'edició de les obres mèdiques i la «I Trobada Internacional d'Estudis») han conduït l'autor a «oferir una presentació divulgadora i global de la vida i obra d'Arnau de Vilanova» (7), que estructura en cinc capítols: el que serveix de marc, dedicat al món d'Arnau de Vilanova (9-11); els tres centrals, que formen un autèntic tríptic, cada un dels quals és dedicat a un dels tres aspectes fonamentals d'Arnau de Vilanova: la seva biografia, en la qual les activitats diplomàtiques i apostòliques s'entrellacen amb els estudis i les atencions mèdiques (13-35), els llibres de medicina, que el posarien en totes les biblioteques de metges fins al segle XVII, i que constituïrien una de les bases de l'alquímia europea dels temps posteriors (37-56), i la pol·lièdrica, punxeguda i de vegades llèpola obra teològica, múltiple àdhuc després d'haver-ne expurgat les obres falsament atribuïdes (57-88); i el darrer, dedicat a la memòria, que resumeix les polèmiques que acompanyaren sobretot les tesis escatològiques arnaldianes (89-94).— J. P. E.

[13967]

Jaume MENSA I VALLS, *Bibliografia arnaldiana recent (1994-1996)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1997), 179-210.

El 1994 es produïren dos esdeveniments coordinats: l'autor publicava *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, llibre que apareixia en començar la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova». Aquest esdeveniment sobretot ha propiciat nombre de publicacions arnaldianes, que justifiquen, si calgués, aquest butlletí bibliogràfic; hi trobem, després de la dita bibliografia, una secció dedicada a reedicions d'estudis: en reculls de Miquel Batllori, Raoul Manselli, Juan Antonio Paniagua, i reedició de Josep M. Pou i Martí (180-185); segueixen les publicacions de la «I Trobada Internacional...» (186-191); i les no-

ves aportacions relatives a manuscrits i edicions de textos (192-193), els estudis monogràfics (194-199) i algunes presentacions generals i referències puntuals (199-201). En apèndix, l'autor afegeix fitxes bibliogràfiques de publicacions anteriors al 1994, que s'haurien d'afegir a una nova edició de la *Guia bibliogràfica* (203-208). Hi ha taula dels autors integrats en el present butlletí bibliogràfic (208-210).— J. P. E. [13968]

Luca BIANCHI, *Censure, liberté et progrès intellectuel à l'Université de Paris au XIIIe siècle*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», 63 (1996), 45-93.

A base de la documentació publicada en el *Chartularium Universitatis Parisiensis* i de la bibliografia sobre el tema, l'autor assenyalava que el control doctrinal era exercit mitjançant actuacions diverses, una de les quals era el segrest de llibres, que no eren retornats: n'hauria estat víctima el *De tempore adventus anticristi* d'Arnau de Vilanova (53-54 i nota 3); a fi d'evitar situacions semblants, les possibles víctimes s'haurien sotmès voluntàriament al judici previ del papa, com féu el mateix Arnau, en oferir el *De mysterio cymbalorum* a Bonifaci VIII (57-58); el control era aplicat mitjançant formes diverses d'intimidació, com és ara empresonant sense esperar sentència Arnau de Vilanova (72-73 i notes 95 i 96). Quant a la llibertat doctrinal, Arnau l'hauria reivindicada en el punt de presentar noves interpretacions de la Bíblia (89-91, i notes 153-157).— J. P. E. [13969]

Tilman SCHMIDT, *Der Bonifaz-Prozess. Verfahren der Papstanklage in der Zeit Bonifaz' VIII. und Clemens' V.* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht, 19), Colònia i Viena, Böhlau Verlag 1989, VIII i 473 pp.

Una de les acusacions contra Bonifaci VIII fou la d'haver aprovat un escrit d'Arnau de Vilanova, condemnat per la Facultat de Teologia de París i en consistori papal (72). Climent V hauria reconegut a Arnau de Vilanova que el procés contra Bonifaci VIII li exigia tant de temps que no li'n restava per a d'altres afers (141); Arnau de Vilanova s'hauria queixat de l'actuació del cardenal franciscà i protector de l'orde franciscà Giovanni de Murrovalle en l'afar dels 'espirituals', actuació confirmada per la seva correspondència amb Jaume II (149-150); Arnau dona testimoni que el castellà Pero Rodríguez fou l'únic cardenal que estigué al costat de Bonifaci VIII en l'atemptat d'Anagni (151); Guido de Baisio hauria considerat filles de l'enemistat personal les acusacions contra Bonifaci VIII basades en la seva benvolença envers Arnau de Vilanova (365). Assenyalen les pàgines dedicades a Joan Burgunyó (153-155) i el record dels escrits dedicats per Ramon Llull al dit papa (243).— J. P. E. [13970]

Ronald G. MUSTO, *Franciscan Joachimism at the Court of Naples, 1309-1345: A New Appraisal*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 419-486.

L'autor es proposa de sotmetre a prova el 'Joaquimisme Napolità', protegit pels reis Sança i Robert d'Anjou, on ultra personatges com Pere de Cadenet, Guillem Hospitaler i el germà de la reina, Felip de Mallorca, hi hauria hagut un influx indirecte d'Arnau de Vilanova i més encobert el de Joaquim de Fiore (422). La *Introductio in librum Joachim de Semine Scripturarum* fa repetides referències a 'figurae' (segurament el *Liber figurarum* de Joaquim), com si dibuixos i proporcions geomètriques fossin reflex de la realitat celeste (430-431), la comprensió de les quals comportaria intel·lecció dels misteris i visió dels esdeveniments futurs a través dels 'viri spirituales' (432); Arnau s'hauria acompanyat amb Angelo Clareno (437-440) a impulsar els valors cristians de pobresa, humilitat, castedat i visió apocalíptica

a través dels seus textos presents a Nàpols: *Lectio Narbone* (que l'autor confon amb l'*Alia informatio beguinorum*: 433-434), *De esu carniū, Ad priorissam de caritate* (433-437); es troba-rien en la mateixa línia Felip i Sança de Mallorca (454-455), el primer fortament influït per Clarenó (447-453), convençuts de les idees d'imitació de Crist, de la perfecció evangèlica i de les expectatives joaquimites (448).— J. P. E. [13971]

Chiara CRISCIANI, *Alchemy and Medicine in the Middle Ages. Recent Studies and Projects for Research*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 38 (1996), 9-21.

En aquestes pàgines hi ha informació de publicacions recents i de treballs entorn la relació entre l'obra de Ramon Llull i sobretot d'Arnau de Vilanova amb l'alquímia medieval, que es manifestà en diverses obres a ells atribuïdes. La darrera paraula de l'article, després de recordar els recents treballs dedicats a Arnau de Vilanova per Antoine Calvet, Michela Pereira i Giuliana Camilli, proposa de concentrar treball considerable en l'obra autèntica i atribuïda a Arnau de Vilanova, car hauria estat la cruïlla de camins dels intents alquímics baixmedievals (20-21).— J. P. E. [13972]

Lars Ake ASTRÖM, *Vadstenabroden Peder Manssons Latinska traktater om alkemi-vilka var hans källor?*, dins «Symbolae Septentrionales. Latin Studies Presented to Jan Ölberg». Edited by Monika ASZTALOS and Claes GEJROT, Stockholm, Sällskapet Runika et Mediaevalia 1995, 289-315.

Fra Peder Mansson escriví a Roma entre el 1514 i el 1522 una sèrie de tractats i receptes alquímiques, ara conservades a Estocolm, Biblioteca Reial, Lat X 501; l'autor n'esbrina les fonts i constata que una d'elles seria Arnau de Vilanova.— J. P. E. [13973]

Raoul MANSELLI, *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo. Studi sul francescanesimo spirituale, sull'ecclesiologia e sull'escatologismo bassomedievali*. Introduzione a cura di Paolo VIAN (Nuovi Studi Storici, 36), Rom, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1997, C i 752 pp.

Aquest aplec reedita els estudis següents: *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*, del 1959 (1-18); *La politica religiosa di Federico III d'Aragona*, del 1976, publicat el 1994 (445-453) [resumit a continuació]; *Cristoforo Colombo, Alessandro VI e i primi missionari francescani*, del 1984 (669-680); però la presència d'autors nostres i sobretot la d'Arnau de Vilanova en aquestes pàgines no es limita a les dels dos primers articles, com ho demostren les dues dotzenes d'altres referències assenyalades en la taula d'antropònims (714). Per la seva banda, en la introducció el prof. Vian subratlla el fet que Manselli, conduït per la seva dèria d'inserir les perspectives escatològiques en la concretesa del moment històric (XVI), trobà en Arnau «una figura esemplare e particolarmente congeniale», una prova de la capacitat de traduir en termes d'història escatològica un problema polític particular, com també de la íntima unió entre escatologisme i compromís històric (XVII).— J. P. E. [13974]

Raoul MANSELLI, *La politica religiosa di Federico III d'Aragona*, dins Raoul MANSELLI, *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo* (cf. títol immediatament anterior), 445-453.

L'autor parteix de la pàgina dedicada a la coronació de Frederic III pel seu aleshores darrer biògraf, Antonino De Stefano, i de les paraules de Ramon Muntaner: era destinat a ésser sen-

yor de l'imperi i de la major part del món. Manselli, però, hi veu no sols una referència al pasat ans una obertura a les incitacions del present. La primera seria la petició d'ajut dels franciscans rigoristes d'Enrico da Ceva i d'Angelo Clareno. Amb això, el rei no repetia les posicions dels Staufer, ans manifestava sensibilitat envers els problemes del propi temps. El canvi s'explicaria per l'influx d'Arnau de Vilanova, al qual Manselli dedica les pàgines següents: «il più grande medico del suo tempo» (446), incidí en la problemàtica políticoreligiosa en el moment en què la renúncia de Celestí V havia llançat aigua freda a les esperances dels reformistes i optà a favor de les posicions d'aquests (447-448). El *Tractatus de adventu anticristi* n'hauria estat un primer fruit i l'ocasió per a una primera trobada amb Frederic a darreries del 1300 i començos del 1301; al cap de poc li dedicava l'*Allocuzione di un cristiano...*, que subratlla la responsabilitat del polític, cosa que Arnau no practicava gaire, car alhora que de metge, feia d'incitador a la reforma davant Bonifaci VIII, i de Carles II d'Anjou, amb resultat nul. En canvi, pel camí d'Arnau, Frederic passava «dall'ideale imperiale svevo all'ideale spirituale del sovrano cristiano» (449), deduïble de la correspondència amb Jaume II de Catalunya-Aragó i sobretot de la *Informació espiritual al rei Frederic*: aplicació de justícia igual per a tots, insistència en el capteniment modest, prioritat a l'ensenyament cristià arreu; només Frederic les volgué aplicar, no pas Jaume II. L'impacte d'Arnau portà Frederic a opcions polítiques laiques després del 1310, però mantingué la posició espiritual arnaldiana, a favor del radicalisme franciscà (452-453).— J. P. E. [13975]

Raoul MANSELLI, *Scritti sul medioevo*. [Introduzione di Ludovico GATTO], Roma, Bulzoni editore 1994, 530 pp.

Recull d'articles, dins el qual són reproduïts: *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo tra religione e politica*, del 1959 (329-349); *L'Apocalisse e l'interpretazione francescana della storia*, del 1979 (371-387); i *La politica religiosa di Federico III d'Aragona*, del 1976 i fins aleshores inèdit (471-481 [vegeu la notícia bibliogràfica immediatament anterior; resulta així completada la d'ATCA, XVI (1997), 697, núm. 12147]).— J. P. E. [13976]

Clifford R. BACKMAN, *The reception of Arnau de Vilanova's religious ideas*, dins *Christendom discontents*, 112-131.

(Cf. ATCA, XVI (1997), 680, núm. 12152). Arnau de Vilanova hauria protagonitzat una aventura intel·lectual digna d'atenció, raó per la qual l'autor intenta de col·locar-la en un context més definit i reconciliar les aportacions científica i profètica d'Arnau. Recorda que les seves idees trobaren un ampli ressò, manifestat en les traduccions a llengües diverses de les seves obres espirituals (113-114), però també resistència; ambdós aspectes es manifestaren en la seva relació amb els tres successius papes, Bonifaci VIII, Benet XI i Climent V (114-118 [i ací ens assabentem que «no edition, critical or otherwise, exists for the *Philosophia catholica*», 116, nota 11; el lector la pot trobar dins aquest anuari, X (1991), 7-223]). Un altre front fou el dels teòlegs, ací personificats en Augustinus Triumphus, esverats no tant per les idees, repetides per molts d'altres, com pel fet que Arnau posava al servei de llur propaganda «a prominent and respected voice; a powerful, energetic prose style; and above all a gift for synthesis and simplification» (119); la tensió era teològica i epistemològica, car d'una banda, Arnau, també el metge, pretenia que la ciència de principis s'apliqués a la pràctica per al bé de la gent (119-120) i això s'agreujava pel fet de venir d'un seglar (120-121) i pel de basar-se no pas en darrera instància en les fonts teològiques reconegudes, ans en una «unique and private ecstatic vision», potser en una rècula (121), que ell, però, cas únic, sabé harmonitzar amb la pròpia ciència crítica; i aquesta seria la clau de l'èxit, tant

en positiu com en negatiu (122); també en el camp de la ciència mèdica, l' 'intellectus', la comprensió d'una situació humana, és gràcia de Déu (123); lògicament, mala ciència va unida a error espiritual (124), i la medicina practicada pels jueus és sospitosa (125); i, per contra, és obvi que Déu es vulgui valdre d'un metge per a incidir en ambdues malalties (126) i que li hagi atorgat a ell «the gift of divine revelation and 'intellectus'» (127), i no en canvi als qui pretenen de posseir en virtut d'estudis la clau de la ciència de salvació (127). A tall de resum, l'èxit d'Arnau és resultat de molts factors: la seva personalitat de gran i savi metge; la seva submissió sincera a l'autoritat jeràrquica de l'Església; ciència i vida cristiana li haurien proporcionat molts seguidors; i l'atac explícit als dominicans és normal que li assegurés llur enemistat (127-128). Per la bibliografia (128-131) ens assabentem que Joaquim Carreras i Artau publicava en aquestes pàgines del volum VII-VIII (1988-1989), 7-169, el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (129) [recordem que es morí el 1968 i l'ATCA naixia el 1982; certifico, com a director d'aquest anuari, que mai no he rebut cap escrit d'En Joaquim Carreras i Artau per a publicació pòstuma].— J. P. E. [13977]

Laura SCIASCIA, *Federico III d'Aragona re di Sicilia. Palermo 27-30 novembre 1996* dins «Quaterni medievali», núm. 43 (giugno 1997), 251-257.

L'autora enceta aquestes pàgines amb les dues tercetes del Dante, crítiques contra Frederic de Trinària (*Purgatorio* XIX, 130-135), com també ho serien Francesco Petrarca i Giovanni Boccaccio (251-252); en canvi, «i siciliani lo adoravano» (252). El personatge, doncs, mereix atenció i la Societat Siciliana di Storia Patria li n'ha dedicada en el 'convegno' dels dies indicats en el títol; ací són resumides les aportacions que hi feren diversos autors (254-257).— J. P. E. [13978]

Johannes KADENBACH, *Die Bibliothek des Amplonius Rating de Bercka. Entstehung, Wachstum, Profil*, dins *Die Bibliotheca Amploniana. Ihre Bedeutung im Spannungsfeld von Aristotelismus, Nominalismus und Humanismus*. Herausgegeben und für den Druck besorgt von Andreas SPEER (Miscellanea Mediaevalia, 23), Berlín i Nova Iork, Walter de Gruyter 1995, 16-31.

Els darrers decennis del segle XIV, Amplònius Rating consta que copià o comprà tres obres mèdiques d'Arnau de Vilanova i les consignà en el seu catàleg amb les frases següents: «Tractatus Arnoldi de Villa nova valens et utilis circa iudicia astronomie et astrologie», exemplar ja documentat el 1384 (19); nou anys més tard, el 15 de Març: «Completa est summa hypothesis, artis medicine, que communiter apud Latinos introductiones, apud Grecos ysagoge nuncupatur, Arnoldi de Vialle (!) nova, propter brevitatis eulogium dicti Arvillanus...» (20); el mateix any, Theodemirus de Sutphania lliurava a un altre, desconegut, el *De consideratione operis medicine*, que també arribaria a les mans d'Amplònius (24). [Remarquem el nom abreujat d'Arnau de Vilanova, utilitzat almenys a darreries del segle XIV].— J. P. E. [13979]

Salvador CABOT ROSSELLÓ, *Libertades y servidumbres de la tercera orden regular de San Francisco o la Guerra de las bulas*. 1ª parte, dins «Analecta TOR», 28 (1960), 40-120.

Gran part de les pàgines d'aquest article és destinada a oferir noves dades sobre aquelles cases de terciaris regulars de Lleó i Gàlcia i i d'Andalusia, considerades la cadena de transmissió que explica la presència d'obres de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova en la corona de Castella.— J. P. E. [13980]

Antoine CALVET, *Le ,De vita philosophorum' du pseudo-Arnaud de Villeneuve: Texte du manuscrit BN 7817 édité et traduit*, dins «Chrysopeia», 4 (1990-1991), 35-79.

Antoine CALVET, *L'alchimie d'Arnaud de Villeneuve*, dins *Terres médiévales*, París 1993, 21-34.

Antoine CALVET, *Alchimie et Joachimisme dans les ,Alchimica' Pseudo-Arnaldiens*, dins *Alchimie et philosophie à la Renaissance*, 93-107.

Aquests tres estudis del prof. Calvet només em són coneguts per referència.— J. P. E.

[13981-13982-13983]

Antoine CALVET, *Les ,alchiminca' d'Arnaud de Villeneuve à travers la tradition imprimée*, dins D.

KAHN, Sylvie MATTON, *Alchimie. Art, histoire et mythes* «Actes du 1er Colloque international de la Société d'étude de l'Histoire de l'Alchimie (París, Collège de France, 14-15-16 mars 1991)», París i Milà, S. E. H. A. 1995, 157-190.

Títol només conegut per la informació bibliogràfica proporcionada per Frank Grenier, dins «XVII Siècle», XLIX (1997), 821: aplegaria nombre de notícies biogràfiques, que permetrien de conèixer millor Arnau de Vilanova; ressegueix les successives etapes de constitució del corpus alquímic pel camí que assenyalen els aplecs dels segles XVI i XVII.— J. P. E.

[13984]

Antoine CALVET, *Mutations de l'alchimie médicale au XVe siècle. À propos des textes authentiques et apocryphes d'Arnaud de Villeneuve*, dins «Micrologus», 3 (1995), 185-207.

Malgrat les llistes d'obres autèntiques, dubtoses i espúries establertes per Juan Antonio Paniagua [cf. ATCA, XIV (1995), 20-22], l'autor es proposa d'assenyalar les relacions existents entre les obres mèdiques autèntiques d'Arnau (entre les quals col·loca el *De vinis*) i textos alquímics com el *Rosarius Philosophorum* o el *De vita philosophorum*. Resumida la tesi de Paniagua sobre la (des)valoració de l'alquímia feta per Arnau de Vilanova, Calvet reporta els passos del *Speculum medicinae* i un del *De vinis*, que s'ocupen de l'alquímia (186-188), i en dedueix que «il n'apparaît pas qu'il [Arnau] lui soit fondamentalement hostile [a l'alquímia] ni même qu'il en ignore la théorie» (189). Calvet s'explica assenyalant que l'anomenada 'alquímia arnaldiana', pel fet «d'établir une théorie et une pratique qui ne soit pas oeuvre de sophistication» (189), representa un nou capítol en la història de l'alquímia en virtut del paper atribuït al mercuri i a la seva posició fontal en tant que naturalesa primordial de tots els metalls (193); aquesta seria la teoria bàsica del *Rosarius philosophorum*, *De vita philosophorum*, *De sanguine humano*, i *Rosa novella* (193). Arnau era partidari d'una medicina encaminada a la subtilització dels elements, del pas «du gros en subtil, du terreux en aérien» (195), subtilització que, segons ell mateix, no seria aliena al procés alquímic, car el compara amb el que es dona en la sang i la llet que alimenten el fetus o el mamelló (195-196); hi hagué, doncs, una certa comunitat d'idees entre la pràctica mèdica d'Arnau i l'alquímia dels apòcrifs que li foren atribuïts (196-197); un altre camí de relació entre aquests dos extrems seria l'art de la destil·lació, present en l'*Antidotarius* d'Arnau, per a l'elaboració d'electuaris i d'ungüents, que sempre han d'ésser sotmesos a la prova de l'experiència, car Arnau no creia en l'existència d'un remei eficaç contra qualsevol malaltia (199-200). Recordada la presència de l',aurum potabile' en els tractats alquímics contemporanis i en el *De conservanda iuventute et retardanda senectute* d'Arnau (201-203), Calvet resumeix el seu estudi en sis punts: si, d'una banda, Arnau no atribueix a l'alquímia la capacitat de regenerar el cos humà, de l'altra, les seves teories mèdiques presenten analogies amb la tesi de la centralitat del mercuri sol, empra la destil·lació, no creu en un remei vàlid per a tota malaltia, però el seu nom ha protegit l'extensió de les teories sobre l'elixir i hom li ha atribuït ensenyaments sobre el mercuri tot sol i una medicina que acosti el

cos humà mortal al gloriós (204-205). Les pàgines finals recorden temes alquímics diversos (tríaga, hùmid radical, relació amb nuclis d',espirituals': 205-209) i acaba amb una nota que informa de traduccions catalanes d'un text alquímic no intítulat i del *Liber lucis* (209, nota 5).— J. P. E. [13985]

Joseph ZIEGLER, *Steinschneider (1816-1907) revised: on the Translation of Medical Writings from Latin to Hebrew*, dins «Medieval Encounters», 3 (1997), 94-102.

L'autor pledeja la necessitat d'emprendre un estudi sistemàtic de les traduccions de tractats mèdics del llatí a l'hebreu, perquè la gran compilació de Moritz Steinschneider ja resultaria envellida; es concentra, doncs, en l'estudi de la traducció a l'hebreu de dues obres d'Arnau de Vilanova, amb particular atenció als canvis en llurs continguts específicament cristians (95). La de les *Medicationis parabolae*, traduïdes per Abraham ben Meshullam Abigdor, d'Arles, permet de conèixer les dificultats del traductor hebreu davant el mot 'revelatio', per la seva possible càrrega teològica (96), i sobretot davant la referència a Crist, com a 'parabolanus' (97). Tres són les traduccions hebrees conegudes del *Regiment de sanitat* per a Jaume II, en les quals, ultra nombre de mots catalans, hi ha alteració de conceptes cristians, com són els preceptes de dejuni i abstinència o el temps de Quaresma (99), o quan Arnau aconsella en relació a la carn de porc (100). La *Disputa de Mallorca del 1286* aclaria que en cas de necessitat, hom es podia eximir de prescripcions relatives a l'alimentació, cas de la carn de porc (100-101).— J. P. E. [13986]

Maria Sofia CORRADINI BOZZI, *Ricettari medico-farmacaceutici medievali nella Francia meridionale. I* (Accademia Toscana di scienze e lettere La Colombaria. Studi CLIX), Florència, Leo O. Olschki 1997.

Un dels receptaris és l'herbari *De viribus herbarum* d'Ot de Meudon (*Macer floridus*), en redacció que hauria aprofitat una epítome llatina escrita per Arnau de Vilanova, al qual també fou atribuïda una reelaboració del *Tbesaurus pauperum* d'un Petrus Hispanus no identificable amb Joan XXI.— J. P. E. [13987]

Monica GREEN, *A Handlist of Latin and Vernacular Manuscripts of the so-called Trotula Texts*, dins «Scriptorium», LI (1997), 80-104.

L'article s'acaba amb un apèndix intítulat *Erroneous Citations and Attribution of Medieval Manuscripts*, on trobem un paràgraf dedicat al volum de Madrid, BN, ms. 3356, ff. 1-32, que no seria traducció catalana de la *Trotula*, ans d'un *De ornatu*, atribuït a Arnau de Vilanova; ha estat tema per a la tesi doctoral de Montserrat Cabré i Pairet a la Universitat de Barcelona (103).— J. P. E. [13988]

Enrico MAZZARESE FARDELLA, *Aspetti della legislazione di Federico III d'Aragona re di Sicilia*, dins *Federico III*, 47-58.

En parlar de les *Ordinationes generales* del 1309, l'autor s'estalvia qualsevol paraula sobre el possible influx d'Arnau de Vilanova (48). Trobem més enllà la notícia que l'acusat de 'crimen lese maiestatis' també es podia defensar «secundum Usagium Barcellona» (51-52).— J. P. E. [13989]

Giacomo TODESCHINI, *Gli Spirituali e il regno di Sicilia agli inizi del Trecento*, dins *Federico III*, 185-203.

L'autor, que només coneix publicacions sobre el tema no gaire posteriors al 1990, els retreu [també a algun text d'Arnau de Vilanova aleshores conegut] de propugnar una interpretació «tutta immediata, tutta politico-libellistica da molta storiografia desiderosa di rintracciarvi una limpidezza di schieramenti» (188), i en particular a Ernst Benz, a B. Töpfer i a Clifford R. Backman, que «nelle ipotesi riformatrici del 'laico' Arnaldo affiorerebbe un interesse per l'ordine sociale-politico, assente, invece, nella attività evangelizzatrice degli spirituali» (188-189); a les quals interpretacions contraposa de veure en els textos d'aquell moment «un vocabolario complessivo del potere in fase di mutazione», «una nuova dinamica del rapporto fra autorità e proprietà» (188).— J. P. E. [13990]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Progetti di edizioni catalane di Arnau de Vilanova, Joan de Rocatalhada e Francesc Eiximenis*, dins *Editori di Quaracchi 100 anni dopo. Bilancio e prospettive*. Atti del Colloquio Internazionale. Roma 29-30 Maggio 1995 a cura di Alvaro CACCIOTTI e Barbara FAES DE MOTTONI (Medioevo, 3), Roma, Edizioni Antonianum 1997, 367-372.

Informació de les edicions recents d'obres catalanes o llatines dels dits tres autors, amb indicació de les característiques de cada una, i particular atenció a les traduccions italianes.— J. P. E. [13991]

Martín AURELL, *Messianisme royal de la Couronne d'Aragon (14e-15e siècles)*, dins «Annales. Histoire, Sciences Sociales», (Janvier-Février 1997), 119-155.

És d'actualitat la història política i dins ella la relació amb les expectatives escatològiques manifestades en profecies. Una cinquantena de les conservades fan referència als reis de la corona catalanoaragonesa, a la qual correspon un interès per part dels reis (121), en particular per part de Pere el Cerimoniós i Joan I (122-123), explicable ni que només fos perquè els pronòstics enfortien llur posició davant l'autoritat eclesiàstica; de fet, augmentà el dels Trastámara (124). Aquella relació era paral·lela de l'atracció entre casa reial i franciscanisme (127-129: Arnau de Vilanova; 129-130: Sança de Mallorca, reina de Sicília [Nàpols]), i tot i que la línia de joaquimites fins a Joan de Rocatalhada tenia una tirada incontrolable a satanitzar la casa de Barcelona per la seva fusió amb la dels Hohenstaufen en el casament de Pere el Gran amb Constança de Sicília (131-134 [cf. ATCA, XVII (1998), 18-23]), els propagandistes a llur servei instrumentalitzaren a favor dels nostres reis el material profètic esgrimit pels contraris (134-135): el drac, la rata-pinyada, símbols apropiats pels monarques del Casal de Barcelona des de Pere el Cerimoniós a Ferran el Catòlic (135-142); també l'àliga imperial (142-144); partidaris i contraris se servien de la interpretació críptica dels noms sobirans, com la del valor numèric de les lletres de LVDOVICUS = 666, el nombre de la bèstia segons l'*Apocalipsi* (144-146); Frederic de Trinàcria concentrà les esperances dels qui el consideraven instrument de Déu per a la humiliació d'una Església romana curulla de poder i de riqueses; i el Cerimoniós es deixà convèncer que ell n'era l'hereu (147-150 [cf. ATCA, XVII (1998), 18-22]); aquesta missió comportava una línia política de sentit contrari a la de les cases de França i d'Anjou (150-152), i tota mena d'incitacions a esdevenir el 'vespertilio' que es cruspiria fins a la Terra Santa el mosquits islàmics (152-154).— J. P. E. [13992]

Jill R. WEBSTER, *Conversion and Co-existence: The Franciscan Mission in the Crown of Aragon*, dins «Misc. Burns, 2», 163-177.

Aplec d'episodis coneguts en general per ACA, *Canç., reg.*, per Tarragona, Arxiu del Patrimoni de la Mitra: *Cartoral de Benet de Rocaberti* (165), i pels arxius Municipals de Manresa i de Puigcerdà (170): el comú denominador és el d'ésser-hi d'alguna manera implicats franciscans ja sigui al Nord d'Àfrica, ja sigui ací en situacions tan diverses com la col·laboració amb la inquisició o en la ja coneguda de l'esclau sard a Framenors de Vic [cf. ATCA, XVII (1999), 760-761, núm. 12881].—J. P. E. [13993]

Nuno PIZARRO DIAS, *Dinis e Isabel, uma difícil relação conjugal e política*, dins «Revista Portuguesa de Historia», XXXI/2 (1996), 129-165.

A base de fonts portugueses i catalanes, aquestes publicades per Maria Mercè Costa i Parets, l'autor afirma que la reina i futura santa Isabel, filla de Pere el Gran i germana de Jaume II de Catalunya-Aragó, casada amb Dinís de Portugal el 1281 (135), influí en la política més que les seves predecessores reines de Portugal (136; 145); recordada la documentació sobre influx de Jaume II a Portugal (139, nota 24), l'autor exposa la versió portuguesa de la intervenció de Dionís i Isabel en el contenciós catalano-castellà entorn el regne de Múrcia mitjançant la *Sentència Arbitral de Torrellas*, intervenció que alguns portuguesos acusaren de parcial a favor de Jaume II (152-157); per al temps posterior, la intervenció d'Isabel hauria estat minsa en política interna (157-158), però considerable en la península i molt important en la tensió entre l'espòs, Dinís, i el fill, Alfonso (160-164). L'autor propugna una lectura de les fonts que prescindeixi de l'hagiografia (146, nota 40).—J. P. E. [13994]

Josep HERNANDO I DELGADO, *L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents de protocols notariais*. Segona part: *Instruments notariais de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 131-298.

[La primera part, amb la documentació sobre el tema proporcionada per l'Arxiu Històric de Protocols Notariais es publicà en aquest anuari, ATCA, XII (1993), 141-271 i fou resumit en el volum XIV (1995), 579, núm. 10371]. Amb aquesta segona part s'acaba la publicació d'aquells documents, cosa que es reflecteix en les presents pàgines, que ofereixen llista única per a tot el segle, essent només indicada la referència dels ja publicats en el volum XII. El conjunt és constituït per més de dos-cents vint-i-cinc documents, el resum dels quals es troba en les primeres pàgines (131-141); responent a situacions que foren formalitzades davant notari és normal que reflecteixin sobretot les condicions econòmiques o equivalents (allotjament, manutenció, altres despeses), contrapartida del servei d'ensenyar de lletra; també és explicable que el contracte fos molt diferent en tractar-se d'escola pública o d'ensenyament impartit dins el clos familiar (132-134); també és explicable que la informació d'aquestes actes sigui més abundant en tractar-se de les diverses fonts de financiació de l'ensenyament, on no manquen les deixes testamentàries (137-138); és particularment interessant la pàgina dedicada a agrupar els llibres que consten emprats en aquell ensenyament (138-139). Els documents ocupen les pàgines 142-280. L'edició és completada amb taula toponomàstica única (281-298).—J. P. E. [13995]

José Antonio GÓMEZ SANJUÁN, *Vindicación de Francisc de Vinatea*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 507-517.

Resposta a un article de «Las Provincias» de València, que insistia a atribuir a Vinatea un ,assassinat' i ,uxoricidi' pel fet d'haver matat esposa i mosso trobats en el llit conjugal ,in flagranti';

recorda que codis veïns, com les *Partidas* estableixen que «...puédelo matar sin pena... pero non deve matar a la muger...» (508); recorda el clima de violència a Morella conegut per la visita pastoral del mateix 1314 (513), i reporta la legislació al respecte tant dels *Costums de Tortosa* com dels *Furs de València* (514-516); no s'hi hauria atès, sobretot en el detall de prendre's la justícia per la seva mà, però seria atemperat per la ira del moment, 'in flagranti' (516-517).— J. P. E. [13996]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Una altra volta, manvés' a la ,questa' de Rexach i a l'obra d'Andreu Febrer*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 357-368.

Reprenten un estudi anterior sobre l'etimologia i el sentit del mot ,manvés', a causa d'unes opinions divergents de Joan Coromines i Vignaux, que debel·la, Colón reafirma la derivació de ,manvés' de ,manu versá', i no les proposades per Coromines i Vignaux. A més, adueix un text de la visita pastoral de Tortosa del 1314 per confirmar que la locució ,a manvés' significa ,al comptat'.— J. de P. [13997]

Paloma PÉREZ-ILZARBE, *Antonio Andrés: Utrum signum possit poni ex parte praedicati*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 37 (1995), 33-44.

Presentació tant de l'autor com del problema (el de si una delimitació del sentit d'allò que el predicat afirma del subjecte pot ésser formulada afectant directament el predicat, atès que és admès que pot afectar directament el subjecte). Antoni Andreu tracta el tema en un dels dos comentaris al *Peribermeneias* d'Aristòtil; l'autora resumeix en les pàgines de presentació l'explicació d'Andreu a tot el tema (35-41) i transcriu el text d'aquella ,quaestio IX' (42-44); [no he sabut veure indicació de la font, inèdita o impresa, d'on és transcrit el text esmentat].— J. P. E. [13998]

Josep Maria MACIAS, Joan MENCHON, Andreu MUÑOZ, *Una nova lauda sepulcral del segle XIV*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 17 (1995 [1997]), 229-233.

Unes obres en els carrers de Les Coques, de l' Arc de Sant Llorenç i de Sant Pau (Tarragona) donaren com a resta material més important la làpida sepulcral del canonge tarragoní Arnau de Llobets, mort el 1325, ací fotogràficament reproduïda (233) i transcrita (231). La mort del personatge és documentada en el *Necrologi de la Seu de Tarragona*, ja publicat (230).— J. P. E. [13999]

Gabriel ROURA [I GÜIBAS], *El missal de Sant Iscle d'Empordà —Girona, Arx. Cap., MS. 127—*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 341-358.

Algunes notícies relatives a l'origen d'aquell volum, copiat el 1332 per Bernat d'Ollers, escrivà i ciutadà de Girona (mostra d'un fragment de pàgina: 349), precedeixen la llista dels textos que hi són copiats, alguns dels quals són ací transcrits, com és ara *In die sancti Petri apostoli, prosa* (347), la dels sants Asciscle i Victòria (350) o la de sant Andreu (351); també les oracions d'algunes festes (342-354). Segueix la taula dels oficis (354-355) i reproducció fotogràfica (356) i transcripció (357-358) d'una còpia tardana del *Cant de la Sibila*.— J. P. E. [14000]

Anna MOLINA I CASTELLÀ, *Els objectes d'argent de la taula de Pere III el Cerimoniós (1336-1387)*, dins *Sistemes alimentaris*, 655-666.

Les *Ordinacions de casa i cort*, del mateix Pere III estableix certes qualitats dels atuells de la casa reial i determinaven els oficials encarregats de mantenir-los o d'usar-los; i ACA, *Reial Patrimoni*, dóna detalls, ací agrupats, d'anaps (659), tasses, gobell, pitxers (600), bací, tarraça, barral (661), talladors (662), platers, escudelles, gresol, olles, llossa, bromadora i colador de taronges (663).— J. P. E. [14001

Blanca GARÍ, Elisa VARELA, *¿Comercio o piratería? Mercancía y botín en el libro de cuentas de un mercader catalán del siglo XIV*, dins «Misc. Pistarino», 357-378.

El mercader era Bernat Tarascó, qui, a mitjan 1330 en viatge a Sicília, quan ja n'era pròxim fou pres per una nau genovesa. Les autores es manifesten interessades en els límits entre comerç i pirateria en la Baixa Edat Mitjana; el *Llibre del Consolat de mar* hi dedica l'epígraf *Si nau o leyn de mercaderia si encontrarà ab nau o leny de enamichs*, ací transcrit (370-372; cf. 360-363), com també ho és el quadern d'anotacions de Bernat Tarascó, conservat a Barcelona, ACB, *Extravagants* (370-372; 363-368), la majoria de les quals són assentaments de 'deu' i 'dec'.— J. P. E. [14002

Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *El ressò de Rieux a les catedrals catalanes*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 257-277.

Les característiques esculturals («de mida major que el natural»), introduïdes entorn el 1334 en la capella funerària del bisbe de Rieux a Tolosa de Llenguadoc, també influïren en escultura catalana; d'entre les mostres, la primera, un sant Pere ara a Nova York, Metropolitan Museum, conté una inscripció catalana que l'ubicaria a la Seu d'Urgell entorn els anys de la Pesta Negra i el faria atribuïble a un escultor 'de Perpinyà', que hom ha suposat ésser indicació de procedència (359-361); per a les altres obres, sobretot imatges de la Mare de Déu, són indicades referències documentals ja publicades.— J. P. E. [14003

Elena LOURIE, *Conspiracy and Cover-up: the Order of Montesa on Trial (1352)*, dins «Misc. Burns, 2», 253-317.

El 1352, Pere el Cerimoniós i el mestre de Montesa, Pere de Tous, acordaren secretament d'integrar Montesa en l'Hospital, i tal com ja havia fet Climent VI, Innocenci VI encarregava una investigació als bisbes de Barcelona i de Tarassona (257). La *Inquisitio facta ex commissione speciali super statu ordinis de Montesia* durant l'any 1352, ara a l'ACA, *Canc., Processos*, 521/5 girava entorn sis articles; el resultat de les declaracions donà l'existència de lluites internes entre Pere de Tous i Dalmau de Cruïlles (262-267), mala administració pecuniària a favor del clan Tous (267-270), opressió personal i econòmica de vassalls (271-273); però el punt central a escatir era la capacitat de Montesa a defensar la frontera meridional del Regne de València d'atacs sarraïns i si havia complert tal obligació. I ací comencen les foscores entorn la intenció real del rei: volia només col·laboració marina davant possible atac provinent del Marroc o d'altres bandes i, doncs, no sols sarraf; o volia, potser, assegurar la col·laboració econòmica en forma d' 'almoïna', que la situació interna de l'orde dificultava (275-280); o qui sap si repetir en la supressió de Montesa la situació d'uns béns en mans reials durant uns quants anys, com en la supressió del Temple (280-285); o tenir a les mans la justificació per a destituir Pere de Tous (292-293). El fet és que rei i Tous arribarien a darreries d'aquell any a un acord secret, que enfortia el clan Tous (294-300). I així, tot tornava a la normalitat anterior, tal com demostren les *Definicions de la visita oficial a Montesa* (303-304) o les decisions del mateix capítol

de Montesa del 1355 (305-307). El començament de la guerra amb Castella el 1356 posà punt final a l'afer (312). Hi ha quadres d'habitants en els pobles de l'orde durant el segle XIV (315-318).— J. P. E. [14004]

Lluís TUDELA VILLALONGA, *Procés d'abastament alimentari de les armades navals durant la tercera lluita entre la república de Gènova i la Corona d'Aragó (1351-1355)*, dins *Sistemes alimentaris*, 477-491.

Recordats els condicionaments que la situació de guerra imposava als intercanvis comercials marítims (prohibició d'exportar certs productes, de tracte amb l'enemic, impossibilitat o gran perill de certes rutes), a base d'ACA, *Canc., reg.*, l'autor recorda que la delimitació de l'àmbit marítim dins el qual es podien moure les naus fou condició imposada oficialment durant el conflicte, cosa que afectà de múltiples formes el comerç per mar (dedicació a la pirateria de qui no es podia moure legalment, especialització en determinats productes: 478-481), i obligà a concentrar esforços entorn les condicions de seguretat en el transport de material per a l'exèrcit o l'estol, en la determinació de rutes més segures (482-483) i a dedicar-se sobretot al comerç pacífic vora les pròpies costes (484-485).— J. P. E. [14005]

Josep IZQUIERDO, *Sobre el context manuscrit del poema 'Barons scoltats un patit' sobre l'Anticrist; una reinterpretació d'alguns textos atribuïts al fals sant Pere Pasqual*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 345-354.

L'autor proposa que l'origen del ms. 451 de Barcelona, BC, és una comunitat de beguins de cap al 1354; atès l'interès dels beguins per l'obra arnaldiana, s'hi explicaria molt bé la presència d'un poema sobre l'Anticrist i els quinze senyals del judici, que té en curs d'edició.— J. de P. [14006]

Anne-Marie HAYEZ, *Les livrées avignonaises de la période pontificale*, dins «Mémoires de l'Académie de Vaucluse, 8e série», II (1993), 15-56 (suite); i III (1994 [1995]), 33-89 (fin).

Una de les mansions cardenalícies avinyoneses del segle XIV fou la de Pero de Luna, futur Benet XIII, documentada entre el 1375 i el 1383, coneguda per documentació avinyonesa: Archives departementales de Vaucluse, Série 8G, i H Sainte Catherine) (38); altra és la del malloquí Nicolau Rossell (1356-1362), diversament documentada tant a l'ASV, *Collectoriae*, com a Avinyó, Archives de la Vaucluse, en volums diversos de la sèrie 9 G (58-59); també hi ha una notícia sobre la del cardenal Jaume d'Aragó (1387-1396), procedent dels *Instr. misc.*, de l'ASV (70). [Resta el dubte de si entre les moltes persones esmentades en els fragments o en els resums de les notes hi ha algun català].— J. P. E. [14007-14008]

James B. BRODMAN, *Ransomers or Royal Agents: The Mercedarians and the Aragonese Crown in the Fourteenth Century*, dins «Misc. Burns, 2», 239-251.

Pàgines basades en ACA, *Monacals*, i *Canc., reg.* El 26 IX 1366, el mestre general de l'Orde de la Mercè reconeixia a Pere el Cerimoniós el privilegi d'encarregar afers a mercedaris, prescindint dels superiors de l'Orde. La raó podria raure en la relació entre la Casa Reial i la dita orde des de Jaume II de Catalunya-Aragó a Pere el Cerimoniós. Explícitament, aquest ha-

via fet valdre que l'Orde fou fundat per un antecessor seu, extrem repetit en diversos documents reials (239-240), no pas en els autèntics de Jaume I (240). Jaume II signà un centenar de diplomes per a la Mercè: hi afirma la vinculació de l'Orde a la Casa Reial i des del 1308 la intervenció de Jaume I en els orígens de la Mercè en qualitat de fundador (242). Però des del 1314 foren els papes qui pretengueren i exerciren autoritat suprema damunt l'orde, fins que Pere el Cerimoniós reclamà els drets de la dinastia (242-243), potser com a defensa contra l'intent de fusionar mercedaris i trinitaris (243-244). L'objectiu del Cerimoniós hauria estat fiscal i polític (245): controlant els nomenaments controlava les finances (247-248) i tenia llibertat per a enviar-los a missatgeries o missions de servei a la política reial, un a un o com a orde, car era un mitjà d'expansió per la Mediterrània (250).— J. P. E. [14009

VITO T. GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los capítulos provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón, pertenecientes a los años 1368, 1369 y 1370*, dins «Escritos del Vedat», XXVII (1997), 251-286.

La nota preliminar fa memòria d'Adolfo Robles Sierra (251 [record al qual s'associa el signant d'aquestes línies]). Els textos comencen amb una lletra del Mestre General Dominica d'aleshores (253-254). La primera secció reproduïx les actes del capítol provincial de Tarragona 1368; hi trobem indicacions com és ara: «in sermonibus ad populum allegationes non fiant Legistarum» (255-256); en els convents de Barcelona i Lleida sigui explicada en les classes de teologia la *Lletra als Romans*; en els altres, les *Lletres de Sant Pere* (257); i referències a dominicans coneguts: Pere March, sotslector a Barcelona (259); Vicent Ferrer, alumne de lògica a Barcelona; Joan de Montsó, lector de Balaguer (260); Pere d'Arenys, estudiant de lògica a Lleida (261); trobem un mallorquí, Bernat Mates al convent de València (261). Segueixen les actes del capítol provincial de Barcelona 1369: hom legisla sobre les lliçons en els convents (267-268) i determina que els llibres dels frares difunts passin a la llibreria comuna de cada convent (268); «neophiti ad Ordinem minime recipiantur» (269) [era reacció al cas de Ramon de Tàrraga?]. Segueixen les dades sobre dominicans coneguts: Antoni Ginebreda (271), Pere d'Arenys i Vicent Ferrer (272), Joan de Montsó i Pere March (273); i Pere Fino segueix en l'encàrrec de lector de la Seu de Tortosa (274 i 284); havien mort Guillem Anglès [autor d'una explicació de la missa en català] i el cardenal Nicolau Rossell (276); el capítol encarregava els frares d'encomanar a Déu els afers de l'inquisidor Eimeric (276). Les actes del capítol celebrat a València el 1370 són escasses de dades: Joan de Montsó era lector a Castelló d'Empúries (278) i Pere d'Arenys estudiava naturales a València (283).— J. P. E. [14010

VICENT M. ROSSELLÓ I VERGER, *Els italianismes de les cartes portolans mallorquines*, dins «Misc. Veny II», 39-62.

Amb referència sobretot a l'atles de Cresques Abraham i al Mapamundi Estense de Mòdena, l'autor estudia la presència d'italianismes (atribuïbles a autors mallorquins, mallorquins d'ascendència, de consanguinitat o de taller). Es fixa en el nom genèric 'cavo/cavu' en el santoral de la toponímia marina, els ikotopònims, els noms dels vents i en d'altres fenòmens de contaminació d'italianismes', i conclou que els cartògrafs mallorquins foren sobretot adaptadors i assimiladors i, en aquest sentit, es mogueren vers «una mena de convergència o uniformitat mediterrània» (57), en la qual pesava la 'lingua franca', potser ja forjada el segle XIII o el XIV. D'altra banda, a part de les fonts, també cal tenir en compte els comitents dels treballs cartogràfics per a valorar la preponderància de les diverses capes lingüístiques que hi concorrien. En apèndix, l'autor inventaria cinquanta-tres atles i cartes portolans, manuscrits i impresos, dels segles XIII al XVII.— J. de P. [14011

Daniel CID MORAGAS, *La restauració del desaparegut Palau Reial Menor de Barcelona, a través del Llibre d'obra. El cas de la Sala Major (1376-1378)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 397-425.

Antiga casa de Templers, patrimoni reial des del 1368, destinada a residència de la reina Elionor de Trinàcria, ja difunta ella començaren les obres d'acondicionament, documentades en tres *Llibres d'obra* d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional* (399-400 [les *Ordinacions de casa i cort* no proporcionarien cap element informatiu?]); l'autor, que té en compte els estudis anteriors i les fonts gràfiques preses abans de la seva destrucció, basat sobretot en l'*Obreria de la reina Elionor* (ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, abans A-540), es fixa en les obres de construcció de la Sala Major del Palau Menor, en refa el ritme de realització entre el 1376 i el 1378 (401-405); consta que l'enteixinat tenia els escuts d'armes de les successives reines mullers del Cerimoniós (405-406: [no es podrien conèixer d'altres temes?]). Les pàgines següents resumeixen les dades entorn a mestres d'obra i pintors, paletes i fusters, manobres, bastaixos, traginers i llurs sous (406-411) i sobre materials per a la construcció i llurs preus (414-418); les denominacions dels materials de fusta són aplegades en les pàgines finals (421-422), completades amb cinc quadres de vistes diverses d'aquell palau pintats el 1856 per Domènec Sert, conservats en el Museu d'Història de la Ciutat (423-425).— J. P. E. [14012

Eloi CASTELLÓ, *De l'amor i la pesta al segle XIV. De Jaume d'Agramunt al Speculum al foderi*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 230-238.

Pàgines informatives del 'modus vivendi' de la gent a través de dos llibres relacionats amb la comarca de la Plana d'Urgell: el *Regiment de preservació de pestilència* de Jaume d'Agramunt, salvat en l'AP de Verdú (reproducció de llargs extrems entorn la Pesta negra: 220 i 232-234); i el manuscrit mèdic procedent del Castell de Guimerà, ara a Madrid, BN, d'on són transcrits fragments de la *Tròtula* i del *Speculum al foderi* (237-238). Enmig de les pàgines dedicades als dos llibres, fragments del *Decamerone* i d'Eiximenis contraposen dues sensibilitats en relació a la sensibilitat femenina (235-236).— J. P. E. [14013

Manuel J. PELÁEZ, *La sociabilité dans la pensée politique de l'évêque d'Elne Francesc Eiximenis*, dins «Provence historique», XLVII (1997), 259-271.

[Encara que el títol sigui en francès, el text d'aquestes pàgines és en castellà]. Per a Eiximenis, «multitud, sociedad, congregación humana configuran una misma realidad, una agrupación de hombres» (261), essent, però, diverses les relacions que s'estableixen entre ells, d'acord amb les diverses formes de societat (la natural i la legal, per exemple: 26), sempre amb un sentit de paral·lelisme amb la ciutat celestial. La col·ligació política, segons el *Dotzè*, consta de vuit factors: religiositat, ordinació d'estaments, justícia de vida, defensa de la comunitat, disposició de costums, temperança de fortunes i varietat de capacitats, de propietat i de treball (263); la coherència ha d'acostar-se a un 'corpus mysticum' (265-266); els termes que l'expressen són els de governació, ciutat, jurisdicció, però hi manca el d'estat (267); no, en canvi, un esquema concret de ciutat ideal (267-268) o l'aplicació a la sociabilitat de la vida religiosa (269-270).— J. P. E. [14014

Manuel J. PELÁEZ, María E. GÓMEZ ROJO, *El pacifismo y la tolerancia en el pensamiento social y político de Francesc Eiximenis*, dins *Toleranz und Intoleranz im Mittelalter*. VII Jahrestagung

der Reineke-Gesellschaft (Toledo, 14.05 - 20.05.1977) (WODAN. Greifswalder Beiträge zum Mittelalter, 74), Greifswald, Reineke Verlag 1997, 73-81.

Segons Francesc Eiximenis (74), la guerra només es pot justificar com a mitjà indispensable per a obtenir la pau, establir la justícia i col·laborar en la supervivència del bé públic (aquests conceptes són ulteriorment explicitats: 76; amb aplicació a la legítima defensa contra l'invasor: 77); i només pot ésser declarada per qui és sobirà en el seu ordre, doctrina particularment aplicable a la defensa del territori i a la de la fe cristiana (en aquest punt integra les prescripcions canòniques entorn la privilegiada 'causa fidei': 77 i 78); la idea del pactisme el porta a veure el sobirà més en la comunitat política que en el príncep (75); dones i clergues han d'ésser mantinguts al marge de la guerra, tant activa com passiva (78-80); quant a jueus i moros, les pàgines d'Eiximenis acomunen els principis ètics de respecte a la dignitat d'home i els canònics de tolerància amb les tensions i les fòbies d'una convivència difícil (80-81).— J. P. E. [14015

Manuel PELÁEZ [ALBENDEA], J. L. HAGUE ROMA, Josep M. PERAL DE ANDRINAL I DE SOCIAS, *La femme veuve dans l'oeuvre de l'évêque d'Elne, Francesc Eiximenis*, dins «Actes du Congrès de la Fédération Historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon. Narbonne 15-16 octobre 1994», Montpellier 1995, 117-128.

Manuel PELÁEZ [ALBENDEA], *Banquets et festins dans la pensée sociale de Francesc Eiximenis*, dins *Banquets et manières de table au moyen âge*, Aix en Provence, Centre Universitaire d'Études et de Recherches Médiévales 1996, 125-139.

Ambdós estudis només em són coneguts per referència.— J. P. E. [14016-14017

David J. VIERA, *Francesc Eiximenis's dissension with the Royal House of Aragon*, dins «Journal of Medieval History», 22 (1996), 249-261.

Després que Pere el Cerimoniós hagué impulsat la redacció d'*El Crestià* i que la documentació d'ACA deixa endevinar relacions ben satisfactòries entre la casa reial i Eiximenis, extrem que no confirmarien els seus llibres, ja en els darrers anys del mateix Pere el Cerimoniós i sobretot durant el regnat de Joan I de Catalunya-Aragó el polígraf es queixa del fet que les decisions polítiques passessin de les institucions responsables als cortesans ben vistos, jueus inclosos, car ell era partidari de la representació legal, sobretot de les ciutats, en les corts d'acord amb els principis del pactisme, i de seguir una política econòmica d'acord amb elles. Fou particularment viva la contraposició a les modes franceses introduïdes per Violant de Bar, a través de les quals considerava que la sèrieta ètica dels costums del país resultaria mermada. La topada amb Joan I fou explícita entorn la previsió de la monarquia universal a favor de la Casa de França (257 [però potser caldria remarcar que Eiximenis s'hi limitava a resumir el *Liber futurorum eventuum* de Joan de Rocatalhada]). A Martí l'Humà li aconsellava de no ésser tan inclinat a estar-se en monestirs i convents. Ell preferia la línia de Jaume I, de Pere el Gran i de Jaume II.— J. P. E. [14018

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La fiscalitat eclesiàstica en els bisbats catalans (1384-1392). Tipologies impositives i diferències territorials*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 281-300.

Recompte de les quantitats en lliures, sous i diners, recaptades pels col·lectors pontificis [en un moment, fins al 1387, d'indiferència' de Pere el Cerimoniós, en què la Cambra Apostòlica tenia la competència de la creada pel rei en declarar-se indiferent entre els dos papes, de-

tall no tingut en compte en aquestes pàgines] en els bisbats peninsulars de la Corona catalanoaragonesa, conegudes per l'ASV, *Collectoriae. Fondo Camerale*, reg. 122, *Rationes Collectoriarum Hispaniae*, trobem en aquestes pàgines les quantitats absolutes rebudes de cada un dels bisbats (284) i les que corresponen a cada un dels conceptes següents: 'Servitia communia', 'annata', procuracions, 'ius spoliu', 'fructus medii temporis' de benefets vacants, censos i dècima (285-293). Hi ha en apèndix els noms de col·lector i sotscol·lectors dels set bisbats del Principat de Catalunya (294-295) i nou gràfiques amb la percentual de cada concepte en cada un dels bisbats i en llur globalitat (296-300).— J. P. E. [14019

Xavier SERRA ESTELLÉS, *Notes per a una història del Cisma d'Occident: la qüestió beneficional*, dins «Actes Ferrer», 173-195.

Les primeres pàgines exposen els camins, massa fàcils per a tota mena d'abusos, que seguien les peticions de gràcies o prebendes en cort papal abans d'ésser concedides, també els anys del Cisma d'Occident (173-180), sense que la indiferència de Pere el Cerimoniós estronqués la riuada de peticions (180-184); l'autor ha individuat més de set-cents «documents concernents a València... als Registres de súplics i de Lletres de l'Arxiu Secret Vaticà per als vuit anys i uns mesos que va durar la indiferència del rei Pere» (185). A base de les dites sèries vaticanes i d'ACA, *Canc.*, reg., es fixa primer en els casos de Jaume d'Aragó, 'cardinalis Valentinus' [cf. ATCA, XIV (1995), 484, núm. 10054], d'Hug de Llupià i Bages [cf. *ibid.* núm. 10053], d'Ènec de Vallterra i de concessions de beneficis menors (190-195).— J. P. E. [14020

Marta CRISPÍ I CANTON, *La difusió de les 'Veròniques' de la Mare de Déu a les catedrals de la Corona d'Aragó a finals de l'Edat Mitjana*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 83-103.

Referències a fons inèdits, per exemple, de l'Arxiu Episcopal de Vic, *Inventari de la catedral de Vic, 1414*, o a escriptors com Francesc Eiximenis i Vicent Ferrer, demostren la presència de 'veròniques' entre objectes de culte i la interpretació que els donaven els nostres teòlegs, convençuts que reproduïa la primitiva imatge de Maria pintada per sant Lluc. De fet, trobem en aquestes pàgines, destinades a «una revisió de la iconografia de les veròniques de Maria... dins els límits cronològics del regnat de Martí l'Humà» (86) indicació dels inventaris dels segles XV i XVI que documenten la dita imatge i transcripció de les inscripcions que presenta; la del rei Martí, per concessió d'ell mateix, formava part de la processó de la Puríssima a Barcelona; aquest detall porta l'autora a plantejar-se el tema de la relació entre Verònica, defensa de la Puríssima i lul·lisme contemporani a Barcelona (102-103 i nota 78).— J. P. E. [14021

Marta CRISPÍ I CANTON, *La Verònica de Madona Santa Maria i la processó de la Puríssima organitzada per Martí l'Humà*, dins «Locus Amoenus», 2 (1996).

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[14022

Carles VELA I AULESA, *La col·lació, un àpat medieval poc conegut*, dins *Sistemes alimentaris*, 669-686.

Àpat complementari o circumstancial, però no necessàriament lleuger i d'origen monacal, 'col·lació' és també mot que durant la Baixa Edat Mitjana recobreix dues realitats: la

d'un complement per als dies de dejuni, normalment constituït per confits i vi, i la de recepció més o menys solemne oferta normalment per institucions a personatges i ben documentada en el segle XV; l'autor es basa per a la caracterització d'ambdues formes, tant en textos literaris (sant Vicenç Ferrer, Joanot Martorell, Jaume Roig), com en el llibre de comptes de l'especier Francesc Canes, de Barcelona, ACB, *Extravagants*, o en les *Rúbriques de Bruniquer*.— J. P. E. [14023]

Jordi GÜNZBERG I MOLL, *Tractat de les viandes e dels beures (Ms 1474, B. N. M.)*, dins *Sistemes alimentaris*, 699-706.

Conegut el volum per les informacions que en donaren Jaume Massó i Torrents i J. Domínguez Bordona, l'autor es fixa en el text dels seus folis 89-104, que informa dels més variats productes alimenticis sota quatre aspectes: característiques, propietats, preparació i utilització recomanable; també informa dels humors que predominen en cada un, de la tècnica a emprar en la preparació dels menjars, dels perills i de les recomanacions positives; gran nombre d'indicacions textuais són transcrites en nota.— J. P. E. [14024]

Agustín CORTÉS SORIANO, *Teología controversista antijudía en el ámbito valenciano durante los siglos XIV y XV: de Bernardo Oliver a Jaime Pérez de Valencia*, dins *Cristianismo y Culturas. Problemática de inculturación del mensaje cristiano*. Actas del VIII Simposio de Teología Histórica (Series Valentina, XXXVII), València, Facultat de Teologia 1995, 285-294.

Després de la introducció, que recorda el marc de relació cristianojueva d'aquells dos segles (pressió social i disputa teològica) i en particular el del Regne de València (285-288), l'autor assenyalava els temes teològics recorrents en les discussions: el sentit de l'Antic Testament, Déu només U o Déu U i Tri i la identificació o no de Jesús de Nazaret i el Messies; en aquest darrer tema, Bernat Oliver i Jaume Peres de València s'haurien acomunat en línia augustiniana centrant-se a esbrinar la validesa o no de la Llei Antiga, que Peres, de més a més, hauria desplegat en totes direccions: legal, cerimonial, moral, judicial i àdhuc fàctica, potser per facilitar el treball pastoral entre els conversos, i després aplicaria a temes concrets: caràcter escatològic del temps present, Jesús-Messies (292-293).— J. P. E. [14025]

Joan MOLINA I FIGUERAS, *Modos y fórmulas de traducción visual de la Leyenda áurea en la pintura gótica catalana*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LXX (1997), 261-300.

D'algun pintor català de la Baixa Edat Mitjana consta que posseïa la *Llegenda àuria* (263: Bernat Martorell?); però l'influx de les seves narracions és perceptible en la representació dels Sants Cosme i Damià i en particular en l'escena de la guarició de Pal·làdia (264-269), o en figuracions d'àngels com és ara la *Història de Tobies* o el patrocini de sant Miquel (270-276). La darrera secció esbrina variacions dels models tradicionals en pintura catalana sobretot del segle XV i esmenta el paral·lelisme entre la *Passió de santa Tecla* i la representació del seu martiri en el retaule de la Seu de Tarragona (280), de les narracions de la *Llegenda àuria* en l'escena martirial de l'esmicolament d'ídols (282: escena que podia tenir intenció apològica, atesa l'existència d'adoradors del sol, confirmats pel *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric: 284). Les pàgines finals, 286-300, són destinades a setze reproduccions en blanc i negre; hi ha una caplletra del Vat. lat. 4.804, f. 223 (*Chirurgia Magna*).— J. P. E. [14026]

Antoni PERIS, *Mots fantasmes en el català medieval*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 43-56.

Partint d'un treball de Joan Bastardas sobre mots fantasmes en el llatí medieval de Catalunya, l'autor analitza la traducció d'Antoni Canals de la *Carta de sant Bernat a sa germana*, publicada per Pròsper de Bofarull (i parcialment per Marià Aguiló i Martí de Riquer), i en va resseguint els mots fantasmes, que no són res més que males lectures o transcripcions errades de l'editor, comprovades en els manuscrits ara disponibles d'aquell text i, eventualment, en l'original llatí. Algunes d'aquestes lectures deficientes han passat al DCVB i al DECLLC.— J. de P. [14027]

Curt WITTLIN, *Un sermón en latín de fray Antonio Canals, hecho en Valencia el 8 de septiembre 1392: la virgen María, un libro*, dins «Escritos del Vedat», XXVII (1997), 287-302.

Les pàgines introductòries també la vida i l'activitat literària d'Antoni Canals com a traductor, i resumeix el text ací publicat per primera vegada, únic en llatí del dit Canals, del qual no és conegut altre text en llatí (287-293); donen, sobretot, la notícia que almenys el manuscrit II de l'Església Arxiprestal de Morella, donat a conèixer per Manuel Betí, contra allò que hom havia cregut no desaparegué el 1936, ans segueix al seu lloc. Hi ha una pàgina de bibliografia de i sobre Antoni Canals (294), seguida de la transcripció del text (295-302).— J. P. E. [14028]

Marc TORRAS I SERRA, *Un conte del segle XIV*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 10 (1997), 187-193.

El conte narra que una pelegrina a Sant Jaume de Galícia fou partera en el camí i li féu de llevadora la Mare de Déu; fou copiat en un protocol notarial conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa, d'on és transcrit.— J. P. E. [14029]

Huw Aled LEWIS, *The Vision of the Knight Tungano in the Literatures of the Iberian Peninsula*, dins «Speculum», 72 (1997), 85-99.

Tres dels deu manuscrits ibèrics ací recordats contindrien altres tantes versions catalanes: Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. [Cat.], 66: *Història de Gaudal*; El Escorial, M.II.3: *Visió del monestir Clares Valls*; i Barcelona, ACA, [Sant Cugat?] 83: *Història del cavaller Tuglat*. La primera sembla la més àmplia i acurada; la segona la més detallada; la terça la més fantàsica (87-88). El cos de l'article analitza l'estructura de la narració.— J. P. E. [14030]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El volum manuscrit lul·lià de la Biblioteca Apostòlica Vaticana Ottob. lat. 396*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 393-398.

Descripció del volum en la seva materialitat (inclou quaderns escrits prèviament), indicació dels textos de Ramon Llull, de Felip Ribot i de Francesc Eiximenis que hi són copiats (el volum era el dinovè d'una 'summa' ideada pel seu desconegut compilador) i indicació de les etapes seguint les quals foren successivament copiades les diverses peces en un arc cronològic d'un segle i mig (mitjan XIV-començaments XVI).— J. P. E. [14031]

Pablo M. GARRIDO, «*Allegaciones sobre el poder civil y eclesiástico de fray Pedro (sic!) Albert, O. Carm. (s. XIV-XV)*», dins «*Carmelus*», 39 (1992), 173-191.

Recordades les publicacions sobre el ms. 1861 de la BU de Salamanca i resumida la biografia de fra Pere Albert (174-176), trobem un resum de la seva posició favorable a la jurisdicció eclesiàstica en el problema de si els delictes dels simples tonsurats han d'ésser jutjats per tribunal civil o eclesiàstic, atès que la tesi civil era que «la cort spiritual solament à a jutjar de la ley de Déu e dels manaments de Déu e de les cerimònies e de les justificacions de aquells» (177); el text de les *Allegaciones* amb anotacions de l'editor ocupa les pàgines 181-191.— J. P. E. [14032]

Lluís CIFUENTES, «*Translatar ciència en romans catalanesch*». *La difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement*, dins «*Llengua & Literatura*», 8 (1997), 7-42.

L'autor planteja com una qüestió pendent d'estudi l'ús del català en la literatura científica, i se centra en els escrits mèdics medievals, dels quals dona les referències bibliogràfiques. Situa les circumstàncies de la traducció: llengua a partir de la qual fou feta, iniciativa i tècnica de la traducció, repercussió dels textos catalans en traduccions castellanes i àdhuc hebrees posteriors. Tant les traduccions d'obres mèdiques al català com els pocs textos mèdics escrits originàriament per catalans i en català s'emmarquen en el procés d'implantació d'un model de medicina i de professional mèdic que apareix a finals del segle XIII i que, de Sicília a València, es consolida durant el segle XIV. En aquest procés hi intervingueren totes les forces polítiques i socials, i ja no diguem les universitats. A la corona catalanoaragonesa, «el paper actiu de la monarquia fou fonamental».— J. de P. [14033]

Lourdes SUÑÉ i MUÑOZ, *La llegenda de l'arbre de la creu al claustre de la catedral de Barcelona*, dins «*Lambard. Estudis d'art medieval*», IX (1996 [1997]), 231-256.

Aquestes pàgines recauen en el nostre camp per un de llurs objectius (234), el de clarificar l'explicació verbal subjacent a aquell capitell del claustre de la Seu de Barcelona que representa la continuïtat material entre l'arbre del paradís i la creu de Jesús. Indicades diverses obres d'autors europeus, entre els quals hi ha Giacomo da Varrazze i la seva *Legenda aurea*, repetidament traduïda al català (235-237), l'autor es fixa en la presència de la dita narració en Francesc Eiximenis (238) i en Jaume Roig (240); també en la titularitat de la Santa Creu per a la Seu de Barcelona (248); però sobretot en dos textos independents, ja publicats però ací reproduïts: un fragment de la *Vida popular de Jesucrist*, de París, BN, esp. 486 (251-254), i dos del *Compendi historial de la Bíblia*, publicat a Barcelona el 1873 (254-256).— J. P. E. [14034]

Jill R. WEBSTER, *Puixança i decadència. Aspectes de la societat valenciana medieval*, dins «*Afers. Fulls de recerca i pensament*», núm. 27 (1997), 347-358.

Aplec de notícies, procedents sobretot de l'ACA, *Canc., reg.*, de València, ARV, *Protocol notarial*, i AMV, *Lletres missives*; les d'una primera part, suposada la intervenció reial en cases religioses, subratllen l'empenta artística de la societat valenciana manifestada en els encàrrecs de pintura; també n'aplega de relatives a estudis d'Alzira i de València (348-353); les de la segona part fan relació a casos d'abús o de mal comportament en convents valencians diversos (353-357); l'autora qualifica aquest aplec de «visió molt breu i poc comprensiva» (357).— J. P. E. [14035]

Albert G. HAUF I VALLS, *Profetisme, cultura literària i espiritualitat a la València del segle XV: d'Eiximenis i sant Vicent Ferrer a Savonarola passant pel Tirant lo Blanc*, dins *Xàtiva, els Borja, una projecció europea*, I, Xàtiva 1995, 101-140.
Títol només conegut per referència.— J. P. E. [14036]

R. BEIER, *Una coincidència textual entre la Tuhfa d'Anselm Turmeda-Abdallah al-Tarjuman i el tractat núm. 21 dels Germans de la Puresa. Nova aportació a la qüestió de l'autenticitat de la Tuhfa*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Árabes», 9 (1992), 83-88.
Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [14037]

Antònia CARRÉ, *Fou la poma, un préssec o un gotim de raïm?*, dins «Misc. Terry», I, 65-70.
Partint del fet que la *Biblia Vulgata* no és gens precisa a l'hora d'assenyalar el fruit de l'arbre del bé i del mal, que fou l'esca del pecat original, l'autora presenta un text de Francesc Eiximenis, on el menoret proposa que el fruit fou el raïm; sant Vicent Ferrer parla de poma, figa, raïm i préssec; Jaume Roig hipotitza faceciosament entorn la figa i la picor de les fulles de figuera posteriors. El planteig segueix obert. L'autora creu que aquesta varietat podria derivar de versions bíbliques antigues: els Setanta, la *Vetus latina*, a través de correccions parisienses del segle XIII [cal, encara, recordar que tant Eiximenis com mestre Vicent tenien accés a l'original hebreu i a les interpretacions rabíniques].— J. de P. [14038]

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *La diòcesis Cesaraugustana en el Bulario del Papa Luna*, dins «Aragonia Sacra», XI (1996 [1997]), 139-184.
Els documents de l'ASV, *Reg. Aven.*, *Reg. Vat.*, i *Reg. Supplic.*, són a la base de la informació d'aquestes pàgines, moltes de les quals, algunes directament (cas de Dalmau de Mur: 145), i moltes indirectament afecten algun dels Països Catalans: perquè els datats entre 1409 i 1417 ho són, en llur immensa majoria, entre Cotlliure i València, sobretot a Barcelona, Tortosa i Peníscola; perquè en els desplaçaments de rectors o beneficiats entre unes parròquies i altres, el lloc de pertinença o de destí es trobava en la Província Eclesiàstica Tarraconense (149-170) i una d'aquestes parròquies és Vallderroures (169); en relació a Daroca és transcrita la butlla que afecta els Corporals, la qual reconeix que aquests provenen de Llutxent (160, nota 104); i perquè dona la llista dels estudiants saragossans a l'Estudi General de Lleida que el 1394 demanaren al nou papa alguna concessió (150-151). Recordem la documentació papal emanada amb motiu de la mort violenta de l'arquebisbe Garcías Fernández de Heredia, que tant afectà el clima previ al Compromís de Casp (142).— J. P. E. [14039]

Jordi CERDÀ SUBIRACHS, *Le Purgatoire au XIVe siècle, un nouveau merveilleux? La version catalane de la Vie de Saint Amador*, dins «Revue des langues romanes», CI/2 (1997), 55-80.
Les primeres pàgines resumeixen el tema general del purgatori, i els més particulars de les misses de Sant Amador, de la malfiança dels concilis de Florència i de Trento [i ja abans, de mestre Vicent Ferrer: cf. ATCA, XV (1996), 217, lín. 1304, a 223, lín. 1490], i de la resistència de la devoció popular. La *Vida de sant Amador* tingué quatre versions en prosa i una en vers, totes publicades (62 i 79/14); resumida la narració (64-65), l'autor l'analitza i hi troba tres nuclis: el naixement de l'infant, la seva troballa i posterior criança per l'ermità

Pau i la visió del purgatori (66-73); el posa en relació amb literatura catalana homònima (74) i amb el tema de la identificació de sant Amador amb el fundador del santuari de Rocamadador (75).— J. P. E. [14040]

Karl Werner GÜMPEL, *Eine spätmittelalterliche Kollekten-Sammlung aus Katalonien*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 149-162.

L'aplec d'oracions col·lectes es troba a Girona, Arxiu Capitular, ms. 91, que l'autor amb Kl. J. SACHS descriu en *Das Manuskript Girona 91 und sein Contrapunctus-Tractat*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», II (1988), 27-37 i dins «Archiv für Musikwissenschaft», XLV (1988), 187-192; ara informa del contingut textual, aplegat durant el segle XV; en transcriu les vuitanta-set col·lectes, procedents dels *Sacramentaris* de Ripoll i de Vic a través del *Collectarium sancti Petri Vici*, de Vic, Museu Episcopal, ms 99, amb indicació de les respectives fonts (152-160). Hi ha taula alfabètica dels incipits (161-162).— J. P. E. [14041]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *El mantenimiento de los recintos fortificados en la Valencia bajo-medieval. Las reparaciones del Castillo de Xàtiva (1410-1412)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 475-493.

Els anys de l'interregne anteriors a la *Sentència de Casp* foren de perills d'invasió i calgué reforçar les defenses dels regnes, entre els quals comptava el castell de Xàtiva: l'ARV, *Mestre racional*, núm. 3.016 (476, nota 5); les bandositats valencianes, també presents a Xàtiva, interferien en les obres (478-479). Ací són aplegades les notícies entorn de la mà d'obra utilitzada (480-485), dels diversos materials per a la construcció (486-489) i, com que el batlle del castell anotava cada dia en què eren ocupats els obrers, és possible de reconstruir l'organització de la feina (490-492).— J. P. E. [14042]

Frederic UDINA I MARTORELL, *Constitució relativa a la traducció de les lleis del país, així com a la seva compilació*, dins «Misc. Pistarino», 1209-1214.

Presentació, transcripció (1211-1212) i reproducció fotogràfica (1213-1214) de la Constitució que aplicava aquell Capítol de Cort del 1413, manant d'establir el text llatí dels *Usatges* i de les *Constitucions de Catalunya*, de traduir-lo 'en lengua vulgar cathalana' i de dipositar ambdós originals en l'Arxiu del Palau Reial Major, que faria fe en el futur, i una còpia en l'Arxiu de la Generalitat de Catalunya.— J. P. E. [14043]

Josep PUJOL, «*Psallite sapienter*»: *la gaia ciència en els sermons de Felip de Malla de 1413. (Estudi i edició)*, dins «Cultura Neolatina», LVI (1996), 177-250.

Definits «singulars per la defensa que contenen d'un determinat tipus de cultura laica» (179) feta per un mestre en Teologia, també «una manifestació més de l'eixamplament dels usos del sermó i de la seva adequació a circumstàncies no religioses», i encara «adequació de les tècniques homilètiques a un elogi de la poesia vulgar» (184), com si Dama Teologia acceptés de fer un passeig pel jardí de la filosofia i dels seus cultivadors pagans (cosa que col·loca aquests sermons a les antípodes dels absolutament contemporanis de mestre Vicent Ferrer) (186-187), la retòrica hi hauria estat elevada a 'Logica Philosophiae moralis' (189), transmissió

sora d'eutrapèlia (191), també en llengua vulgar d'acord amb els models occitanocatalà, francès i italià, personificats per Arnau Daniel, Jean de Meung i Dante Alighieri (193-195); són ací publicats, amb aparats crític i de notes, a base de Barcelona, BC, ms 466: *Exhortació a l'elogi poètic de la mare de Déu* (197-202); *Sermó en elogi de la gaia ciència* (202-221); el *Preàmbul que comença: Vós, senyor rei* (222-223); el *Preàmbul: Vostre christianisme* (224-230) i la *Presentació del premi de poesia bèl·lica* (230-233); segueix una certa descripció del manuscrit esmentat (234-239) i bibliografia (240-250).— J. P. E. [14044

Mercè VILADRICH, *L'estiuieg d'Alfons el Magnànim a la Cerdanya i la cacera de l'ós bru al Pirineu*, dins «Revista de Girona», núm. 185 (novembre-desembre 1997), 28-30.

L'autora recorda l'afecció d'Alfons dit el Magnànim a la caça, l'estiuieg a la Cerdanya i la caça de l'ós el setembre del 1416 a l'Alt Berguedà, amb transcripció d'alguns fragments de lletres reials de l'ACA, *Canc., reg.*— J. P. E. [14045

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibres esmentats en alguns inventaris cerverins del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 405-415.

Transcripció dels paràgrafs relatius a setanta-cinc llibres corresponents a quatre inventaris, datats entre el 1418 i el 1487, transcrits de Cervera, AHC, *Fons Dalmases*, dos pertanyents a laics i dos a clergues; la majoria han estat identificats en nota; ultra els llibres didàctics normals en aquell temps, abunden les traduccions en català de llibres de formació cristiana o d'esbarjo i en llatí els corresponents a la professió de llur amo (home de dret o d'església).— J. P. E. [14046

Rafael ALEMANY, *El context literari i intel·lectual de la Corona d'Aragó en l'època de sant Vicent Ferrer*, dins «Actes Ferrer», 47-69.

Aquestes pàgines s'enceten recordant l'impuls cultural català del temps de Pere el Cerimoniós i dels seus fills, tant en traduccions com en aportacions originals, camp en el qual destacaren els prosistes Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, Antoni Canals, Anselm Turmeda i Bernat Metge. El cos de l'article consisteix en resum i valoració de l'obra dels dits cinc autors: Eiximenis seria l'home del bon sentit en els seus plantejaments polítrico-socials per a una burgesia ciutadana (51); Vicent Ferrer hauria mantingut una posició absolutament crítica davant les propostes alternatives no estrictament ortodoxes (52); Antoni Canals triava i censurava hàbilment i per aquest camí cercava l'edificació religiosa (53); en la part personal dels seus llibres, Anselm Turmeda hauria formulada una crítica de Casp i del seu portantveus, Vicent Ferrer (56-57); i Bernat Metge hauria revestit la defensa dels seus dubtes en una prosa absolutament ciceroniana, solemne i digna (58). Hi ha bibliografia (61-69).— J. P. E. [14047

Manuel BAS CARBONELL, *Bibliografia sobre sant Vicent Ferrer*, dins «Actes Ferrer», 197-207.

Després d'unes pàgines inicials [almenys alguna d'elles no desprovista d'errors], hi ha una llista no numerada de biografies publicades entre el 1510 i el 1995 dins el territori de l'actual estat espanyol.— J. P. E. [14048

Josep PERARNAU i ESPELT, *Els quatre sermons catalans de sant Vicent Ferrer en el manuscrit 476 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 108-340.

El resum d'aquelles pàgines es troba en l'actual volum XVIII d'ATCA, en el primer article, text corresponent a les notes 98-103 i en el text de les mateixes notes (39-40).— J. P. E. [14049

Adolfo ROBLES, *Obras y escritos de San Vicente Ferrer* (Colección Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1996, 610 pp.

Traducció al castellà de les obres següents de sant Vicent Ferrer: *Cuestión de la unidad del universal* (53-69); *De las suposiciones de los términos* (71-194); *Tratado sobre el cisma moderno* (197-272); *Tratado de la vida espiritual* (275-346); *Tratado sobre las tentaciones de la fe* (249-253); *Tratado muy consolatorio sobre las tentaciones de la fe* (355-363); *Notas marginales a la Suma de Teología de Santo Tomás de Aquino de San Vicente Ferrer* (367-379); *Correspondencia de san Vicente Ferrer* (383-451); i en apèndix: *Tratado contra los judíos* (455-574). El volum es clou amb una *Selección bibliográfica* (577-609).— J. P. E. [14050

Adolfo ROBLES, *Sant Vicent Ferrer en el context de diàleg. Les minories religioses*, dins «Actes Ferrer», 15-45.

Traducció de l'estudi ja conegut dels nostres lectors pel resum d'ATCA, XVII (1998), 862, núm. 13237; vegeu també més avall la notícia bibliogràfica núm. 14063.— J. P. E. [14051

Tomàs MARTÍNEZ, *Alguns aspectes de l'estructura del sermó vicentí*, dins «Actes Ferrer», 109-133.

Vegeu en aquest volum el text corresponent a la nota 159 del primer article (60).— J. P. E. [14052

Vicent MARTINES, *Sant Jordi en sant Vicent Ferrer. Reutilització d'elements tradicionals, decadència i redreçament de la cavalleria*, dins «Actes Ferrer», 97-108.

El temps de sant Vicent Ferrer és de crisi profunda, de pas entre dues èpoques, també per a la cavalleria. Un fragment del *Sermó de sant Jordi* (103-104), qualificat per l'autor d'«exemplu' que «és una invectiva contra la cavalleria», permetria de «reflexionar sobre l'ús (i l'abús) que fa sant Vicent del recurs de l'«exemplum'» (104), ja que tot el sermó s'hi resumiria, com en tants d'altres casos de la literatura medieval (105-108).— J. P. E. [14053

Francisco M. GIMENO BLAY, *La Biblia de san Vicente Ferrer (códice manuscrito del siglo XIII)*, València, Scriptorium Ediciones Limitadas 1992 [1993], 110 pp.

Pàgines introductòries a la reproducció del ms. 304 de la Seu de València, exemplar de la *Biblia Vulgata* copiat a França per a ús privat durant el segle XIII, que mestre Vicent hauria rebut de Benet XIII, segurament en iniciar la itinerància apostòlica el 1399; l'autor es fixa en la seqüència dels llibres bíblics, que presenta algunes variants en comparació de la normal en la *Vulgata* (19-36); com que una nota, segurament del segle XVI, afirma que «sunt quaedam scholia scripta sua propria manu» (37, 39 i 101), l'autor entra en el tema de l'autografia de textos de mestre Vicent i per certes consideracions afirma de forma apodíctica que la majoria de les notes

marginals d'aquell volum són autògrafs del dit mestre (49), afirmació que és repetida en relació a l'ex-libris dels mss. 45 i 46 de València, BU (73), a l'anotació del f. 96v del ms. del Col·legi del Patriarca de València i en conseqüència de tot el text del volum (77 i 82), a tot el volum d'esquemes conservat a Perusa, San Domenico (89) i àdhuc, per semblança amb l'escriptura emprada en alguns dels manuscrits anteriors, a les anotacions del ms. de París, BN, *Nouv. acq. lat* 72 (91). Són recordats els antics autògrafs dels quals hom té notícia (92-94). Hi ha nou reproduccions fotogràfiques de fragments o de pàgines (101-108).— J. P. E. [14054]

José RAMOS DOMINGO, *Retórica - sermón - imagen* (Bibliotheca Salmanticensis. Estudios 191), Salamanca, Publicaciones Universidad Pontificia 1997, 416 pp.

L'autor dedica un capítol als sermons de sant Vicent Ferrer (convertit en san Vicente Gerrer: 141, nota 93) predicats en la corona de Castella i, d'acord amb allò que sembla ésser el camp propi del seu estudi (les retòriques més que els sermons: 30), afegeix una sèrie de referències breus a d'altres autors de retòriques, alguns dels quals recauen en el nostre camp: Joan Lluís Vives (130: crítica de l'aplicació de la retòrica a certs camps concrets); Antoni Lluïl (132: reproducció dels preceptes dels clàssics antics); Llorenç Palminor (133, només és esmentada l'edició a València el 1567 dels seus *Rhetoricae prolegomena*); Tomás Trujillo, que publicava a Barcelona el 1585 *Thesauri concionatorum libri septem* i tres anys més tard el professor barceloní Diego Pérez de Valdivia *De sacra ratione concionandi*, on insistia en les qualitats cristianes del predicador (141); Gregori Maians i Ciscar (*El orador cristiano*, 1733), iniciava la reacció contra el barroquisme i a fi d'assegurar les qualitats personals i tècniques del predicador propugnà la creació d'Acadèmies de Predicació (161-164); Fra Francesc de Taradell (Tarragona 1750: *El pretendiente de la oratoria sagrada*: aliè a les discussions entre barrocs i 'novatores', escrivia una retòrica decididament eclesiàstica, teòrica i pràctica, per a la formació del predicador, sobretot del caputxí: 165-166); els tres bisbes il·lustrats Josep Climent, Felip Bertran i Francesc Armañà propugnaren que la predicació postbarroca es guiés pel llibre de Luis de Granada, que Climent féu traduir al castellà i publicar a Barcelona el 1770; Antoni de Capmany, finalment, publicava la *Filosofia de la elocuencia* el 1777, consideracions filosòfiques per a qualsevol mena de discurs públic (171-172). La recent publicació dels sermons de mestre Vicent fets a la corona de Castella pel prof. Pedro M. Cátedra [Cf. ATCA, XIV [1995], 354-358] [hom diria que ni els catalans ni els llatins no existeixen] ha portat l'autor a cercar-hi dades metodològiques, i així, la primera cosa que ens en diu és que el futur sant «organizaba sus sermones partiendo como base de las llamadas Enciclopedias o Setenarios», entre els quals hi ha l'«Ars de Eiximenis»; així, «consignaba el 'thema', para posteriormente pasar a la 'dilatatio (!), divisio y subdivisio'» (79); refusava que el sermó pogués ésser un enfilall d'autoritats filosòfiques o de poetes (81), però en canvi els sermons castellans contenen «un fraseo repleto de cadencias contrapuntísticas» (81), de clara intenció mnemotècnica; també «un colorismo sonoro, que le aporta musicalidad» (82). Els temes més destacables serien, el de la mort, paral·lel al del Kempis (82-84: amb aplicació, pròpia d'art de ben morir: 90), la reforma de la clerecia (85), de certs comportaments femenins (89-90), la convivència amb jueus (91), la justícia per a pobres i desvalguts (92-93) i la temàtica apocalíptica (93-97), acabant amb un apunt sobre l'assumpció de la Mare de Déu (97-98).— J. P. E. [14055]

Kathrin UTZ TREMP, *Héretiques ou usuriers? Les Fribourgeois face à Saint Vincent Ferrier (début du XVe siècle)*, dins «Mémoire Dominicaine. Histoire - Documents - Vie dominicaine», 7 (Printemps 1996), 117-137.

Traducció francesa de l'estudi de l'autora publicat en alemany i conegut dels nostres lectors per la notícia bibliogràfica d'ATCA, XVII (1998), 860-861, núm. 13234.— J. P. E. [14056]

Laura SMOLLER, *Defining the Boundaries of the Natural in Fifteenth-Century Brittany: The Inquest into the Miracles of Saint Vincent Ferrer (d. 1419)*, dins «Viator», 28 (1997), 333-359.

La línia divisòria entre natural i 'sobrenatural' és vista de forma diversa pel poble il·letrat i pels savis crítics; els processos previs a canonitzacions proporcionen material per a les observacions corresponents (335-338), a completar amb les precisions dels teòlegs entorn el concepte de miracle (338-342). El procés de Bretanya entorn mestre Vicent (1453-1454), ara als Archives Départementales de Morbihan, ms. 87J11, demostra que els membres del tribunal cercaven de contrastar les narracions de diferents testimonis de fets miraculosos o de confirmar que les gràcies eren vinculades a una petició a mestre Vicent o que realment es tractava de fets inexplicables per la dinàmica de la naturalesa, punt en el qual els testimonis s'esmerçaven a recordar circumstàncies que enfortirien la convicció d'innaturalitat dels fets (346-353). No manca algun cas de càstig a bescantadors d'aquelles gràcies (354-355).— J. P. E. [14057

Hervé MARTIN, *Les Bretons et leurs prédicateurs à la fin du Moyen Âge*, dins «Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne», LXVII (1990), 29-50.

Philippe NIEDERLENDER, *Vincent Ferrer, prédicateur du jugement et thaumaturge*, dins *2000 ans d'histoire de Vannes*, Vannes 1993, 71-94.

Henri MARTIN, *La mission de saint Vincent Ferrer en Bretagne (1418-1419): un exercice mesuré de la violence prophétique*, dins «Bulletin de l'Association Bretonne», CVI (1997), 127-141.

Jean-Christophe CASSARD, *Vincent Ferrer, le breton et les Sarhaouis*, dins «Bulletin de la Société Archéologique du Finistère», CXXV (1996), 341-343.

Els tres primers títols només em són coneguts per referència. En el darrer, l'autor assenyala que entre les llegendes que s'haurien presentat no gaire després de la mort de mestre Vicent hi havia la capacitat d'adreçar-se a qualsevol públic en la seva pròpia llengua; l'origen d'aquesta semblen ésser els testimonis de l'enquesta de Vannes; dels noranta-dos, onze en parlen; tots diuen que predicava 'en vulgar'; l'autor creu que aquest devia ésser un intent de francès, que àdhuc un cortesà instruí reconegué que la primera vegada de sentir-lo, no l'entengué, encara que després, sí; la majoria hi hauria anat més que a escoltar, a veure, en primer lloc la seva transformació personal mentre predicava; després, la gesticulació; per això, 'intelligere' significaria que tothom l'havia comprès, encara que no tots l'haguessin entès i després, d'altres (clergues sobretot) els haguessin ajudat a capir: «on tiendrait là un indice précoce et indirect d'une authentique campagne d'endoctrinement pastoral...» (343) [vegeu el resum següent].— J. P. E. [14058-14059-4060-14061

Antoni FERRANDO I FRANCÈS, *Vincent Ferrer, predicador políglota de l'Europa Occidental*, dins «Actes Ferrer», 71-95.

L'autor esbrina quin fonament té la fama segons la qual mestre Vicent predicava només en català (o valencià) i era entès per tothom; constata la mostra de paraules políglotes en els sermons (77-83), no troba rastre de la dita fama en els escrits contemporanis d'ací o de fora anteriors als processos de canonització (84-87) i ressegueix i reproduïx els testimonis dels processos bretó, tolosà i napolità (88-92) i conclou que mestre Vicent dominava prou català, occità, francès i castellà i que «s'adaptava lingüísticament als seus auditoris» i que «no és descartable que, fora del seu país, suplís els seus possibles déficits lingüístics amb recursos de la pròpia llengua o d'altres» (94). Hi ha bibliografia (94-95). [Crec que a les consideracions relatives a la llengua, calia afegir-hi la didàctica consistent a fer repetir l'esquema bàsic pels assistents, i la mímica; tots els sumands i no sols la dicció del predicador, asseguraven la comprensió de la prèdica].— J. P. E. [14062

«Colloque International *Saint Vincent Ferrer et le monde de son temps 1352-1419. Histoire et spiritualité*. Abbaye Saint Michel de Frigolet - 10/11 juin 1994». Tomes I-II, Centre d'Études Historiques du Château du Barroux-Conseil Général Vaucluse, 156 fulls policopiats.

[No constant-me que els textos inclosos en aquests dos fascicles siguin considerats definitius pels respectius autors, em limitaré a consignar-ne els títols]: Dr. Mouliérac-Lamoureux, *Présentation du colloque*. (1-4); Philippe Dautrey, *Travaux du Palais des Papes d'Avignon en 1344 d'après un compte de construction* (5-11); Henri Dubled, *Le climat politique et religieux français à l'époque de Saint Vincent Ferrer (1340-1440)* (12-21); Bernard Montagnes, *La prédication de Vincent Ferrer à Toulouse en 1416* (22-29); Daniel Picard, *La prédication de Saint Vincent Ferrer d'après l'enquête de Bretagne* (30-35); Bruno Schaeffer, *Le Tractatus de Vita Spirituali. Recherche de la place du Christ dans la spiritualité de Saint-Vincent Ferrer* (36-56); Adolfo Robles Sierra, *Saint Vincent Ferrer et les pouvoirs spéciaux exercés au cours de son itinérance apostolique* (57-68 i 69-81); Lorenzo Galmés, *Saint Vincent Ferrer et le Compromis de Caspe* (82-92 i 93-109); Innocenzo Venchi, *Informations sur le culte et l'iconographie de St. Vincent Ferrer en Italie* (110-122 i 123-135); Dr. R. L. Mouliérac-Lamoureux, *Le culte de Saint Vincent Ferrer à Avignon et en Bretagne* (136-147); Franco Monetti, *Inscriptions des phylactères du cycle de Vincent Ferrer dans l'église de S. M. Assunta a Macello (Piemont)*. 1429 (148-149); Giovanni Calcara, *La devozione in Sicilia* (150-151); Antonio Teoli, *Lettre de Vincent Ferrer à Benoit XIII du 27 juillet 1412* (152-153).— J. P. E. [14063]

Vicent Josep ESCARTÍ, *Els centenaris de la canonització de sant Vicent: testimonis en valencià dels segles XVI i XVII*, dins «Actes Ferrer», 135-153.

Recordada la repercussió de la canonització a la ciutat de València (136-137) i el precedent de la celebració de la Conquesta, és normal que els centenaris de la canonització fossin celebrats de forma extraordinària, on entraven les memòries impreses per a constància en el futur; l'autor es fixa en les celebracions dels 1555 i 1655 (138-142) i transcriu *Lo compliment dels anys de la canonisació del gloriós sant Vicent Ferrer*, tret del *Llibre de antiquitats de la Seu de València* [cf. ATCA, XVII (1998), 660-662] (143-144), *Relació del segon centenar de la canonització de sant Vicent Ferrer*, de Vicent Gil [cf. ATCA, XVI (1997), 733, núm. 12372] (144-152), i *Dia dels gloriósos sants Vicents Màrtir i Ferrer*, de Joan Bta. Valda, *Llibre de les assistències...*, de Rouen, BM, ms. 2329 (152-153).— J. P. E. [14064]

José Manuel NIETO SORIA, *El tesoro de Doña Leonor, esposa de Fernando I de Aragón, en el Monasterio de Guadalupe*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 39-66.

Mort Ferran d'Antequera, la seva muller, Leonor de Albuquerque, «La Rica Hembra», però des d'aleshores «La Triste Reyna», tornà a Castella; entre el 1424 i el 1426 fou alçat inventari d'objectes de valor seus dipositats a Guadalupe, «todo un tesoro dada su riqueza material y artística» (39); l'inventari es conserva en l'arxiu del mateix monestir, *Legajo 55*, i és ací transcrit i anotat (51-66); en la descripció de cada peça consten la marca de la població on fou fabricat l'objecte i les armes o escut de la ciutat que l'oferí a la reina; en un i altre cas les ciutats són Barcelona (19 peces), Perpinyà (10 peces), València (3 peces) i Saragossa (12 peces); els regals haurien estat oferts entre el 1412 i el 1415. [Per a paraules com 'pichel' o 'firmalle' hauria estat més encertat de remetre al català 'pitxer' o 'fermall' que a llunyanes equivalències alemanya, italiana i francesa (53, nota 94 i 62, nota 114)]. Un altre document del mateix fons certifica que aquell tresor fou lliurat a un enviat de Medina del Campo (65-66).— J. P. E. [14065]

Josep TORNÉ CUBELLS, *Tres memoriales hispànics para el abad del Cister 1422-1427*, dins «Analecta Cisterciensia», LIII (1997), 98-129.

Els tres memoriales són ara a Poblet, Arxiu del monestir: *O. Cist.: Règim monàstic*. Per anàlisi interna, l'autor els data i atribueix a Juan Martínez de Mengucho, abat de Poblet (98-101), home de la línia reformista i de la confiança de Benet XIII (102-105), i encarregat de la reforma dels monestirs cistercencs hispànics pel capítol general de l'Orde del 1419 (106-108), tasca on no li mancaren dificultats ni entrebancs (109-112), visibles en la reforma del monestir de Valldonzella (112-114) o en el cas dels monjos en Estudis Generals (114-115). Hi ha transcripció de les *Instructiones pro fratre Egidio...*, del 1422 (116-122), del *Memoriale particulare*, del 1424 (123-125) i del *Memoriale super agendis cum domino Cistercii*, del 1427 (126-129).— J. P. E. [14066]

Filippo ROTOLO, *Il beato Matteo d'Agrigento e la provincia francescana di Sicilia nella prima metà del secolo XV*, Palerm, Officina di Studi Medievali 1996, 318 pp. i i tretze fulls de reproduccions fotogràfiques.

Biografia de fra Mateu d'Agrigento [que tot condueix a creure que fou un Guimerà nascut a Sicília entorn el 1380]. Les bases documentals són minses, fins que aquell franciscà observant compareix a València el 1425 ben relacionat amb la casa reial i en particular amb la reina Maria, muller del Magnànim; i ací el biògraf respira a fons perquè pot reconstruir a base de documentació de l'Arxiu Reial, ja publicada per Jordi Rubió i Balaguer i per Agostino Amore, les seves estades per terres catalanes, predicant quaresmes a València i a Barcelona amb una escapada a Vic, i fundant convents d'observants, de Jesús; i en constant comunicació amb la casa reial ací o a Sicília (137-157). Les pàgines 227-287 ofereixen regest o text complet de seixanta-set documents, de l'Archivio di Stato, de Palerm, *Reale Cancelleria* o *Protonotaro Regio*, on consten noms de catalans. Hi ha indicació de fonts i bibliografia (289-298).— J. P. E. [14067]

Joaquín APARICI MARTÍ, Germán NAVARRO ESPINACH, *El libro memorial de la tutela del tejedor Joan Fretero (Segorbe 1432-1440)*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 231-264.

El volum de Sogorb, AM, *Vària* 256, és el llibre memorial i comptable dut pel teixidor sogorbí Joan Fretero en qualitat de tutor dels fills d'un company, Pere Martines; comença amb l'inventari dels béns d'aquest, ric en parament i eines d'un teixidor [però sense cap objecte escrit], continua amb tota mena de dades i rebudes, i acaba amb la liquidació, en passar els béns a la pubilla; és generalment escrit en català, amb alguns paràgrafs castellans i frases tècniques en llatí. Les dades econòmiques són analitzades en les pàgines inicials, sobretot en tant que manifesten l'estratègia d'una tutoria (234-237), seguides d'altres d'informació social del Sogorb del primer terç del segle XV (238-241). El text és transcrit en les pàgines 242-259, completat amb anotacions d'aparat crític (259-262) i amb taula única onomàstica i toponímica (262-264).— J. P. E. [14068]

Mariàngela VILALLONGA, *Estudios sobre literatura neolatina cuatrocentista en Catalunya*, dins «RR Roma nel Rinascimento», (1996 [1997]), 80-92.

Diferenciada la literatura en català de l'escripta en llatí a Catalunya, l'autora es limita a la darrera, i encara a la procedent del Principat estricte, durant el segle XV, influïda per la relació amb Itàlia, on visqué moments estel·lars en la cort d'Alfons dit el Magnànim i en la d'Alexandre VI (81); ressegueix els successius autors que s'han ocupat de les nostres lletres llatines renaixentistes, des de Jaume Villanueva fins a ella mateixa i als seus deixebles (82-88), i desemboca en les

aportacions bibliogràfiques, on dedica un consistent paràgraf [que agraim] a aquest anuari (89) i un altre als *Readers and Books in Majorca 1229-1550*, de Jocelyn N. Hillgarth (91); les darreres pàgines, recordats els treballs d'Eulàlia Duran, de Josep Solervicens i d'Agustí Alcoverro, esmenten les primeres publicacions dels propis joves deixebles (91-92).— J. P. E. [14069]

Walter Andreas EULER, *Raimund von Sabunda*, dins «Theologische Realenzyklopädie», Band XXVIII: *Fürstinger - Religionsphilosophie*, Berlín, Walter de Gruyter 1997, 122-125.

Amb recurs a la bibliografia sibiudiana publicada fins al 1994, l'autor resumeix les dades biogràfiques i bibliogràfiques disponibles sobre Ramon Sibiuda, així com el contingut del *Liber creaturarum*, amb atenció preferent al pròleg, el primer capítol i el tractat sobre l'amor. Com a fonts esmenta en primer lloc el paral·lelisme amb l'intent lul·lià de fonamentar racionalment la fe cristiana, sense recórrer a l'Escriptura ni a cap altra autoritat. Com Llull, Sibiuda explora l'argument anselmià sobre l'existència de Déu, inserint-se així en el corrent augustinian i separant-se del llatí tècnic de l'escolàstica; com Llull i altres augustinians, considera la creació com el reflex de l'acció creadora de Déu i no separa el coneixement filosòfic del teològic. Esmenta també la influència de l'obra de Ramon Sibiuda a través de la difusió dels seus manuscrits, edicions, refoses i traduccions. El pensament de Sibiuda es deixa sentir en autors com és ara Nicolau de Cusa, Marsilio Ficino, Giovanni Pico della Mirandola, Charles de Bouvelles, Philippe du Plessis-Mornay, Pierre Charron, Hugo Grotius i Blaise Pascal.— J. de P. [14070]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Queixes dels pobres presos de la presó de Barcelona (1445)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 18 (1997), 67-88.

L'autora es queixa de la nul·la atenció al tema [però cf. ATCA, XV (1996), 792-793, núms. 11353-11354]. Per la seva banda, en les pàgines inicials aplega, amb transcripció de fragments textuais de procedència diversa, notícies sobre el sistema penitenciari medieval, sobre les presons de Barcelona, sobre l'escarceller i els drets d'escarcellatge, i sobre la situació particularment difícil de les presoneres i dels presos més pobres (68-80). Per l'exposició precedent sabem que els consellers de Barcelona havien redactades unes *Ordinacions per als presos*, potser les del 1399, no identificades (81). El *Memorial de greuges soferts pels presos* s'ha conservat a l'AHCB, *Consellers (Miscel·lània) C.V 13C*, és ací transcrit i anotat (81-88); l'exposició d'injúries i maltractes s'acaba així: «tots los abusos demunt dits e altres tants, que qui-lls reduïa en escrits faria major volum que la *Postilla* de mestre Nicolau de Lira» (88).— J. P. E. [14071]

Pau VICIANO, *El temps d'Ausiàs. Un Quatre-cents cavalleresc*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 15-31.

L'autor veu el temps del cavaller valencià Ausiàs Marc presidit per «les transformacions de les estructures socioeconòmiques i polítiques» com «l'afebliment de la senyoria, la consolidació del poder estatal i una urbanització creixent» (16). Caigueren les rendes senyorials dels senyors menuts i dels cavallers, que ja eren exígües (17), i sovint acabaven en venda de les senyories (19); els documents d'establiment no permetien d'augmentar les percepcions senyorials, drets que d'altra banda eren amenaçats per les ciutats reials i per la mateixa corona (19-20); calgué, doncs, que els cavallers cerquessin d'altres fonts econòmiques: el servei de l'estat, tant dins l'estructura administrativa com sobretot en les guerres de la corona (23-27) o l'empelt en la política municipal i els consegüents càrrecs lucratius, fins al punt que les bregues entre cavallers s'emmarcaven en la vida ciutadana (27-31).— J. P. E. [14072]

Eulàlia DURAN, *La valoració renaixentista d'Ausiàs March*, dins «Misc. Terry», I, 93-108.

L'autora creu que l'estudi de la recepció cinccentista d'Ausiàs pot aclarir alguns dels enigmes que planen damunt la transmissió textual de les seves poesies. Primerament ressegueix la seva conversió en filòsof, després en poeta a imitar, com Petrarca per als italians, i això explicaria la traducció castellana en decasíl·labs de Baltasar de Romaní, del 1539, experiment poètic per al qual bastava una mostra de poemes adequada a les modes neoplatòniques. L'interès de Ferran de Cardona, almirall de Nàpols, per l'obra de Marc és ja plenament filològic, en el sentit de poder disposar d'un text críticament ben establert; en les edicions barcelonines del 1543 i 1545, i encara més en la de Valladolid de 1555, hom volgué assegurar el rigor metodològic i filològic. Pere Seraff i Joan Brudieu el musicaren i l'adcriviren en els ambients refinadíssims del neoplatonisme renaixentista; el novel·lista alguerès Antonio Lo Frasso és un dels darrers testimonis d'un Marc interpretat a la manera d'un cortesà neoplatònic. Joan Pujol és testimoni d'una difusió indiscriminada de l'obra de Marc, que ja ningú no entén bé, i que Pujol intenta d'aclarir mitjançant una curiosa amalgama amb el lul·lisme de Joan Vileta, espiritualitzant així la poesia de Marc. Cap a final de segle, Ausiàs és vist com a símbol de fidelitat a la llengua catalana.— J. de P.

[14073]

Gabriel GARCIA FRASQUET, *La memòria d'Ausiàs Marc a la Safor durant la Renaixença*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = Ausiàs Marc), 147-155.

Traspassats els dos germans Gregori i Joan Antoni Maians i Ciscar s'estroncà a la Safor l'atenció a un camp d'estudis que hauria desembocat en la Renaixença, i donà poc més que ditiràmiques referències retòriques; destacà l'interès d'Antoni Roig Civera que propugnà la rotulació d'un carrer (150) i una visita de la secció excursionista de Lo Rat Penat a Gandia i a Oliva l'abril del 1897: «...el record del poeta més gran dels valencians s'hi havia esvaït quasi absolutament» (155).— J. P. E.

[14074]

Jordi MALÉ i PEGUEROLES, *Un editor d'Ausiàs Marc poc conegut: Carles Riba*, dins «Revista de Catalunya», núm. 123 (novembre de 1997), 92-103.

Ha resultat pràcticament desconeguda l'edició de bibliòfil dels *Cants d'amor*, d'Ausiàs Marc publicada a Barcelona, Josep Janés editor 1948, «il·lustrats amb vuit aiguafortos originals en colors, compostos i gravats per Édouard Chimot» (93); responia a una perdurable obsessió de Riba per Lluïl i Marc (93-95); l'anàlisi del text d'aquella edició dóna testimoni del treball realitzat per l'editor en els camps de la crítica textual (96-98), de l'actualització ortogràfica (98-99) i en la tria concreta i ordinació dels poemes (99-102). Hi ha orientació bibliogràfica (103).— J. P. E.

[14075]

Vicent MARTINES, *La recepció d'Ausiàs Marc. Assaig d'actualització bibliogràfica d'ençà de 1985*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = Ausiàs Marc), 117-143.

Aplec de cent cinquanta-tres indicacions bibliogràfiques que engloben no sols títols ja publicats, sinó d'altres en curs de publicació i àdhuc algun en preparació; en general completats per brevíssima indicació del contingut i en certs casos amb la de recensions. Són agrupats en repertoris bibliogràfics (3: 120-121); edicions (crítiques, actualitzades i antologies o edicions parcials en llengües diverses: núms. 4-19: 121-123); i estudis (núms. 20-140: 123-140); el darrer apartat ofereix la classificació temàtica dels dits estudis (140-143).— J. P. E.

[14076]

Lola BADIA, *Ausiàs Marc. Un programa metodològic*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 9-13.

Amb motiu del cinquè centenari de la mort d'Ausiàs Marc, els dies 2-3 de juliol del 1996 tenia lloc a Girona un col·loqui internacional «Per entendre Ausiàs Marc», organitzat i dirigit per l'autora, la qual, proposà als assistents i en particular als especialistes convidats, de concentrar-se en la discussió «dels set nusos» majors en la recerca de la poesia de Marc: recepció i constitució del 'corpus'; accés al text; cronologia i teories en contrast; l'herència dels trobadors, context familiar i cortesà; passió amorosa i accident morbós; llenguatge teològic i poesia amorosa; l'herència clàssica i el filtre dels moralistes; un nou espai per al poeta, un nou llenguatge per a la poesia.— J. P. E. [14077

Marie-Claire ZIMMERMANN, *Ausiàs Marc. Construcció de la veu poemàtica i recerca del sentit*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 33-46.

Estudiem Ausiàs Marc perquè és universal i viu; ens cal tenir presents els pressupòsits normals en l'estudi de tot poeta: filològic, històric general i de la literatura, i una teoria entorn la poesia, que per a l'autora seria, heideggerianament, un intent de superar la mort del jo, perquè l'autor inventa un subjecte poètic o es personifica en una veu i, per això, allò que compta és el que diu la veu i amb quina cadència ho diu (35-36). L'autora, doncs, examina «el llenguatge i sobretot el metallenguatge, totes les referències marquiànes a la paraula i a l'enunciació que s'està fent», alhora que esbrina la posició de Marc davant la poesia dels seus predecessors catalans dels segles XII-XIV. I així, si aquests definien el gènere poètic (cansó, cansoneta, sirventès), en ell és el jo qui tria l'estil que li convé mentre el porti al cor mateix del seu tema (l'amor, la inestabilitat de la dona, l'esqueix entre carn i esperit...); si els passats començaven anunciant el tema, en ell, «els primers versos... poden ser només circumstàncies interiors, formes parcials d'un tema principal que es descobreix a poc a poc» (37). Només excepcionalment, Ausiàs adreça els seus versos a algú en concret, car un aspecte de la seva poesia és el d'expressar la universalitat i la individualitat alhora de l'experiència vida-mort (39), o la del dolor, tema a l'abast de qualsevol auditori, tot i que aquest pugui ésser divers (40-41). Marc és conscient de la seva ruptura en relació als trobadors, grup social elitista en virtut de llur domini d'una art (45): «La negació d'una estètica el condueix a inventar una altra estètica, no pas amb la voluntat de determinar un codi de lleis, sinó per a definir-se artísticament a través de l'acte mateix de la creació poètica» (44). L'única cosa que interessa Marc és expressar la vivència humana davant l'Amor i davant la Mort, però es troba encarat a unes realitats inexpressables; d'ací la seva recerca constant de la paraula expressiva de l'inexpressable (45-46).— J. P. E. [14078

Xavier DILLA, *Temporalitat i formes cançoneresques en la poesia d'Ausiàs Marc*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 47-67.

L'autor es pregunta «com cal o, encara millor, com, de quina manera o maneres podem llegir els versos del poeta» (48). El conjunt ofert pels manuscrits, seguit per Amedée Pagès, Pere Bohigas i Balaguer i Gabriel Ferrater [cf. ATCA, I (1982), 309-311]; el de les edicions dels segles moderns; i el que agrupa els poemes entorn els senhals (amb l'inconvenient de deixar-ne una quarantena fora grup); l'autor s'associa a la primera línia per raons diverses: la coherència del conjunt mirant l'evolució estròfica (52 dels 62 primers poemes segueixen la preceptiva estròfica trobadoresca, de 5 + 1); l'evolució de la rima i la dels senhals; i sobretot, la temporalitat interna de la sèrie dels 128 poemes: en el primer bloc, Marc «explota i pràcticament exhauereix bona part dels tòpics de la lírica trobadoresca» (52), tema que en el segon ja

comença a ésser vist com a cosa passada i s'acaba amb els poemes 92-97, cants de mort que clouen definitivament l'etapa entorn la persona estimada i perduda; el bloc següent distingeix entre passat i present, més centrat en temes de moral i de religió (52-55). Des de la pàgina 54 l'autor insisteix en les característiques del darrer o segon gran bloc dels poemes (els 98-127): en el 102 Marc mateix es qualifica d',home recreat' (55), endut per amor no honesta (56); s'expressa en formes noves (estrofa de deu versos) i amb una nova ,estètica de la intensificació' (58); i així, ja el 123, però sobretot el 127 seria la darrera paraula conclusiva de tota l'obra de Marc (62-65).— J. P. E. [14079]

Robert ARCHER, *Ausiàs Marc i la invenció*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997: *Ausiàs Marc*), 69-86.

Pàgines de caràcter general, centrades en el poema LXXIII, ací transcrit (70-71). Després d'un repàs general tant dels noranta primers poemes dedicats al tema de l'amor, com dels altres (72-73), amb particular atenció al *Cant espiritual* i als *Poemes de mort* (74-75), en els quals és més fàcil de descobrir la intenció que conduïa l'autor en escriure aquells poemes que en els noranta primers (76), l'autor proposa de veure en aquests una aplicació de les regles formulades per Lluís d'Averçó en el *Torcmany* i creu que Marc volia així demostrar que dominava la dita preceptiva (76-77), que no era altra cosa que la retòrica tradicional amb les seves parts (77-78), a les quals Marc afegí l'estudi dels bons poetes anteriors (79); les referències marquiànes a ,defectes' i a ,vicis' demostren que la dita preceptiva seguia vigent per a ell (80-82), de la qual emprà els recursos retòrics: el símil (l'autor n'ha comptat cent-nou de quatre versos en vuitanta poemes i seixanta-vuit de dos versos: 83), o l'al·legoria o algun que només tindria nom en temps posteriors, com el ,concepto' de Baltasar Gracián (84). I així, el poema LXXIII comença amb exordi i ,captatio benevolentiae' (vv. 9-12), «als vv. 13-18 ve la propositio... Les cinc estrofes següents constitueixen el cos principal del poema, i aquí Marc posa entre dues cibles la ,probatio' dels vv. 17-24 i 41-48, on ell mateix és l'únic ,exemplum' que addueix. Entre aquests versos intercala la ,narratio' dels vv. 25-40... L'última estrofa i la tornada sentenciosa formen un final...» (85).— J. P. E. [14080]

Arthur TERRY, *Introspecció i imaginació dins l'obra d'Ausiàs Marc*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 87-102.

L'autor completa amb aquestes pàgines unes d'anteriors, dedicades a la imaginació en la poesia de Marc. Comença recordant les grans línies biogràfiques i poètiques (89); subratlla que és el primer poeta que escriu totalment en català, cosa que confirma la veracitat del seu jo poètic (88 i 92); Ausiàs no és poeta filosòfic però utilitza els conceptes de la filosofia per a l'anàlisi dels propis sentiments. I així, la introspecció atribuïda a Marc seria en realitat «la creació d'un jo», en el qual objectiu i subjectiu tenen el sentit medieval d'existent en si mateix i d'allò que és presentat, d'acord amb el concepte medieval d'imaginació, síntesi i ulterior elaboració de sensacions (95-96); però aquesta teoria no explica tot Marc (96-98), car en ell destaca l'energia, fins a l'extrem que en certs casos «els sentits no participen gens en la creació d'una tal imatge, si no és per contrast» (100), i són aquests els moments en què les poesies de Marc parlen més al lector modern (101).— J. P. E. [14081]

Josep FERRER, *Sobre el concepte ausiàsmarquià d'escriptura. Un pas cap a la modernitat*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 26 (1997 = *Ausiàs Marc*), 103-116.

Quin concepte tenia Marc de la seva pràctica literària? Respondre a la pregunta equival a esbrinar qui n'era el destinatari: tothom qui vulgui ésser coneixedor de «los grans actes d'aquest amor» en la vivència d'Ausiàs Marc (102-106). Quina era l'escriptura adient a tal finalitat? D'acord amb l'opció conscient i total per la llengua catalana -cal suposar un aprenentatge previ de poesia provençal-, ell estava convençut de dir coses diferents i, doncs, calia dir-les de forma diversa dels altres, perquè expressava la realitat i no faules (109-110); i no sols la deïa i narrava, ans, si cal, la cridava (111). D'ací la poca varietat de les formes; fins i tot recursos tradicionals d'estil com la tornada, les figures de comparació i l'antítesi rebien una nova dimensió en el nou model d'escriptura (112-113). Malgrat les concessions a «la prosa versificada d'un discurs doctrinal» (114), «l'obra de Marc implica la creació llarga, meticulosa, d'un gran personatge literari dit Ausiàs Marc» (115).— J. P. E. [14082]

Costanzo DI GIROLAMO, *Tradurre Ausiàs March*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 369-400.

Aparegut el mateix any que l'edició ausiasmarquiana completa de Robert Archer, l'article de Di Girolamo no l'ha poguda tenir en compte i, per tant, les seves observacions crítiques romanen subjectes a possibles revisions ulteriors. En el seu estudi, a part de demanar un esforç per tal d'establir el text d'Ausiàs March d'una manera 'neolachmaniana', Di Girolamo presenta un conjunt de notes que afronten passos difícils, i discuteixen el text corrent o la seva interpretació comentada.— J. de P. [14083]

A[ntoni] DURAN GUDIOL (+), Mª Carmen LACARRA DUCAY, *El testamento de Don Dalmau de Mur y Cervelló, arzobispo de Zaragoza (1431-1456), nuevas observaciones*, dins «Aragonia Sacra», XI (1996 [1997]), 49-62.

Tant el darrer testament com la documentació complementària, ací publicada, no es troben [almenys a Saragossa] en exemplar original, ans en còpies notariales no datades, ara a l'Arxiu Diocesà de Saragossa, *Alm^o 2, n. 5*, ms. 164; són: el testament del 1454 (53-58), els dos fulls adjunts, escrits en català, autògrafs en l'original (59-60); l'acta d'obertura del testament (60-61) i la dels dos fulls adjunts (67-68). Consta la deïxa testamentària de la *Bíblia Papal*, procedent de Peníscola, a la Catedral de Girona, on es conserva [cf. ATCA, VI (1987), 295 i 58, núm. 85] com també la de l'altra *Bíblia Papal* a la Seu de Tarragona [ibid., 57, núm. 84; aquesta sembla identificable amb una de les *Bíblias* de El Escorial] i un exemplar de *Lo Cartoixa* en dos volums al monestir de la Santa Fe, de Saragossa (57).— J. P. E. [14084]

Philippe GOURDIN, *La première intervention européenne dans l'exploitation du corail maghrébin: les catalans et les siciliens à Tabarka (1446-1448)*, dins «Anuario de estudios medievales», XXVII (1997), 1021-1044.

L'Archivio di Stato de Tràpene, *Notai*, conté una cinquantena d'actes (1023) que permeten de conèixer activitats de corallers catalans a Tabarca a partir d'un procés judicial, on consta que abans del 1446 el rei de Tunis, Othman, havia atorgat l'exclusiva de la pesca del corall en la mar de Barberia al català Rafael Vives (1022-1023 i nota 6, 1040); els genovesos compareixerien el 1451 (1024). Les pàgines següents exposen tant les dades fornides pels documents (procedència geogràfica, càrrec en la nau, estris i formes de pesca, amb croquis i quadres sinòptics), com allò que hom sap de l'art de navegar contemporània; la presència catalana en aquells moments s'explica entre d'altres raons per llur experiència tant a Sardenya (Pere el Ce-

rimoniós regulà les extraccions el 1335) com a Trapani mateix, on havien estat pioners el 1418 (1033 i 1041).— J. P. E. [14085]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Documentació papal relativa als Països Catalans en quatre registres del segle XV de l'Archivio Segreto Vaticano*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 427-481.

Els registres són: el Reg. Lat. 430, que conté documentació del 1446, d'on són transcrits vint-i-sis documents (429-452); el Reg. Vat. 668, que en conté dels anys 1472-1478, d'on en són transcrits vuit (453-460); el Reg. Vat. 671, dels anys 1479-1480, que en conté onze (460-471); i el Reg. Lat. 818, dels anys 1480-1481, que conté els darrers catorze (471-481). Els cinquanta-nou documents són transcrits íntegres. En el primer volum destaca la documentació relativa a Lleida (Hospital unificat, Estudi); en els altres trobem documentació més administrativa, on destaca la solució per a casos de vellesa; també hi ha nombre de documents relacionats amb el futur Alexandre VI, aleshores Roderic de Borja. Destaquem, encara, la concessió de gràcies als qui contribuïssin a la reconstrucció de la parroquial de Peníscola, destruïda pel foc [on cremarien restes del període papal] (436-437); l'establiment a Almussafes d'una església encara depenent d'Espioca (438-439); concessions papals directes a la vila de Banyoles entorn la capella de Sant Martírià (443-444); un cas de màgia a Barcelona (450-451); i l'annexió, almenys parcial, de la parròquia de Sant Quirze de Pià a Sant Joan de Perpinyà (474-476).— J. P. E. [14086]

Nieves MUNSURI ROSADO, Raquel MADRID SOUTO, *Aproximación a la vida conventual mercedaria a través de un inventario del siglo XV*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 41-86.

La troballa d'un inventari general d'església i convent de la Mercè, de València, datat el 1459 amb motiu de prendre possessió un nou comanador de la casa, ací transcrit de l'ARV, *Protocols notarials*, núm. 1906 (69-86), ha proporcionat a les autores unes dades que elles han sistematitzat en quadres per a objectes i ornaments litúrgics, i mobles i objectes de les cel·les dels mercedaris (58-64, quadres completats amb un glossari de mots (65-66) i amb tres croquis de la ubicació del convent, 67-68); els objectes permeten de reconstruir en les pàgines inicials la vida de la comunitat i dels frares; una d'aquestes és comentari als llibres (55; inventari dels llibres: 85; ultra els litúrgics: 80 i 86), que constitueixen la llibreria de la comunitat, amb una direcció doctrinal més clarament escotista que altra, on no mancava la *Summa de casibus* de mestre Ramon [de Penyafort] i on és notable un exemplar de la *Spositio Quantilene Arnaldi de Vilanova*, [en el qual les autores no han sabut veure l'*Expositio Danciae Illustris Regis Aragonum*, comentari d'Arnau de Vilanova a unes estrofes a honor de la Mare de Déu compostes per Jaume II de Catalunya-Aragó, text, però, contra allò que elles asseguren, mai no censurado por la Iglesia]. Les pàgines inicials ressegueixen les successives estances de l'inventari amb els respectius paraments (44-55).— J. P. E. [14087]

Guido Maria CAPPELLI, *Briciole poetiche tra Napoli e Maiorca. Sette poesie inedite del secolo XV*, dins «Faventia», 17 (1997), 89-108.

Seguint la línia d'uns interessos culturals en sentit renaixentista, que ja s'havien començat de manifestar a darreries del segle XIV i que es reforçaren i multiplicaren amb la presència de catalans de tot origen en les corts d'Alfons dit el Magnànim i de Calixt III, l'autor posa atenció especial en els mallorquins, començant per la descripció detallada del contingut del

volum IV F 19 de la BN de Nàpols (100-103), i en particular en les composicions del perpinyanès Lluçia Colomines i en les de l'illenc Ferran Valentí, ací transcrits, traduïdes a l'italià i anotades; són: *Magister P. Colomines cecus*; *Mag. Petrus Lucianus Columines ad virum clarissimum Mateum Malferitum, Ferdinandus Valentinus*; *Idem Ferdinandus Valentinus*; i encara *Idem Ferdinandus Valentinus* (103-106); com també: *Versus auctoris i Porcellius vates ad Malferitum* (106-108: sobre Mateu Malferit: 94-95); els versos dels dos nostres serien o clarament medievals (93) o d'un humanisme de diletant (96).— J. P. E. [14088]

Gabriella ALBANESE, *Tra Napoli e Roma. Lo Scriptorium e la biblioteca dei re d'Aragona*, dins «RR Roma nel Rinascimento», (1997), 73-86.

L'interès d'aquestes pàgines es concentra en la relació cultural i artística (aquesta a través dels miniaturistes) entre les corts de Nàpols i de Roma en la segona meitat del segle XV, en tant que la dita relació és deduïble dels fons de la biblioteca reial de Nàpols, creda per Alfons dit el Magnànim i pels seus primers successors. És sabut que una part d'aquella biblioteca vingué a València per voluntat de Ferrante d'Aragona, duc de Calàbria, i que les seves restes es troben en la BU de València (74-75). D'altra banda, els llibres de la Biblioteca Reial de Nàpols han pluralment concentrat l'atenció del recent XVI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Nàpols els dies 18-24 setembre 1997 (75-78), on han estat posats al descobert camps d'estudi que només poden ésser certificats per l'escorcoll dels fons d'ACA, «mare magnum' ancora da sondare e studiare adeguatamente» (77). Recordem l'influx que la convivència amb prohoms de l'humanisme italià a Nàpols tingué de forma directa o indirecta sobre escriptors nostres (Lupo de Specchio, il Gariteo = Benet Garret). Aquell projecte cultural hauria definida la política del rei Alfons i dels seus successors (84-85).— J. P. E. [14089]

Vicent FERRER I MAYANS, *Pragmàtica i recepció literària: apunts sobre narrativa cavalleresca medieval*, dins «Revista de Catalunya», núm. 121 (setembre de 1997), 123-140.

Partint d'un estudi ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, XVI (1997), 546, núm. 11582], l'autor resumeix en les primeres pàgines aquella teoria segons la qual una obra no és literària pel sol fet d'haver estat escrita pel seu autor, ans també per la recepció dels lectors, recepció que depèn d'allò que en cada moment és considerat literatura o gènere literari; ho formula així: «un text no és literari... sinó que funciona com a literatura, o no, en una seqüència concreta de la història literària» (126); o també «que pot esdevenir molt útil per a analitzar textos literaris des del triple vessant contextual, interactiu i funcional: la noció de context» (127-128). La segona part de l'article és d'aplicació de la teoria (una producció literària pren forma en projectar-se sobre els coneixements i creences del seu públic: 139), primer al *Blandin de Cornualba* i després en el *Curial e Güelfa*, en els quals la figura del guerrer-senglar, darrera el qual hi hauria l'etern desig popular de situar-se en riquesa (137-138); però que («matèria d'Orient?», en el *Curial* desemboca en la reconquesta del sentit de la cavalleria defensant l'imperi de Constantinoble (238-239). Hi ha bibliografia (139-140).— J. P. E. [14090]

Antoni FERRANDO I FRANCÈS, *Sobre el marc històric de Curial e Güelfa i la possible intencionalitat de la novel·la*, dins «Col·loqui Tirant», 323-369 (traducció francesa: 371-407).

Des del llindar, l'autor afirma la seva convicció que el *Curial* té intencionalitat política. El primer pas de demostració és sotmetre a anàlisi el marc històric dins el qual es col·loca la narració: l'onomàstica històrica condueix al temps de Pere el Gran (328-329), es multipliquen les da-

des de la seva figura (329-330); l'anàlisi de les referències a Manfrè (330-332), a vicissituds sicilianes prèvies al Vespro (334), al desafiament de Bordeus (335-339), als acompanyants de Pere el Gran a Melú (339-345), als fills de Pere el Gran (345-347), porta a la conclusió que la font de les respectives referències és en general italiana, no pas catalana i de cap manera les *Cròniques* de Desclor ni de Muntaner, ans el *Decamerone* per als precedents del Vespro (334) o un comentari trescentista a la *Divina Commedia* per als fills de Pere el Gran (349); d'altra banda, l'epicentrat geogràfic dels itineraris del *Curial* és el nord d'Itàlia (351) i els referents culturals són aclaparadorament italians (352). La suma de dades portaria a col·locar a Nàpols l'elaboració del romanç, en un moment de presència d'Alfons dit el Magnànim (355-357). L'aventura italiana de Pere el Gran seria només una forma de recordar l'aventura italiana del segon Trastámara: ell seria la personificació del *Curial* i el sentit de la narració seria el de defensar la seva causa i d'obtenir el reconeixement de l'església (és a dir, del papat), personificats per la Güelfa. La redacció seria datable entre el 1435 i el 1443 (361-362 [en la darrera pàgina l'autor fa referència a la datació meva propugnada en el volum XI (1962), 371: he de precisar que la meua datació no es referia directament al llibre, sinó a la còpia o manuscrit madrileny]).— J. P. E. [14091

Josep GUIA I MARÍN, *Tres notes sobre el Jardinet d'orats de Roís de Corella*, dins «Afers. Fulls de recerca i pesament», núm. 27 (1997), 453-462.

En l'edició de les obres de Joan Roís de Corella, de Ramon Miquel i Planas hi ha un poema intitolat *La mort per amor*; la tradició textual no és unànime a considerar-lo independent i la seqüència de les rimes demostra que és l'estrofa final dels *Versets fets per Joan Moreno a una filla del Governador de València*, ací transcrits (455): hi ha dues hipòtesis: la de la col·laboració entre els dos autors; o que l'autor únic sigui Roís de Corella (456). El mateix Miquel i Planas no acabà de veure-hi clar entorn l'autoria del *Col·loqui de dames*, però no s'atreví a atribuir-lo a Corella; l'autor subratlla les «abundants i significatives... concordances lèxiques, fraseològiques i temàtiques» del *Col·loqui* i les obres segures de Corella, i conclou que «les concordances reportades... serien difícils d'explicar, excessives casualitats, com a producte literari d'autors diferents» (459-460). La còpia del *Col·loqui...*, realitzada per Narcís Gual és datada el 1486; però conté una referència als pilars de la Llotja que, si és la nova, no començaren a ésser alçats fins al novembre del 1492; aquella data, doncs, seria fictícia i resulta ésser la de l'any anterior a la implantació de la Inquisició Espanyola al País Valencià (460-461). Hi ha bibliografia (461-462).— J. P. E. [14092

Stefano Maria CINGOLANI, *Joan Roís de Corella o la interioritat de la moral*, dins «Revista de Catalunya», núm. 120 (juliol-agost 1997), 83-98.

Tesi: «Sense una exacta consciència del pes de la moral no anirem gaire lluny en la nostra temptativa de copsar el significat de la feina intel·lectual a les acaballes de l'Edar Mitjana»; aplicació: si volem capir quelcom en l'obra de Roís de Corella «haurem de comprovar quins són els models literaris sobre els quals actua la seva pròpia moral» (84). Feta la constatació que Roís escriví sempre literatura (l'itinerari cronològic de les seves obres ho confirmaria: 85-86; cf. 96-97), i recordats els seus models clàssics (87), l'autor arriba a la conclusió que «l'única tria possible per a una literatura que fos en vulgar i s'inspirés en la llatina sense ser ni 'classificant' ni heroica, era la de l'amorós Ovidi» (90), llegit, però, i reciclat pel camí de la *Fiammetta* del Boccaccio, cosa que li permetria de «fer literatura i guardar, alhora, la moral» (92), car allò que interessava Corella era «trobar uns mitjans per a expressar la imatge d'una interioritat íntegra i moralment heroica, que, en un primer moment, li semblava més laica i que, però, s'anirà tenyint progressivament de religió» (97-98).— J. P. E. [14093

Rafael BELTRÁN, Josep IZQUIERDO, *Tirant le Blanc: bibliographie essentielle*, dins «Col·loqui Tirant», 477-484.

Els autors assenyalen els límits de llur tria: «nous avons limité la liste des éditions aux deux éditions philologiques les plus usuelles et aux traductions exclusivement françaises. La sélection des études a été établie en tenant compte des principaux travaux classiques, de presque toutes les monographies, et d'un choix d'articles les plus profitables» (477, nota**). De fet, tenim quatre fitxes per a edicions originals, cinc per a la traducció francesa del 1737, i seixanta per a estudis.— J. P. E. [14094]

Jean Marie BARBERÀ, *Présentation de Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 11-28 (29-42: traducció catalana).

Les primeres pàgines recorden l'elaboració, les primeres edicions catalanes i les traduccions a altres llengües del *Tirant lo Blanc*, que, en canvi, tot i tractar-se d'«un texte fondamental de la littérature européenne» (16), ha tingut poc ressò a França, raó per la qual hom ha programat el «Col·loqui d'Ais de Provença, octubre 1994». L'autor l'està traduint al francès; de moment, col·locada la novel·la dins el marc de la cultura catalana en la València del segle XV (16-17), resumeix els onze punts més importants de la trama: Guillem de Varoïc; Tirant i l'ermità; les festes d'Anglaterra; les gestes de Tirant a Anglaterra; l'Orde de la Jarretièrre; Tirant a Sicília i a Rodes; l'expedició amb el rei de França; Tirant a l'imperi grec; Tirant al Nord d'Àfrica; Tirant allibera l'imperi grec; i després de la mort de Tirant (18-27). S'hi aliena una descripció justa dels detalls bèl·lics, profunda i detallada dels sentiments humans, amb una prosa d'entonació plural, en la qual ressonen herois com Roger de Flor i d'altres de la Companyia Catalana a l'Imperi d'Orient; tot plegat ha convertit el Tirant en «un des plus grands romans européens de tous les temps» (28).— J. P. E. [14095]

Jaume Josep CHINER GIMENO, *A l'entorn d'un full manuscrit del Tirant lo Blanch*, dins «Col·loqui Tirant», 43-59 (61-73 per a la traducció francesa).

El full manuscrit ha estat descobert a València, Arxiu de la Diputació, *Fons Duquessa d'Almodovar*. Fou escrit a mitjan segle XV i conté part dels capítols CCCCVII-CCCCVIII de les edicions, amb la diferència, que no hi ha rúbriques, detall que porta l'autor a analitzar les incongruències entre títols i contingut dels capítols, d'on dedueix que cal dubtar de l'autenticitat de la capitulació tal com ens ha arribat impresa (48) i que la feina de Martí Joan de Gualba en la novel·la de Joanot Martorell hauria consistit a assenyalar-li els capítols, les rúbriques, les caplletres i la taula final (49), reduïda, doncs, a la de corrector d'un text per a donar-lo a la impremta; en sentit contrari, a ell (o a l'impressor) s'haurien d'atribuir certs errors, com els capítols ficticis i la manca del text d'un parlament promès, però no transmès entre els capítols CCLXXI-CCLXXII (50). El nom de Tirant hauria estat tret de la novel·la d'Andrea da Barberino, *Guerrin Meschino*, que figura en la biblioteca de Galba, qui sap si empenyorat per Joanot Martorell (54-58).— J. P. E. [14096]

Marie-Claire ZIMMERMANN, *Agir et parler dans l'écriture de Tirant lo Blanc. Recherches sur le lexique et le rythme*, dins «Col·loqui Tirant», 239-259.

L'autora precisa així el tema del seu estudi a partir del text imprès el 1490: «... je n'étudierai que le rapport étroit entre le langage et l'effet romanesque, ce qui me conduira à essayer d'évaluer la poésie de l'écrivain...», és a dir, «une conscience esthétique qui choisit certaines stratégies

langagières pour produire un impact sur le récepteur...» (239), convençuda que «il n'y a qu'un style dans le *Tirant* même s'il existe un langage sublime (,gravis stylus') et un langage trivial (,humilis stylus')» (241); el cos de l'estudi ressegueix els successius gèneres literaris desplegats en el llibre i s'acaba parlant de «la valeur exceptionnelle de la langue orale qui existe à travers cette prose pourtant très écrite qui revitalise la langue catalane, en lui faisant aborder tous les styles, en méditant sur elle, en dénombrant infiniment de ressources».— J. P. E. [14097]

Rafael BELTRÁN LLEVADOR, *La muerte de Tirant: elementos para una autopsia*, dins «Col·loqui Tirant», 75-93.

[Cf. precedents d'aquestes pàgines en d'altres del mateix autor dins ATCA, XI (1992), 701-703, núms. 7814, 7817 i 7818]. Tirant hauria mort de ,mal de costat' i l'autor intenta d'aclarir les causes literàries de tal mort (77). Miquel Peres i Joan Timoneda també es refereixen a la mateixa malura (77-78), que mèdicament és la pleura (84), però poèticament «el ,costado' aparece como un talón de Aquiles por el que flaquea el amante» (85); així, la causa de la dita malaltia hauria estat «el abusivo comportamiento fornicador de Tirant con Carmesina» (91).— J. P. E. [14098]

Jean Marie BARBERÀ, *L'anamorphose de la mort dans Tirant le Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 261-284.

El recompte de les vegades que compareixen els substantius ,mort' i ,vida' en el *Tirant* (en el qual l'autor ha distingit quatre quarts: 263, resultat també reduït a gràfica: 264); el segon quartó (capítols CXIX-CXCVIII) permet un exercici de psicanàlisi, ja que presenta una inflexió considerable de ,mort', d'un 10'6 a un 6% del total; degudament analitzat pel camí de les connexions amb d'altres conceptes, condueix a la conclusió següent: «Si la présence visible est moindre que dans les autres parties, c'est que l'idée de la mort est combattue, qu'elle veut être niée... En ce sens, *Tirant* s'inscrit parfaitement dans une perspective chrétienne... C'est que le chrétien trouve là une illustration de la vanité à vouloir atteindre la gloire en ce bas monde...» (280-281). Hi ha bibliografia (281) i quadre dels sintagmes dins els quals apareix el substantiu ,mort' en tot el llibre (282-294).— J. P. E. [14099]

Claude CHAUCHADIS, *Le combat chevaleresque dans Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 95-109.

L'autor es pregunta per les particularitats del combat cavalleresc del *Tirant*, comparat amb el d'*Amadís de Gaula*, amb el pressupòsit que el nostre reflecteix fets reals, ni que sigui amb mirada crítica (96); com els altres llibres de cavalleria, el *Tirant* exalta les virtuts cavalleresques com la valentia i l'honor (97-99); la minuciosa normativa prèvia al torneig ho confirma (99-102), extrem gairebé absent de l'*Amadís* (102). Però cal colpir el contrari amb la llengua bescantant-lo, abans de ferir-lo amb l'espasa (103). La narració d'un combat cavalleresc fa la impressió d'una pràctica en crisi (105-106), manifestada en dos detalls: el del lloc que els combats entre cavallers ocupen en el romanç i l'evocació del conflicte entre combat cavalleresc i religió cristiana (105-106).— J. P. E. [14100]

Dominique de COURCELLES, *Le retour en Occident après la perte de l'empire chrétien d'Orient: Un parcours au masculin et au féminin dans Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 111-122.

El *Tirant* presenta desplaçaments continus entre dos extrems: ja en el títol, alhora nom del protagonista; en el fet mateix de l'edició, on figuren Martorell i Gualba [aquest no és, valencien': 113], extrem masculí treballant en únic llibre per obra d'un de femení, Isabel de Lloris (111-114); ja des dels primers capítols, entre exercici de la cavalleria i papalloneig entorn donzelles (114-116), repetit a l'Orient entre conquesta de l'Imperi i de Carmesina (116-119), i finalment entre el triomf i la mort de l'heroi (120-121).— J. P. E. [14101]

Joan Maria PERUJO MELGAR, *L'erigó i l'exemplum de la vinya narrat per Hipòlit en el Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 123-134 (traducció francesa: 135-144).

El capítol CCLXIII es troba en un context que narra la relació amorosa de l'emperadriu i d'Hipòlit, plena d'èxit a diferència de la primera entre Tirant i Carmesina (124-125); la història del famolenc que de forma cada vegada més selectiva es va atracant de raïms en una vinya (126-128) és desvelada pel símbol de l'erigó, segons els bestiaris medievals símbol de la gasiveria (130): un cop sadollat, Hipòlit no cercaria l'amor, sinó les riqueses de l'emperadriu (132).— J. P. E. [14102]

Albert G. HAUF I VALLS, «*Manus habent*»: entorn als eufemismes amorosos de tipus militar en Tirant lo Blanc, dins «Col·loqui Tirant», 145-185 (traducció francesa: 187-213).

Les pàgines inicials recorden els vocabularis eròticosexuals de les llengües europees, catalana inclosa; segueix una juxtaposició de textos del mateix *Tirant*, del *Pamphilus*, del *Facet* i de Roís de Corella, que utilitzaren vocabulari apropiat al camp semàntic de combat i milícia (153-159). L'autor concentra la seva atenció en el cap. 435 del *Tirant*, pres com a punt de referència conceptual del llistat de mots relacionables que trobem al llarg de tota l'obra, posant de manera especial l'èmfasi en el tema de les mans [159-177], i resumint després, 'passim' en un petit apèndix documental el resultat conceptual del buidatge d'algunes obres italianes i franceses de narrativa, anteriors o contemporànies al llibre de Martorell [177-182] (159). Les pàgines finals són de bibliografia (182-185).— J. P. E. [14103]

Tomàs MARTÍNEZ, *De la comtessa de Varoic a la princesa Carmesina: per la presència de Sèneca al Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 285-305 (traducció francesa: 307-321).

La recerca de les fonts del *Tirant lo Blanc* ha de tenir dues direccions, la quantitativa de saber quins autors han influït en el romanç, i el qualitatiu, de precisar la importància de l'influx. L'autor assenyalava els fragments en els quals el deute envers les *Històries troianes* i les *Tragèdies de Sèneca* és afirmable (286-301) i conclou que Joanot Martorell «arriba a Sèneca bastant epidèrmicament, per introduir ací allà manlleus lingüístics, temàtics, o, en menor grau teòrics...» (302); que en algun cas fou clarament selectiu rebutjant frases d'un fragment integrat; i que potser utilitzà un manuscrit semblant a l'actual de Madrid, BN, 14704 (303). Hi ha bibliografia (303-305).— J. P. E. [14104]

Jean Marie BARBERÀ, *Patrimoine littéraire européen 6: prémices de l'humanisme, 1400-1515*, Bruxelles, De Boeck Université 1995, 388-401.

Presentació i transcripció de fragments de la traducció francesa del *Tirant lo Blanc*, que l'autor té en curs de realització.— J. P. E. [14105]

Tilbert Dídac STEGMANN, *Aspetes del 'realisme tècnic' i del 'no-detallisme' al Tirant lo Blanc*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 10 (1997), 7-38.

Les primeres pàgines sintetitzen les raons que convenceren Dámaso Alonso de la 'modernitat primerenca' del *Tirant*, feta de precisió científica i de mecanisme tècnic no medieval (7-10); el capítol CVI, ací transcrit, en seria prova (11-13), tot i que, segons l'autor, aquell text «està corromput d'alguna manera» (14), raó per la qual ell mateix dedica les pàgines següents a assenyalar-hi incongruències (15-18); esbrina tot seguit com han resolt l'afer alguns traductors i troba que la millor solució és la de Lelio Manfredi en la traducció italiana del 1538 (22-24); alguns investigadors, i en particular Albert G. Hauf i Valls han aportat narracions paral·leles, però no integrades en l'edició del *Tirant* (25-28). En conseqüència, l'autor fa una reconstrucció coherent del text del dit capítol (29-30), en el qual alguna de les mans que intervingueren en l'edició del *Tirant* pogué introduir qualche incoherència (31-32); encara que, més o menys coherent, el capítol conté prou elements reals i tècnics que li donen versemblança i el fan interessant (33-37).— J. P. E. [14106]

Rafael ALEMANY FERRER, *Al voltant dels episodis africans del Tirant lo Blanc i del Curial e Güelfa*, dins «Col·loqui Tirant», 219-229 (traducció francesa: 231-238).

Són comparats els cent divuit capítols del *Tirant* (entre el 296 i el 413) i la part del segon llibre del *Curial*, dues narracions d'estades dels dos protagonistes al Nord d'Àfrica. Són resumides ambdues narracions i precisada la respectiva funció dins el conjunt de cada romanç (220-226); els acomuna el sentit penitencial i regenerador de l'episodi, en ambdós casos resultat d'una maltempada, però els diferencia el sentit, totalment cristià i profètic en el *Tirant* (conversió dels sarraïns de l'Àfrica del Nord [és *Tirant* un anti-Turmeda?], defensa de l'Imperi d'Orient), reviscolador de narracions clàssiques en el cas del *Curial* (226-227). Hi ha bibliografia (227-229).— J. P. E. [14107]

Maria Jesús RUBIERA I MATA, *Tirant et l'Islam*, dins «Col·loqui Tirant», 429-436.

[La tesi d'aquestes pàgines és coneguda dels nostres lectors per la notícia bibliogràfica del volum XV (1996), 797, núm. 11372].— J. P. E. [14108]

Théa PICQUET, *Tirant le Blanc et le roman chevaleresque italien*, dins «Col·loqui Tirant», 409-427.

Cesàreo CALVO RIGUAL, *Tirante il Bianco: aspectes de l'elaboració de la traducció italiana cincen-tista del Tirant lo Blanc*, dins «Col·loqui Tirant», 437-454 (455-468: traducció francesa).

Qualificades de «modestes fonaments d'una recherche» aquestes pàgines estableixen una compració entre el *Tirant*, l'*Orlando amoroso* de Matteo M. Boiardo i l'*Orlando furioso*, de Ludovico Ariosto. Després de la informació de la traducció de Lelio Manfredi, prologada per Federigo Torregiano, dedicada al duc de Màntua, Federigo Gonzaga (412), ve indicació de convergències i divergències en dedicatòries i colofons, protagonistes i dames dels dits llibres (415-426).

El segon títol s'ocupa del procés d'elaboració els anys 1514-1519, de la traducció de Lelio Manfredi, només publicada el 1538. El *Tirant* ja hauria estat conegut a Itàlia entorn el 1500 (438). La traducció de Manfredi seria de «gran qualitat i interès» (441), malgrat certs detalls; ell mateix formula la seva norma de traducció fidel, fora dels passos obscurs o de mal gust (445); i així l'autor esbrina el capteniment del traductor en una sèrie de casos (445-453), al final dels quals reafirma la «qualitat molt elevada» (454) de la traducció de Manfredi.— J. P. E. [14109-14110]

Mathilde BENSOUSSAN, *Tirant le Blanc au 18e siècle: l'adaptation française du conte de Caylus*, dins «Col·loqui Tirant», 469-475.

Pep VILA, *El «Tirant lo Blanc» i «Partinobles», dues obres a la «Bibliothèque Universelle des Romans» (1754-1789)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 121 (setembre de 1997), 99-122.

El primer títol ofereix una breu biografia del dit comte, el qual, a partir d'una de les edicions catalanes hauria enllestit la seva publicada cinc vegades entre el 1737 i el 1775, ultra la del recull d'obres novel·lesques de Caylus, intitulat *Oeuvres badines* (469-471). Hi possà un *Avertissement* Nicolas Fréret, el qual féu aquesta observació: les narracions de coronació dels reis serien transposició de la de Martí l'Humà el 1399, també coneguda per la «chronique catalane de Miquel Carbonell» (473).

La segona meitat del segle XVIII goixaren a França les enciclopèdies, una de les quals centrà en resum nou-cents vint-i-sis «romanços» de la literatura universal (101-102), dos dels quals eren el *Partinobles*, allí considerat text original català, encara que resumit a partir d'una edició castellana (103-106). i el *Tirant lo Blanc* (116-120); precedia el primer un *Précis sur le roman catalane*, que ací ocupa les pàgines 106-116. Quant al *Tirant...*, el seu traductor-arranjador o refundidor fou el comte de Caylus, Anne-Claude-Philippe de Tubières-Grimoard de Pestels de Levis, qui n'expurgà «els elements luxuriosos i còmics» (117): «c'est le Tirant décent que nous présentons» (118); el resultat de l'esporgada és ací resumit (118-120). Hi ha bibliografia sobre la recepció del Tirant a França (121-122).— J. P. E. [14111-14112]

Curt WITTLIN, *La crítica del Tirant lo Blanc de Robert Southey (1807)*, dins «Misc. Terry», I, 83-93.

Resumides l'atzarosa vida i l'activitat literària de Robert Southey, l'autor recorda la seva relació amb el *Tirant*, radicalment crítica per raons de puritanisme. *Tirant* és qualificat d'obra «d'una sensibilitat bestial», i amoral; per aquesta raó, Southey no traduí, ni parcialment, el *Tirant*, cosa que havia fet en d'altres novel·les com l'*Amadís* o en una versió preexistent del *Palmerín d'Anglaterra*. Wittlin tradueix la nota dedicada al *Tirant* en l'aplec d'anotacions de lectura de Southey, intitulat *Omniana, or Horae otiosiores*, del 1812.— J. de P. [14113]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Vellós' en un passatge de l'Espill de Jaume Roig*, dins «Misc. Terry», I, 51-64.

Article dedicat a rectificar una opinió de Joan Coromines i a establir l'etimologia correcta de ,vellós' a partir del llatí ,vellus, -eris'. Colón parteix d'un text de l'*Espill* de Jaume Roig i documenta el mot en altres textos del 1286, 1380 i 1565; la conclusió és que ,velll' i ,velló' designen apropiadament una ,massa de llana tosa'; ,velló' té aire foraster i el ,velllor' de Coromines és «una proposta irrealitzable».— J. de P. [14114]

Marie-Noëlle COSTA-REUS, *À propos d'un ichtyonime fantôme dans le Spill, poème valencien de Jaume Roig*, dins «Revue des langues romanes», CI/1 (1997), 155-166.

El mot és el ,guarrofer' del vers 7456 en context d'enumeració de peixos; aquest ,garrofer' ha estat una creu dels editors (156-157); l'autora, seguint Josep Almiñana i Vallès, hi veu un topònim localitzat en la costa valenciana (161) i, doncs, escriu aquell vers «d'El Guarrofer», amb el sentit de «Les peixateres esbomben que és de Calp un peix que és d'El Garrofer, d'Altea o d'Albir» (163).— J. P. E. [14115]

Agustín CORTÈS SORIANO, *Cristo, Humanidad e Iglesia. Una interpretación histórico-salvífica en los comentarios de Jaime Pérez de Valencia a la Sagrada Escritura (1408-1491?)*. Excerpta ex dissertatione ad Lauream. Roma-València, Pontificia Università Gregoriana 1994, XXVI i 100 pp.

D'un treball dividit en dues parts (llur taula general és a les pàgines XXIII-XXVI), en són ací publicats els capítols terç i cinquè de tota l'obra, que són el tercer de la primera part i el segon de la segona. L'autor hi estudia la pràctica hermenèutica de Jaume Peres de València i el fonament teològic que la sustenta: per a ell, interpretar l'Esriptura és obrir-se al do de l'Esperit per la fe, que permet la superació de la lletra. L'Esriptura és polisèmica, però conté un sentit espiritual específicament cristià, que els jueus desconeixen; sentit eclesial que té la màxima expressió en el culte, i que es perllonga en la teologia, centrada en la cristologia i entesa com a 'saviesa', que desenvolupa el veritable sentit bíblic i admet altres aportacions filosòfiques i culturals, sempre que es deixin 'transformar' adequadament. L'augustiniana Jaume Peres desenvolupa, a més, una teologia històrico-salvífica amb evidents influències d'Agustí i amb la incorporació de la divisió de la història en set períodes. Hi ha bibliografia (XI-XXI).— J. de P. [14116]

M. Jesús TORRES I FERRER, *Una nova aportació per a l'estudi del tresor de la Seu de Barcelona: l'inventari del 1492*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IX (1996 [1997]), 207-229.

El dit inventari és ací d'alguna manera transcrit de l'original, conservat a Barcelona, ADB, *Visitationum*, vol. 24 (222-229), i estudiat en les pàgines inicials en part per comparació amb el del 1421, del mateix fons, vol. 12 (208). La transcripció és presentada sense solució de continuïtat, tot i que en l'original té dues parts separades per quaranta-tres folis i diversificades per la llengua, car la primera és escrita en llatí (222-226), i la segona, descripció de les joies encastades en les diverses parts de la gran custòdia, ho és en català (226-229). Per la seva banda, l'autora completa, sobretot des de la història de l'art, les notícies relatives als diversos objectes valuosos conservats en un armari del tresor de la catedral, consignats en l'inventari.— J. P. E. [14117]

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *Los precedentes de la Universidad de Valencia: guía para medievalistas en vísperas del quinto centenario*, dins «Revista d'Història Medieval», 6 (1995 [1996]), 151-162.

Objectiu de l'autor: posar preguntes sobre precedents de l'Estudi General de València, que han d'ésser vistos «en relación con las condiciones de desarrollo social existentes en cada momento» (154). El *Fur* implantant la llibertat d'ensenyament (que de vegades xocà amb el projecte d'Estudi) era quelcom més que un dret a exempció tributària? (155). La butlla d'Innocenci IV facultant Jaume I a fundar un Estudi de València el 1245 no era un argument a favor d'aquest en el contenciós entre Tarragona i Toledo entorn del bisbat de València? (156-158). La política erràtica del consell municipal de València en relació a una Escola Major unificada, a què obeeïa? I per què la ciutat es féu càrrec d'un Estudi General el 1500?— J. P. E. [14118]

Philippe BERGER, *Las bibliotecas nobiliarias de la parroquia de san Andrés de Valencia*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1996 [1997]), 375-383.

L'autor ha aplegat uns dos-mil cinc-cents inventaris valencians datats entre el 1475 i el 1559, cosa que li ha permès de dividir la ciutat en tres zones llibreres, respectivament al centre, a sol ixent i a sol ponent; la parròquia de sant Andreu, amb universitaris i barquers, per-

tanyia a la segona; hi han comparegut set nobles, cinc dels quals posseïen llibres (377), els inventaris dels quals són ací transcrits (382-383). [Quant a l'inventari de Berenguer Vives de Bojll, potser la lectura dels «dos salmis» hauria d'ésser «dos saltiris»; i la *Bíblia* en dos volums podria ésser l'exemplar a base del qual hauria estat realitzada la reelaboració del text destinat a ésser imprès en la traducció catalana de la *Bíblia* del 1478; cf. ATCA, XIII (1994), 442-444].— J. P. E. [14119]

Antoni FERRANDO, *El concepte d'escola valenciana aplicat als poetes valencians de l'època de Fenollar: consideracions sobre el seu bilingüisme*, dins «Essays in Honor of Josep M. Solà-Solé». *Linguistic and Literary Relations of Catalan and Castilian* edited by Suzanne S. HINTZ (Catalan Studies. Translations and Text, 23), Nova York, Peter Lang 1996, 199-217.

Objectiu de l'estudi: «analitzar el concepte d'escola valenciana aplicat als poetes valencians de la segona meitat del segle XV i primeres dècades del XVI... amb especial atenció al seu suposat bilingüisme català-castellà» (199). Comença repassant l'aplicació d'aquell concepte només als dits autors valencians per Manuel Milà i Fontanals, Antoni Rubió i Lluch i Jordi Rubió i Balaguer, limitat a la producció satírica per Ramon Miquel i Planas; des de Lluís Nicolau d'Olwer, en canvi, crítics i historiadors de la literatura han tendit a presentar els autors d'època clàssica, sense diferències geogràfiques (199-203). Partint de la definició d'escola que integraria concepció col·lectiva de la literatura, orígens valencians, preferència per la sàtira, extracció predominantment burgesa i bilingüisme literari, l'autor afirma que el dit concepte ha d'ésser abandonat (203) perquè «els seus integrants no són d'una mateixa generació, no comparteixen una comunitat d'ideals estètics ni un liderat literari reconegut per tothom... i no pertanyen a un mateix grup social» (204), extrems que són raonats en les pàgines següents. Hi ha bibliografia (214-217).— J. P. E. [14120]

Joan REQUESENS I PIQUÉ, *Uns versos profèticopolítics referits a Ferran el Catòlic*, dins «Misc. Terry», I, 71-81.

Els dits trenta versos, es conserven a Barcelona, BC, ms. 490, són ací transcrits (79-80) i reelaborats en versos de rima apariada (80-81); recorden les 'profecies' de la desfeta dels sarraïns i de la reconquesta de Jerusalem per part d'un rei; l'autor n'analitza la grafia i la lletra, els data de la segona meitat del segle XV i els considera un de tants textos de propaganda política a favor de Ferran II el Catòlic (75-77) [cf. ATCA, XVII (1998), 651-653].— J. P. E. [14121]

Antonello MATTONE, «Corts» *catalane e Parlamento sardo: analogie giuridiche e dinamiche istituzionali (XIV-XVII secolo)*, dins «XIV Congresso Corona», IV, 251-274.

«L'heredità catalano-aragonesa si è fatta sentire a lungo nella storia della Sardegna moderna» (251), car les estructures d'administració pública copiades de les catalanes, seguien vigents fins al 1847. Fora, però, de l'institucional, el paral·lelisme entre Corts i Parlament no existeix i entre els segles XIV i XVII ambdues línies haurien anat divergint, començant pel fet que en els segles XVI i XVII a Catalunya foren cada vegada més escaduseres i a Sardenya ben normals (252); la doctrina teòrica sobre les corts catalanes com a coautors de 'leges pactionatae' és ací resumida (254-256) i exposada amb més amplitud l'aclimatació a Sardenya (257-267). Ultra la nombrosa bibliografia, també de juristes catalans (Tomàs Mieres, Lluís de Peguera), hi ha repetides referències a documentació d'ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*.— J. P. E. [14122]

Bruno CADONI, Leopoldo ORTU, *Persistente vitalità dei privilegi aragonesi nelle città sarde in epoca spagnola attraverso gli atti di un parlamento del XVI secolo*, dins «XIV Congresso Corona», IV, 57-68.

Els actes són els de la cort dels anys 1573-1574, conservats a Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*, 162 i 163. En els greuges presentats per les universitats o pels particulars és constant la referència a la legislació catalana inclosa o no en el *Llibre verd* de Càller, en particular a les *Consuetudini* [deuen ésser les *Constitucions*] de Pere Albert o les *Ordinacions d'En Sanctaclia* i no cal dir en les *Constitucions de Catalunya* (o ,de Barcelona') (62-63), fins al punt que «le città reali privilegiate, e Caglari in particolare, vedono ,nell'attività municipale di Barcellona una sorgente immediata del loro diritto'» (62).— J. P. E. [14123]

Jon ARRIZABALAGA, John HENDERSON, Roger FRENCH, *The Great Pox. The French Disease in Renaissance Europe*, Haven i Londres, University Press 1997, 346 pp.

El capítol sisè, *The French Disease and the Papal Court* (113-144) insisteix en un tema estudiat per Jon Arrizabalaga, que ha concentrat la seva atenció en els metges papals valencians Gaspar Torrella i Pere Pintor [i s'ha concentrat en estudis seus coneguts dels nostres lectors pels resums publicats en el volum XI (1992), 708-709, núms. 7835-7837]. Ací ofereix un resum sistemàtic dels llibres dels dos metges valencians entorn la ,pudendagra' o ,morbus gallicus'.— J. P. E. [14124]

Joan BUSQUETS, *Reforma i Contrareforma: el marc històric*, dins Francesc FELIU, NARCÍS IGLÉSIAS (eds.), *Llengua i religió a l'Europa moderna* (Assaig, 20), Barcelona, Quaderns Crema 1997, 13-58.

En el marc d'aquesta exposició d'abast europeu, dues pàgines són dedicades a la ,Devotio moderna' a Catalunya, en la qual s'inclourien l'*Exercitatorio de vida espiritual* de Garcias de Cisneros i l'*Espill de la vida religiosa* (de Miquel Comalada?). (24-26).— J. P. E. [14125]

Josep A. IGLÉSIAS i FONSECA, *Livres et lecteurs à Barcelone au XV siècle. L'exemple des artisans*, dins «Scriptorium», L (1996 [1997]), 380-389.

Recordats els treballs precedents de Ramon d'Alós, Jordi Rubió i Balaguer, Carme Batlle, l'autor presenta la seva tesi, *Llibres i lectors a Barcelona el s. XV*, com a ampli ,corpus' documental de mencions relatives a la producció, l'adquisició, gestió, difusió, transmissió de llibres en protocols notariais de l'AHPB, ACB i AHCB. En aquestes pàgines és presentada la relació amb llibres de ciutadans barcelonins altres que clergues, juristes, metges o llibreters, en general gent d'ofici menestral, una vintena dels quals serien altrament documentats (382); en aquestes pàgines trobem resum de llurs compres de llibres en subhastes (382-388). Les biblioteques catalanes han sofert pèrdues incalculables, però els inventaris permeten de saber-ne quelcom (389) [es presenta la pregunta de si aquests menestrals compraven llibres per a ells o per tenir-los a l'obrador i revendre'ls: hom pot veure més avall, núm. 14173, resum de l'article de Marc Mayer dedicat a la biblioteca d'Antoni Agostí, la notícia d'un sastre barceloní que tenia en l'obrador llibres per a revendre].— J. P. E. [14126]

Eulàlia DURAN i GRAU, *Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI*, dins «Recerques», 32 (1995), 7-18.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [14127]

Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *Presente y futuro de la investigación sobre las élites en la Cataluña del Antiguo Régimen*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1995 [1996]), 385-396.

Les primeres pàgines exposen conceptes com 'élite', burgesia, família i relacions verticals i horitzontals entre 'court' i 'country'. Les següents subratllen aquelles dades de les tesis doctorals de Manuel Peña, Javier de Burgos i Rosa M. Alabrús, que permeten de dibuixar la fesomia mental de l' 'élite', no pas catalana, ans només barcelonina dels segles XVI-XVII (391): presència de llibres llatins, italians, castellans i catalans en les biblioteques, empenca del castellà àdhuc en fullatons populars, límits socials poc rígids, ans permeables i eclèctics, coexistència d'austriacistes i de felipistes en les institucions de cultura (391-395); al final, hi ha perspectives de treball futur (395-396).— J. P. E. [14128]

Antoni CONTRERAS MAS, *La literatura culinària en la Mallorca baixmedieval*, dins *Sistemas alimentaris*, 729-733.

L'autor ha repassat el conjunt de biblioteques mallorquines aplegades per Jocelyn N. Hillgarth, constata que el primer tractat culinari que compareix en una biblioteca de Mallorca és el 1454, el *Llibre de Sent Soví*, el qual es repeteix en dues altres fins al 1531; també hi ha tres exemplars del *De honesta voluptate et valetudine* de Bartolomeo Sacchi di Piadena (il Platina), que cal suposar pertanyents a alguna de les edicions incunables, car consten 'de stampa'.— J. P. E. [14129]

Anna Maria OLIVA, Olivetta SCHENA, *Le città regie del Capo di Logudoro nei capitoli di corte del Parlamento Dusay-Rebolledo (1504-1511)*, dins «XIV Congresso Corona», IV, 315-368.

Conquerida Granada, Ferran II concentrà bona part de la seva atenció en la línia vers Itàlia i el pròxim Orient, i en relació a Sardenya propugnà un redreç, amb insistència particular d'incidència reial per a la zona de Logudoro (318-319); en aquest context s'ha de col·locar la cort del 1504-1510, els seus capítols de cort (319-324) i en general la seva documentació (325-327), tota en llatí o català, ací resumida o transcrita d'ACA, *Canc., reg.* (337-368).— J. P. E. [14130]

Antoni CONTRERAS MAS, *La influència italiana en la cuina mallorquina del s. XVI*, dins *Sistemas alimentaris*, 735-740.

El *Llibre del coc*, de Robert de Nola, és en català el gran llibre de cuina del s. XVI, amb quatre o cinc edicions, però no és documentat a Mallorca almenys abans del 1550. En canvi, Jeroni Garau en el pas del segle XVI al XVII posseïa, ultra la del Platina, dues altres obres de cuina: l'*Art de la confitura* i Vincenzo Cervio, *Il trinciante...* (736-737); ell mateix posseïa un exemplar del *Regimen sanitatis Magnini* (Maino de Mainieri); aquest llibre i el de Marsilio Ficino, *De vita longa*, també eren a la biblioteca d'Antoni Garau, el 1590.— J. P. E. [14131]

Vicent ROS, *La música i els Borja*, dins «Temps Borja», 11-35.

Les primeres pàgines reproduïxen fragments de lletres reials interessant-se pels serveis de joglars moros i de 'moretelles balladores' de Xàtiva (12-15). No són documentats músics jueus, però és recordat el xatívi Isaac ben Haim, contemporani de l'expulsió, i autor del *Etz Haim* (*L'arbre de la vida*). De la música a Xàtiva entorn mitjan segle XV n'és mostra l'encàrrec d'un orgue el 1455 (16). Les pàgines següents són dedicades a la música en cort papal sota els dos papes Borja, on es pot trobar quelque notícia relativa a músics connacionals, particular-

ment nombrosos en aquells anys, com els cantors i orgueners germans Martirià (no Marturià, que només és la forma llatina) i Antoni Prats, el primer dels quals havia construït un orgue per a la Seu de València (26-27).— J. P. E. [14132]

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Calixt III i l'Església del seu temps*, dins «Temps Borja», 59-77.

Repàs i resum biogràfic, que es fixa en particular en la categoria social de la família (el pare, propietari agrícola, hauria estat 'donzell': 61); en la inspiració de la política reial en els darrers temps del Cisma d'Occident, política que Alfons dit el Magnànim després volgué aplicar-li a ell essent ja papa (64-68, en especial 66, nota 10, d'ACA, *Canc.*, reg. 2662); i, ja papa, l'obsessió de la croada després de la caiguda de Constantinoble, amb el pressupòsit de la pau a Itàlia (71-76, en especial 72, nota 19, d'ASV, *Arm.* XXXIX); rebut l'acusació de nepotisme, en remarcar que se serví certament dels seus familiars o amics, però que, a diferència d'altres, no establí cap senyoriu temporal a favor de cap d'ells (74-75).— J. P. E. [14133]

Daniela RANDO, *Fra Vienna e Roma. Johannes Hinderbach testimone della questione turca*, dins «RR Roma nel Rinascimento», (1997), 293-317.

Aquestes pàgines dedicades a un membre de la cort de Viena, al qual foren encarregades diverses missions diplomàtiques davant els papes de la segona meitat del segle XV i fou nomenat bisbe de Trento, ajuden a comprendre la política de Calixt III (295-296, 302-303; 307) entorn la caiguda de Constantinoble, en tant que la dita política havia de comptar amb la col·laboració més o menys decidida de la casa imperial romano-germànica.— J. P. E. [14134]

Kari LAWE, *Vannozza de Cattanei och paven Alexander VI. En renässanspavefamilj i relation till samtidens och eftervärldens syn paelibat, prästäkenskap/konkubinät och prästbarns vätsliga och sociala ställning* (Bibliotheca Theologiae Practicae. Kirkovetenskapliga studier, 58), Uppsala i Estocolm, University 1997, 486 pp.

El text original d'aquest estudi redactat en llengua sueca ocupa les pàgines 8-372, seguides d'un resum en anglès (373-411). L'objectiu de l'obra és el d'estudiar els membres de la família Borja i la historiografia que s'hi ha referit, relacionada amb els temes del celibat eclesial, del concubinat i de la posició social dels fills de preveres; tot vist des de la perspectiva de Vannozza Cattanei i de la seva integració dins la societat romana contemporània, àdhuc després de coneguda la seva relació amb Alexandre VI i el fet d'ésser mare dels fills de Roderic/Alexandre VI. L'estudi es basa en àmplia bibliografia (423-461) i sobretot en una llarga llista de fonts: Roma, Archivio Generale Agostiniano; Archivio Storico Capitolino, Archivio di Stato, Archivio Segreto Vaticano, i Archivio Storico del Vicariato; biblioteques Angelica, Corsiniana, Vaticana, Casanatense, Vallicelliana, Nazionale Centrale; de Florència, Màntua i Mòdena, Archivio di Stato; de Bologna, Fano, Macerata, Perugia, Poppi, Biblioteca Comunale; de Florència i Venècia, Biblioteca Nazionale Centrale; i de les biblioteques de Volterra, Guarnacci; Veroli, Giovardiana; i universitàries de València, Cambridge i Pàdua.— J. P. E. [14135]

Max CAHNER, *La correspondència dels Borja*, dins «Temps Borja», 81-95.

Les lletres personals d'Alexandre VI i dels seus fills i fidels són sobretot a València, ACV, i a l'ASV, *Archivum Arcis*; n'hi ha algunes d'esparses a Venècia, Barcelona, Madrid i Londres.

S'adhereix a la valoració que en féu Joan Fuster i Ortells: «probablement l'epistolari català més apassionant dels arribats a nosaltres» (82), i transcriu fragments o lletres sembla senceres d'Alexandre VI i de Cèsar a llur fill i germà Joan de Borja (83-90). La llengua emprada en elles «és el català literari del Renaixement» (90), «una vegada superada l'artificiosa exageració de la ,valenciana prosa'» (91). Un altre membre del grup català dels Borja, Hug de Montcada, hauria escrit un cant èpic a la presa de Bugia del 1510, del qual es conserva un fragment (92-93). Però les dues corts de Nàpols i de Roma no feren arrelar el català a Itàlia, sí, en canvi, el castellà (93-95).— J. P. E. [14136]

Miquel BATLLORI, *Alexandre VI i la política del renaixement*, dins «Temps Borja», 123-128.
 'Retractatio' dels estudis de l'autor dedicats a la política d'Alexandre VI del 1952 ençà, amb notícies sobre el *Diplomatari dels Borja* de Lluís Cerveró i Gomis, en el qual l'autor ha col·laborat, i sobre el seu aplec *L'Epistolari dels Borja*, del qual ens diu que dos volums seran dedicats a la documentació relativa al casament de Joan de Borja amb Maria Enríquez i de Jofré de Borja amb Sança d'Aragó, i un altre a la correspondència, encara inèdita, dels prínceps de Squillace i de la seva cort amb Alexandre Borja; també som informats que el dit epistolari contindrà la documentació relativa a l'amistat entre Alexandre VI i el cardenal Francesc Remolins. Les darreres pàgines són una presa de posició en deu punts sobre moments diversos de l'activitat pública de Roderic de Borja-Alexandre VI.— J. P. E. [14137]

Marion HERMANN-RÖTTGEN, *La literatura europea i els Borja*, dins «Temps Borja», 143-155.
 [Sobre aquest tema hom pot veure la notícia bibliogràfica d'ATCA, XVII (1998), 881, núm. 13306]. L'autora recorda que mentre en els països del sud de l'Europa occidental els Borja han estat tractats com a objecte d'estudi històric documentat, al nord han estat objecte de literatura, sobretot de novel·les i de peces teatrals, i assenyalà tres punts de la darrera: entorn Cèsar Borja, personatge ambivalent entre el bé i el mal endut per finalitats polítiques (147), és exalçada la grandesa nacional i el poder militar; entorn Alexandre VI es concentra la crítica a l'Església romana; i entorn les dones de la família, el tema de l'erotisme i la sexualitat (144-145). El príncep de Maquiavel seria el representant del primer, seguit de Paul Verlaine, d'Emma Robinson o de Pietro Cossa, i en un altre registre, Jakob Burckhardt (145-147). El diari d'aquest mateix seria el primer pas vers la demonització d'Alexandre, equiparat amb l'Anticrist per alguns autors passats al protestantisme, com Francesco Guicciardini, superat per Bernabé Barnes, Friedrich Nietzsche i Oskar Panizza (148-150); aquest mateix, amb Jakob Burckhardt, seria l'iniciador de la terça línia, seguit de Tommaso Tomasi, Victor Hugo, Conrad Ferdinand Meyer i Friedrich Ferdinand Klingner.— J. P. E. [14138]

Agustí VENTURA i CONEJERO, *Viatge a la Itàlia dels Borja*, dins «Temps Borja», 171-224.
 El recorregut per llocs vinculats als diversos membres de la família Borja és ocasió no sols de recordar llurs predileccions culturals, ans també de transcriure epitafis en sarcòfags de catalans a ells contemporanis: de Guillem Roca, arquebisbe de Salern (187; cf. 198) o d'un xativí d'època romana (200); les repetides representacions de les sibil·les desemboquen en la reproducció del *Cant de la Sibila* en llatí, en occità i en català (222-224).— J. P. E. [14139]

Vicent PONS ALÓS, *Els Borja en l'Heràldica*, dins «Temps Borja», 227-254.

El temps dels grans Borja fou la millor època de l'heràldica; la d'ells es troba des de les rajoles fins als segells, passant per pintures, còdexs, impresos i medalles (228); un 90% de les peces s'hauria perdut (229-230) i en conseqüència és en «els testimonis sigil·logràfics on podem trobar el major volum i diversitat d'exemples heràldics... borgians» (231); un segell de Beatriu de Borja, casada d'Arenós, i, doncs, del seu marit, es conserva a València, ARV, *Clericia*, llibre 17, en lletra al seu germà Roderic, futur Alexandre VI (232, nota 19); però, segons testaments i inventaris, 'post mortem' dels Borja, «les armes del llinatge apareixen pertot arreu: en les caixes, en els pal·lis i ornaments, en els arnesos, en els llibres, cortinatges i paviments» (233), exactament igual que una multitud d'altres famílies de Xàtiva (234-239; cf. 234, nota 23); les dels Borja acabarien essent constituïdes per bou i botja (241) i eren demostració de la pertanyença al clan familiar (245), abundantment ramificat, com també ho fou la respectiva heràldica (246-253).— J. P. E. [14140]

La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració. Cicle de conferències fet al CIC de Terrassa, curs 1981-1982 (Biblioteca Milà i Fontanals, 26), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 180 pp.

Setze anys després d'haver estat pronunciades aquestes conferències d'alta divulgació, han estat publicades [sense ni una paraula de presentació ni que consti cap responsable de llur edició]. Toquen els temes següents: Joan Solà, *Notes d'història de la llengua al Renaixement i a la Il·lustració* (5-16); Eva Serra i Puig, *Els Països Catalans a l'època dels Austries* (17-26); Eusebi Colomer i Pous, *Filosofia de l'Humanisme: de R. Sibiuda a J. Ll. Vives* (27-42); Xosé Aviñoa, *Alguns moments de la música catalana del Renaixement i el Barroc* (43-47); Josep Romeu i Figueras, *Pere Seraffi* (49-62); Giuseppe Grilli, *Materials per a la descripció d'una educació sentimental: Francesc Fontanella 1639/1643* (63-71); Joan Bada i Elias, *La Contrareforma* (73-91); Joaquim Nadal i Farreras, *El centralisme borbònic enfront de la cultura catalana* (93-110); Enric Moreu-Rey, *El pensament il·lustrat a Catalunya* (111-124); Roger Alier, *L'òpera del segle XVIII* (125-148); Lluís Solà i Dachs, *Dels dietaris a l'inici del periodisme* (149-165); i Jaume Torres Elias, *Els orígens de la industrialització de Catalunya* (167-177).— J. P. E. [14141]

Sybille von GÜTLINGEN, *Bibliographie des livres imprimés à Lyon au seizième siècle* Tome I avec la collaboration de René BADAGOS (Bibliotheca bibliographica Aureliana, CXXXV), Baden-Baden & Bouxwiller, Éditions Valentin Koerner 1992, 268 pp. Tome II (BBA, CXXLI), 1993, 232 pp. Tome III (BBA, CXLVII), 1995, 240 pp. Tome IV (BBA, CLIV), 1996, 228 pp.

Aquesta obra descriu les edicions lioneses del segle XVI aplegades per impressors: Pierre Mareschal i Bernabé Chaussard publicaren el 1509, Bernat de Granollachs, *Ad inveniendum novam lunam* (33/37), reeditat el 1518 per Claude Nourry (82/86). Balthazard I de Gabiano el 1504, Arnaldi de Villanova, *Opera* (66/27), repetides el 1509 (68/46); i pels seus hereus el 1520 (71/57); repeteixen l'edició de François Fradin, del 1504 (168/6), repetida el 1509 (171/21). Claude Nourry, el 1503 editava del mateix Arnau el *Regimen sanitatis in francoys* (73/7), i el repetia el 1514 (79/56); el mateix editava *Le tresor des pouures* el 1512, atribuït en part al mateix Arnau (77/44); el reeditava el 1518 (82/84), el 1519 (83/88) i el 1527 (88/128). Jean Clein el 1505 treia una nova edició dels tres volums normals de sermons de sant Vicent Ferrer (131/17) i encara, sembla, una altra el 1518 (148/91); el 1514 havia publicat la *Summa sermonum* de Sanç Porta (141/61) i el 1517 el seu *Sanctorale vel sermones de sanctis* (144/73); el 1517 li trauria el *Mariale*, les *Introductiones naturales in sermones*, els *Sermones estivaes de tempore*, els *Sermones hyemales de tempore* i els *Sermones de tempore dominicales ab Adventu ad*

Pascha - a Pascha ad Adventum (146/80-84). Étienne Gueynard editava els *Centum ac quinquaginta psalmi davidici* de Jaume Peres de València el 1512 i els repetia els anys 1514, 1517 i 1525 (160-164/75, 86, 95 i 114). François Fradin, finalment, el 1515 editava l'*Arbor scientiae* de Ramon Llull (180/95).

Martin Havard treia el 1503 el *Regimen sanitatis Salernitanum* d'Arnau de Vilanova (6/3). Jean de la Place s'encetava el 1501, amb el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (26/1), que Simon Vincent repetia el 1503 (42/74), com també Étienne Baland (79/2) i Thomas de Cloches el 1510 (114/9); i el 1509 els *Sermones de sanctis* de sant Vicent Ferrer (47/34), repetits el 1513 (52/71), el 1516 (55/95) i el 1525 (65/180); el 1517 donava l'*Ars magna generalis* de Ramon Llull (56/110) i el 1523 la *Practica compendiosa artis* de Bernat de Lavineta (64/162); aquest li havia fet editar l'*Ars brevis* el 1514 (89/41); el 1518 els dos volums de *Disputationum in quatuor libros Magistri Sententiarum* (59/128), el 1520 els *Sermones estivales* de sant Vicent Ferrer (61/145) i el 1523 els seus *Aurei sermones fructuosissimi et omni tempore predicabiles* (64/167). Barthélemy Trot publicava el 1528, de Joan Almenar, *Libelli duo de morbo gallico* i els repetia el 1529 (112/53 i 57). Jacques Myt repetia els *Centum et quinquaginta psalmi davidici* de Jaume Peres de València el 1518 (130/58) i el 1519 una *Articella* amb un *Hexastichon* del valencià Pere Pomer (130/59); el 1527 la *Theologia naturalis* de Ramon Sibuda (142/102); el 1537 les *Opera nuperrime revisa* d'Arnau de Vilanova (158/161) i el 1539 els volums segon i tercer de sermons de sant Vicent Ferrer (*aestivalis/de sanctis*) (160/166-167). El 1528, Vincent de Portonariis havia tret els *Sermones hyemales* (172/110) i el 1530 tant els *Aestivales* com els *Hyemales* (175/134-135); el 1546 editava la *Practica cancellariae apostolicae* de Jeroni Pau (190/293) i les *Decisiones intelligentiae ad regulas cancellariae* i les *Decisiones seu conclusiones aureae* de Guillem Cassador (190/294-295). Jacques Mareschal (amb Simon Vincent) editava el 1517 l'*Ars magna generalis et ultima* de Ramon Llull (206/46)-

Jean Thomas el 1512 publicava els *Centum et quinquaginta psalmi davidici*, i *In Cantica cantorum*, ambdós e Jaume Peres de València (9; cf. 23) i els repetia el 1514 (11-12) i Constantin Fradin els salms el 1531 (100); Gilbert de Villiers, el 1515, l'*Arbor scientie* de Ramon Llull (15-16) i el repetia el 1515 (15-16; cf. 96 i 111); Jean Moylin, el 1513, els *Sermones de sanctis* i els *Sermones de tempore. Pars Hiemalis* de sant Vicent Ferrer (34; el 1527 repetí els *De tempore. Pars Hyemalis* 64; i el 1528: 65-66, ara també els *aestivales*), el 1517 els *Psalmi...* de Jaume Peres de València (40; repetits, amb *In Cantica...*, el 1525: 56); el 1523, la *Practica compendiosa artis Raymundi Lull* de Bernat de Lavineta (52); Bernard Lescuyer, publicava el 1519: «Raymundus de Sabunde: *Le livre pour l'homme, par le quel toute nature humaine peut cognoistre quelle elle est* - Lyon: imprimé par Bernard Lescuyer, aux depens de Claude Dauphin, 7 décembre 1519.- Baudrier I: 118 = II: 154 avec fac-similé du colophon» (cf. 229), i encara el *Missale secundum usum alme sedis Sancte Crucis Barcinone* (105). Guillaume Huyon el 1520, *Opera nuperrime revisa*, d'Arnau de Vilanova (113). Laurent Hylaire, el 1516 els *Sermones de tempore et de sanctis* de sant Vicent Ferrer (122-123). Antoine du Ry, publicava les dues obres de Peres de València el 1521 (180-181; cf. 228). El 1540, Olivier Arnoullet publicava *La disputation de frere Anselme avec les animaux* (215) i el 1567 *Le tresor des pauvres* atribuït a Arnau de Vilanova (221).

Jacques Giunta publica els salms de Jaume Peres de València el 1521, 1525, 1526, 1533, 1541 (6, 8, 14, 30); el 1539 els *Sermones de tempore et de sanctis* de sant Vicent Ferrer (28); el 1541, els salms i la *Theologia naturalis* de Ramon Sibuda (31); els seus hereus, els tres volums de sermons (*hyemales, aestivales, de Sanctis*) de sant Vicent Ferrer el 1550 (55), repetits el 1558 (67-68). Jean Rémy publicava els tres volums del mateix el 1521 (95-96). Denis de Harsy el 1523 i una *Expositio decem praeceptorum* doble (102), el 1532 l'*Ordinarium sacramentorum secundum ritum diocesis Ilerdensis* (117); el 1547 el *Breviarium secundum usum almae Dertusensis ecclesiae* (140). Antoine Blanchard publicava el 1528 els *Libelli duo de morbo gallico*, de Joan Almenar (161), repetits el 1529 (164). Benoît Bonyn, els tres volums de sermons de sant Vicent Ferrer el 1526 (170; els *aestivales*, encara el 1532: 177); i el 1521 un volum amb els salms i els cànctics

de Jaume Peres de València (175); el 1538, el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (188).— J. P. E. [14142-14143-14144-4145]

Marc JOBANÍ FERNÁNDEZ, *Un apunt per a la recerca de Gabriel Mòger, escultor i prevera (!)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 395-402.

Aplegades les notícies conegudes fins ara sobre l'imaginaire Gabriel Mòger i els seus successors, és publicada ací (397-401), transcrita de la còpia conservada a Barcelona, BC, Arxiu, núm. 3502, la *Concòrdia feta entre los honorables jurats, consellers e preveres de Porreres e mossèn Gabriel Mòger sobre la ystòria de la Passió enbotida, per a la capella de Montision de la dita parròquia...*, 'història' que havia d'ésser «obre tal que en aquest regna jamés semblant no és estada vista, feta o principiada» (397).— J. P. E. [14146]

Joan SALVADÓ RECASENS, *Joan Parteni Tovar, mestre de Vives a la Universitat de València*, dins «Studia Philologica Valentina», 1 (1990), 125-143.

Juan Partenio Tovar, sevillà, professor de gramàtica a Roma els darrers temps del segle XV, fou recrutat a ensenyar retòrica en el novençà Estudi General de València, on el 1503 publicà un llibre, perdut, del qual el 1767 Lluís Galiana salvà llargs extrems, reproduïts primer per Roc Chabàs dins «El Archivo» el 1891 i ací ara per Salvadó.— J. P. E. [14147]

Juan Luis VIVES, *De concordia et discordia in humano genere* / «Sobre la concordia y la discordia en el género humano».- *De pacificatione* / «Sobre la pacificación».- *Quam misera esset vita christianorum sub turca* / «Cuán desgraciada sería la vida de los cristianos bajo los turcos». Introducció de Valerio del NERO (Colecció J. L. Vives, 8 A), València, Ajuntament 1997, 408 pp.

Encara que hom hagi col·locat en coberta i portada els títols llatins i llur traducció, com si es tractés d'una edició bilingüe, en realitat aquest volum només conté la traducció castellana anotada del llibre i dels dos opuscles esmentats en el títol, precedits de la introducció de Valerio del Nero (9-44), i completats amb taula de persones esmentades en les pàgines de Vives (395-402). La introducció remarca la sensibilitat de Vives envers els problemes humans de les primeres dècades del segle XVI, com també l'atenció amb què seguia les notícies entorn el Nou Món i se'n feia ressò, o la seva intervenció a favor de la concòrdia entre els dos capdavanters d'Europa, Carles V i Francesc I, i la necessitat de defensar-se davant el perill turc, però també d'un control de les actuacions inquisitorials. En un pla més teòric, remarca la importància social de memòria i llenguatge, però també el contravalor que són les passions egoistes i llur conseqüència en batalles i guerres o en la mendicitat; d'ací la importància social de la justícia, condició indispensable per a la concòrdia.— J. P. E. [14148]

Juan Luis VIVES, *Las disciplinas*, I (Colecció J. L. Vives, 7A), València, Ajuntament 1997, 344 pp.- II (Colecció J. L. Vives, 7B), València, Ajuntament 1997, 296 pp.; III (Colecció J. L. Vives, 7C), València, Ajuntament 1997, 346 pp.

Traducció castellana dels set llibres del *De disciplinis*, realitzada per Marco Antonio Coronel Ramos (llibre I), Luis Pomer Monferrer (llibres II i III), José Casorrán Sanz (llibres IV-VI) i Ismael Roca i Melià (llibre VII). Cada un dels tres volums és completat amb una taula dels antropònims que hi són esmentats.— J. P. E. [14149-14150-14151]

Buenaventura DELGADO CRIADO, Agustín ESCOLANO BENITO, León ESTEBAN MATEO, Ángel GÓMEZ-HORTIGÜELA AMILLO, Ramón LÓPEZ MARTÍN, *Cuatro estudios a una obra* «El arte de enseñar» de Juan Luis Vives (Colección J. L. Vives, 7.D), València, Ajuntament 1997, 190 pp.

Després d'una advertència preliminar de León Esteban, que figura com a coordinador del llibre (7-25), hom troba, del mateix autor i de Ramón López Martín, *La escuela y los procedimientos de enseñanza en Juan Luis Vives* (27-64); de Buenaventura Delgado Criado, *El perfil magisterial de Juan Luis Vives* (65-87); d'Agustín Escolano Benito, *Las disciplinas y el curriculum. La formación del humanista en la obra de Vives* (89-139) i d'Ángel Gómez-Hortigüela Amillo, *El acceso a la excelencia* (141-183).— J. P. E. [14152]

José Luis ABELLÁN, *El pacifismo de Juan Luis Vives* (Colección J. L. Vives, 8 B), València, Ajuntament 1997, 166 pp.

Abellán centra la seva exposició en dos esdeveniments del 1529: la publicació del *De concordia et discordia in humano genere*, i l'anada de Carles V a Bolonya a ésser coronat emperador, però l'estén a allò que ambdós fets representaven per a l'erasmisme tant europeu (21-36) com hispànic (37-85), ja que el pensament de Vives era una forma d'erasmisme (87-107 [en relació a la nota 84 de la darrera pàgina, és inexplicable que el 1997 l'autor encara no estigui assabentat que les investigacions d'Angelina Garcia entorn els processos inquisitorials a càrrec de familiars de Vives ja fa anys que han estat publicades: cf. ATCA, IX (1990), 394-396]): eclèctic, interessat a comprendre els dinamismes humans i, doncs, la psicologia, més que les essències -qui sap si precedent de la diferència entre 'raó pura' i 'raó pràctica' d'Immanuel Kant-; quant a les relacions de Vives amb Erasme i l'erasmisme, l'autor creu que la solució rau en el detall de col·locar Vives dins l'«erasmismo español» (102-103), amb la insistència en la necessitat d'un Concili General (109-122); els darrers capítols tornen a assenyalar l'impacte del *De concordia*... en el pensament polític de l'emperador Carles i en la teoria del 'Príncep cristià'.— J. P. E. [14153]

José ESTEVE FORRIOL, *Juan Luis Vives. Interpretación de las 'Bucólicas' de Virgilio principalmente alegórica* (Colección J. L. Vives, 5), València, Ajuntament 1997, 244 pp.

Acabada el 1537 i publicada a Basilea el 1539, aquesta interpretació seria una de les darreres obres de Vives, qui morí el 1540; descrit l'exemplar de la primera edició conservat a Múnic, Bayerische Staatsbibliothek, segueix informació d'altres edicions basileenques d'obres de Vives (13-14) i una apreciació crítica i detallada de l'edició del 1539, insuperada (15-18), de la qual són reproduïdes algunes pàgines (7-8, 10-11); és base de la present traducció, a la qual ha estat afegit el corresponent text de Virgili. La introducció s'acaba amb un resum entorn la interpretació al·legòrica en la cultura occidental, dels grecs al renaixement (23-29). El cos de l'obra diferencia amb tipus de lletra diversos, la interpretació de Vives (en negreta), dels versos de Virgili i dels comentaris de l'autor. Al final, aquest aplega les sentències de Vives, que permeten de conèixer la seva valoració de l'humanisme, de la literatura i del cristianisme (225-240).— J. P. E. [14154]

Jacob Hans Josef SCHNEIDER, *Der Begriff der Sprache im Mittelalter, im Humanismus und in der Renaissance*, dins «Archiv für Begriffsgeschichte», XXXVIII (1995), 66-149.

En aquesta llarga revisió d'autors medievals, on, però, Ramón (*sic*) Llull només entra pel record de les poesies catalanes i de la *Logica nova* (68, nota 5) [sense ni una paraula de *Lo sisè seny*, lo

qual apellam affatus, obra específicament dedicada a l'expressió vocal], una pàgina és dedicada a Joan Lluís Vives, basada en el *Contra pseudoacademicos*: hauria subratllat la historicitat de les llençües, llur funció, amb la justícia, de lligam social, llur pertanyença al poble que la parla i la limitació de la feina dels gramàtics a precisar-ne ús i sentit (139-140).— J. P. E. [14155

Maurice KRIEGLER, *Le parcours de Juan Luis Vives: du milieu judaïsant à l'option érasmienne*, dins «Dimensioni e problemi della ricerca storica», 2 (1996), 79-99.

Un resum dels processos inquisitorials contra els pares, i en particular a càrrec de la mare, permet de conèixer el marc espiritual d'on Joan Lluís Vives procedia (81-84: haurien estat 754 ajusticiats, molts d'ells parents de Vives: 87-88); tant en l'ambient ciutadà com en la família no mancaven expectatives escatològiques relacionades amb el restabliment d'Israel abans que s'escolessin els sis mil·lenis entre creació i fi del món (85-86); ja allunyat de València i integrat dins la família Valldaura, conversa com la seva, sofrí dubtant entre parlar i callar, entre Fortuna i Virtut, pel procés a càrrec del seu pare que s'acabà amb final tràgic; també sofrí pel caire que prenia la guerra religiosa a Europa; parlà amb el *De pacificatione* adreçat al gran inquisidor Alonso Manrique, en el qual, sintonitzant amb Carles V i amb l'erasmisme (90-91), propugnava que la Inquisició Espanyola fos respectuosa amb la justícia (92). Vives hauria estat un doble exiliat: del seu país, que no li podia assegurar la supervivència, i d'una societat presidida per unes exigències d'identitat que desconfiaven de la intel·ligència (93-94).— J. P. E. [14156

Cesare VASOLI, *Comenio e la tradizione enciclopedica del suo tempo*, dins «Nouvelles de la République des Lettres», (1996/I), 17-37.

A través de Heinrich Alsted, editor de l'*Explanatio...* de Bernat Lavinheta i autor de la *Clavis artis lullianae*, Johann Amos Komensky, hauria entrat en contacte amb el lul·lisme ja en el seu temps d'estudiant (24), i compartia amb Ramon de Sibiuda una pansofia que faria d'escala entre terra i cel (36).— J. P. E. [14157

M. Mercè GRAS i CASANOVAS, M. Ángeles PÉREZ SAMPER, *Notícies de la Mediterrània en temps de Carles V*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 159-179.

Presentació (160-168) i transcripció (170-179) d'onze despatxos sembla de tres informadors (italià, català i castellà), dels anys 1535-1537, sobre situació bèl·lica a Turquia, a Itàlia i a Provença. S'han trobat a Barcelona, ACB, *Pia Almoina. Processos*. Les pàgines inicials recorden la situació bèl·lica i política d'aquelles tres zones (cf. croquis: 169) i l'interès que hi tenia la política imperial.— J. P. E. [14158

Eulàlia MIRALLES, *L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 121-152.

L'autora recorda la presència de Viladamor en els bibliòlegs Nicolás Antonio i Fèlix Torres i Amat de Palou, i desfà la confusió, viva fins als nostres dies, entre Joan Viladamor, pare, i Antoni Viladamor, fill (122-124), ambdós arxivers reials (125); el primer és conegut pel seu testament del 1556, conservat a l'AHPB (126-127), i ambdós per la documentació de l'ACA que els afecta, ací resumida (127-129 i 133-142, on hi ha transcripció dels respectius nomenaments d'arxiver i escrivà de ració; i a 128 notícia d'autògrafs de Joan); també són resumits els documents i lletres que

es refereixen a la relació de Joan Viladamor amb la família Requesens, aquests de l'Arxiu de Palau, ara Arxiu Borja, de Sant Cugat del Vallès (130-131, amb transcripció de part de la lletra que descriu el naixement d'un dels fills de Joan: 130, nota 35). Pertanyen personalment a Antoni el resum dels seus capítols matrimonials del 1556 (131-133) i els documents en els quals figura com a secretari del virrei Diego Hurtado de Mendoza els anys 1564-1571 (142-146). Les darreres pàgines (147-151: notícia de manuscrits: 108, nota 106) presenten la *Història general de Catalunya*, la primera part de la qual fou editada el 1585, en la qual, a base dels seus coneixements dels historiadors, de l'Arxiu Reial i d'altres, pretenia «referir... fets de nostra nació ab molt més coromull del que Hierònim Çorita... los ha relatat» (150). Hi ha còpia de la lletra dels diputats del Regne d'Aragó delegant Zurita a reconèixer els fons de l'Arxiu Reial i a demanar trasllat autèntic d'allò que li convingués, del 1553 (150-151).— J. P. E. [14159]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *Les memòries del cavaller valencià Gaspar Antist (s. XVI). Edició i estudi lingüístic*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 235-272.

La transcripció anotada de les *Memòries de les coses senyalades que s'han seguit en la present ciutat y regne de València, comensant en lo mes de agost de l'any MDLV*, conservades a València, Col·legi del Patriarca, ocupa les pàgines 249-272. En les introductòries, l'autor resumeix la biografia de Gaspar Antist (237-238), informa de l'ús que n'han fet escriptors diversos, precisa que les cent seixanta-cinc anotacions arriben al primer d'agost del 1557 (241) i subratlla els trets socials que hi sobresurten (242); l'estudi lingüístic es fixa en la fonètica, la morfositaxi i el lèxic amb la conclusió que «la llengua de Gaspar Antist es pot qualificar de correcta, moderna i sòbria» (243-249).— J. P. E. [14160]

Giampaolo MELE, *La Passio medievale di S. Antioco e la cinquecentesca Vida y Miracles del Benaventurat Sant'Anthiogo fra tradizione manoscritta, oralità e origini della stampa in Sardegna*, dins «Theologica & Historica», VI (1997), 111-139.

Descripció de l'únic exemplar existent a darreries del segle XIX, reproduït per Eduard Toda i Güell en la *Bibliografía Española de Cerdeña*; aquell exemplar fou reproduït pel mateix Toda, sembla amb la col·laboració de Marià Aguiló, a Barcelona, a darreries del segle XIX (112). La data d'edició, 1560, indicada pel Toda, en faria «uno dei primissimi libri fatti pubblicare da un 'editore' sardo» (113). L'autor ressegueix la presència de la *Vida...* en biblioteques sards contemporanis (114-115); ja en el segle XVI, Joan Arca deia d'aquella vida que «tota legit Sardinia» (116). Les pàgines següents resumeixen dades de la vida, de la *Passio* medieval i del culte sard a St. Antíog (assenyalem la *Relatió de la inventió del cos del benaventurat màrtir St. Antbïogo...*, manuscrita a Iglésias, Archivio-Capitolare: 122-123), i plantegen el tema de la relació entre la *Passio* medieval i la *Vida...* catalana, que en seria traducció (127-133); la *Passio...*, ja publicada (125), també es conserva manuscrita en el mateix arxiu d'Iglésias i a la BAV, Vat. lat. 6171 i Barb. lat. 431 (139/68). Un cas paral·lel de text llatí i traducció catalana seria el de la *Vida del benaventurat sant Mauro*, editada a Càller el 1573, publicació de la qual no és conegut cap exemplar (134). La gernació concurrent a la festa de sant Antíoc fou descrita de la manera com el *Llibre Vermell* de Montserrat descriu la de pelegrins a la Muntanya (135-136).— J. P. E. [14161]

Hermann RODRÍGUEZ OSORIO, *La oración en las Pláticas espirituales de J. Nadal en Coimbra (1561)*, dins «Manresa», 69 (1997), 253-274.

Resumida la biografia de Jeroni Nadal, l'autor subratlla la seva importància en els primers anys de la Companyia de Jesús com a home de confiança dels tres primers generals per a inculcar a les diverses províncies el sentit autèntic de l'orde; i així, en tema d'oració, primer, sotmès a sant Ignasi de Loiola, propugnà que la Companyia no era refugi de contemplatius, ans cos social per a la vida pràctica i que no calia imposar una segona hora d'oració a la tarda, ans limitar a mitja hora la del matí (258-259); després, suposada la omnipresència de Déu i la validesa universal de la mediació de Jesucrist, insistí a vincular-la a la vida concreta, a «lo que pasa en el mundo» (262), a definir-la com a acte de voluntat més que d'intel·ligència (263), i a vincular-la a Jesucrist i a l'oració oficial de l'Església (262 i 267 ss.).— J. P. E. [14162]

Andrés GALLEGO BARNES, *Un aspecto de la difusión de la emblemática: el Alfabetaum rerum heroicarum de Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1995), 95-108.

Estudi basat en un llibre encara manuscrit, ara a València, Biblioteca Municipal, Fons Ferrero Morales; el dels emblemes era un tema estudiat a l'Estudi General de València en la segona meitat del segle XVI; l'esmentat manuscrit conté setze textos (98-99), el quinzè dels quals és l'*Alphabetum...*: ocupa els ff. 141-164 del volum, és datat el 1576 i aplega cent trenta-quatre emblemes; l'autor corregeix errors de transcripció (100-101); seixanta-vuit són de Girolamo Ruscelli, cinquanta-sis de Paolo Giovio (101-102); foren triats els que exalcen qualitats cavalleresques o virtuts cristianes; però la deficient còpia dificulta la comprensió [el de l'aneguet, 'anadino' en la cimera és fàcilment desxifrabla: «Ana/di/no, si te apretaren, vent'/Ana» = Anna, digues no! I, si t'atabalen, vine-te'n, Anna: cf. 105]. La proposició d'un emblema en plena classe donava varietat a les lliçons, obligava l'alumne a cercar el sentit amagat de l'emblema i el feia receptiu a la seva significació.— J. P. E. [14163]

Daniel LÓPEZ-CAÑETE QUILES, *El Ars poetica de Horacio como preceptiva épica de los Scholia de Jaime Juan Falc6*, dins «Habis», 28 (1997), 227-234.

El 1600 eren publicats pòstums els *Iacobi Falconis Valentini... libri quinque...*, als quals eren afegits uns comentaris intitolats *In librum de Arte Poetica Horatii Flacci scholia perutilia*, que propugnaven considerar l'*Epistula ad Pisones* com a preceptiva de poesia èpica. L'autor no està d'acord amb aquesta doctrina i l'acusa, amb proves, de «manipular el contenido i el sentido de los versos de Horacio» (228); però reconeix que comptava amb alguns paral·lels (no mancà qui equiparés l'*Ars* d'Horaci a la *Poètica* d'Aristòtil: 231) i àdhuc amb predecessors o antecedents (aquella doctrina que presentava l'èpica com a gènere literari genèric i comú als altres poètics: 232). Potser intentà de donar a l'èpica un text normatiu, potser fou una més de les seves agosarades demostracions d'enginy.— J. P. E. [14164]

Rafael ROCA RICART, *Bernat Guillem Català de Valeriola i el seu Dietari (1568-1607)*, dins «Misc. Colón, 7», 79-94.

Cavaller valencià, ascendit a noble, home de confiança de Felip III de Castella, fundà a casa seva l'«Academia de los Nocturnos», en la qual llegí composicions diverses en prosa i en vers; convocà, encara, tres justes poètiques; però la seva obra principal és el diari o *Autobiografia* en català, publicada el 1929, més centrat en el mateix autor que en els esdeveniments contemporanis (83-84: «totes les notícies recollides en el dietari l'afecten personalment»: 89), redactat amb «prosa enervada i ampul·losa» (86), on són puntualment reportades les reunions del Braç militar (87). L'altra producció escrita de Català de Valeriola és en castellà, però en el dietari el català,

tot i ésser «molt majoritari» (91-92), és desplaçat pel castellà en alguns moments anecdòtics i en tot allò que es refereix a la cort reial i al seu servei (92-93).— J. P. E. [14165]

Eulàlia DURAN, *El silenci eloqüent. Barcelona en la novel·la Los diez libros de Fortuna y Amor d'Antonio Lofrasso (1573)*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 77-100.

Pròposit de l'article és reflexionar sobre la descripció de la ciutat i de la societat barcelonines en l'obra del sard Antonio Lofrasso, *Los diez libros de fortuna de amor*, publicada a Barcelona el 1573, novel·la de tema pastoril i cortesà que Cervantes esmenta en el 'donoso escrutinió' de la primera part del Quixot. L'autora recull les dades disponibles sobre Lofrasso i exposa el contingut de la novel·la, on és descrit de forma gairebé periodística l'aspecte de la ciutat i el seu ambient social, sobretot el de la família Requesens, al costat de les ficcions naturals en una novel·la que, d'altra banda, s'adscriu al model de Castiglione, el 'manual de bon comportament cortesà', i cultiva la teoria neoplatònica del 'silenci' en la comunicació amorosa, recolzada significativament en les autoritats de Francesco Petrarca, Joan Boscà i Ausiàs Marc. Dels dos primers en transcriu alguns versos; a Ausiàs, a més de citar-lo, l'imita en dues composicions en català, que intercala en el llibre X, publicades per August Bover i Font el 1990 [cf. ATCA, XI (1992), 716, núm. 7861]. Obra de ficció, el llibre de Lofrasso ofereix la imatge d'una Barcelona culta i cortesana, on el castellà emergeix com la llengua de la situació que s'idealitza, molt allunyada d'allò que era en la realitat.— J. de P. [14166]

José-Vicente CIURANA, *El «Cartapacio» de San Pascual Bailón. Los escritos del santo*, dins «Estudios Franciscanos», 98 (1997), 393-451.

M. Victoria TRIVIÑO, *El Cartapacio de San Pascual Baylón. Introducción y presentación de los opúsculos I y II*, Vila-real, Santuario de San Pascual 1995.

Nascut a Castella, però habitant en poblacions valencianes almenys des del 1564 i a Vila-real els darrers anys abans de morir-hi el 1589, i de deixar-hi el *Cartapacio*, on encara es conserva, sant Pasqual ha atret l'atenció de Ciurana, que n'ha empresa l'edició, introduïda en aquestes pàgines; hi trobem un resum de la vida i del procés de canonització (395-403), presentació i valoració de dues edicions anteriors (404-405), presentació i característiques del *Cartapacio*, aplec de més d'un centenar d'escrits tant propis com d'altri copiats en trossos de paper escadussers (405-408); i ampli repàs de les aportacions relatives al dit recull fetes per escriptors dels segles XVII-XIX, amb contínua transcripció de fragments, de vegades llargs, entre els quals destaquen els del primer biògraf Juan Ximénez (409-420), i l'avaluació crítica de Pasqual Boronat i Barrachina, del 1900 (446-451). Aquest estudi ha de tenir continuació.

Segons Ciurana (405), Triviño es refia de l'edició de Jaume Sala i Moltó i considerarà obres unitàries de sant Pasqual allò que en el millor dels casos era una reconstrucció del dit Sala a base de fragments esparsos.— J. P. E. [14167-14168]

Leonardo PISANU, *Due fondazioni religiose a Busachi: il Collegio dei Gesuiti (1577) e il Convento dei Frati Minori di Santa Maria delle Grazie (1588)*, dins «Theologica et Historica», VI (1997), 141-194.

Fracassada la fundació d'un col·legi de jesuïtes, l'opció a fundar fou oferta als franciscans de l'observança; l'acta de fundació es conserva a Càller, Arxiu particular de Don Vincenzo Amat, és datada el 31 de maig del 1589, redactada en llengua catalana i ací transcrita (190-194); el fundador era el comte Girolamo Torresani, emparentat amb la casa Cervelló

(180), i l'acceptant el P. Francesc Fuster, que anà a Càller acompanyat del futur sant Salvador d'Horta (170); entre les obligacions de la nova comunitat hi havia la d'ensenyar «de llegir y gramàtica públicament en dita vila» (173 i 191).— J. P. E. [14169]

Marià CARBONELL I BUADES, *Dos retrats cincentistes del canonge Jeroni Garau*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 119-127.

Són recordades les publicacions d'En Gabriel Llabrés i de Gabriel Llopart sobre aspectes diversos (fundacions i llibres) d'aquell eclesiàstic mallorquí, estadà de la Roma de la Contrareforma; l'autor es fixa en els llibres d'art (no pas de teoria, ans de reproduccions) (120-121) i en les peces artístiques, amb particular atenció als dos retaules (122-123; cf. làmines IV i V), que figuren en l'inventari de béns, conservat a Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notariats, B-414*, d'on són transcrits fragments que es refereixen a algunes de les obres.— J. P. E. [14170]

Joan CARBONELL MANILS, *Latini Latini epistulae ad Antonium Augustinum missae cum quibusdam commentariis auctae nunc primum editae*, dins «Faventia», 19 (1997), 149-174.

Peces de la correspondència entre Antoni Agostí i Latino Latinio es troben en els manuscrits BAV, Vat. lat. 6201, 6243; El Esc. j-II-22; Viterbo, Biblioteca Capitolare, ms. 43; i Madrid, BN, mss. 1854 i 9913; el conjunt conté trenta lletres, la cronologia de les quals entre el 1566 i el 1586 és establerta en les pàgines 153-158; són transcrites les dels números 1, 15, 17, 26, 27, 28 i 30 (158-166), i completades amb taula única d'antropònims i de temes (166-274).— J. P. E. [14171]

Arturo BERNAL PALACIOS, *Apuntes alifanos sobre Antonio Agustín (1517-1586)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 70 (1997), 81-118.

Els anys que Antoni Agostí fou bisbe d'Alife (1557-1561) són els menys coneguts de la seva biografia. L'autor reporta les notícies d'aquell pontificat en obres generals, en episcopologies ja publicats (86-87), però sobretot en els manuscrits, tots conservats en diversos fons de Piedimonte Matese: dos a la Curia Vescovile (88), tres a la Collegiata di Santa Maria Maggiore (89-90), un a l'Associazione Storica del Medio Volturno i un a l'Archivio del Duomo (90); pel nombre de còpies i per l'antiguitat destaca el *Catalogo de' vescovi di Alife...* de Carlo Giacinto Iacobellis, que tingué quatre redaccions, de les quals són transcrits llargs fragments (93-108); el dit catàleg fou revisat i completat per Fortunato Fonseca (88), d'on és transcrita la semblança d'Antoni Agostí (113-115). També ho són els paràgrafs corresponents de tres obres editades (116-118).— J. P. E. [14172]

Marc MAYER, *Towards a History of the Library of Antonio Agustín*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LX (1997), 261-272.

El coneixement de la seva biblioteca és bàsic per a la comprensió d'Antoni Agostí, raó per la qual des de Gregori Maians en el segle XVIII, coneguda pel catàleg intitulat *Antonii Augustini Bibliotheca*, Tarragona 1586, que Martí López Vayllo, segurament sota direcció del mateix Agostí, anà elaborant durant els quinze anys que en fou bibliotecari, ha estat constant l'atenció envers ella (262); sense comptar les obres del mateix Agostí, ni els llibres que no foren considerats adients al catàleg, la biblioteca tenia 272 mss. grecs, 561 de llatins i 975 obres impreses; els

sis paquets de tema bíblic i eclesiàstic foren destinats a la biblioteca papal (263), molts d'altres, no tots, a El Escorial en remeses diverses, on també hi ha obres autògrafes d'Agostí. Cinc mss. de la biblioteca són a Barcelona, BU (264), i almenys un a Tarragona, BP. La part més coneguda és la dels mss. grecs (265-166); no és tan impressionant la llatina (266-267), encara que prou interessant, també per les anotacions de posseïdors previs o d'altres; remarquem la lletra de Lluís Ponç d'Icard a Antoni Agostí, on l'informa d'un *Sozomenus*, venal en l'obrador d'un sastre barceloní, revenedor de llibres (268, nota 51); nou eren en català (269, nota 55). Les darreres pàgines emmarquen la biblioteca en el context de la família (sobretot dels Albanell), dels amics, i de l'activitat d'Antoni Agostí a Itàlia, a Lleida i a Tarragona (270-271).— J. P. E. [14173]

Antonio MESTRE, *La erudición, del Renacimiento a la Ilustración*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1995 [1996]), 213-232.

En menys de dues pàgines, sintetitzant recents aportacions, Mestre valora allò que Antoni Agostí representà no sols per a la numismàtica i l'epigrafia, ans encara per a la filologia i la bibliografia (217-218). En la primera meitat del segle XVIII, els il·lustrats valencians, conduïts per Gregori Maians i Ciscar, demanaven inútilment la publicació sistemàtica i crítica de fonts, tant literàries com documentals (226-227), empresa dins la qual cabrien projectes com el de Joan Bta. Munyòs i el seu Archivo de Indias de Sevilla, les *Memorias históricas...* d'Antoni de Capmany i els treballs del grup de Bellpuig de les Avellanés.— J. P. E. [14174]

Antoni BORRÀS I FELIU, *El Col·legi de Sassari de la Companyia de Jesús i la Província d'Aragó. Problemes*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 28-43.

L'autor recorda les aportacions al coneixement del col·legi dels jesuïtes de Sàsser, i es fixa per la seva banda, en l'adscripció a la Província d'Aragó, al general directament i altra vegada a la Província d'Aragó en el decurs de pocs mesos el 1565 (28-30); una segona part aplega notícies relatives a les dificultats de comunicació per mar entre Sardenya o les Balears i Barcelona o València pel perill de naus sarraïnes (31-32), sobre la manca d'efectius humans i sobre problemes interns de la dita província (33-38). És transcrita en apèndix, de Roma, ARSJ, *Hisp.* 114, la lletra de Joan Villalón al general Francesc de Borja, abril del 1570, narració de dificultats i perills que es podien trobar en un viatge per mar i per terra de Gènova a Gandia (42-43).— J. P. E. [14175]

Vicente L. SALAVERTE FABIANI, *La cultura científica y técnica en la España de los siglos XVI y XVII*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1996 [1997]), 233-259.

Algunes d'aquestes pàgines són dedicades a l'ensenyament de Jeroni Munyòs en l'Estudi de València (237-239), a l'atenció als aspectes sanitaris de les ciutats de l'àrea catalana per obra dels mostassafs, en especial del de València (243), també als estudis d'anatomia i a les noves tècniques de cirurgia en l'esmentat Estudi a darreries del segle XVI, sense excloure les activitats de medicina popular tradicional també entre els moriscs (244-245). Hi ha bibliografia (254-259).— J. P. E. [14176]

María Dolores GARCÍA DE PASO CARRASCO, *Epítetos y fórmulas homéricas en la Ilias y la Odyssea de Vicente Mariner*, dins «Habis», 28 (1997), 235-251.

Aquesta anàlisi de les equivalències entre l'original grec dels dos poemes homèrics i llur traducció llatina de Vicent Mariner, condueix l'autora a assenyalar cinc possibilitats de traducció en els casos en què no hi ha correspondència lèxica i sis quan n'hi ha entre les dues llengües (236-237); després analitza els epítets donats a certs personatges tant en original com en traducció (237-240), i els compara amb les solucions donades en casos idèntics per literats renaixentistes (241-243); en conseqüència, esbrina allò que seria propi i característic de la feina de Mariner (244-245) i arriba a aquesta síntesi: el traductor s'hi manifesta «ya alejado del mundo mítico e inmerso en una sociedad en la que hay 'nobles' y 'grandes', en la que las mujeres de clase superior presumen de tez blanca y en la que se valora el valor, la fortaleza y la prudencia» (246). En apèndix, l'autora ofereix llistes de traduccions d'epítets homèrics en Vicent Mariner (247-249), en A. Ambrogini Poliziano, en Rafaele Volterrano, en Andrea Divo i en Giacomo Lectio (249-251).— J. P. E. [14177

Josep GALOBART I SOLER, *La consuetud de la parròquia de Sant Martí de Mura (1592-1633)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 295-340.

Recordats els precedents en l'estudi i edició de consuetes (295-296) i la localització de Mura i la seva parròquia, l'autor descriu els quatre quaderns i els cinc folis de l'arxiu parroquial, on successivament han estat escrits textos des del 1592 al 1900 (298-300), dos dels quals són ací transcrits (reproducció fotogràfica de les dues pàgines inicials: 297 i 299) després d'haver-ne estat resumit el contingut (301-303 i 303-308, respectivament). Els textos transcrits i anotats són la *Descripció de la parròquia de Mura (1592)*, en la qual el rector Jaume Oller consignà «lo ésser y stat de la parròchia ab sglésia de Sanct Martí de Mura y sofragànea de aquella, Santa Creu de Palou» (309), dins la qual dedica un apartat als estudiants que en aquell moment seguien cursos de gramàtica o de teologia a Barcelona (316); també hi ha llistes de les persones de comunió de cada una de les cases (317-325). L'altre text transcrit és la consuetud litúrgica, escrita pel rector Gabriel Pont el 1633 sota el títol de *Pràcticas y costums y obligaciones fabedores per los rectores, hobrés y sacristà de Sant Martí de Mura...*, que ressegueix la forma de solemnitzar les successives festes de l'any (331-340).— J. P. E. [14178

Claudio VILÀ PALÀ, *En busca de una fecha...*, dins «Archivum Scholarum Piarum», núm. 42 (1997), 117-128.

La revisió de dos documents ja publicats (117-118), completats per nombre d'altres (124-126), relatius a l'escola de Santa Dorotea al Trastevere i a la col·laboració que li oferí el futur sant Josep de Calassanç, condueix l'autor a afirmar que la dita col·laboració fou resultat d'una trobada ocasional amb algun altre confrare de la Doctrina Cristiana d'aquella parròquia poc després del primer d'agost del 1599 («esta es la fecha esplendorosa de la biografía de Calassanz»: 128); hauria resultat insatisfet Calassanç de la dita escola perquè molts pagaven una quota i ell la volia gratuïta i per a tots (123); el març del 1600 l'escola hauria estat portada del Trastevere a Roma (124).— J. P. E. [14179

Miguel Ángel ASIAIN, *A mayor gloria de Dios y utilidad del prójimo(I)*, dins «Archivum Scholarum Piarum», núm. 41 (1997), 135-202.

Miguel Ángel ASIAIN, *Proceso carismático de Calasanz*, dins «Archivum Scholarum Piarum», núm. 42 (1997), 1-25.

L'autor ha espigolat en l'*Epistolari* de sant Josep de Calassanç més de mil fragments, la meitat dels quals són transcrits en nota, sobre allò que representa la relació del cristià amb la Persona de Déu Pare i que permeten de veure la seva espiritualitat com a teocèntrica; la consideració fontal hauria estat la de l'amor a Déu en la vida del cristià (135-141); també la de la conformitat amb la voluntat seva (141-143), la necessitat d'ésser il·luminat per Ell (144-146) i d'acceptar-ne les proves (146-152); Déu-Pare és al centre de la vida espiritual (153-162), també de la del religiós (162-168) i de l'Escola Pia i les seves *Constitucions* (168-174; 198-199), en particular de la pregària (175-176) i de les experiències superiors (180-186) i ho és per al mateix Calassanç (193-194), que usa nombre d'expressions on entra el nom de Déu (191-193); la glòria de Déu és el nord de la vida (189-190) i el seu sant temor un company constant (195-198), àdhuc en els afers de bé comú (187-188); a Déu i Maria són dedicades les darreres pàgines (200-02).

Les del segon article poden ésser llegides com una síntesi dels diversos elements espirituals viscuts per Josep de Calassanç, en sintonia amb els carmelitans descalços i amb els jesuïtes i d'aquests en particular amb l'olotí Antoni Cordeses, del qual hauria rebut el mètode d'oració afectiva amb l'*Itinerario de la perfección cristiana* (7).— J. P. E. [14180-14181]

Josep M. MASNOU PRATDESABA, *Reorganització eclesiàstica de Catalunya al segle XVI. Creació del bisbat de Solsona i intent de Manresa*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 9-28.

Aquestes pàgines tenen dues parts clarament diferenciades, però en prometen tres (9). La primera resumeix la situació anterior (infiltració protestant pel Nord; reforma de canòniques augustinianes i de monestirs catalans) i procés que desembocà el 1593 en la creació del bisbat de Solsona i en el nomenament del primer bisbe (18-22); la segona exposa els intents contemporanis i les insistències posteriors de Manresa a ésser seu d'un bisbat (23-26), tema sobre el qual existeix un aplec de documentació a Vic, Arxiu Episcopal, volum 965 (9, nota 1); les insistències posteriors són conegudes per almenys tres textos impresos dels anys 1635 i 1636: *Memorial en derecho a... Pbelipe Quarto por la ciudad de Manresa...*, Madrid 1635; *Información en derecho al rey... por el cabildo de la Iglesia de Vique...*, Barcelona 1635; i *Información al rey... por la ciudad de Manresa...*, Barcelona 1636 (25, notes 32-34). La tercera part, «un apèndix documental on es recullen tots aquells documents més significatius» (9), tot i ésser repetidament assenyalat en notes, [ni compareix enlloc ni he vist cap indicació que serà publicat en un segon lliurament de l'article].— J. P. E. [14182]

José M. ARBIZU, *Tranquilidad, inocencia y sencillez del alma en el seno de la divinidad, en San Miguel de los Santos*, dins «Trinitarium», 3 (1994), 123-149.

Pàgines basades en el llibre de sant Miquel dels Sants, *Tratado de la tranquilidad, inocencia y sencillez...*; la primera part és una anàlisi [o psicanàlisi] de l'autor a base de certs aspectes del vigatà Miquel Argemí i Mitjà (Miquel dels Sants) (123-135); després segueix un aplec de fragments tretts del llibre d'Argemí, que, fent-se ressò dels tres conceptes fonamentals indicats en el títol del llibre, exposen llur relació amb estadis més elevats de vida espiritual.— J. P. E. [14183]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Retaules i altres obres d'art de l'Urgell (segle XVII)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 144-155.

Durant el segle XVII, entre el 1602 i el 1695, l'AHC de Cervera, *Protocols notarial*s de procedències diverses, sobretot de Bellpuig i de Tàrraga, conserva dinou documents relatius a construcció o dauradura de retaules en diverses esglésies de la contrada; vuit han estat ja publicats en col·leccions diverses i només són recordats en regist, i onze són transcrits sencers; alguns són només redactats en llatí, d'altres només en català i alguns tenen en català la part pròpiament contractual.— J. P. E. [14184]

Jean-Donatien LEVESQUE, *Julienne Morell*, dins «Mémoire Dominicaine. Histoire - Documents - Vie dominicaine», 2 (Printemps 1993 = *Courants dominicains de spiritualité depuis l'époque moderne*), 79-100.

Tenint en compte la tesi doctoral [no publicada?] de la nordamericana Therese Lamy, *Juliana Morell, Child Prodigy, Religious Reformer, Spiritual Writer*, com en un tríptic ens passen davant els ulls primer els anys barcelonins d'infantesa, en què ja fou prodigi en l'estudi (79-83); els de religiosa en el convent dominicà de Santa Pràxedis d'Avinyó (83-88); i els de la seva activitat literària (89-98); hi ha transcripció d'una lletra molt primerenca al seu pare, traduïda del llatí al francès (80), d'una súplica al virrei de Catalunya (82-83); de la llarga lletra que acompanyava la traducció francesa del *Tractatus de vita spirituali* de sant Vicent Ferrer per a la reina de França (84-86); i de la traducció francesa del capítol XVIII del dit *Tractatus*, acompanyada de les *Annotations sur le chapitre dix-huitième, des perfections necessaires à celui qui sert Dieu* (95-97); hi ha notícia dels *Exercices spirituels sur l'éternité...* i d'alguns *Rythmes sacrés* [goigs?] escrits per ella, i la *Règle de saint Augustin...*, que també traduí al francès (96-98).— J. P. E. [14185]

J. PICH, A. SAUMELL, *Jaume Ramon Vila i la defensa de la història de Catalunya i del català a principis del segle XVII*, dins «Recerques», 32 (1995), 71-77.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[14186]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La 'Visita' contra Pedro Franquesa (1607-1614): un proceso político en la monarquía hispánica de los Austrias*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 153-189.

Jurista igualadí trasplantat a Madrid, on s'enfilà a l'ombra del duc de Lerma fins a l'ennobliment personal i a secretari d'estat de Felip III, fou de sobte detingut a part de matinada del 20 gener 1607, empresonat i sotmès a llarg procés 'de visita', la documentació del qual, tot i les pèrdues intencionades (171), ocupa uns deu mil folis en els cinc lligalls de Simancas, AG, *Cámara de Castilla*, 2792-2796 (155, nota 6), completables amb d'altres de Madrid, AHN, *Estado*, lligall 1009, i BN, mss. 5972, 17502, i 18194 (161, nota 28). Ací són exposades amb constant transcripció de fragments textuais, les vicissituds del procés, constantment entrebancades; són resumits en quadres els càrrecs que li foren imputats (177), i les categories de persones implicades en abusos dels quals fou acusat (180). Consta que volgué per advocat un altre igualadí, Frederic (Fadrique) Cornet, en aquells moments inquisidor a Múrcia (169). El procés causà una sensació social immensa, tal com demostren les anotacions de diaristes (155-156), i els versos d'alguns autors, entre els quals no manquen els de Francesc Vicenç Garcia (164-165). Desestimada la pena de mort, fou «condenado a reclusión perpetua con la guarda, seguridad y en el lugar que Vuestra Magestad mandare» (181); manà a Lleó, «en las casas de las Torres», on Franquesa morí el 1614 (182). Les darreres pàgines exposen les conseqüències de procés i sentència per a la família, sobretot les que tocaven llocs i béns del Regne de València (183-188).— J. P. E. [14187]

Joan ALEGRET, *La prosa religiosa impresa en català a la Mallorca del segle XVII: notícia de sis obres*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 53 (1997), 129-138.

Les sis obres, els títols complets de les quals són transcrits en les pàgines finals (136-138), són aquestes: Joan-Baptista Escardò, *Devocions molt profitoses del Examen de Conciència, Acte de Contrició. y Meditació de la Eternitat...*, Mallorca 1639 (129); Cristóbal de Vega o Jeroni López (?), *Casos raros de confessió*, traduïts per Ignaci Fiol, Mallorca 1670 (130-131); Nicolau Caldés, *Exercici de la Santa Creu*, reescrit per Francesc Marçal, Mallorca 1683 (132); Rafael Busquets, *Llibre de la Invenció, y Miracles de la prodigiosa Figura de Nostre Señora de Lluch*, [Mallorca] 1684 (132-133); Cristòfor Fiol, *Cerimonias que deu observar lo sacerdot en la celebració de la Missa resada...*, Mallorca 1697 (133-134); i Pere-Antoni Frontera, *Meditacions del Via Crucis y Corona dels set goigs de Maria Santíssima...*, Mallorca 1695 (135). Segons longitud i temàtica, és donat resum del contingut i en són transcrits fragments; i del darrer és reproduïda la dedicatòria inicial a tall de mostra «de retòrica barroca en llengua catalana» (135).— J. P. E. [14188]

Felip MUNAR I MUNAR, *Costums al voltant de la Setmana Santa a Mallorca*, dins «Randa», 40 (1997 = *Literatura popular i literatura culta a Mallorca*), 95-109.

En aquestes pàgines ens passa davant els ulls la documentació dels segles XVII i XVIII relativa a la solemnitat de les XL Hores a Felanitx, conservada a l'Arxiu Parroquial, *Llibre de determinacions*, i en l'Arxiu Particular Xamena (95-97); el text de la *Sentència de Ponç Pilat*, que ja consta llegit el 1695 (97-99); costums com foren la capta, el fas, i el salpàs (99-102), els textos diversos de *Les hores de la Passió* (103-106); i una colla de dites populars (106-109).— J. P. E. [14189]

Mario CORDA, *La confraternità dei falegnami a Cagliari in epoca spagnola*, dins «XIV Congresso Corona», IV, 119-131.

Els fabricants de caixes (caixers) de Càller no volien formar part de la confraria dels fusters i la contraposició trobà sortida en els capítols del 1616 entre els representants de les dues parts, redactats en català, ací transcrits (128-131) a base de Càller, Archivio de Stato, *Tappa di Cagliari. Atti notarili sciolti*.— J. P. E. [14190]

Ismael ALMAZÁN, Doris MORENO, *Un delict e dos martells. Actituds populars a Terrassa durant la cacera de bruixes de 1619*, dins «Terme. Terrassa», núm. 12 (novembre 1997), 48-57.

El tema de l'esclat de bruixeria els primers decennis del segle XVII és tractat ací en perspectiva més àmplia que la només fàctica: calgué una evolució cultural a partir del *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric i de la literatura que el seguí, d'entre la qual destaca el *Malleus maleficarum*, cosa que portà a considerar la bruixeria un perill tant per a la societat (intents de damnificar, odis i àdhuc morts), com per a la religió (recurs a un principi superior maligne, en comptes del Déu bo); en conseqüència, autoritat civil d'una banda, inquisició i bisbes de l'altra s'encaren amb la bruixeria arreu d'Europa (48-50); a Catalunya, incidint tot en la credulitat popular, el problema es complicà per les possibles implicacions amb la immigració de gavatxos, amb el malaltís sentit barroc de l'honor i amb dissorts com inundacions, secades, bandolers, inseguretat de camins i de collites; de fet hi ha cacera de bruixes a l'Alt Urgell, la Segarra, Osona, el Vallès i el Rosselló (51); al Vallès, se n'ocuparen els consells de Sabadell i de Terrassa (52-53) i s'hi implicà la Inquisició Espanyola a Barcelona (53); els processos de Terrassa, AHC, *Batllia. Processos*, permeten de saber que hom es fiava de «lo home que va per Ca-

talunya, que les conex» (54); alguns dels esdeveniments i acusacions són descrits amb fragments de les declaracions de testimonis (54-56).— J. P. E. [14191

Eva SERRA I PUIG, *La sindicatura de Rafael Coll, síndic de Tuir a les Corts catalanes de Barcelona del 1626*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 627-633.

L'autora resumeix així el sentit d'aquest article: «ens instrueix sobre els raonaments d'una universitat per anar a corts, tot i les despeses que això li suposava; ens fa saber l'assignació acordada pel viatge i les dietes del síndic; i ens dona a conèixer els comptes finals de la sindicatura, quan i de quina manera la universitat va aconseguir pagar-lo» (627), extrems deduïts de l'*Inventaire sommaire des archives communales antérieures à 1790. Ville de Thuir*, Perpinyà 1896, o directament de l'ADPO, 167-EDT, volums diversos; d'ACA, *Generalitat. Deliberacions*, i d'AHCB, *Consell de Cent*, ultra la bibliografia específica.— J. P. E. [14192

Ignasi ROVIRÓ I ALEMANY, *Les Reglas per los collegials del collegi de St. Joaquim en la Ciutat de Vich fundat per lo Rm. Señor don Gaspar Gil, bisbe de Vich, de 1635*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 416-424.

El Seminari de Vic fou erigit el 17 de novembre del 1635 i tres dies després era signada la seva primera reglamentació, conservada a Vic, Arxiu Episcopal, carpeta *Seminari*, formant part d'un conjunt de XVI documents aplegats a mitjan segle XIX per l'aleshores rector del dit seminari, Marià Puigllat i Amigó. Les *Regles* són vint-i-un anys posteriors a les primeres del Seminari de Barcelona donades per Lluís Sans i, tot i la coincidència bàsica, presenten «diferències ben clares» (416). El text, llatí en la introducció, català en el cos del document, és produït en les pàgines 421-424.— J. P. E. [14193

Antoni SIMON, Jesús VILLANUEVA, *El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640*, dins «Revista de Catalunya», núm. 122 (octubre de 1997), 40-53.

Síntesi d'estudis publicats o inèdits dels autors [cf. ATCA, XVII (1998), 890, núm. 13335], que, contra l'acusació que la revota del 1640 havia tingut bases 'esborradisses', pot ésser resumida en els punts següents: la historiografia nacional del segle XVI desembocà en «la teoria que Catalunya no havia estat mai conquistada i que l'origen del seu sistema polític estava en una submissió paccionada» (44); el grup d'historiadors que treballava entorn el 1620 (47) reacciona davant l'ocultació sistemàtica de les 'glòries' del passat de Catalunya, conscient de no ésser inferior a cap altre (46-47); la nova formulació s'esforça a «recopilar les fonts històriques originals» (48) i ho fa en col·laboració (49); el resultat fou «el nou relat sobre els orígens carolingis de Catalunya... fins a convertir-lo en una elaboració històrica de plena utilitat jurídica i ideològica, reiteradament emprada en les polèmiques constitucionals dels anys vint i trenta del segle XVII i en els grans textos argumentals de la revolució del 1640» (50). Hi ha informació bibliogràfica (52-53).— J. P. E. [14194

Joan Lluís PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)* (Referències, 22), Vic, Eumo Editorial 1997, 214 pp.

«Aquestes pàgines han estat escrites amb el convenciment que la trajectòria vital de Joan Pere Fontanella [fins al 1640] reflecteix el pes creixent dels juristes en l'orientació de les deci-

sions polítiques...» (13); es basa en una sèrie d'arxius (9), entre els que destaca l'ACA, *Consell d'Aragó i Generalitat. Dietari*. [Amb aquest llibre, l'autor continua les seves publicacions dedicades a institucions catalanes de l'Edat Moderna ja conegudes dels nostres lectors per les notícies bibliogràfiques dels volums XII (1991), 506, núm. 8204; XIV (1995), 438, núm. 9888; i XV (1996), 816, núm. 11440]. Un dels apartats inicials és dedicat a l'estructura catalana de l'administració de justícia (tribunals reials, particulars (Generalitat, Consolat de Mar), baronials i eclesiàstics), en la qual la Reial Audiència anava desplaçant els altres civils; el sistema exigia una gran quantitat de juristes (21-46). Joan Pere Fontanella sortí d'Olot per seguir a la Universitat d'Osca la carrera de lleis i després s'instal·là a Barcelona, cercant-hi un reconeixement professional, social i polític, que resultà enfortit de la publicació del *De pactis nuptialibus...* (61-63). El 1620, i sobretot des del 1623, el nomenament d'assessor i després d'assessor ordinari de la Generalitat, tingué ocasió d'intervenir en tots els contenciosos amb la política reial per les contraffaccions directes o menades a través dels virreis o de la Reial Audiència (74-75); en els successius capítols (85-117 i 119-138) ens passen davant els ulls els problemes que enrariren l'ambient polític entre les instàncies reials i les institucions catalanes, d'entre els quals destaca l'allorjament de tropes o el dels quints de les entrades de ciutats i viles (85-86); res d'estrany que Fontanella fos desestimat com a jutge de l'Audiència (111). El capítol intitulat *Tradició jurídica i pensament polític* (139-163) assenyalava el problema de fons: la postestat legislativa del monarca, o la reafirmació de la supremacia de les lleis paccionades en el sistema legislatiu català, d'acord amb la *Constitució de l'Observança* (140); el problema es concentrava en les pragmàtiques i edictes reials, que Fontanella creia legítims a condició que encaixessin amb el costum jurídic català; per a ell, en canvi, les sentències de l'Audiència no feien costum, car només eren solucions a problemes puntuals (144-145); el principi a defensar era que el poder legislatiu corresponia al rei, però només amb els tres estaments en corts (160); s'entén que la cultura jurídica esdevingués un dels principals elements de la intel·lectualitat catalana del segle XVII (162). Ultra la informació sobre la biblioteca de Jeroni Pujades (153-154), aquest llibre és completat amb set apèndixs: arbre genealògic (173), clients de Joan Pere Fontanella (175-182), els títols dels seus nou memorials dels anys 1622-1639 (183-184), noms dels assessors de la Generalitat i dels ministres reials (185-187), els dels jutges de la Reial Audiència 1600-1640 (189-198), el futur de Catalunya segons Josep Fontanella (199-200), i glossari (201-204); i taula d'antropònims (205-212).— J. P. E. [14195

María del Carmen UTANDE RAMIRO, *La iglesia de Nuestra Señora de Montserrat, de Madrid, y la Real Academia de San Fernando*, dins «Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando», 84 (Primer semestre 1997), 183-221.

Pàgines sobretot atentes a les informacions d'aquella reial acadèmia entorn a l'aspecte arquitectònic de la dita església, establerta a Madrid per acollir els monjos castellans expulsats de Montserrat en la Guerra dels Segadors. Recauen en el nostre camp les notícies de butlles papals d'erecció (187) i la reproducció i transcripció del reial decret de Felip IV de Castella, datat el 1641, fundant el convent madrileny, transcrit de Madrid, BN, ms. 2.372 (208-209).— J. P. E. [14196

M.- P. OUDOT, *Anna-Maria Antigó (1602-1676), catalane et clarisse. Une femme de tête et de coeur* (Présence de Saint François, 38), Paris, Éditions Franciscaines 1997, 168 pp. i 13 il·lustracions.

Clarissa a Perpinyà abans de l'amputació dels Comtats, aquesta biografia, basada en els testimoniatges del procés de beatificació realitzat durant el segle XVII, només m'és coneguda per «Nouvelle Revue Théologique», 120/3 (juillet-septembre 1998), 509, que subratlla el

següent: «Certe religieuse... fut expulsée par les Français et, à son retour, reforma le couvent qui s'était fâcheusement relâché après la conquête». — J. P. E. [14197]

José SIMÓN PALMER, Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos, de Francisco de Montcada: fuentes bizantinas, dins «Erytheia. Revista de estudios bizantinos y neogriegos», 15 (1994), 95-104.

Les fonts principals d'aquella obra són la *Crònica* de Ramon Muntaner, en alguns punts la de Bernat Desclot i els *Annales* de Jerónimo Zurita, que Montcada precisà i contrastà amb fonts gregues, conegudes durant la seva estada de virrei de Sicília. L'autor repassa els punts en els quals Montcada corregí, confirmà o completà els cronistes catalans a base de les històries de Georgios Pachimeres, de Nikeforos Gregoras o del Pseudo Codino (96-102), demostrant així «un profundo conocimiento de las fuentes bizantinas» (103). — J. P. E. [14198]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Un exemple de desafectes a la Generalitat durant la Guerra dels Segadors: els Miravall, de Tortosa*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», 18 (1996), 123-142.

La primera part d'aquest estudi, basada en la documentació inèdita de Tortosa, Arxiu de la Catedral, *Actes Capitulars*, i Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre, *Correspondència*, reconstrueix l'activitat pública, abans i durant la Guerra dels Segadors -aquesta a favor de Felip IV de Castella- de Pere-Joan de Miravall i Ruiz (122-126), Jeroni de Miravall i Forcadell (126-129), Vicenç de Miravall i Forcadell (129-131), autor de *Tortosa, ciudad fidelísima y ejemplar...*, Madrid 1641, els capítols del qual llibre són ací indicats (131, nota 55), i de Francesc Forcadell (132-133). La segona part resumeix els avalots populars de l'estiu del 1640, en part a base de la *Tortosa, ciudad fidelísima y ejemplar...*, de Vicenç de Miravall (134-137: una dada té interès particular per a aquestes pàgines: «...se comenzaron a sembrar papeles por la ciudad, ya recitando estragos, que desían aver cometido los soldados en otras partes del Principado, ya proponiendo la libertad oprimida, ya fingiendo la total violación de las leyes de la Patria»: 134), i de bibliografia més general (135, nota 74), amb particular atenció al joc polític menat per Pere-Joan i Jeroni de Miravall des de fora, mantenint Tortosa al marge de l'actuació de la Generalitat de Catalunya i en línia directa de col·laboració amb Felip IV; la ciutat en tragué els títols de 'Fidelísima y ejemplar' (137-141). — J. P. E. [14199]

Eva SERRA I PUIG, *Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió* dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 17 (1997), 191-216.

El primer apartat d'aquest article informa de l'espionatge practicat a favor dels exèrcits de Felip IV, dins la Barcelona assetjada, per Rafael Càrcer i Bals, i les seves exigències de recompensa, a base del *Fons Castellbell-Maldà*, ara a ACA, *Patrimonials*, d'on són transcrits llargs fragments, (192-196). El segon, basat en ACA, *Generalitat*, publica part de la crida en què l'autoritat triomfant exigí el lliurament de «tots los llibres, privilegis, actes, deliberacions, estatuts, registres y escrits, tant de mà com estampats, fets, actuats, escrits, estampats o consedits des de l'any 1640» (198), i l'anotació que detalla els registres que foren lliurats per la mateixa Generalitat (199), que tingué vida difícil durant aquelles dècades en què tot era controlat pel poder reial i esdevenia conflictiu fins i tot l'ús dels símbols antics (199-206). La tercera presenta una (segurament no fou l'única) crida, conservada a l'ACA, *Canc., reg.*, 5586, i BC, *Fulletons Bonsoms* 6559, en què eren publicats reus de crim de lesa majestat dos-cents setanta-quatre catalans i catalanes, que, si des d'un punt de mira estamental potser no són gaire

significatius, ho són des del geogràfic, car la majoria eren dels bisbats de Vic i de Girona (la sola Garrotxa hi tenia el 28% dels bandejats) (207-211); la llista completa ocupa les darreres pàgines (212-215).— J. P. E. [14200

Lluís GUIA MARÍN, *Els Virreis i la pràctica del govern: serveis a la monarquia i ordre públic a València i Sardenya a mitjan segle XVII*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 181-195.

Per la part valenciana, aquestes pàgines se centren en el virrei (1652-1658) Lluís Guillem de Montcada i Aragó, Luna i Cardona, duc de Montalto, notable perquè «la documentació generada personalment per ell, referent al seu govern, és enorme i es troba a diversos arxius, especialment en el de la Corona d'Aragó» (186); però l'autor es fixa sobretot, comenta i transcriu parcialment el *Memorial al rei* conservat a Madrid, BN, ms 12621, en el qual contraposa els seus serveis al poc reconeixement que n'ha rebut (186-190).— J. P. E. [14201

Josep M. T. GRAU PUJOL, Roser PUIG, *Feliu Argimon, escrivà de la cúria del batlle de Sarraí (1659)*, dins «I Recull de Treballs El Baluard», Sarraí 1997, 67-74.

La documentació notarial d'aquella vila es troba: la de l'escrivania comuna a Tarragona, AHA; la de la civil a l'AH, una part de la qual és a Montblanc, AHC. Feliu Argimon féu de notari en diverses poblacions tarragonines entre el 1656 i el 1693; de la seva activitat a Sarraí el 1659 en resten dos *Manuale instrumentorum...*, ara a Tarragona, AH, *Fons notarial*, núms. 202 i 203, de cada un dels quals són resumits en ordre cronològic els actes que fan referència a habitants de la vila; els més pròxims al nostre camp són dues conductes de metge per a la universitat de Sarraí i per al comú de Forés (70).— J. P. E. [14202

M. Mercè GRAS I CASANOVAS, *Una polèmica dins l'alimentació mediterrània dels segles XVI-XVIII. La xocolata, una addicció perillosa o un plaer autoritzat?*, dins *Sistemes alimentaris*, 741-752.

Ultra les informacions d'abast general sobre el tema, hi ha la relativa al XXII Capítol Provincial de Carmelites Descalços catalans (València 1642), que votà unànimament a favor d'aquesta proposició: «No consta que hi hagi falta [moral] en prendre xocolata» (742); però tampoc no consta que la comunitat del Convent de Sant Josep de Barcelona en comprés, almenys el decenni 1790-1799 (ACA, *Monacals d'Hisenda, Llibre del germà comprador per a cada dia de la setmana*). Les dades sobre consum de xocolata entre caputxins procedeixen del llibre de Valentí Serra (746-747). Entre els escolapis catalans era acceptada per als vells, el «Diario de Barcelona» del 22 octubre 1792 la recomanava als malalts, però el 1681 el bisbe de Barcelona Alonso de Sotomayor prohibí de prendre'n en esglésies o capelles del seu bisbat; però els franciscans que anaven a dir missa a la catedral de Barcelona, en rebien una presa (i un sequillo), segons el baró de Maldà (748).— J. P. E. [14203

Zamir BECHARA, *El otro mundo en El desierto prodigioso y prodigio del desierto de Pedro de Solís y Valenzuela: procedencia de la leyenda de Pedro Porter*, dins «Hispanic Review», 65 (1997), 25-45.

Aquell llibre, escrit després del 1648, resumeix una llegenda, la font de la qual és el *Cas raro d'un home anomenat Pere Portes de la vila de Tordera...*; dins un context de superació dels límits en-

tre aquest món i l'altre és recordada (i resumida: 33-34) la narració del viatge de Pere Portes, com també ho són d'altres títols homologables en la literatura catalana medieval (30-32); són informats de les edicions i dels quatre manuscrits que han transmès la de Portes (34-35). La versió castellana de Solís es distancia de l'original català en els topònims, en les precisions cronològiques o en els noms dels condemnats a l'infern (39-42); és dubtós que hagi existit una traducció castellana del *Cas raro...* (42-43). Hi ha bibliografia (43-45).— J. P. E. [14204

Florencio SASTRE PORTELLA, *El reino de Nápoles visto por un menorquín del 1700*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 445-456.

Bernat Josep Olives de Nadal Martí i Despujol, fou un noble menorquí que el 1700 realitzà un viatge de Roma a Nàpols, entorn al qual ell escriví una relació del viatge, afí transcrita (448-456) de l'original, conservat en l'arxiu familiar de la primera rama Olives (448).— J. P. E. [14205

Ramon SALA, *Els Xaupí. Una família de catalans afrancesats*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 702-707.

Les primeres pàgines recorden que mossèn Josep Xaupí, únic 'docteur de Sorbonne', féu l'elogi fúnebre oficial de Lluís XIV a la catedral de Sant Joan de Perpinyà, en francès, editat el mateix 1715, on era clara la seva total integració cultural a França; la família s'havia traslladat a Perpinyà el 1655, on formà part del «grup de catalans afrancesats que graviten al voltant de les altes autoritats franceses» (703); un germà de Josep, el cèlebre 'abbé' Ventura Xaupí, rector de Sant Llorenç de Cerdans, també format a la Sorbona i partidari d'Antoine Arnauld, fou encausat per jansenisme (704); l'hereu, Francesc, seguí el pare en el 'protomedicat' (703-704); Josep acabaria a París, on pujà a degà de la Facultat de Teologia, i publicà a París el 1763 les *Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelona...* en controvèrsia amb Francesc de Fossa (705-706), que s'allargà almenys fins al 1777 (705-706).— J. P. E. [14206

José M. LAHOZ FINESTRES, *Graduados catalanes en las facultades de Leyes y Cánones de la Universidad de Huesca*, dins «Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 167-220.

La documentació de l'antic Estudi General d'Osca es conserva a la mateixa ciutat, Archivo Histórico Provincial. L'autor ha individuat en les *Sumas del Consejo* els noms dels estudiants catalans, presents durant el segle XVII i particularment abundants durant el XVIII, la llista nominal i alfabètica dels quals ocupa les pàgines 173-220. En cada cas, ultra el(s) cognom(s) i el nom, figura la procedència local (normalment el bisbat d'origen) i el(s) grau(s) obtingut(s).— J. P. E. [14207

Valentí SERRA DE MANRESA, *Els terciaris a Catalunya durant els segles XVII i XVIII*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 70 (1997), 119-188.

L'autor mateix sintetitza aquest treball: «En primer lloc oferim una visió general del terç orde franciscà durant l'època moderna. Seguidament mirem d'aproximar la projecció i vida d'una fraternitat concreta del terç orde dominicà durant els segles XVII i XVIII i, finalment,

donem algunes pinzellades històriques sobre la resta dels tercerols adscrits als mendicants (agustinians, carmelitans, servites, mínims, trinitaris i mercedaris) en el mateix període» (119). El primer apartat es basa sobretot en manuals impresos destinats a conduir les comunitats de tercerols i per això té sentit més general (120-135); el segon, per contra, es basa més en documentació inèdita procedent de Santa Caterina de Barcelona, conservada a l'ACA, *Monacals. Universitat*, i per això esbossa l'activitat del terç orde dominicà al voltant del dit convent (136-155). La descripció dels altres terços ordes es basa tant en impresos com en inèdits del mateix fons (156-187). És considerable la literatura dedicada al tema, també en català, els dos segles moderns, constantment utilitzada en aquestes pàgines. Dues característiques semblen qualificar aquelles comunitats, considerades religioses, encara que llurs membres, en tant que persones, eren sotmeses a la jurisdicció civil: la substitució de l'hàbit de penitents, heretat dels dos darrers segles medievals, per un escapulari; i l'assimilació a la pietat de la Contrareforma.— J. P. E. [14208]

Enric MOLINÉ, *El Compendi històric i els primers assaigs d'història de l'església d'Urgell (segles XVII i XVIII)*, dins «Urgellia», XII (1994-1995 [1997]), 425-479.

Entre el 1617 i el 1806 foren escrites sis històries de l'església d'Urgell, cada una de les quals és ací resumida en les pàgines introductòries, amb particular atenció al *Compendio histórico: clara y sucinta historia en lo eclesiástico, civil y político de la ciudad y santa iglesia de Urgel y su obispado, con sus piezas justificativas y autores clásicos que lo adornan*, datable entre el 1746 i el 1747 (432), escrit amb el sentit crític propi de 'novatores' i d'il·lustrats, com també la posterior *Adición apologética* del 1790 (436) i encara més la part corresponent del *Viage literario* de Jaume Villanueva (437); el *Compendio histórico* fou atribuït al cerventí Jeroni Brach i Montiu (478-479), atribució que Moliné no accepta (433-436), però veu possible que ell fos autor de la *Adición apologética*. Les pàgines inicials són particularment atentes a l'estructura i prerrogatives del capítol urgellenc (439-443). El *Compendio histórico* s'ha conservat a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell en sis còpies manuscrites (430-431), d'on ha estat ací transcrit, amb anotació crítica de variants i de notes afegides, ultra les de l'editor (444-475); segueix el text de la *Adición apologética* (475-478) i un aplec de notícies inèdites sobre Jeroni Brach i Montiu (478-479).— J. P. E. [14209]

Joan TRES, *Serra i Postius o les contradiccions d'un preil·lustrat català del segle XVIII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 124 (Desembre de 1997), 140-151.

Ultra la informació biobibliogràfica entorn Pere Serra i Postius, aquestes pàgines subratllen el fet que en ell es troben tant la credulitat envers fenòmens religiosos característica dels segles del Barroc en *Prodigios y finezas de los santos ángeles*, com la condícia a informar-se en fonts preferentment inèdites, que definiria les posicions de 'novatores' i il·lustrats del segle XVIII, en la *Biblioteca catalana*, essent la *Historia eclesiástica del Principado de Cataluña* una amalgama d'ambdós corrents com ho és també *Lo perquè de Barcelona*. Creador d'una biblioteca privada considerable i posada a disposició d'altri (146-147), emprengué la síntesi de la *Biblioteca catalana*, encara inèdita a Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, obra que, segons l'autor, seria la que «més ens convenç de l'esperit innovador i il·lustrat de Serra i Postius» (149).— J. P. E. [14210]

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Del cereal a la vinya. El contracte de rabassa morta a l'Alt Penedès del segle XVIII*, dins «Estudis d'història agrària», 11 (1997), 37-56.

Vegeu els resums d'estudis de l'autora sobre el tema a ATCA, XVII (1998), 737, núm. 12799, i 909-910, núm. 13395.— J. P. E. [14211

Assumpta MUSET I PONS, *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Pròleg d'Ernest LLUCH (Biblioteca Abat Oliba, 184), Igualada i Barcelona, Ajuntament i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 330 pp.

Tesi doctoral. El seu sentit general és el d'equilibrar, ni que sigui en grau mínim, aquella versió segons la qual el comerç català del segle XVIII s'hauria encaminat a Amèrica, posant al seu costat el contrapès de la realitat, gran o minsa, dels camins que conduïen a l'interior de la Península Ibèrica i foren fressats per mercaders, marxants i traginers sobretot de Calaf i de Copons. La base és constituïda per un nombre considerable d'arxius de tot Catalunya (Barcelona, ACA, Notaria de Mataró i Consolat de Comerç; AHCB, *Fons comercial*; AHPN; BC; Calaf, AHM i AP; Copons, AHM i AP; Vic, AE; Manresa, AHCM, *Protocols notarialis*; Igualada, AHC, *Protocols notarialis*; Vilafranca del Penedès, AHC; Tarragona, AH), sobre els quals hom pot veure les pàgines 15-16, 47-49 i 301-308. L'autora ha comptabilitzat 626 comerciants en els quals es compleixen dues condicions: ésser d'origen català; i dedicació al comerç peninsular; la majoria, 307, eren pagesos o menestrals (59), pertanyien a les comarques centrals; eren menys els de la Marina i gairebé inexistent els de Barcelona (54); hi ha llista nominal dels de Calaf (321-325) i dels de Copons (309-319). La part central el llibre exposa la situació de la comarca durant el segle XVIII (65-116), la realitat de l'emigració entre el 1700 i el 1819 (117-192), les repercussions de tota mena en els llocs d'origen dels immigrants (193-260: dins aquesta secció hi ha pàgines dedicades tant a l'escola de primeres lletres de Copons, vinculada a la parròquia, com a la de Calaf, pagada per l'ajuntament: 220-221), i les que els emigrants trobaren en les zones espanyoles on comerciaven o treballaven, on el fet de parlar en català creava una socialitat específica entre els emigrats i els diferenciava de la població ambiental (261-294).— J. P. E. [14212

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Los sínodos diocesanos en el XVIII valenciano*, dins «Anales Valencinos», XXIII (1997), 343-350.

En el punt de la vida sinodal el segle XVIII representà una fractura, car s'estroncà no sols la regularitat de celebració de sínodes, normal en els segles anteriors (344-345), ans desaparegué el mateix fet, car cap dels bisbes de València del segle XVIII no convocà sínode (346-348), potser per no haver-se de doblegar a l'intervencionisme dels Borbons, potser perquè seguien eficaços els sínodes dels segles barrocs, i, ja cap a final de segle, potser per no exposar-se a emprendre camins com el del Sínodo de Pistoia.— J. P. E. [14213

Vicent GIL VICENT, *El control de la obra artística por la inquisición: revisores de imágenes de escultura, pintura y grabado en el tribunal de Valencia (1701-1787)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 357-372.

L'Arxiu de la Universitat de València, *Varis*, lligall 48, conserva un registre dels valencians nomenats revisors de pintura i escultura del tribunal de la Inquisición Española, de València, ací transcrit (370-372): conté un nomenament complet, del 1701, i llista de les persones a les quals també fou expedid el document. En les pàgines inicials tenim notícies de semblant control des de darreries del segle XVI, de la seva revifalla amb motiu del culte a mossèn Francesc Simó (359), i del fet que durant el segle XVIII els controladors artístics de la

Inquisición Española a València eren en gran part membres de l'Acadèmia de Sant Carles. Les dades personals són reduïdes a tres quadres sinòptics de distribució professional en escultors, pintors, gravadors, dibuixants i fundidors (362); de dades de cada un dels artistes (365-366) i dels acadèmics al servei de la Inquisición Española (369).— J. P. E. [14214]

Catalina MARTÍNEZ I TABERNER, *La llengua del notariat a Mallorca en el segle XVIII*, dins «Misc. Veny II», 91-107.

Al costat del llatí, la llengua catalana apareix en els documents i formularis notariais de forma majoritària durant tot el segle XVIII i fins al 1835, tant a Ciutat com a la Part Forana. Si alguna vegada compareix el castellà, l'excepció obeeix a la condició del client. Durant el segle XVIII i més enllà es redacten en català sobretot els testaments, els contractes agraris i els inventaris.— J. de P. [14215]

Vicent de MELCHOR, *L'ús del català a la Menorca del segle XVIII i començament del XIX: assaig de síntesi*, dins «Misc. Veny I», 91-107.

Contra una imatge uniformement positiva de l'ús del català a Menorca durant el segle XVIII, l'autor introdueix algunes precisions i matisos: el monolingüisme associat a l'analfabetisme, l'ús constant del castellà en relació amb i per part de les autoritats angleses, el caràcter insular i secundari de la societat menorquina. La relativa 'normalitat' propicià una extraordinària florida del català en la creació literària, didàctica, científicotècnica i traductora, així com una actitud clara i decidida dels intel·lectuals envers la llengua. Però, reintegrada Menorca altra vegada a l'Estat Espanyol, la pressió combinada d'aquest i de l'Església inicià la castellanització sistemàtica, de la qual l'illa s'havia fins aleshores escapat. Melchor confirma l'interès sociològic extraordinari de l'experiència menorquina, vista la castellanització de Catalunya i de València durant el segle XVII i ja no diguem la del segle XVIII, i la posterior Renaixença, que s'inicià justament quant a Menorca la situació ja havia donat un tomb significatiu.— J. de P. [14216]

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo VIII. T - U - V - W - X - Y - Z, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1995, 706 pp.

[Cf. ATCA, XIV (1995), 400-408, núms. 9759-9760]. En aquest darrer volum de la sèrie trobem indicacions bibliogràfiques relatives als autors següents, en les quals, d'acord amb les possibilitats hi ha alguna informació biogràfica de l'autor i títols de les obres, agrupades per manuscrits, impressions i estudis sobre autor o sobre publicacions: Francesc Tabares d'Ulloa, valencià (9-10); Joan Bta. Talens, valencià (13); Francesc Talladas, mallorquí (14); Pere Àngel Tancredi, valencià (17-18); Pere Àngel Tarassona, barceloní (23-24); Vicent Tomàs Tarifa, valencià (24); Joaquim Tàrrega (25); Josep Taverner i d'Ardena, comte de Darnius (25); Josep Teixidor, valencià (28-29); Pere Tenas, barceloní (42); Guillem Terrassa, mallorquí (45-46); Pasqual Terraza, valencià (46); Valentí Terrers, mallorquí (51); Antoni Pau Togores, mallorquí (60); Josep Vicent Tomàs i Català, valencià (65); Serafi Tomàs i Miquel (66-67); Cristòfor Tomàs i Roses, de Banyoles (67); Josep Tormo, bisbe d'Oriola (74-75); Josep Torner, barceloní (75); Josep M. Torralba (76); el marquès de la Torre de Carrús (80-81); Josep Torrentó, barceloní (85-86); Alexandre Torres (86); Josep de Torrúbias i Ponce (154); Jaume Tos i Urgellès, barceloní (154-155); Tomàs Vicent Tosca (155-157); Joaquim Traggia (157-160); Josep Tramullas i Ferrera (160-161); Damià Tremeñes (163); Josep Treznano

(163); Pau Tresserras (164); Manuel Trinxera, d'Olor (197-198); Francesc de Tudó i Peaguda, barceloní (203); Mnuel Tur (204), i Joan Antoni Turbique (204).

Josep Ullastra i Llopis, barceloní (208).

Josep Antoni Valcárcel, de València (248-249); Antoni Valcárcel Pío de Saboya, comte de Lumières, d'Alacant (249-251); Valentí d'Olor (259); Tomàs Valeriola, valencià (260); Antoni de Valparda (264-265); Gabino Valladares y Mesía, bisbe de Barcelona (267); Josep Vallès, valencià (296-297); Josep Vallès, de Barcelona (297-299): [però hi ha alguna confusió entre els dos darrers, car és atribuïda al barceloní una *Comedia famosa... de un ingenio valenciano*, 298/2326]; Miquel Vallès (299); Lluc Vallespir (300); Francesc Valls (300-301); Cirus Valls i Geli, de la Seu d'Urgell (?) (301-302); Joan del Vao, de Manises (302); Jeroni Vardier, gironí (?) (302); Agustí Vázquez Varela, abat de Poblet i bisbe de Solsona (331-332); Josep de Vega i Sentmenat, barceloní (336); Josep Vela (343); Llorenç Vela i Ortega, de Mallorca (346); Manuel de Velasco (353-354); Pasqual Velasco (354-355); Rafael Velasco (356-357); Tomàs Velázquez i Coloma (359); Estanislau de Vera i Moros (380); Agustí Lluís Verde (386-387); Francesc Verdú, d'Alacant (388); Joan Bta. Vergara, valencià (393); Francesc Veyán, bisbe de Vic (396) Josep Antoni Viader (396); Albert Vidal (402-403); Domènec Vidal (403-404); Gaspar Vidal (404); Manuel Vidal (406); Ramon Vidal (407); Pau Vidal i Freixas (408); Joan Vidal i Matas (408-409); Francesc Vidal i Micó, de València (409-410); Vicenç Vigil Mata (429); Celdoni Vila, de Reus (430); Josep Vila (430); Antoni Vila i Camps, bisbe de Menorca (430-431); Rafael Vila i Sala, de Tarragona (431-432); Francesc Vilalta (432); Antoni Vilanova (432); Bonaventura Vilar (432); Jaume Vilar (433); Francesc Vilaseca; Antoni Vilaseca i Augé (433); Salvador Vilalta, valencià (433); Cristòfor Vilella, mallorquí (436); Tomàs Manuel Vilanova Muñoz, valencià (445-446); Jaume Villanueva i Estengo, de Xàtiva (449-450); Joaquim Llorenç Villanueva i Estengo, de Xàtiva (450-458); Bartomeu Villar; Bonaventura Villar (467); Josep Villarejo (468-469); Josep Villarroya, valencià (474-475); Francesc de Vilaseca (475); Vicenç Vinayma (482); Benet Vinyals de la Torre (483); Juan de las Viñas (484); Joan Bta. Virtó (485); Miquel Viu, mallorquí (485-486); Joan Viu Hortelano, mallorquí (486-487); Joan Miquel de Vives (488); Lluís Vives, mallorquí (488-489); Pere Vives, valencià (489).

Carlos de Witte (493).

Esteve Bernat Yáñez (498).

Josep Pasqual Zalon i Font, valencià (504-505); Manuel de Zalvide, de Mallorca (505); Alonso de Zamora (507); Francisco de Zamora y Peinado (520); Agustí Bru Zaragoza i Ebrí (524).

Segueixen les addicions als volums anteriors:

Són afegits al primer volum, títols relatius a Agustí Abad i Lasierra (561); Fèlix Amat i de Font (562); i a Pasqual de Bergadà (565). Al segon volum: Antoni de Capmany i de Montpau (567-568); Anton Josep Cabanilles (568); Lluçia Francesc Comella (569). Al volum terç: Antoni Despuig i Dameto; i Francesc Xavier Elias (571). Al volum quart no hi ha afegits que ens afectin. Al volum cinquè: Lluís d'Olor (588); Joan Francesc Masdéu; Gregori Majans i Ciscar (591); Tomàs de Moferran i Amigó (592); Pere Montengon [i Paret] (592-593); i Joan Bta. Muñoz (593). Al volum sisè: Joan Nuix Perpinyà (595); Francesc Pérez Bayer; i Juan Pérez Villamil (597). Al volum setè: Jaume Rebullosa (599); Francesc Romà i Rossell; Francesc Romeu (601); Agustí Sales (602-603); Lluís de Sales (603); Joan Sempere i Guarínós (603); Francesc de Serra i Canals (604); Antoni Subirà i de Còdol (605). Tampoc no hi ha addicions al volum vuitè.

La darrera secció del volum és dedicada a taules: onomàstica (611-653); de matèries (655-671); toponímica (673-680); de títols d'obres teatrals (681-690); d'impressors, agrupats per ciutats i aquestes col·locades per ordre alfabètic (691-701) i de biblioteques consultades (703-706).— J. P. E.

Ramon DÍAZ VILLALONGA, *El teatre hagiogràfic a Mallorca entorn del segle XVIII (1702-1874): repertori de manuscrits*, dins «Randa», 40 (1997 = *Literatura popular i literatura culta a Mallorca*), 95-109.

L'escorcoll de setze arxius o biblioteques, particulars o públiques, de Mallorca i de Catalunya, ha posat a mans de l'autor dinou peces, ací presentades primer de forma global (6-9) i després individualitzada (9-49). Són del segle XVIII o d'abans: la *Comèdia de sta. Àgata, verge i màrtir* (9-10); la *Comèdia de S. Àgueda* (10); la *Comèdia del gran patriarca St. Antoni de Pàdua* (13-14); la *Comèdia de sta. Bàrbara* (16-17); la *Comèdia de la beata Caterina Thomàs* (22); la *Comèdia del gloriós sant Honorat* (27-29); la *Comèdia famosa: la perla de Inglaterra y pelegrina de Ungria* (29-30); la *Loa per una comèdia de st. Joan Batista*, de Jaume Pujol, peça datable d'abans del 1664 (31); la *Comèdia en què es representa el martiri de... sta. Margarita...* (32); la *Comèdia famosa. Prodigis contra apariències...*, en doble exemplar (36-37); la *Comèdia dels prínceps de la iglésia, st. Pera i st. Pau* (38); la *Comèdia del més ditxós renegat, Pere Borguny* (39-40); la *Loa per la Comèdia de... Ramon Llull, nòstron patricio en lo any 1702*, que inclou la dita *Comèdia...* (41-42); la *Comèdia de sancta Rosa del Perú*, de Baltasar Calafat i Danús (42-44); i la *Representació de la vida y mort del gloriós st. Antoni Abat* (46-47).— J. P. E. [14218

Jerónimo HERRERA NAVARRO, *Catálogo de autores teatrales del siglo XVIII*, Madrid, Fundación Universitaria Española 1995, LVIII i 730 pp.

Recauen en el nostre camp els autors següents, dels quals aquestes pàgines ofereixen, després del corresponent nom (i, si n'hi hagué, pseudònim o pseudònims), una breu biografia, llista de les obres de teatre, fonts d'informació i, si n'hi ha, estudi(s) sobre l'autor corresponent; cal dir, encara, que nombre d'obres d'autors no catalans, foren impreses a Barcelona durant aquell segle: Adsaneta, fra Feliu d', d'Adzeneta del Maestrat (3); Alabau i Quingles, Antoni (fra Antoni de Sant Jeroni), de Vic (409); Alemany, Baltasar Maria, valencià (10-11); Altés i Casals, Francesc, de Barcelona (12-14); Andrés, Joan, de Planes (19-20); Andreu, Cristòfor, d'Oriola (20); Arrau i Estrada, Josep, de Barcelona (30); Bahamonde i Sessé, Francesc, valencià (36); Bahí i Fronseca, Joan-Francesc, de Blanes (36-37); Balaguer i Perelló, Jacint, mallorquí (37); Balart, Francesc, de Reus (3738); Ballester i Pallardo, Lluís, valencià (38-39); Bergadà, Pasqual, valencià (50); Bonacasa i Castro, Agustí, valencià (54); Bosch i Mata, Carles, barceloní (54); Botellas, Jaume, mallorquí (54); Bover i Ramonell, Miquel, mallorquí (56); Boxadors, Bernat Anton, comte de Peralada (56); Burguny Castelló, Albert, mallorquí (60); Busquets, Salvador, barceloní (60-61); Cáceres i Laredo, Teodor, barceloní (64); Calafat i Danús, Baltasar, mallorquí (67); Capdevila, Antoni, barceloní (85); Cervera Bru, Antoni Maria, mallorquí (104); Coll, Vicent, de Manises (106-107); Coll i Company, Melcior (Bernadí de Mallorca), (284); Collado, Joan, valencià, la peça del qual hauria estat escrita 'en lemosín' (107); Colomé, Joan Bta., valencià (107-108); Comella i Vilamitjana, Lluçia-Francesc, vigatà (108-123); Company, Joan, mallorquí (124); Conradó, Gertrudis, mallorquina (129); Copons, Manuel (Francesc?) (130); Díaz, Josep, de Peníscola (149); Díaz de Sarralde, Vicent, valencià (150); Egual, Maria, castellanenca (155); Esclapez de Guillo, Pasqual, d'Elx (165); Esplugues Palavicino i Bergadà, Joan Bta., valencià (166); Esteve i Grimau, Pau (167-168); Eximeno, Antoni, valencià (169-170); Ferreras, Pere Pasqual, de Badalona (183-184); Focos, Lluís, mallorquí (187); Fusell i Gil, Joaquim, valencià (191); Gallissà i Costa, Lluçia, de Vic (196); Garcés, Josep, valencià (199-200); Garcia, Bernat, valencià (201); Gazulla d'Ursinos, Carles, de Morella (212-213); Gelabert, Sebastià (Tià de sa Real), manacorí (213-214); Gener, Joan Bta., de Balaguer (214); Giner i Ribaza, Tomàs de (214); González Valls, Marià (227); Gras, Antoni, mallorquí (228); Gregori, Pere-Pau, barceloní (228); Igual, Manuel-Andreu (244-245); Janer i Perarnau, Maties (249); Lassala i Sangerman, Manuel, valencià (258-259);

Leon, Carles, valencià (263); Llodrà, Antoni, mallorquí (281); Madero i Montoliu, Ventura, valencià (282); Magraner i Soler, Miquel, d'Alcúdia de Carlet (283); March i Borràs, Josep, de Castelló de la Plana (285); Martí, Bru, barceloní (289); Martí, Francesc de Paula, de Xàtiva (289-291); Martí i Saragossà, Manuel, d'Orpesa i d'Alacant (291); Martínez Colomer, Vicent, de Benissa (294); Martínez Garcia, Pasqual, valencià (295); Mas Casellas i Enrich, Josep M., manresà (297); Masot, Ascensi (297-298); Mata, Joan de, barceloní (?) (298); Mercadal, Francesc, de Menorca, que hauria escrit 'en verso lemosín' (304); Mison, Lluís, barceloní (307); Monseny i Goya, Ignasi, valencià (319-320); Montengon i Paret, Pere, d'Alacant (320-321); Nava i Álvarez, Gaspar M. de, castellanenc (333); Nebot, Joan Bra, valencià (335); Obrador de Velat, Joan Antoni, mallorquí (339); Oms i de Santa Pau, Manuel d' (343-344); Ortí i Mayor, Josep Vicent, valencià (344-345); Ortiz i Sanz, Josep Francesc, d'Aielo de Malferit (346); Palos i Navarro, Enric, de Morvedre (Sagunt) (347); Pérez, Nicolau, de Xàtiva (352); Petit i Aguilar, Joan, de Sant Feliu de Codines (355); Planas, Ignasi, barceloní (358-359); Pomares, Genís, d'Elx (360); Postius, Manuel barceloní (365); Ramis i Ramis, Joan, i Ramis i Ramis, Pere, menorquins (370-371); Ramos, Enric, d'Alacant (371); Reinés Vidal, Joan, mallorquí (373); Ribas, Josep (379); Roca i Seguí, Guillem, mallorquí (385); Roig, Josep (395); Ros, Carles, valencià (398-399); Rossell i Oriol, Francesc (400); Sagrera, Josep, mallorquí (403); Salas i Cotoner, Joan de, mallorquí (404); Sastre de Puigderós, Rafael, mallorquí (416); Serriol, Marià, barceloní (420); Serra, Francesc (420); Serra Palos, Tomàs, de Borriana (420-421); Serrano Pérez, Tomàs, de Castalla (421-422); Surià, Joan, barceloní (433); Tormo, Bartomeu, d'Albaida (440); Torres, Agustí, de Montmaneu (440); Valencià de Mendiolaza, Jaume, de València (449); Valles, Josep, valencià (463); Vallès, Josep, barceloní (464-465); Ventura, Baptista, valencià (472-473); Verdaguer, Jacint (473). La bibliografia utilitzada com a font ocupa les pàgines 501-522; és seguida per la taula d'antropònims (523-605) i per la de títols d'obres teatrals (607-728).— J. P. E.

[14219]

Marie Bernadette DUFOURCET, *Les Pange lingua anonymes dans les Flores de música de Fray Martín y Coll*, dins *Histoire, Humanisme et Hymnologie*. «Mélanges offerts au professeur Édith Weber». Textes réunis par Pierre GUILLOT et Louis JAMBON (Musiques / Écritures. Série Études), Paris, Université de Paris IV/Sorbonne 1997, 369-381.

El framenor organista Antoni Martí i Coll, català i deixeble de Joan Cabanilles, actuà a Madrid, on entre el 1706 i el 1709 aplegà una antologia musical en cinc volums, el darrer dels quals contenia algunes obres de Cabanilles i el cinquè era destinat a les composicions pròpies. Les peces aplegades en els tres primers volums (Madrid, BN, M1357-M1359) són ací analitzades sota l'aspecte de la tècnica musical, d'on resulta que el tret més frapant és l'adhesió als models castellans del segle XVI (Félix Antonio de Cabezón) com a punt suprem de referència (381).— J. P. E.

[14220]

Josep RIBA i GABARRÓ, *L'alliberament de Cardona, l'any 1711, segons el diari de Guerra del mariscal comte de Starbemberg*, dins «XXXIX Assemblea», I, 51-66.

El Kaiserliches Archiv de Viena, *Kriegsarchiv*, conserva el *Diario de lo subcedido en el campamento de Prats del Rey...*, del qual han estat transcrits les anotacions diàries que van del setze de setembre del 1711 al vint-i-tres de desembre del mateix any; narren els esdeveniments normals en un estat de guerra i sobretot les operacions per a la reconquesta de la vila de Cardona, caiguda en mans de l'exèrcit francès de Felip V el 16 de novembre del mateix any. El text del diari (53-61) és precedit per un resum d'aquelles operacions militars (51-52) i seguit per no-

tes biogràfiques dels tres mariscals: Guido de Starhemberg, Louis-Joseph de Bourbon-Vendôme i James Stanhope (61-65). Hi ha bibliografia (65-66).— J. P. E. [14221

Charles MORTON, Joan SERRANO, Francesca JUANEDA, *El coronel Stanhope a Cardona (Desembre 1711)*, dins «XXXIX Assemblea», II, 135-149.

En l'assalt per a la reconquesta de la vila de Cardona del desembre 1711 morí el coronel Edward Stanhope; els autors repassen la bibliografia que s'ocupa d'aquell setge (136-141), el *Plan of Cardona* contemporani o poc posterior als fets, i d'altres publicacions angleses (141-144); les darreres pàgines informen de la correspondència relativa a aquelles operacions en el Bedfordshire County Office i a Maidstone (Kent), County Hall (ací, lletres del mateix Stanhope); els textos anglesos i francesos són traduïts (148-149).— J. P. E. [14222

Valentí SERRA, *Notícies de la Guerra de Successió en els llibres de comptabilitat de les institucions religioses*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 235-237.

Els fons de l'ACA, *Monacals. Hisenda i Monacals. Universitat*, conserven nombre de llibres d'entrades i despeses de cases religioses que, els anys darrers de la Guerra de Successió, consignaren els preus dels productes alimenticis, en paràgrafs, a tall «de petita mostra» (237), ací transcrits del *Llibre de gasto del convent del Carme*, *Libro del gasto del convento de la Santíssima Trinidad* i del *Liber expensarum conventus Praedicatorum Gerundae*, particularment interessant aquest darrer perquè l'administrador tingué condícia a deixar constància dels elevadíssims preus a què arribaren els queviures.— J. P. E. [14223

Antoni de BASTERO [I LLEDÓ], *Història de la llengua catalana*. A cura de Francesc FELIU (Biblioteca Universitària. Història de la llengua, 6), Vic, Editorial Eumo 1977, 195 pp.

[Vegeu les pàgines del mateix autor i tema dins ATCA, XVII (1998), 573-595]. El present llibre té dues parts: l'estudi inicial de l'editor (7-53) i la transcripció dels textos d'Antoni de Bastero, previs a una *Història de la llengua catalana*, que no passà d'opus imperfectum' (55-191). La introducció ens recorda les principals dades biogràfiques d'aquell austriacista, exiliat durant anys a Itàlia, on adquirí la base i tingué els instruments bibliogràfics que li permeteren d'escriure successivament la *Gramàtica catalana per a ús dels catalans* (16-18), i sobretot la *Crusca provenzale* (amb només un volum publicat) (19-20), obra que fins a la mort sotmeté a «una completa revisió» (21) i que, si hagués estat completada, hauria esdevingut la *Història de la llengua catalana*, a la reconstrucció de la qual són dedicades les pàgines centrals de l'estudi introductor (22-45); coneixem l'esquema dels llibres primer i tercer d'aquesta obra (22-41) i l'autor es llença a esbossar allò que hauria pogut ésser el segon (41-46). Davant el fet que les pàgines de Bastero mai no arribaren a text definitiu, Francesc Feliu, d'una banda, ha hagut d'aplegar els seus materials, en estat d'esbrossany ple de modificacions, en quatre manuscrits, de Barcelona, BC 1173, BU 962/3 i Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (47), i de l'altra elaborar i exposar els criteris d'edició d'uns textos exposats a múltiples dubtes (46-51); també ofereix una bibliografia sobre el tema [a la qual s'han d'afegir les pàgines indicades al començament d'aquesta notícia]. Allò que resta d'aquell projecte d'*Història...*, aplegat en els volums manuscrits esmentats, és publicat en la segona part. Hi ha pàgines corresponents a quatre capítols del primer llibre (55-136) i a un del terç (137-166), comple-

tats amb notes, en les quals trobem llargs fragments de textos llatins anteriors (167-184), i amb la llista d'*Autors i obres citats en la Història...* (185-191).— J. P. E. [14224

Eduardo ESCARTÍN SÁNCHEZ, *Notas sobre la Nueva Planta en Cataluña y Cerdeña (1717-1720)*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 133-143.

A diferència de la Nova Planta de Catalunya, en la de Sardenya del 1717 «predominó el espíritu reformista, y no el punitivo, pues no había lugar para él» (137). L'autor subratlla la intervenció de Francesc Ametller en la preparació del decret per a Sardenya (137), tema al qual dedicà un *Manifiesto legal histórico y político de la justicia que asiste al Rey para... la expedición del Reino de Cerdeña*, i assenyalà l'existència d'escrits seus a Madrid, AHN, *Diversos títulos y familias*, lligall 78, i a Simancas, AG, *Guerra moderna*, en general, les exaccions amb motiu de la Nova Planta foren a Sardenya inferiors que a Catalunya (ací: 750.000 pesos per a 400.000 habitants; allí: 150.000 pesos per a 300.000 habitants); hi hagué problemes en precisar de forma restrictiva qui eren els eclesiàstics exempts (139-140).— J. P. E. [14225

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *L'alçament dels Carrasclats contra Felip V*, dins *Moviments*, 63-79.

Aquestes pàgines tenen en compte les aportacions bibliogràfiques recents, però sobretot les informacions contemporànies de les autoritats franceses del Rosselló o de l'exèrcit francès en la guerra dels aliats contra Felip V els anys 1719-1720, informacions ací donades mitjançant transcripció de fragments de Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, entorn tres punts: malestar del poble català per la situació posterior a la Nova Planta i decantament a favor de tota veu que prometés de restablir les *Constitucions de Catalunya* (64-69); informacions entorn els serveis que podien prestar a França caps de quadrilla com Pere Joan Barceló (Carrasclat, de Capçanes, Priorat) o Francesc Bernic, de Collbató (Baix Llobregat), amb indicació de llurs moviments per Catalunya (70-74), amb particular atenció a les notícies fornides pel *Projet pour entrer en Catalogne et faire un soulèvement parmi les habitants*, del mateix arxiu francès (75-77). El poble, no es deixà manipular pels culpables de la desfeta del 1714 (77-79).— J. P. E. [14226

Ramon PLANES I ALBETS, *Representació al bisbe de Solsona Tomàs Broto contra el trasllat de la seu episcopal a Cervera (1720)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 425-432.

Elevada a seu episcopal a darreries del segle XVI, mig segle més tard Felip IV volgué fer perdre a Solsona la capitalitat diocesana en càstig per les seves posicions en la Guerra de Separació; després de la Guerra de Successió, quan àdhuc Barcelona havia perduda la Universitat portada a Cervera, hom temé que també la mitra confluis en la darrera població; fou el mateix sínode diocesà qui manifestà la seva contrarietat al projecte amb un memorial conservat a Solsona, AHC, Arxiu Històric de la Ciutat, ací transcrit i completat amb aparat crític (429-432); en fou redactor Tomàs Villaró, advocat; també és transcrit el rebut dels seus honoraris (428), del mateix arxiu.— J. P. E. [14227

Javier BURGOS RINCÓN, *Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera*, dins «Estudios Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 257-298.

El privilegi a favor de Cervera és del 1718. L'autor enfoca el tema des de la perspectiva de «la imprenta hispana, contemplada en su conjunto» (258), però ha de reconèixer que «las legislaciones de los distintos reinos de la monarquía eran también diferentes» (260), car només en el segle XVIII fou imposada a Catalunya «la legislació castellana del libro» (261), imposició que, unida a la posada en pràctica del privilegi concedit a Cervera i l'existència d'una corporació de llibreters, haurien estat els elements configuradors de l'edició barcelonina del segle XVIII. L'autor es fixa en allò que hauria representat el privilegi, atesa la trajectòria anterior i posterior de l'editoria barcelonina, car en els temps anteriors vigien les *Ordinacions de la Confraria de St. Jeroni dels llibreters* (AHC, *Ordinacions i bans*, AHPB, *Liber confratrie sancti Hieronimi bibliopolarum Barcinonae*) (262-264), i les imprentes se sostenien econòmicament pels impresos d'ús immediat i pels fulletons o llibrets (llista dels més venuts, tots en català; 265; cf. 275-276; i 277, nota 48), els drets d'edició dels quals de fet revertien en el Gremi (266; discussió judicial: 267); hi ha un estat de comptes del Gremi, 1724, immediatament després que s'apliqués el privilegi cerverí, que abastava tot el ventall de llibres pedagògics, de primeres lletres a textos universitaris (271), a la qual el Gremi s'oposà, àdhuc judicialment (ACA, *Reial Audiència. Acordadas i Consultes*), però que en la dècada dels 1753-1762 havia causat una davallada d'ingressos d'entorn el 50% (285: quadre; 286: gràfica). L'exigència de censura prèvia a Madrid, Consejo de Castilla (290), i la llibertat de venda d'impresos del 1778 (296), acabaria d'enfonsar econòmicament el Gremi de Llibreters.— J. P. E. [14228

Francesc VALLS I JUNYENT, *Contractació a rabassa morta i conjuntura vitícola a Catalunya, 1720-1850*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XV (1997), 299-334.

Francesc VALLS I JUNYENT, *La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat. 1750-1850*, dins «Estudis d'història agrària», 11 (1997), 89-107.

En realitat, l'estudi es limita a Piera: «La sèrie d'escripturació de rabasses que es presenta en el present treball s'ha construït a partir del buidatge sistemàtic dels protocols dels sis notaris que es van succeir al capdavant de la notaria de Piera» (303), consevats a Igualada, AHC, amb una mitjana de 13'67 contractes cada any entre el 1740 i el 1800, semblant a la de poblacions veïnes (304-307: quadre 333). L'explosiva pressió demogràfica (vegeu la gràfica de la pàgina 313) i la demanadissa d'alcohol per a l'exportació americana en la segona meitat del segle XVIII causaren una creixent arrancada de terres i de plantacions de mallol, que es traduïren en contractes de rabassa morta, els detalls dels quals per al segle XVIII són exposats tant en el text com en la desena de quadres, gràfiques i apèndix.

El segon article, sobre les mateixes bases arxivístiques, intenta «il·lustrar amb alguns exemples concrets extrets de la microhistòria, evolutions, comportaments i trajectòries que, segurament, són generalitzables...» (90 i 92); hi ha dades del segle XVIII (p. e., els quadres de les pàgines 98 i 104 o la gràfica de 103), [però les dades pertanyen majoritàriament al segle XIX i fins i tot entren en el XX].— J. P. E. [14229-14230

Enric BARTRINA I COROMINAS, *El canonge Miquel Mitjans de Cardona: un pioner*, dins «XXXIX Assemblea», II, 159-165.

La primera part informa de la sistematització d'arxius monàstics del bisbat de Solsona durant el segle XVIII, paral·lela a la del monestir de Bellpuig de les Avellanès: el de Solsona, es reflectiria en l'obra de Domènec Costa i Bafarull, *Memorias de Solsona...*; el darrer abat de la Col·legiata de Cardona, Lorenzo Ortiz de Zárate, escriví l'abaciologia i unes *Memorias curiosas* sempre a base de documentació arxivística; a Sant Llorenç prop Bagà, Pau Perelló escriví el

Spéculo dels actes del monestir...; i a la Portella, Pau Fuster, *De gestis monasterii* (161-163). Miquel Mitjans, del 1718 al 1721 reorganitzà l'arxiu de la Col·legiata després de la Guerra de Successió, i deixà l'*Índex i recopilació d'actes, manuals, llibres i escriptures... de Sant Vicenç de Cardona*, el 1724 féu treball semblant a l'arxiu de la vila, que es concretà en el *Llibre de les set sivelles* (163-164).— J. P. E. [14231]

José Luis BARRIO MOYA, *La librería del hidalgo castellonense Don José Minguel (1729)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 23-46.

Nascut a Adzeneta del Maestrat, Josep Minguell, afincat a Madrid, deixava en morir una herència coneguda per la taxació de cada una de les peces que en fou realitzada, i es conserva a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, núm. 15442, del qual l'autor extreu les dades no sols relatives a la biblioteca, ans encara les dels altres béns «que nos informan de su cultura, gustos y aficiones» (24), i així som informats de la valoració que tingueren les peces més valuoses del seu mobiliari (25-27), les nombroses pintures i les comptades escultures (27-30), i sobretot els tres-cents disset títols en quatre-cents setanta-un volums de la biblioteca, alguns dels quals eren en part manuscrits (31), pertanyien a la cultura del segle XVII, i d'entre els quals Barrio subratlla l'existència de «numerosas obras sobre la historia de Cataluña» (30-31).— J. P. E. [14232]

José Luis BARRIO MOYA, *Aportaciones a la biografía de Don José Plá, músico castellonense del siglo XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 577-588.

Nascut a Alcalà de Xibert, músic a Madrid de les 'Reales Guardias Valonas', en contraure matrimoni el 1740 féu taxar els seus béns, que sumaren 25.408 reials de billó, document conservat a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos (579); hi hagué operació bessona per part de la núvia, Juana de Bartolomé, els béns de la qual pujaren a 224.484 reials de billó, entre els quals hi havia una considerable llista de llibres (582-584); tant entre els quadres com entre els llibres hi havia un *San Vicenç Ferrer*, no més identificat (582).— J. P. E. [14233]

Miguel CASTILLEJO GORRAIZ, *Espiritualidad y reforma en los Ilustrados valencianos*, dins «Anales Valencinos», 46 (1997), 327-334.

Exposició global de la contraposició entre els «sectores más reaccionarios de la Iglesia», a València personificats per l'immobilista professor i prebost Vicent Calataiud, i el format entorn Gregori Maians, crítics davant els excessos barrocs, partidaris de la lectura de la Bíblia en llengua vulgar, del rigorisme en moral i de la interiorització de la vida espiritual.— J. P. E. [14234]

Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Escritos literarios*. Edición de Jesús PÉREZ MAGALLÓN, Madrid, Taurus ediciones 1994, 418 pp.

Són reproduïts en aquest volum els títols següents: *Dos cartas a Manuel Martí*. *Oración en alabanza de las obras de Saavedra Fajardo*. *Oración que exhorta a seguir la verdadera idea de la elocuencia española*. *El orador cristiano* (fragments). *Noticia del verdadero autor de la Vida de Justina Díez*. *Conversación sobre el Diario de los literatos* (fragments). *Carta al conde de Ericeira*. *Carta a José Borrull*. *Retórica* (fragments). *Vida de fray Luis de León* (fragments). *Prólogo a las Comedias de Te-*

rencio. *Prólogo al Arte poética de Horacio. Arte de pintar* (fragments). i *Vida de Virgilio* (fragments).— J. P. E. [14235]

Antonio MESTRE SANCHIS, *Los programas de reforma de la Iglesia en los Ilustrados Valencianos*, dins «Anales Valencinos», 46 (1997), 245-263.

L'autor no està d'acord amb qui estén a tots els il·lustrats valencians el qualificatiu de deistes, car eren certament cristians més o menys partidaris de reformes; propugnaven una forma diversa de vida cristiana social, basada en un contacte personal amb la Sagrada Escripura, raó per la qual també propugnaven la seva traducció en llengua vernaclea, en línia directa amb l'ensenyament dels Pares antics i dels humanistes cristians (250-254), però d'altra banda disposats a acceptar els descobriments científics contemporanis (254) i en sintonia amb el rigorisme dels jansenistes francesos (255-256); aquests objectius requerien un canvi en les estructures jeràrquiques de l'Església: menys centralisme romà en la concessió de prebendes (258); eren autros clarament partidaris de la jurisdicció episcopal, considerada 'de dret diví'; es trobaren que, de fet, aquesta era amenaçada tant pel centralisme romà (concessions directes de càrrecs, exempcions de religiosos) com pel del govern civil, el qual, per exemple, feia pràcticament impossible la celebració de concilis provincials (257-261); també propugnaven un canvi en la predicació i el dret dels laics a intervenir en afers d'Església (261-263).— J. P. E. [14236]

Àurea PUIG BLANCH, *L'abast de les idees il·lustrades de sistematització i regularització alimentària a les institucions hospitaleres del s. XVIII: l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*, dins *Sistemes alimentaris*, 707-726.

A base de fons inèdits de l'Arxiu del mateix Hospital, però sobretot de les vint-i-dues sèries de l'hospital a l'AHCB, completats amb l'adient bibliografia (725-726), l'autora exposa l'aplicació de la idea d'utilitar a l'alimentació d'un centre hospitalari a mitjan segle XVIII, dins un marc de tensió entre tradició i innovació, representada la darrera pel *Pla Mèdic* preparat per un equip de professionals, datat el 5 novembre 1747, on concreten la dieta recomanable als interns en l'hospital (708-710). Aquesta proposta és contrastada amb la dieta real dels hospitalitzats durant la primera meitat del segle XVIII (711-712); el resultat fou el de la coexistència de dos models d'alimentació durant el segle XVIII (713-714). Hi ha quadres i gràfiques, tant globals com per a cada un dels productes de consum (713-723).— J. P. E. [14237]

Pep VILA, *Una impressió frustrada de la Gramàtica de Josep Ullastre*, dins «Revista de Catalunya», núm. 119 (juny de 1997), 85-87.

Presentació i transcripció de la lletra amb la qual el 6 març 1762 l'aleshores impressor perpinyanès Joan Baptista Reinier preguntava a la superioritat si li calia privilegi reial per a editar «une Grammaire Catalane pour l'usage d'Espagne, où l'Auteur habite»; la mort d'Ullastre un mes després frustrà l'operació. El document es conserva a Perpinyà, ADPO, C-1313, i és ací transcrit (86-87).— J. P. E. [14238]

Miquel BATLLORI I MUNNÉ, *Juan Nuix y de Perpinyà y su crítica de Las Casas con nuevos documentos*, dins «Actas del Congreso de Historia del Descubrimiento», IV, Madrid 1992, 383-394.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [14239]

Konstanze JUNGBLUTH, *La continuïtat del català durant la Decadència: la tradició dels llibres de família*, dins «Revista de Girona», núm. 181 (març-abril 1997), 41-47.

La dedicació de l'autora al tema dels llibres de família és coneguda dels nostres lectors [cf. ATCA, XVII (1998), 915, núm. 13415]; en aquestes pàgines en trobem un resum en llengua catalana, del qual ens interessa allò que diu del de Sebastià Casanovas, escrit durant la primera meitat del segle XVIII [cf. ATCA, X (1991), 652, núm. 9616], on es manifestaria la reflexió entorn la finalitat exemplificadora dels dits llibres (42-43); des d'un punt de vista estilístic, l'autora hi troba, 'formes hipercorrectives, d'una literalitat forçada', 'l'ús exuberant de conjuncions i l'intent d'integrar moltíssimes frases en una de sola' i 'l'ús repetitiu d'expressions com per exemple "el sobra dit"' (45-46).— J. P. E. [14240]

Albert BARELLA I MIRÓ, *Un mapa singular: el del Bisbat de Barcelona de Francisco Xavier Garma (1762)*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 46 (setembre de 1997), 13-33.

Director de l'ACA, Garma elaborà un mapa del bisbat de Barcelona per a *España sagrada* d'Enrique Flórez (14: reproducció, que fou elaborat el 1762 en doble versió (diferents pel major o menor nombre de topònims), gravat el 1774 per Tomás López i publicat el 1775; hi ha les quatre zones del bisbat (16-17) i els noms de les poblacions són escrits amb tipus diferent d'acord amb llur categoria eclesiàstica; també figuren els topònims que emmarquen el bisbat (17-18). Sengles quadres sinòptics, on consten el nom de la població, la seva categoria i el nom actual, són dedicats a cada una de les quatre zones del bisbat: oficial de Barcelona (19-23), i deganats del Penedès (23-26), de Piera (26-27) i del Vallès (28-31); els darrers quadres són dedicats als topònims que es troben fora dels límits diocesans (31-32), i als camins (32-33).— J. P. E. [14241]

Enric MOLINÉ, *Francesc Llobet, Mas i Navarro, prior de Meià i historiador del Pallars (1732-1803)*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 29-81.

Resumit allò que fins ara ha estat publicat entorn aquell personatge, l'autor, a base sobretot d'un escrit de descàrrec del mateix Llobet, publicat parcialment en aquestes pàgines (75-78), refà la biografia d'aquell monjo de Gerri de la Sal (33-36 i 55-57), de la qual subratllem les notícies entorn els anys d'estudi de mitjan segle XVIII, coronats a Cervera amb la llicència en dret canònic obtinguda el 1769 amb la presentació i edició en la impremta de la universitat del *De Nicaena fide, et vulgato lapsu Hosii Cordubensis praesidis oratio* (31-33 i 57). Els anys de Gerri fruitaren en el seu treball principal, «la recerca a l'antic i important arxiu de Gerri» (55), el posaren en contacte amb Manuel Abad y Lasierra (58-62) i amb el prior de Meià, i li valgueren l'encàrrec reial d'investigar els arxius dels monestirs de la Congregació Claustral Tarraconense i Caesaraugustana; aquest treball produí una sèrie d'obres: *Cronología de la Historia del cautiverio de España...*, les aplegades en els manuscrits 424, 425 i 426 de Barcelona, BC: *Índice general cronológico de escrituras...*, *Erección del Reyno de Pamplona...*, *Chronología de los condes y marqueses de Pallàs... y de los abades... de Gerri...*, *Índice diplomatum de Gerri*, *l'Índice cronológico de todos los pergaminos...* de Meyà, de la mateixa biblioteca, ARCH 3927 560 i 4311 559; i encara la *Chronología de los Abades... de Gerri i Iglesias, castillos, villas y monasterios... sujetos... a Santa María de Gerri*, aquests dos darrers conservats a la Seu d'Urgell, Arxiu Diocesà (40-44); deixà incompletes unes anotacions entorn al reial patronat, ara a Barcelona, BC, ms. 42 (79-81). Elevat al càrrec prelati i conflictiu de prior de Meià (44-47), li són conegudes dues lletres pastorals sobre el contraban i sobre la Guerra Gran amb França (48-50) i un

extens decret de visita pastoral a Clua de Meià, ací transcrit (65-75). El contemporani bisbe d'Urgell el qualificà d'home «de excesivo celo, genio y carácter» (53); fou en tot un eclesiàstic borbònic il·lustrat (ideal d'església primitiva, regalisme, rigorisme i castellanisme: 53-54). L'apèndix conté transcripció, en general completa, de set documents, als quals ja ens hem anat referint (55-81).— J. P. E. [14242]

Enric MOLINÉ, *El monestir de Gerri i el seu territori: una descripció de l'any 1777*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'estudis del Pallars», 6 (1992-1993 [1995]), 135-196.

Recordades les dates biogràfiques bàsiques de Marià Ribas, monjo inicialment d'Alaó i després de Gerri, és primer resumida (136-144) i després transcrita la *Breve minuta historial de todas las villas y lugares del Real Abadiato de Gerri*, inèdita a la Seu d'Urgell, AD, *Fons de Gerri* (144-189); la primera part és dedicada al monestir, la segona als pobles de la seva jurisdicció; les dades històriques són preses de les investigacions de Francesc Llobet [cf. resum anterior], però allò que dona particular interès a la *Breve minuta...* són les notícies i observacions de l'estat contemporani de la contrada, des de la situació geogràfica de cada poble, passant per la seva configuració, habitants, cultius, boscos, caça i pesca. És aplegat en apèndix el recompte de cases i habitants dels pobles de Gerri el 1772, inclòs en un *Decreto de Plan General* de l'abat de Gerri Josep d'Areny i de Cartellà (189-190: 397 cases, 2602 habitants), i la llista d'*Iglesias, castillos, villas, lugares y monasterios, que antiguamente estaban sujetos al Real Monasterio de San Vicente, hoy de Santa María de Gerri*, de la Seu d'Urgell, *Fons de Gerri: Llibre de resolucions capitulars* (191-194).— J. P. E. [14243]

Salvador REUS I BELMAR, *Una lloa de Jaume Pujol*, dins «Misc. Veny II», 77-90.

L'autor descriu breument el ms. 86 de la biblioteca del monestir de Montserrat, que conté l'obra ací publicada; presenta el seu autor, Jaume Pujol, i el seu amic poeta, Rafael Bover; estudia l'obra objecte de la seva atenció, i es fixa en especial en els seus trets lingüístics. Transcriu, finalment, la lloa de cent vint-i-vuit versos, que Josep M. Bover intitula *Entremès des tres Juans*.— J. de P. [14244]

Xavier VALL, *La «Comèdia del Misser fet míser» entre el teatre popular i el neoclàssic*, dins «Misc. Veny II», 133-155.

Estudiada com a entremès per Antoni Serrà, l'autor esguarda l'única obra dramàtica coneguda de Guillem Roca i Seguí (1712-1813) des de la perspectiva del teatre culte. Saturada de referències tradicionals populars, clàssiques i neoclàssiques, la *Comèdia* esdevé original, si no per la inventiva, almenys per la capacitat de combinar de forma innovadora un tema tan clàssic com el matrimoni entre edats desiguals. Enmig dels models anteriors, Roca sembla influït sobretot per Jean Baptiste Poquelin (Molière). La poca ambició i complexitat argumental desplegadas en l'obra estarien en relació amb la minsa demanda del públic que no exigia més al teatre malloquif de l'època.— J. de P. [14245]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *La història dels jesuïtes de la «Província d'Aragó» desterrats d'Espanya per Carles III, escrita pel Pare Blai Larraz*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 243-279.

Darrer provincial dels jesuïtes de la província d'Aragó en el segle XVIII (243-245; cf. 246, nota 17), deixà una memòria llatina de l'expulsió dels jesuïtes escrita el mateix 1767, *De rebus Sociorum Provinciae Aragoniae Societatis Jesu ab indicto ipsis ex Hispania exsilio... commentarii tres*, inèdit a Roma, AHSJ; n'hi ha traducció castellana a Sant Cugat del Vallès, Biblioteca Borja, de la qual és ací transcrit sense notes el text de la primera part o comentari; la província d'Aragó incloïa Catalunya, València, Mallorca i Eivissa (Menorca i el Rosselló n'eren exclosos), i és una narració de primera mà d'aquelles vicissituds dels jesuïtes catalans (248-279).— J. P. E. [14246]

Arturo LLIN CHÁFER, *Pedro Montengón, un pre-romántico de la Ilustración*, dins «Anales Valentinós», 46 (1997), 379-386.

Resum biogràfic, dins el qual destaca la informació de la seva expulsió a Itàlia com a membre del col·legi jesuític d'Ontinyent (Roma, ARSJ, *Litterae annuae*, i *Catalogus personarum et officiorum Provinciae Aragoniae...*; Madrid, AHN, *Jesuítas*, lligall 814); i la llista d'obres (383-384), amb particular atenció al fet que *Eusebio*, criatura clònica del *Emile* de Jean-Jacques Rousseau, fou rebutjat per la Inquisición Española (Madrid, AHN, *Consejo de Castilla. Impresiones*) (384-386).— J. P. E. [14247]

Jaume SANTALÓ I PEIX, *L'avalot de les quintes de 1773, un exemple de resistència popular*, dins *Moviments*, 81-92.

L'ordre de recrutament forçós d'un contingent de soldats el 1770 feia perdre la darrera immunitat catalana, i provocà a Barcelona l'*Avalot de les quintes*, entorn del qual són transcrits fragments de la notícia que en donaren viatgers anglesos (lord Grantham, Henry Swinburne) i sobretot el Baró de Maldà (82-84), completats amb els resultats dels estudis actuals i amb alguns fragments de representacions municipals que criticaven la designació dels soldats per sorteig (87); una part important de la resistència hauria arribat dels gremis (90-91).— J. P. E. [14248]

Joan ARMANGUÉ, *La introducció de la poesia arcàdica a l'Alguer (1778-1790)*, dins «Els Marges», 59 (desembre 1997), 81-100.

La fi del predomini cultural castellà a Sardenya cedí el pas a una política d'italianització menada des de la nova capital política, Torí; i així fou introduït i assimilat el corrent literari de l'Arcàdia (83-86), que a l'Alguer també produí mostres de poesia culta en català (87-88); són publicats cinc sonets de Lluís Soffí, de Domènec Simon, de Josep d'Arcayne, del canonge Vitelli i de Dupré Cugia, ultra un romanç adèspot, de vint-i-quatre quartetes i noranta-sis versos (90-98); els textos, en general de la Biblioteca Comunal de l'Alguer, són completats amb aparat crític (99) i bibliografia (100).— J. P. E. [14249]

Jaume AGUADÉ I SORDÉ, *Consueta de l'església parroquial de Santa Maria de Puigpelat (l'Alt Camp) 1781. Estudi històric i lingüístic i costumista*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1997, 83-136.

La *Consueta de las funciones que de obligació i consuetud deu fer en diferents diadades del any lo reverent de la Iglésia de Puigpelat...*, s'ha conservat en l'arxiu parroquial de la dita població

dins un llibre intítulat *El llibre de advertències, y notas... per regiment del Rnt Vicari...*, del 1781; són ací transcrites i anotades les dues advertències generals, les relatives als sagristans i al mateix vicari (86-88), i la consuetud (88-109), que descriu, en seqüència única de les festes de temps i de santoral des del començament al final de l'any civil, de Cap d'any a Sant Silvestre, allò que era peculiar en les celebracions d'aquella església. Després del text, l'autor n'ha subratllat les característiques lingüístiques (109-120), i les peculiaritats locals del costumari (121-136); dins aquest apartat trobem referències diverses a textos litúrgics (120) i finalment llista dels goigs cantats en ocasions diverses pel poble fidel, començant pels *Goigs del Roser*, seguits dels de *Sant Sebastià*, *Sant Isidre*, *Sant Antoni* (de Gener' o 'del Porquet'), *Sant Pau*, *del Sagrament*, *Santa Magdalena*, *de l'Assumpta* i *de les ànimes* (134-135).— J. P. E. [14250]

Antoni CORCOLL, *Un manuscrit inèdit de Cristòfol Vilella (1786)*, dins «Misc. Veny II», 109-132.

L'autor presenta el ms. 1148 de Barcelona, BC, que conté una obra de Cristòfol Vilella, intítulada *Notas históricas que explican las calidades de varias producciones de historia natural encontradas en la isla de Mallorca en los tres reynos: mineral, vegetal y animal*, etc., del qual és anunciada l'edició. Malgrat d'ésser redactat en castellà, el llibre de Vilella conté una gran quantitat d'ictònims, ornitònims, fitònims i zoonims en mallorquí; l'estudi dels ictònims permet de comprovar que alguns dels termes emprats per Vilella en constitueixen la primera citació datada: 'asmar', 'buiro'. Per això, l'autor estudia amb cert deteniment els ictònims 'asmar' i 'mulavinet', de datació anterior. L'article s'acaba amb una llista bibliogràfica.— J. de P. [14251]

Martín ROMERO MAROTO, José Miguel SÁEZ GÓMEZ, Pedro MARSET CAMPOS, *El «Tentamen medicum de morbo miliari infantum, muguet, millet, blanquet gallico idioma appellato» (1786), de Francisco Santponts*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLIX (1997), 61-77.

Estudi premiat per la Societé Royale de Médecine, de París en el certamen del 1786, publicat en el volum corresponent a aquell any en les *Mémoires* de la dita societat, aparegudes el 1788. Resumida la biografia (64-65) i la bibliografia (aquesta en ordenació cronològica: 74-77) de Santponts, i presentat l'estudi, conservat en la Biblioteca de Palacio, de Madrid, és també resumida la recerca, basada en infants aollits en l'Hospital de Barcelona: és descrita la malaltia, limitada al període de lactància dins les condicions sanitàries de la ciutat i de l'Hospital, causada per l'acidificació de la llet en l'estómac; l'anàlisi col·locaria Santponts en la línia de la medicina química de l'Alte Wiener Schule; en realitat, Gerhard Van Swieten és l'autor més citat en aquell treball (70 i 72-73).— J. P. E. [14252]

Inmaculada Arias de Saavedra, Miguel Luis López Muñoz, *Debate político y control estatal de las cofradías españolas en el siglo XVIII*, dins «Bulletin Hispanique», 99 (1997), 423-435.

L'intervencionisme borbònic en afers religiosos se sumà a la desvaloració de l'abarroçada religiositat popular per part dels il·lustrats (424-427); entorn el 1770, el govern s'informà oficialment de l'estat de les confraries; el resultat és a Madrid, AHN, *Consejos* 7090-7106; de les 25.555 de tot l'estat, 2.139 eren de Catalunya i 1.140 de València (430: no consten les de Mallorca); la mitjana anual de llurs despeses era de 252 ll. Enfront de les 333 de les castellanes. Llurs béns serien confiscats per reial decret el 1798 (434).— J. P. E. [14253]

Joan BASSEGODA i NONELL, *Dos contrafaiiments diaprats del segle XVIII*, dins «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», LVI/4 (1997), 24 pp.

Partint de la descripció que el 1753 publicà Jaume Finestres de la Sagristia Nova de Poblet, ací transcrita (3), l'autor narra que les recents obres de restauració, del 1983 ençà, conduïren al descobriment de les pintures, un element de les quals és la inscripció datada el 1793 (5). Documentació d'arxiu permeté d'atribuir-les a Diego Gutierrez (6-7), i una casualitat féu saber que eren còpia, amb simple contrafaiiment diaprat quant als colors, de les romanes de Santa Agnese in Agone, de Piazza Navona (8-12); també havien influït en l'església de Sant Sever i de Sant Carles Borromeu (Barcelona, Plaça de Castella) i en les de la Capella de la Cinta de la Catedral de Tortosa, la construcció de la qual és documentada des del 1715 per les *Actes Capitulars* del mateix arxiu (20); aquestes serien de Josep Medina (21). Aquest cas demostra que ni els pitjors moments finals de la Guerra de Successió no s'havia tancat l'influx cultural de Roma en les nostres comarques.— J. P. E. [14254]

Josep MARTINES, *El sufix -aire al País Valencià*, dins «Misc. Colón, 7», 229-262.

Entre les fonts que aquesta compilació ha tingut en compte figura la segona edició, València 1769, de la *Rondalla de rondalles*, de Lluís Galiana (260). Hi ha bibliografia (255-260) i llista de textos buidats (260-262).— J. P. E. [14255]

Antoni LÓPEZ QUILES, *Predicar more vicentí en els segles XVII i XVIII*, dins «Actes Ferrer», 155-171.

Dues continuïtats s'associen en l'herència del sermó vicentí barroc: la llengua i la dimensió humorística; mantenir la doble continuïtat durant aquells dos-cents anys no era fàcil i l'autor es pregunta d'on venia la capacitat de resistència (156). Recordada la dificultat actual de tenir a les mans sermons d'aquells dos segles en valencià (157-158), l'autor subratlla que els predicats en valencià eren els destinats a la gent pobra (159), on no mancava el bon humor distintiu dels vicentins (161-163), 'expresiones de gracejo' prohibides per l'arquebisbe Andrés Mayoral, prohibició explícitament extensiva als sermons sobre sant Vicent Ferrer que «se prediquen en lengua valenciana» (164), qua també acabaria caient sota l'embestida il·lustrada, com la de Gregori Maians (164-165 i 168), tot i que també existiren sermons de qualitat en valencià (de Joan Bta. Ballester, de Gaspar Escolano, de Joan Garcia Artés, de Gaspar Blai Arbuixech [o Lluís Vicent Mas, segons el resum següent]) (166-167), i no sembla que els predicadors en valencià haguessin trobat el to adient (169-170).— J. P. E. [14256]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Sobre la predicación en la Valencia del último cuarto del siglo XVIII*, dins «Anales Valencinos», 46 (1997), 351-378.

Ja a mitjan segle XVIII s'havia dibuixat la contraposició entre la teoria de la predicació dels il·lustrats valencians, senzilla i pastoral, i la barroca, grandiloqüent i buida i destinada a lluïment del predicador també mitjançant la impressió de la peça (352-354). Aquesta forma de contraposició, que ho era també entre dominicans i jesuïtes, es manifestava entorn el terç centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer, en què el dominic Vicent Tomàs Tarifa contraposava la seva *Relación histórica...* (València, BU, ms. 246), a l'oficial, encarregada al jesuïta Tomàs Serrano (354-260); de més a més, Vicent Tomàs desqualifica gairebé tots els predicadors d'aquell centenari, essent excepció el seu confrare Lluís Vicent Mas, el sermó del qual «fue bellísimo en su textura, erudición, propiedad y esquisitas noticias históricas del assump-

to y día, y predicado con todo el rigor de nuestra lengua valenciana» (358); fou excepcional també en aquest punt del rigor, car s'havia fet moda sembrar d'acudits, de bromes i àdhuc de mímiques grotesques els sermons dedicats a sant Vicent Ferrer (359-362); un altre frare dominicà hauria destacat a València per la seva predicació apostòlica, l'aragonès Joaquín Pérez (363-365); en els seus inicis, hauria estat impulsat pel seu confrare Gabriel Ferrandis, autor d'una *Instrucció moral, breu y clara de lo que los pares y amos debuen amostrar a la familia*, València 1793 (263, nota 40). Les darreres pàgines informen de les predicacions en la València de final de segle a base dels anuncis d'actes que incloïen sermó, publicats en el «Diario de Valencia», on eren assenyalats els casos en què seria usat el valencià (368-370); el buidatge dels anuncis és complet per a l'any 1797, informa no sols dels noms dels predicadors, de llur família religiosa, de les celebracions i vegades que cada un consta haver actuat (371-378), i arriba a la conclusió: el sermó havia evolucionat durant el segle XVIII valencià, però no és pas clar que fos portat per la reforma de l'Església (378).— J. P. E. [14257]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Una expresión artística del interés americanista en la Valencia del XVIII*, dins «Anales Valencinos», 45 (1997), 215-220.

L'autor recull al començament l'elogi de les rajoletes valencianes escrit per diversos viatgers estrangers el darrer quart del segle XVIII i presenta el conjunt, datat el 1780, que recobreix la cambra on hauria mort sant Lluís Bertran; en reproduïx el croquis (216) i en ressegueix les diverses parts i llur significació, amb particular esment i transcripció de les inscripcions bíbliques que la concreten (219-220): la superioritat d'Europa hi és predominant, però Amèrica perd en aquella representació «los anteriores aspectos de fiereza y barbarie» (220).— J. P. E. [14258]

Lluís ROURA, *Le Café del Cojo: un club clandestin dans la Barcelone de 1794*, dins «Mélanges Michel Vovelle. Sur la Révolution. Approches plurielles». Textes réunis par Jean-Paul BERTAUD, Françoise BRUNEL, Catherine DUPRAT et François HINCKER (Bibliothèque d'Histoire révolutionnaire, 2), Paris, Société des Études Robespierriennes 1997, 449-455.

Els mesos de febrer i març del 1793 el baró de Maldà recollia en el *Calaix de sastre* notícies de detencions de conjurats revolucionaris, simultàniament confirmades per despatxos diplomàtics d'ambdues bandes (Paris, Archives des Affaires Étrangères. *Correspondence politique. Espagne*; i Simancas, Archivo General. *Secretaría de Guerra*); l'estiu del 1794 és documentat un full volador prorevolucionari i nombrosos empresonaments per propaganda a favor de França (452); aquell mes de setembre era descoberta la conspiració del Cafè del Coix, on hom practicava «une continuelle apologie du regime français» i donava mostres d'estar molt ben informat, àdhuc a la bestreta (453); hom no descartava un alçament a Catalunya (453); tot plegat potser no passà de xerrameca, però demostrà la feblesa de l'estat borbònic.— J. P. E. [14259]

Pep VILA, *Un soliloqui i una nadala d'Antoni Moles*, dins «Revista de Catalunya», núm. 117 (abril de 1997), 103-123.

Pràcticament desconegut aquest capellà de Palaldà al Rosselló, contemporani de la Revolució Francesa, que rebutjà el nomenament de bisbe constitucional de Perpinyà i es desterrà al Principat, Antoni Moles, mort el 1793, té ací una breu biografia, de la qual es dedueix que pertanyia al grup literari de Tuïr (105-106) i que posseïa una «llibreria escollida», confiscada i coneguda en la part restituïda a la germana, Margarida Moles (106-107). Sembla que amb

moríu de la confiscació es perderen els seus manuscrits (106), però s'han conservat *Sant Pere deplora son pecat* en dues còpies (Hereus de J. S. Pons; i Montpeller, BM, ms 168); i *Nadal. Per lo dia dels Reis*, ambdues ací transcrites (116-122); per la qualitat es situen «molt per damunt d'altres realitzacions de contemporanis seus» (113).— J. P. E. [14260]

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Cura vegetal de Cavanilles par las mordeduras de víbora*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIII (1997), 411-424.

És sabut que en les *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del reino de Valencia* del 1795-1797, Anton Josep Cabanilles integrà el remei contra les picades d'escurçó. L'autor aplega testimoniatges del comerç d'escurçons de la zona, destinats a l'elaboració de la 'Triaca Magna' (412-418), com també dites populars sobre el tema (418-419), i reproduïx els paràgrafs de Cabanilles, el qual recull també els noms catalans de les herbes remeieres (420-422).— J. P. E. [14261]

Lluís ROURA I AULINAS, *La Revolució i la República a les cançons republicanes rosselloneses en llengua catalana*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 28 (1997), 537-571.

Hi ha als comtats catalans del nord dels Pirineus molt poques mostres de cançons revolucionàries en català els anys de la Revolució Francesa (538), tot i que existí almenys l'ordre de traduir al català els textos fonamentals del nou ordre (539). Ací són aplegats els textos; els anteriors al 1801 són la *Cançó nova* (541 i 544-547: text), *Fadrins ab pacienci* (547), i *Contra els espanyols* (547-548), i 1793 (548-551). Els altres textos pertanyen al segle XIX.— J. P. E. [14262]

Joaquim LLOVET, *Els Comas de Mataró, fabricants de cartes*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 59 (octubre 1997), 7-11.

Els inicis de la família a Mataró són de darrerries del segle XVIII; un dels nois, Pere Comas i Jonullà, consta alumne de l'Escopa Pia i partícip en l'*Academia literaria o Exercicis de catecismo, escribir, aritmetica, latinidad, retorica, i poesia...* celebrada en el dit col·legi els 13-14 d'agost del 1798, la portada de la qual és reproduïda (?).— J. P. E. [14263]

Josep M. BERNADES I ENDINYAC, *La cultura erudita d'un monjo i arquebisbe a través de la seva biblioteca: Benet M. Moixó i de Francolí, OSB (La Plata 1816)*, dins «Analecta Sacra Tarracensis», 70 (1997), 189-252.

Cerverí, monjo benedictí de Banyoles i de Sant Cugat del Vallès, professor d'humanitats clàssiques a Sant Pau del Camp de Barcelona, i de la Universitat de Cervera fins al 1803, deixà en morir el 1818 una biblioteca de quatre-cents trenta-set volums, inventariada 'post mortem'. L'inventari és ací editat (201-248); els cent seixanta-nou títols de ciències eclesiàstiques i els norata-sis de tradició clàssica sumaven el 60'5 % de la biblioteca i pràcticament tots li haurien pertangut ja en el segle XVIII.— J. P. E. [14264]

Joan BASTARDAS I PARERA, Maria-Reina, BASTARDAS I RUFAT, *El diccionari mallorquí-castellà de Pere Antoni Figuera (1840), i la fraseologia mallorquina*, dins «Misc. Veny, I», 119-151.

El diccionari estudiat en l'article no entra en els límits d'aquest anuari, però una de les seves seccions indica els precedents, entre els quals es troben els dos aplecs realitzats per Guillem Roca i Seguí (138-142); una expressió, la de ,posar mans violentas', ja traduïda al català els anys 1254-1261 per «no meta ses mans violentas» [procedeix del cèlebre cànon del *Decret de Gracià*, i es troba en l'edició crítica d'Emil Friedberg, *Corpus Iuris Canonici* I, cols. 651, 820, i 822]. Hi ha bibliografia (149-151).—J. P. E. [14265]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ÀGER

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Catálogo del archivo de la catedral de Lleida. Fondos de Àger*, dins «Aragonia Sacra», XI (1996 [1997]), 103-138.

En la introducció l'autor recorda les vicissituds de l'abadiat d'Àger fins a la seva extinció el 1863 i el pas del seu arxiu a la catedral de Lleida; abans, durant la segona meitat del segle XVIII, la documentació damunt pergamí (quaranta dotzenes) fou catalogada per Jaume Carresmar; ultra la de Lleida, hi ha documentació d'Àger a Barcelona, BC, i a Àger. A Lleida hi ha 1132 pergamins, un manuscrit i una carpeta de documentació diversa. De fet, però, ací són inventariats els fons de tres carpetes amb cent-trenta unitats (104-107), els de trenta-dos paquets amb 1052 i vint-i-nou més vint-i-vuit unitats (107-134) i el d'un calaix, on, ultra un llibre de visita del 1783-1785, hi ha cinc altres llibres (134-135). Hi ha taula de topònims amb indicació dels documents que els afecten (135-138).—J. P. E. [14266]

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Handschriftencensus Rheinland herausgegeben von Günter GATTERMANN, bearbeitet von Heinz FINGER, Marianne RIETHMÜLLER, Anette HERDA, Paul MARCUS, Guido MARTIN, Bettina MÜNDEL, Franziska WEIN, Albert BILO (Schriften der Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf, 18), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 1993, I: XVIII i 782 pp.; II, XII i 783-1346 pp.; III: XII i 1347-1626 pp.

Són assenyalats en el primer volum a Bonn, Universitäts- und Landesbibliothek, sota les signatures S 311 i S 312, dues còpies manuscrites de Ramon Sibiuda, *Liber creaturarum sive de homine*, el primer del 1459 i el segon del 1472 (111); dins la signatura S 314, ff. 106-130, *Vita Vincentii Ferrarii confessoris* (113); dins la S 324, ff. 266-349, extrets del *Liber creaturarum* de Sibiuda (117-118); dins la S 326, f. 46v, *Votum et iuramentum pape Calixti III*; i ff. 46v-47r, *Relatio in voto meo (Henrici Kalteisen) pro canonisatione sancti Vincentii...* (119); dins la S 369, f. 64-65, *Passio Felicis*; ff. 103-107, *Passio Vincentii Caesaraugustani* (139). A Bornheim-Walberberg, Bibliothek St. Albert Hochschule der Dominikaner, MS 4, ff. 71 ss. Magister Adam de Aldersbach, *Summula de Summa Raymundi* (205). A Düsseldorf, Hauptstaatsarchiv, Hs. F IX 2: Joan de Palomar, *Contra causam Bobemorum II (De communionem sub utraque specie)*; i dos tractats dubtosos: *De*

communione parvulorum i *Quid circa perceptionem sacrae eucharistiae tenendum sit* (253); Universitäts- und Landesbibliothek, Ms. B 121, Ramon Sibiuda, *Liber creaturarum sive de homine*; i Ramon Llull, *Liber apostrophe* (363); Ms. B 142, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (372); al final del Ms. B 165 hi ha una edició del *Lunarium*, de Bernat de Granollachs, per als anys 1506-1550 (381); Ms. B 181, altre exemplar de la *Summula de Summa Raymundi* de mestre Adam (390); Ms. B 184(b), ff. 34-39, conté receptes mèdiques de vegades atribuïdes a Arnau de Vilanova (391); Ms. C, 108, ff. 12-15, Vicent Ferrer, *Sermo in die festivitatis sanctae Caeciliae* (443); Ms. E 9b, ff. 64-65, Resum dels quatre llibres de la *Summa de poenitentiade* sant Ramon de Penyafort (465). A Essen, Münsterarchiv und Münsterschatzkammer, Hs. 33, ff. 81-87, *Quaestiones bonae et utiles ex Summa confessorum libro III* (517). A Colònia, Diözesan- und Dombibliothek, Cod. 7, ff. 1-194: *Psalmi cum glossa Poncii Carbonelli* (hi ha d'altres textos bíblics de l'Antic Testament i Deut XXXII, amb glossa) (578); Cod. 73, Florus de Lió (pseudo-Petrus Tripolitanus), *De institutione divinarum litterarum, Argumentum i In epistolam Pauli apostoli ad Romanos* (612-613); Cod. 212, ff. 77-80: Sirici papa a Himeri de Tarragona (684), lletra repetida en el Cod. 213, ff. 94-101 (687); Cod. 1015, 27-97, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (717); Cod. 1068, ff. 1-78, altra còpia de mestre Adam, *Summula de Summa Raymundi* (732); Cod. 1117, f. 94v: «segnendes Jesuskind (*Gebete von Vinzenz Ferrer, OP*)» (752); i Cod. 1568, «ein Exorzismusgebet von Vincentius von Ferrer (!)» (778).

Hom troba en el segon volum: a Xanten, Stiftsarchiv und -bibliothek, H 88, s. Ramon de Penyafort, *Summa de casibus et matrimonio* (884); a Colònia, Historisches Archiv der Stadt, el volum GB 2° 74 conté almeys sis textos de Ramon Llull: *De venatione substantiae, accidentis et compositi*; *Sermones*; *Arbor scientiae* (incomplet); *Liber de Sancto Spiritu*; *Liber reprobationis aliquorum errorum Averrois*; *Liber de demonstratione per aequiparantiam* (959-960); GB 2° 123 conté algun sermó de Joan de Palomar davant el concili de Basilea (974); GB 2° 144, sembla còpia manuscrita de l'edició del *Liber contemplationis* i del *De amico et amato*, amb epístola proemial de Jacques Lefebvre d'Étaples (890); GB 4° 84 conté *Regimen contra catarrhum* d'Arnau de Vilanova i algun tractat de Joan Jaume (1022); GB 4° 97: l'*Opusculum de fine mundi* d'un pseudo-Vicent Ferrer, però també la seva *Epistola de antichristo et fine mundi ad Benedictum papam XIII* (1024); GB 4° 142, ff. 50-68: *Raymundus {de Penyafort} metricus*: «In summis festis...» (1038); GB 4° 169, conté una *Summa poenitentiae cum glossa marginali et interlineari*, [potser relacionada amb s. Ramon de Penyafort] (1047); GB 4° 197, ff. 186-188: llista de les obres de Peter Dorlant (1055); GB 8° 1: Ramon de Penyafort, *Summa de matrimonio cum apparato abbreviato Guillelmi Redonensis* (1073); GB 8° 94, Vicent Ferrer, *Tractatus de vita spirituali* (1099); W 197, Ramon de Penyafort, *Summa de poenitentia et de matrimonio*, completades amb uns *Tituli super Summam Raymundi* (1201); un altre exemplar en W 224 (1212); W 236, Joan de Palomar, *Contra causam Bobemorum IV* (1217); W 245: Florus de Lió, *Expositio in Rom I et I Cor ex operibus sancti Augustini collecta* (1220); W 308, ff. 1-5: Arnau de Vilanova, *De aqua vitae*, i ff. 31-32: *Vina aptissima* (1241); W 329: Ramon Llull, *Commentum seu compendium artis demonstrativae Ars iuris*; *Ars de iure (Ars iuris naturalis)*; *Ars brevis quae est de inventione iuris (Ars brevis iuris civilis)*, textos seguits d'unes *Propositiones necessariae iuris* (1247); W* 16: Arnau de Vilanova, *De esu carniū pro sustentatione Ordinis Cartusienensis* (1290); i W* 200, Magister Adam, *Summula de Summa Raymundi* (1325).

El tercer volum és tot ell dedicat a taules: d'autors (1347-1435); de títols (1437-1544); de procedències (1545-1552); de copistes (1553-1565); i d'anteriors propietaris (1567-1582). Les darreres pàgines ofereixen les concordances de signatures (1583-1612).—J. P. E. [14267-14268-14269

Die Inkunabeln der Trierer Dombibliothek. Ein beschreibendes Verzeichnis mit einer Bestandgeschichte der Dombibliothek. Im Auftrag des Trierer Domkapitels bearbeitet von Michael EMBACH.

Provenienzzuweisungen von Reiner NOLDEN (Veröffentlichungen des Bistumsarchivs Trier, 29), Trier, Paulinus-Verlag 1995, 214 pp.

Hi trobem: Arnaldus de Villanova, *Regimen Sanitatis Salernitanum*, de Strassburg, Georg Husner 1491 (60); i Guido de Monte Rochen (Rocherii), *Manipulus curatorum*, Colònia, Heinrich Quentell 1498 (113-114).— J. P. E. [14270]

AMÈRICA

Josefina PLANAS BADENAS, *Una biblia manuscrita de la Cartuja de Portaceli en la Hispanic Society of America*, dins «Anuario de estudios medievales», 45 (1995), 287-294.

Amb una curta descripció, reforçada amb tres fotografies, l'autora presenta la *Biblia* de la Hispanic Society of America, ms. HC 397/344, que segons una nota del segle XVII i altres documents de la mateixa època, hauria estat donada a Bonifaci Ferrer per Benet XIII. Procedeix sens dubte de la Cartoixa de Portacoeli, però no es pot tenir per segur que fos donada pel papa aragonès a Bonifaci Ferrer. Dispersada en el moment de la Desamortització, el 1911 Karl Hiersemann, de Leipzig, la vengué a A. H. Huntington.— J. de P. [14271]

BARCELONA

K. V. SINCLAIR, *La traduction française de la Règle du Temple: le manuscrit de Baltimore, sa chanson à refrain et le relevé de cinq exemplaires perdus*, dins «Studia monastica», 39 (1997), 177-194.

Dels cinc exemplars perduts, quatre són els que hi havia al Palau Major de Barcelona al moment de la mort de Martí l'Humà i figuren en l'inventari dels seus béns i llibres ja publicat per Jaume Massó i Torrents l'any 1905. La descripció dels quatre exemplars, núms. 6, 39, 53 i 154 del dit inventari, és ací transcrita (193).— J. P. E. [14272]

Maria Grazia FALLICO, *Le fonti archivistiche (1296-1337)*, dins *Federico III*, 59-80.

En contraposició al «quadro di frammentarietà e di dispersione» que presenten els fons antics conservats a Palerm en l'Antico Archivio Regio de Sicília-Trinàcria, l'ACA de Barcelona és per la seva riquesa i completenessa documental, «riferimento obbligato per il primo periodo aragonese» (62); l'autora es fixa en particular en les *Cartes reials diplomàtiques*: fins i tot llur estructura i maneres d'expressió són paral·leles de les dels documents jurídics (63-66). Les pàgines posteriors són closes en el camp de la documentació interna de l'illa; això no obstant, en ocupar-se dels fons nobiliaris, recorda que hom en pot trobar en la sèrie *Pergamins* de l'ACA (76). Les dues darreres pàgines contenen una llista de les institucions que conserven material arxivístic relacionat amb el tema, on també és present l'ACA.— J. P. E. [14273]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Zaragoza, centro de abastecimiento de mercaderes castellanos a finales del siglo XIV*, dins «Aragón en la Edad Media», XIII (1997), 125-158.

Exposició basada en el *Traslat del compte de las rebudes de la marcha del primer de maig fins al primer de setembre...*, del 1386, redactat en català per un aragonès, conservat a l'ACA, Reial Patrimoni. *Mestre racional* 2908/3, ací transcrit (140-154); assenyalen les notícies relatives a producció catalana de teixits (131) i la llista alfabètica de productes en llengua catalana (134).— J. P. E. [14274

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Banquetes en Aragón en la Baja Edad Media*, dins *Sistemas alimentaris*, 509-521.

Dels quinze documents transcrits en l'apèndix documental, deu procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc.*, reg., vuit; i dos de la BC, ms. 792.— J. P. E. [14275

Gianfranco TORE, *Ceti sociali, finanze e "buon governo" nella Sardegna spagnola*, dins «XIV Congresso Corona», IV, 477-496.

La política del comte-duc d'Olivares envers Sardenya fou semblant a la practicada en relació a Catalunya o a València i és coneguda sobretot a través dels fons de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*; també per la documentació de Càller, Archivio di Stato, *Antico archivio regio*.— J. P. E. [14276

Jon ARRIETA ALBERDI, *Notas sobre la presencia de Cerdeña en el Consejo Supremo de la Corona de Aragón*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 11-25.

Integrada oficialment Sardenya en la Corona catalanoaragonesa el 1460, un segle més tard era forta la necessitat d'algun sard en el Consell d'Aragó; les vicissituds d'aquesta presència són ací seguides gràcies als documents d'ACA, *Canc.*, reg., *Consell d'Aragó*, de Simancas, AG, *Estado*, i de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*; són transcrits fragments textuals.— J. P. E. [14277

Claude LAFLEUR, *Logic in the Barcelona Compendium. (With special reference to Aristotle's Topics and Sophistici elenchi*, dins *Argumentationstheorie. Scholastische Forschungen zu den logischen und semantischen Regeln korrekten Folgern* herausgegeben von Klaus JACOBI (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XXXVIII), Leiden - New York- Köln, Brill 1993, 81-98.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 757, núms. 12463-12465]. Les darreres pàgines ofereixen a tall d'apèndix l'esquema d'aquell resum en la seva secció de lògica, ara a Barcelona, ACA, *Ripoll*, ms. 109, ff. 143-158 (96-98); havia pertangut al dominicà Bartomeu Gaçó, del convent de València, que també posseïa un *In III Sententiarum* de Tomàs d'Aquino, ara a València, BU, ms. 487 (82, nota 4). Tres cinquenes parts del *Compendium* són dedicades a la lògica (83) i permeten de saber quines fonts calia estudiar en la Facultat d'Arts de París a fi de superar bé els exàmens (83-84). L'autor fa un repàs ràpid de les dites fonts i es fixa en particular en els *Topica* i en els *Sophistici elenchi*; segons el *Compendium* la doctrina sobre la lògica coincideix amb la relativa al sil·logisme; els *Topica*, en concret, exposen les condicions del 'sillogismus dialecticus' o inductiu (87), els *Elenchi* les del 'sillogismus sophisticus' (88); les pàgines següents exposen les característiques de les diverses classes de sil·logisme, amb transcripció de fragments textuals (89-04).— J. P. E. [14278

L'enseignement de la philosophie au XIIIe siècle. Autour du «Guide de l'étudiant» du ms. Ripoll 109.

Actes du Colloque International édités, avec un complément d'études et de textes par Claude LAFLEUR avec la collaboration de Joanne CARRIER et de David PICHÉ (*Studia Artistarum. Études sur la Faculté des Arts dans les Universités médiévales*, 5), Turnhout Brepols 1997, XVIII i 722 pp.

[Cf. la notícia bibliogràfica anterior. Els estudis d'aquell col·loqui s'interessen més per la situació general de l'ensenyament de la filosofia i en particular per la Facultat d'Arts de París en la primera meitat del segle XIII que per l'exemplar ripollès, ara barceloní. Per això només assenyalarem aquells títols que més semblen acostar-s'hi]. Ultra la introducció de Claude Lafleur, que conté l'esquema general del *Compendium* (XI-XVII, en particular XIV-XVII), semblen ésser: Georg Wieland, *L'émergence de l'éthique philosophique au XIIIe siècle, avec une attention spéciale pour le Guide de l'étudiant* (167-180); Irène Rosier, *La grammaire dans le Guide de l'étudiant* (255-279); E. Jennifer Ashworth, *L'analogie de l'être et les homonymes: Catégories I dans le Guide de l'étudiant* (281-295); H. A. G. Braakhuis, *The Chapter on the Liber Peryerme-neias of the Ripoll «Students Guide». A Comparison with Contemporary Commentaries* (297-323); Sten Ebbesen, *The Ars Nova in the «Ripoll Compendium»* (325-352); Lambert-Marie de Rijk, *Le «Guide de l'étudiant» et les exigences particulières de la preuve démonstrative selon Aristote* (353-366); i Claude Lafleur avec la collaboration de Joanne Carrier, *Les Accessus philosophorum, le recueil Primo queritur utrum philosophia et l'origine parisienne du «Guide de l'étudiant» du ms. Ripoll 109* (589-642). Hi ha bibliografia (643-690); taula de noms i de títols d'obres (691-711); taula de paràgrafs del *Compendium* esmentats en el volum (713-715); i taula de manuscrits citats (717-719).— J. P. E. [14279

Beatriz CANELLES ANOZ, *Tratamiento archivístico de los fondos patrimoniales del Archivo de la Corona de Aragón*, dins *Il futuro della memoria. Atti del Convegno internazionale di studi sugli archivi di famiglie e di persone*. Capri, 9-13 settembre 1991. I (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 45), Roma, Ministero dei beni culturali e ambientali 1997, 230-241.

Exposició professional del tractament d'arxius privats per part d'un d'oficial, on són dipositats; l'ACA en té vint-i-sis; ací són explicats els tractaments dels arxius particulars Sentmenat (4000 pergamins, 90 metres lineals d'altra documentació), Sástago (800 pergamins, 75 metres lineals); Centelles-Solferino (50 metres lineals, i pergamins); i Can Felguera (3000 pergamins, 83 metres lineals) (236-240).— J. P. E. [14280

Alberto TORRA PÉREZ, *Los antiguos archivos de los conventos de Trinitarios y Mercedarios de Barcelona*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 327-353.

Recordats alguns catàlegs precedents d'ambdós fons, l'autor informa que el de la Mercè té a l'ACA 275 volums i el de la Trinitat 165, resumeix els sis segles de presència d'ambdós ordes a Catalunya (338-340) i les vicissituds de la documentació després del 1835, fins a ésser reunida de nou a l'ACA, en les sèries de *Monacals. Hisenda i Monacals. Universitat* (340-341); reconstrueix, tot seguit, la distribució dels documents en els dos arxius conventuals antics, ajudat pel *Llibre de memòria y notas per lo regiment del archiver mercedari* (341-342) i del *Llibre de conventualitats, de inventaris y visites trinitari*, d'on transcriu la distribució en nou seccions (343-344); en les pàgines finals assenyalava els aspectes més interessants d'ambdós fons; semblen ésser-ho particularment els dos *Llibres de la enfermeria mercedària*, corresponents al segle XVIII (349, nota 49) i la informació de llibres nostres en el convent mercedari (352).— J. P. E. [14281

C. GABRIEL, *Commentaires inédits d'Haymon d'Auxerre sur Isaïe 5, 1 - 6, 1*, dins «Sacris Erudiri», 35 (1995), 89-114.

El *Commentum in Isaiam* [de Barcelona], ACB, còdex 64, no és d'Haimó de Halberstadt ans d'Haimó d'Auxerre; aquest és el primer dels cinc que l'autor té en compte per a la mostra de publicació en aquelles pàgines i per a l'edició crítica en el «Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis». [Sobre el mateix còdex 64, hom pot veure l'article d'A. SALTMAN dins *Cross Cultural Convergences in the Crusader Period. Essays presented to Aryeh Grabois on his sixty-fifth birthday*, ed by M. GOODICH..., Berna, Peter Lang 1995, 259-286].— J. P. E. [14282]

Jordi TORRA MIRÓ, *Els llibres litúrgics impresos de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 179-195.

Tot i que les pèrdues bibliogràfiques d'aquest tipus de llibres, tant en el mateix moment de l'exclaustració (els llibres litúrgics no eren a les biblioteques ans a les sagristies dels convents) com en els posteriors (els fixers de la BU de Barcelona documenten la possessió d'exemplars que han estat expoliats), la dita biblioteca posseeix vuitanta-tres edicions de breviaris datats entre la segona meitat del segle XVI i darreries del XVIII (181-185); dotze edicions de cerimonials (185-186), quinze de martirologis (186-187), trenta-quatre de missals diversos (187-189), disset de pontificals (189-190), onze de processioners (190-191), trenta-set de diferents rituals (191-194), i dinou d'oficis de Setmana Santa (194-195), de tots els quals tenim ací senzilla fitxa bibliogràfica.— J. P. E. [14283]

Antonio CICERI, *Pietro di Giovanni Olivi: Censimento-Inventario dei manoscritti*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 3-83.

Són assenyalades còpies de la *Lectura super Canticum* i de la *Lectura super Ezechiel*, a Barcelona, BC 546 (5, 1. 7; i 6, 1. 10, respectivament).— J. P. E. [14284]

Milagros VILLAR, *Códices petrarquescos en España* (Censimento dei codici petrarqueschi, 11), Pàdua, Antenore 1995, 452 pp.

Un dels còdexs és l'actual ms. 623 de Barcelona, BC, copiat, sembla, a Roma el 1427; pertangué a Pere Miquel Carbonell, que hi afegí tres textos d' [Antonio Beccadelli], el Panormita, d'Ovidi i de Francesco da Fiano (46-50).— J. P. E. [14285]

Fernando LÓPEZ RAJADEL, «Los Amantes de Teruel». *Una adaptación literaria del siglo XV*, dins «Aragonia Sacra», XI (1996 [1997]), 63-89.

La part central d'aquestes pàgines consisteix en la descripció del ms. 353 de Barcelona, BC (66-71); hi ha transcripció de dos fragments (84-87 i 87-88).— J. P. E. [14286]

Reis FONTANALS, *El fons d'Erasme de Gònima i d'Erasme de Janer (1765-1877)*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 15 (tardor 1997), 1-2.

Aquest fons originat en la confluència de les dues famílies, es conserva ara a Barcelona, BC, *Arxiu*, organitzat d'acord amb l'esquema ací publicat (2); conté fons de la segona meitat del segle XVIII, «interessants per al coneixement de les primeres fàbriques d'indianes de Barcelona» (2).— J. P. E. [14287]

La Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, Col·legi d'Advocats 1997, CLXXXIII pp.

Un altre volum també de bella i digna presentació, aquest dedicat íntegrament a la Biblioteca del Col·legi que s'indica, amb una breu ressenya històrica de la seva formació, deutora en alt grau de les aportacions de Guillem de Brocà, Josep Pella i Forgas, Enric Moliné i Brasés, Eduard Toda i d'altres insignes juristes i col·legiats, apart de l'impuls inicial de Manuel Duran i Bas el 1863. Segueix el catàleg, selectiu d'una sèrie de documents en pergamí (iniciada per un testament sacramental del 1092), i closa per un títol de la Universitat de Gandia de 1720; a continuació, el de vint-i-set manuscrits, des de les *Ordinacions sobre testaments sacramentals* del 1399, tres *Usatges* del segle XIV i XV, *Consolat de Mar*, Privilegis locals, etc., per acabar amb uns indatats reculls administratius del segle XIX. Acompanya l'anterior una relació de vint-i-un volums d'al·legacions jurídiques, de variada naturalesa, entre els segles XVI i XIX; el catàleg es clou amb l'atenció als llibres impresos, on figuren setze incunables (el primer, unes *Constitucions de la Cort de Barcelona de 1481*, i el darrer un tractat italià de 1499) i cent-dotze estampacions dels segles XVI-XVIII, amb predomini del tipus d'obres jurídiques, ja reportades més amunt. Cada peça ben descrita codicològicament s'acompanya de la reproducció acolorida de la seva portada o d'un foli significatiu. Hi ha índex onomàstic i toponímic i resums de la ressenya històrica en castellà, francès i anglès; i esplèndida presentació gràfica de les diferents estances de l'edifici dedicades a biblioteca.— J. M. F. i R. [14288]

Valentí SERRA, *Principals fonts per a l'estudi del franciscanisme a Catalunya*, dins «Estudios Franciscanos», 98 (1997), 345-352.

Limitant-se als primers ordes (franciscà o caputxí), després d'haver indicat les fonts principals per a l'estudi de tot l'orde, quant a la documentació de les dues províncies de Catalunya ens assabenta que la que fou objecte de desamortització es troba ara bàsicament a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, o *Monacals. Universitat*; i la que els membres d'ambdós ordes pogueren recuperar després del 1835 és ara, després d'anteriors vicissituds, a Barcelona en els arxius de la Província de Catalunya tant de Framenors (convent del carrer de Santaló) com de Caputxins (convent de Sarrià). En cada cas, l'autor assenjala alguns dels fons més importants.— J. P. E. [14289]

CARDONA

Anna CASTELLANO i TRESSERRA, A. M. JUBERÓ, *La catalogació dels arxius de la parròquia de Sant Miquel i Sant Vicenç de Cardona*, dins «Monografies», 2 (1992), 49-52.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[14290]

CIUTAT DEL VATICÀ

Caesar CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscanales spectantia ann. 1385-1492*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 85-135.

El 6 octubre 1388, Climent VII, entre d'altres concessions, feia a Maria de Luna, aleshores duquessa de Montblanc i futura reina de Catalunya-Aragó, la de tenir amb ella dues monges menorettes i la de poder enviar dos frares mendicants per a afers seus; i a Joana de Montcada de poder tenir una menoreta amb ella; en ambdós casos eren exceptuats els convents de clausura; del BAV, Barb. lat. 2101 (118); hi ha en aquestes pàgines documents diversos de papas romans relatius a les illes de Sicília i de Sardenya, indicadors de la complicació d'obediències durant el Cisma d'Occident; i algun resum relatiu al futur cardenal Pèire de Foix, tan relacionat amb Catalunya (128, del 1409; 135, del 1411).— J. P. E. [14291

Francesca MANZARI, *Commande episcopale et pontificale: manuscrits avignonnais de la Bibliothèque Apostolique Vaticane*, dins «Mémoires de l'Académie de Vaucluse. Huitième Série», VI (1997), 29-36.

La il·luminació del Vat. lat. 4764, que enclou l'escut pontifical de Benet XIII en els ff. 55v, 62r, 104r i 113v, demostra que tant aquest missal com el del Vat. lat. 4765, de la mateixa mà, foren escrits dins la cúria del dit papa, versemblantment a Peníscola o a Sant Mateu, durant la segona dècada del s. XV [cf. ATCA, VI (1987), 307-311]; encara que en el 4764, també il·lustrat en temps posterior, fossin afegides en el f. 16r (reproducció: 35) les armes de Pau II, raó per la qual havia estat atribuït a aquest papa. [Però no hi ha raó objectiva de considerar els dits dos missals avinyonesos, car durant el segon decenni del segle XV Benet XIII ni visqué ni estigué un sol instant a Avinyó].— J. P. E. [14292

ESPANYA

Antonio SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *El Archivo General de la Casa Ducal de Medinaceli: un modelo de aportación de los archivos nobiliarios españoles a la ciencia archivística*, dins *Il futuro della memoria*. Atti del convegno internazionale di studi sugli archivi di famiglie e di persone. Capri, 9-13 settembre 1991. I (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi 45), Roma, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali 1997, 347-367.

En les primeres pàgines d'exposició global, l'autor destaca els fons del comtat d'Empúries perquè la documentació comença el 810 i perquè l'arxiu fou establert com a tal el segle XI i conservat al castell de Carmencó (348 i 351 [cf. pàgines 871-873 d'aquest volum]); i el de Sogorb-Cardona per les ordinacions arxivístiques específiques publicades el 1668, repetides el 1722, i completades amb nova instrucció del 1747 (358). Les pàgines finals redueixen les dades a quadre sinòptic, on consten els fons nobiliaris de les cases de Dénia-Lerma, Empúries, Sogorb, Cardona, Aitona i Camarasa, en cada una de les quals també consten les altres cases nobiliàries catalanes que hi són integrades.— J. P. E. [14293

Mª José CASAUS BALLESTER, *Archivo Ducal de Híjar. Catálogo de los fondos del antiguo ducado de Híjar (1268-1919)* (Archivos de Aragón, 7), Terol, Instituto de Estudios Turolenses i Diputación General de Aragón 1997, 1022 pp.

Tot i pertànyer el títol ducal d'Híjar a la Casa d'Alba, l'arxiu es trobava en el castell d'Épila (Saragossa); darrerament ha estat donat a la Diputació General de Aragón, acceptat per aquesta i col·locat en l'Archivo Histórico Provincial de Saragossa; d'acord amb els títols nobiliaris vinculats amb el d'Híjar, es troba en aquell arxiu documentació pertanyent als comtats d'Òdena i de Vallfogona, a les baronies de Guimerà i de Guissona i al vescomtat d'Ansovell, entre d'altres cases nobles catalanes; i a les baronies de Monòver i de Sollana al País Valencià (67; cf. 239-256 els títols dels successius ducs). Fora del fet que el fundador de la raguèlia és un fill il·legítim de Jaume I i de Berenguela Alfonso (239), i d'alguna peça escadussera (132, document de notari barceloní, any 1614), la gairebé totalitat de la documentació fa referència a poblacions i persones aragoneses; [assenyalem que darrerament Miquel Borrell Sabater, *El fons ducal d'Híjar. Una nova aportació a la historiografia colomenca*, dins «Quaderns de la Selva», 10 (1998), 175-188, ofereix resum dels documents que en aquell arxiu es refereixen a Santa Coloma de Farners, molts dels quals són anteriors al segle XIX].— J. P. E. [14294]

Manuel CARRIÓN GÚTIEZ, *La Biblioteca Nacional*, Madrid, Biblioteca Nacional 1996, 208 pp.

Dins aquesta presentació global, en la qual ocupa un lloc important la il·lustració fotogràfica, tenim reproducció a tota pàgina del foli inicial del *Terç del crestià*, de Francesc Eiximenis (M, BN, ms. (1792) i d'una pàgina del *Breviari d'amor*, de Matfrè Ermengau (M, BN, ms. res. 203) (100-101).— J. P. E. [14295]

Pablo ANDRÉS ESCAPA, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Salamanca. I. Manuscritos 1-1679bis*, Salamanca, Ediciones Universidad 1997, 848 pp.

Aquest primer volum arriba i s'atura en el manuscrit 1679bis perquè amb ell s'acaba el fons d'alguna manera vinculat a l'antiga Universitat de Salamanca; els següents, en canvi, havien pertangut als Colegios Mayores fins a llur supressió, passant els respectius fons a la Biblioteca de Palacio, des d'on foren retornats a Salamanca. Ací, després de les introduccions, trobem unes pàgines de bibliografia (19-24). El ms. 45, ff. 126-174, conserva l'*Academicus commentarius ad titulum Digesti et Codicis, Qui potiores in pignore habeantur* de J. Borrull? (54; repetit en el ms. 685); el ms. 47 conté referències a Jerónimo Zurita (55); en el ms. 64 trobem les *Orationes duae ad Alfonso regem Aragonum* de Giannozzo Manetti (65-66); en el ms. 81, el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, exemplar que havia pertangut a Juan de Segovia (82); en el ms. 137 hi ha una lletra de Francesc Cabarrús sobre el Banco de San Carlos (121); en el ms. 141, obres alquímiques atribuïdes a Arnau de Vilanova: *Jardín de los filósofos*; *Nueva luz*; *De la piedra filosofal*; i el *Electuario admirable...*, (123-124); el ms. 247 conté el *Regimen sanitatis* d'Arnau de Vilanova (200); el ms. 346, és el *Libro de los ángeles* de Francesc Eiximenis (248); el ms. 358 presenta un *Acerca del juramento de la preservación de la Sma. Virgen del pecado original* (254); en el ms. 263 hi ha documentació relativa a Lluís de Requesens, que conté notícia de privilegis papals d'entorn el 1563 a la capella del Palau, de Barcelona (263); el ms. 375, núm. 64, enclou documentació pontifícia sobre abstinència en els regnes de la Corona catalanoaragonesa i de Navarra, del 1779 (266); el ms. 386 és una còpia del *Libro de las donas*, de Francesc Eiximenis (278-279); el ms. 438 és un exemplar d'Antoni Cordeses, *Tratado de la unión del alma con Dios y del amor unitivo...* (300); el ms. 504

és una còpia del *Tractatus de ente supernaturali*, de Vicenç Mascarell (323); el ms. 533 és un *Formularium medicum* de Vicenç Ferrer (333); el ms. 640 inclou l'*Academicus commentarius ad Titulum Digesti De usufructu accrescendo*, del ja esmentat Borrull ? (375); el ms. 1581 és *Breve descripción de Tarragona...*, de Francesc Torné i Domingo (669). La darrera part conté les taules: d'antropònims (715-769), de títols (771-803), de copistes (807-808), de possessors (809-817), d'incipits (809-817), de primers versos (819-827), de còdexs datats (829-830), de datables (831-834), de procedències (836-836), i de correspondència entre les signatures antigues i les actuals (837-846).— J. P. E. [14296]

Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Manuscritos de derecho canónico medieval en Salamanca*, dins «*Studia Gratiana*», XXVII (1996 = *De Iure Canonico Medii Aevi* Festschrift für Rudolf Weigand), 105-147.

Hi ha en aquestes pàgines informació de l'estricta existència de les obres indicades a continuació en els corresponents volums manuscrits: ms 81: Nicolaus Eymericus (!), *Directorium officii inquisitorum* (110); ms 1736: Raimundus [de Penyafort?], *Confessionale interrogatorium* (113); ms. 1760: Petrus de Luna (Benedictus XIII), *Tractatus de concilio generali*; *Tractatus de novo subscismate* (114); ms. 1810: Petrus de Luna (Benedictus XIII), *Tractatus de concilio generali*; eiusdem (?), *Quaestiones de potestate clavium*, i *Sex dubia circa papam et potestatem clavium* (114); ms. 1861: *Allegationes factae pro parte dicti reverendissimi domini episcopi (Valentini)...* (115); ms. 1874: *Summula de summa Raymundi de Pennaforte* (115); ms. 1878: Arnaldi de Villanova, *Tractatus quod sine esu carni...* (116); ms. 1950: Guido Terreni, *Summa de haeresibus et earum confutatione* (117); ms. 2172: Petrus de Luna (Benedictus XIII), *Utrum papa Benedictus sit adeo non indubitatus sed dubius papa (?)*; *Tractatus de novo subscismate*, *Utrum pro sedatione praesentis schismatis sit generale concilium celebrandum(?)*; *De concilio generali*; *Allegationes pro papa et contra rebellantes* (119); ms. 2189: Petrus de Luna (Benedictus XIII), *Regulae Cancellariae* (121); ms. 2504: Ioannes de Casanova, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis*; Ioannes de Palomar, *Casus formatus contra celebrationem concilii oecumenici in Avonione* (128); ms. 2636: *Paragraphi Summae fratris Raymundi per numerum...* (132); ms. 2681: *Acta quaedam ex processu in curia episcopi Barcinonensis* (132-133); ms. 2762: Petrus de Luna, *Tractatus super dicendis horis canonicis* (134). Hi ha bibliografia (135-136) i taula d'autors o d'obres anònimes (136-147).— J. P. E. [14297]

Leopoldo FERNÁNDEZ GASALLA, *Las bibliotecas de los arquitectos gallegos en el siglo XVII: los ejemplos de Francisco Dantas y Diego de Romay*, dins «*El Museo de Pontevedra*», XLVI (1992 [1996]), 327-355.

Francisco Dantas Franco posseïa un exemplar de Tomás de Kempis, *Contemptus mundi*, Barcelona, Cormellas 1591; un d'Antoni Marquès, *Cataluña defendida de sus émulo, ilustrada con sus hechos, fidelidad y servicios a sus reyes*, Lleida, Enric Castany 1641; i un de Simón Herrero, *Flor de secretos muy curiosos repartido en tres libros...*, Barcelona, Llorenç Deu 1626 (338 i 340). Diego de Romay tenia en la seva biblioteca sengles exemplars de la *Historia del emperador Carlomagno y de los doce pares de Francia*, Barcelona, Josep Casarachs 1690; de Gaspar Sala, *Noticia universal de Cataluña...*, Barcelona 1630; i Pedacio Dioscórides Anazarbeo, *Acerca de la materia medicinal y de los venenos mortíferos...*, València, Cabrera 1677 (346-347). Ambdós inventaris, respectivament datats el 1679 i el 1694, es troben a Santiago, Archivo Histórico de la Universidad, Protocolos 2037 i 2595.— J. P. E. [14298]

FRANÇA

Christiane SCHUCHARD, *Bemerkungen zu den päpstlichen Registerbänden des 15. und frühen 16. Jahrhunderts in Paris*, dins «Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken», 75 (1995), 553-573.

En aqueest recomte dels fons vaticans que el 1817 restaren i segueixen als Archives nationales de França, hi ha un incomplet *Liber secundus obligationum et responsionum* in un *Liber tertius annatarum* de Calix III (563); també un registre d'*Obligaciones diversae factae Camerae apostolicae de tempore... Alexandri pape VI* (566) i encara un *Ultimus quietantiarum annatarum... Alexandri VI* (568).— J. P. E. [14299]

Annie LESAGE, *Les manuscrits du cardinal Guido di Bagno*, dins «Scriptorium», LI (1997), 104-151.

L'inventari d'alguns dels volums, ara a Montpellier, BU, Méd. 179, ens informa que hi havia en el primer: *Expense itineris in Cataloniam Bertrandi thesaurarii Clementis pape VI pro tractando matrimonio D. Guillelmi de Bellofort, nepotis eiusdem pontificis et alia, peracte anno 1349, pontificatus anno IV* (116); en el segon: *Sermo Pampilone habitus cum iubente rege Navarre, Clemens VII ut verus papa veneratus est. Et instanti tempore coronatur rex Catalonie* (118); *Allegationes pro Benedicto XIII... Datum Barchinone anno salutis M CCCC X...* (119); *Allegationes contra revocationem legitimarum Martino Arragonum regi concessarum, quam Benedictus XIII facere decreverat, ob mortem regis sibi eas vindicando* (119); *Allegationes incerti adversus vias conventus seu modos procedendi contra Benedictum XIII, de quibus Imperator et rex Arragonum simul convenerant* (119); *Relatio duorum scutiferorum episcopo Conchensisi... Constantia reversi...*, *catalonico idiomate* (120); *Interrogationes super metu et vi a populo Romano illatis...*, *catalonico idiomate* (120); *Cedula fratrum Heremitarum sancti Augustini in provincia Arragonie et conventu Castilionis... declarat adberere Benedicto XIII*, 1413 (120); *Epitome libri de schismate, catalonico idiomate* (120); *Admonitio anonymi regine Castelle... catalonice* (120); *Supplicatio fratrum Militie Montisie ad Benedictum XIII ne Guillelmum Raymundum Alemanni de Cervelione malitie predictae magistrum preponat* (120); *Consilium incerti Benedicto XIII traditum pro liberandis militibus catalanis in palatio Avenionensi detentis...* (121); *Responsio dominorum cardinalium Iohanni de Balletra (! Vallterra), legum doctori, nuntio Martini regis Arragonum tradite, de gestis per Petrum de Luna seu Benedictum XIII et de eius detentione* (122); *Sermones et contiones idiomate catalonico* 123); *Ioannis regis Arragonum supplicationes Roberto Gebennensi, Clementi VII, porrecte* (123); i *De occupatione regni, dittonis et terrarum Iacobi, regis Maiorice, per Petrum, regem Arragonum. Item, Infeudationes regni Maiorice a regibus Arragonum facte anno 1341* (126); *Epistole IV Clementis V ad Fredericum Trinacrie regem* (133); *Fragmentum litis Paniscole coram episcopo Gerundensi inter Rodericum de Luna et Petrum de Vultabio...* (137); i *Copia quarundam litterarum directarum archiepiscopo Tarraconensi et Raymundo, episcopo Valentie, a Clemente V...* (138).— J. P. E. [14300]

Odette BRESSON, *Catalogue du fonds hispanique ancien (1492-1808) de la Bibliothèque Sainte-Geneviève de Paris*. Préface d'Augustin REDONDO (Textes et documents du «Centre de Recherche sur l'Espagne des XVI et XVIII siècles (CRES), IV», Paris, Publications de la Sorbonne 1994 [1995], XVI i 414 pp.

Presentada la biblioteca de Sainte-Geneviève (III-IV), ho és la feinada que ha calgut per a establir el catàleg actual, començant per assenyalar amb precisió la referència biblioteconòmica i de «donner le maximum d'informations» ultra les fonamentals: «j'ai ajouté des notes aussi précises que possible concernant le contenu de l'ouvrage (typographie, nom des illustrateurs) et de

l'exemplaire (mention de reliure, d'ex-libris, etc.)» (V). Quant als llibres catalans, els dos primers incunables són exemplars de les *Constitucions de Catalunya* del 1494 i del 1496 (1); del 1501 ençà, els llibres són presentats seguint l'ordre estricte del (primer) cognom dels autors, prescindint de la successió cronològica i del lloc de publicació (fora o dins la Península Ibèrica); i així trobem obres de Gaspar d'Aguilar (5-6), de Benet Baïls (20), d'Esteve Barellas (23-24), Pere Anton Beuter (24-25), Jaume Bleda (28), Andreu Bosch (29), Carles Boïl (30), Joan Cristòfor Calvet d'Estrella (35), Andreu Capella, Antoni de Capmany (38), setze edicions de constitucions de corts catalanes publicades entre el 1481 i el 1586 (66-71); constitucions sinodals d'Urgell, del 1632; i de València, 1657 (83); Esteve de Corbera (85-86), cinc edicions de Jeroni Cortès (87-88), Bernat Desclot en traducció castellana, 1616 (94), Francisco Diago (95), Anton Vicenç Domènech (100), Francesc Escrivà, Bernat Espinalt i Garcia (104); Josep Font (126); Francesc de Gilabert (138-139); Felip de Guimerà (154); tres obres d'Onofre Menescal (193-194); tres obres de Francesc Martí i Viladamor (200-201); Francesc Martorell i de Luna (203); Joan Francesc Masdéu (204-205); Gregori Maians i Ciscar (206); Vicenç de Miravall i de Forcadell (213); Francesc de Montcada (216); tres obres de Cristòfor Moreno (221-222); Lluís de Peguera (253); Diego Pérez de Valdivia (261); *Pragmàtica sanció 1539* (268); Jeroni Pujades (271); Jaume Rebullosa (279); tres volums d'Hipòlita de Rocabertí (290-291); tres obres de Gaspar Sala (301-302); i tres de Francesc Tàrrega (329-330); Ricardo de Turia (seudònim) (343-344). En la taula de ciutats d'impressió figuren Barcelona amb setanta-set exemplars (387), Lleida amb tres (388), Tortosa amb dos, València amb quaranta-quatre (389) i Perpinyà, amb dos (391).— J. P. E. [14301

GIRONA

Gabriel ROURA [I GÜIBAS], *El Martirologi d'Usuard (Girona, Museu d'Art. M.D. 273)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 133-148.

Per vicissituds històriques diverses un manuscrit del centre oriental d'Europa, potser del bisbat d'Olmütz, datat el 1254, ha anat a raure a Girona a través de don Antonio Pedro de Aragón i de Poblet, d'on fou 'salvat' per monjos que s'acolliren a Girona en temps de l'exclaustració del 1835 (134-137); assenyallem les dades textuais (135 i 144-145) i la transcripció de les anotacions relatives a sants hispànics (146-148).— J. P. E. [14302

Enric TORRENT, *Arxius, centres d'estudi, museus... Entitats culturals complementàries*, dins «Revisita de Girona», núm. 182 (maig-juny 1997), 76-79.

L'autor considera que en les comarques gironines, els arxius, oficials, eclesiàstics o privats, serien més d'un centenar i suggereix provisions per al futur.— J. P. E. [14303

ITÀLIA

Giovanna PETTI BALBI, *Le strategie mercantili di una grande casata genovese: Francesco Spinola tra Bruges et Malaga (1420-1456)*, dins «Serta antiqua et mediaevalia», I (1997), 379-393.

Notícia d'haver estat trobat en l'arxiu particular Sanli de Gènova un *Liber rationis* de Francesco Spinola, del 1420, que s'ha d'afegir als altres quatre, dels anys 1432-1456 (380-384), on consten operacions realitzades en la ciutat andalusa amb drap de València, oli de Mallorca, i el 'directus Catalonie' (386-387); també hi ha notícia de vaixells aturats en aquell port el 1452 per temor a atacs de naus catalanes (389).— J. P. E. [14304]

Flavia PERASSO DA RIN, *La Sardegna Aragonese: rifugio dei ribelli corsi alla metà del XV secolo*, dins «Serta antiqua et mediaevalia», I (1997), 395-.

Després de la submissió de Sardenya i de Nàpols, el camp de lluita entre Gènova i la corona catalano-aragonesa en la meitat del segle XV en la Mediterrània occidental es desplaçà a l'illa de Còrsega, els barons de la qual es decantaven a un dels dos centres de poder; els partidaris de la corona perseguits pels genovesos trobaven aixopluc en la veïna Sardenya, des d'on hom incitava a la rebel·lió en nom de Joan II (399); les informacions arribades a Gènova i les deliberacions de les autoritats genoveses consten en la documentació de Gènova, Archivio di Stato, *Primi Cancellieri*, i permeten de seguir les vicissituds polítiques i bèl·liques d'aquells anys. [Creiem digna d'ésser subratllada una consideració de l'autora: tant els corsaris catalans com els genovesos assaltaven naus i poblacions de terraferma; però els darrers haurien tingut el pèssim costum d'assaltar tant enemics com amics].— J. P. E. [14305]

La Biblioteca Antica dell'Osservatorio Ximeniano. Catalogo a cura di Mauro GUERRINI. Presentazione di Adriano PROSPERI. I-II. Florència, Edizioni Regione Toscana 1994, 818 pp. en dos volums.

Hi consta una obra de Jordi Joan i Santacília, *Examen maritime, théorique et pratique ou traité de mécanique...*, Nantes 1783 (328); i una d'un 'abbé' Pujol (potser català), *Traité du mouvement et de la mesure des eaux...* (468-469).— J. P. E. [14306]

MANRESA

Marc TORRAS I SERRA, *Inventari de la Taula de Comuns Dipòsits de Manresa* (Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 3), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1995, 44 pp.

Marc TORRAS I SERRA, *Inventari del fons del Reial Cadastre (1716-1845)* (Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 5), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1997, 60 pp.

[Coneguts els altres fascicles d'aquesta col·lecció pels resums publicats dins ATCA, XIV (1995), 662-663, núm. 10652; XV (1996), 847-848, núm. 11557; i XVII (1998), 932, núm. 13473, donarem ara notícia dels dos restants]:

Com tantes d'altres ciutats dels Països Catalans, Manresa tingué des del 1603 la pròpia «Taula dels Comuns Dipòsits»; ací n'és resumida l'estructura de responsabilitats i la trajectòria fins a darreries del segle XVIII amb llarga agonia després del *Decret de Nova Planta*, com també els fons arxivístics que permeten de resseguir una i altra. Cada un dels volums és objecte d'una fitxa, la metodologia de la qual és exposada en les pàgines 9-11. Els registres són agrupats en les sèries de *Llibre major* 1-61 (13-21), completats amb els corresponents índexs i rúbriques (22-26), *Llibre manual* 1-61 (27-32), *Caixa* (33-35), *Compte vell* (37) i *Altres* (39).

Les pàgines introductòries del fascicle cinquè recorden la imposició del cadastre com a conseqüència del *Decret de Nova Planta*, les seves modalitats impositives generals damunt la riquesa o els guanys, però també les possibilitats d'ocultació. Segueix la presentació dels fons cadastrals conservats en dit arxiu, de cada un dels quals consten els anys als quals s'estén la documentació inclosa; la llista unitària i cronològica dels diversos fons; i la distribució per poblacions, car ultra Manresa, el fons és constituït per la documentació dels pobles de la comarca del Bages i d'un de fora, Navès.— J. P. E. [14307-14308]

MARESME

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *Els arxius municipals del Maresme. Estat de la qüestió*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 11 (1997), 43-56.

Aquestes pàgines exposen l'estat actual dels dits arxius i proposen un model estructural; però informen dels que contenen fons anteriors al segle XIX, indicant el respectiu document més antic: Arenys de Mar, 950; Cabrera, 1579; Calella, 1079; Malgrat, 1582; Mataró, 1121; Pineda, 1458; Sant Andreu de Llanerers, 1458; i Vilassar de Dalt, 1676 (45-46). Hi ha bibliografia (51-56).— J. P. E. [14309]

MONTALEGRE

Xavier PÉREZ I GÓMEZ, *L'arxiu de la Cartoixa de Montalegre. Evolució històrica, segles XVI-XIX*, dins «Lligall. Revista catalana d'arxivística», 11 (1997), 31-41.

Sembla que des dels moments inicials (1415) l'arxiu tingué arxiver; els dels segles XVI i XVIII hi introduïren reordenacions, constatables en els volums d'inventari dels anys 1564, 1678 i 1718, un dels quals és a l'ACA, *Monacals. Universitat* 90, el segon segueix a la cartoixa i el tercer, durant temps en poder del baró d'Esponellà, es trobava el 1994 en una llibreria de vell de Vic (41, nota 10). El primer féu passar l'arxiu del caos a un ordre de dotze seccions i vuit armaris vigent fins al 1835; l'arxiver Joan Camps explicà l'ordenació en el *Pròleg que declara lo consert del arxíu de Montalegre* (33-34); el del 1678 completà l'estructura geogràfica amb una distribució temàtica sobretot per a la documentació nova (34-35); el del 1718, completava els anteriors (35-36). L'autor subratlla l'aspecte arxivístic d'aquells treballs (37-38). Per la desamortització del 1835 l'arxiu passà força complet a l'ACA, tot i que alguns fons anessin a la BU, a la Delegació d'Hisenda o a l'AHCB. Una secció de l'arxiu actual de la Cartoixa de Montalegre, la cinquena, aplega documentació antiga de la casa (40).— J. P. E. [14310]

OLOCAU DEL REI

Vicent GIL VICENT, Magín ARROYAS SERRANO, *Los fondos documentales del «archivo histórico» de Olocau del Rey*, dins «Estudis Castellonencs», 7 (1996-1997), 511-538.

Escassament conegut (513-514), l'AM d'Olocau del Rei, independitzat de Morella el 1691, posseeix un fons antic, conservat en armari específic amb vuit calaixos; és format per tres-centes noranta-sis unitats arxivístiques, datades entre el 1271 i el 1897; són ací descrites les seves seccions principals (515-518) i després donada notícia de cent cinquanta-dos documents en particular, agrupats en seccions d'administració municipal (519-531), d'administració de justícia (531-532), de documentació notarial dels segles XV-XVII (533) i d'Església i confraries (533-536). De més a més, Manuel Grau Monserrat havia recollit la documentació relativa a la vila en l'ACA i a Morella, Arxiu Eclesiàstic i Arxiu Notarial (512).— J. P. E. [14311

PALMA DE MALLORCA

Bartomeu SERVERA SITJAR, *Documentación del convento de la Merced de Palma de Mallorca existente en el Archivo del Reino de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 367-373.

Resumides les efemèrides de la fundació, vida i desamortització del convent de mercedaris de Mallorca, l'autor recorda que l'ARM, *Arxiu Històric. Clerecia*, on és estructurat en cinc seccions, de cada una de les quals és indicada la documentació que engloba, en general dels segles moderns: govern i ministeri; administracions autònomes (en general, de les fundacions pies i de tres confraries); economia domèstica; i documentació judicial; i *Real visita del derecho de amortización y sello* (369-372). Hi ha bibliografia (372-373).— J. P. E. [14312

Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ, *El archivo de los Trinitarios de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 375-386.

Present a Mallorca des de la reconquesta, l'orde trinitària tingué a Mallorca dos convents desamortitzats el 1835 i el seu arxiu, després de passar per la Delegación de Hacienda, és ara a l'ARM, *Arxiu Històric. Clerecia*; ací trobem indicació dels seus fons principals, diferenciats els del convent del Sant Esperit, de Palma (378-384; és particularment nombrós el fons de fundacions pies, però només hi ha una confraria: 378-382) i els del Convent de Santa Caterina (384-386). Hi ha bibliografia (386).— J. P. E. [14313

Isabel GARAU LLOMPART, *Aproximación al estudio de la beneficencia pública en Mallorca a través de los fondos documentales del Archivo del Consell Insular de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 411-420.

El Consell Insular de Mallorca ha reemplaçat la Diputació Provincial; el seu arxiu conserva els de les institucions benèfiques que confluïren en la Diputació i en el Consell, en concret les tres següents: l'Hospital General, obra de fra Bartomeu Catany a mitjan segle XV, en el qual foren reunits els anteriors (413-414); la Reial Casa d'Expòsits, obra 'il·lustrada' de darrires del segle XVIII, que integrà institucions precedents (415-417), i la Casa de Misericòrdia, de la segona meitat del segle XVI per a pobres en general (417-418). Cada un dels tres antics arxius té documentació anterior al segle XIX; particularment abundosa la de l'Hospital General, normalment dels segles moderns, on destaquen, però, les *Ordinacions de l'Hospital de Santa Caterina* del 1343 (419).— J. P. E. [14314

Francisco RIERA VAYREDA, *La Cofradía de la Sangre del Hospital General de Mallorca: Inventario de fondos*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 505-511.

Entre els fons de l'antic Hospital General, ara en l'Arxiu del Consell Insular de Mallorca [cf. resum anterior] hi ha el de la Confraria de la Sang, ací presentat per seccions: llibre d'actes, esborranys (ambdós del segle XIX), actes d'eleccions (segles XVII-XVIII), ordinacions i acords (segles XVI i XVIII), llibres de comptes (segle XVIII), i inventaris (segle XVIII).— J. P. E. [14315

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Los obispos Cotoner y Alagón al frente de la diócesis de Oristano y Mallorca (siglo XVII)*, dins «XIV Congreso Corona», IV, 497-508.

Bisbes de Mallorca els darrers trenta anys del segle XVII, i abans de bisbats de Sardenya, són presentats en breu resum biogràfic; el primer, de Bernat Cotoner, conté transcripció del seu epitafi (497-498), el segon, de Pedro de Alagón, la dedicatòria del volum de les *Leges Synodales Maioricensis Episcopatus* del 1692 (500 i 508, nota 15). Tenim ací llista dels decrets de visita pastoral d'ambdós, de l'ADM (501-505); i dels registres de nou sèries del mateix arxiu corresponents als trenta anys esmentats (506).— J. P. E. [14316

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *La Casa de la Piedad y su archivo*, dins «Memoria Ecclesiae», XI (1997), 613-622.

La part principal de l'arxiu d'aquella casa, fundada el 1592 pel framenor Rafael Serra, per acollir «aquelles dones qui, havent viscut vida no honesta, se volran de veres retirar y fer penitència de llurs pecats» (616), ben lliures i no pas forçades ni castigades per la justícia, és des del 1953, en què aquella casa desaparegué, a l'AD de Mallorca; el fundador redactà els *Capítols de la Pietat*; ací són resumides o transcrites les condicions d'admissió (616-617) o de vida i de convivència, entre les quals hi ha els àpats en comú i amb lectura d'uns llibres determinats, sobretot del *Contemptus mundi* (615); existí una branca especial d'ermitanes, amb les pròpies *Constitucions y ordinacions fetas per lo bon govern de les donas del retiro, ditas hermitanas...*, del 1703 (620); hi ha informació sobre detalls tècnics de l'arxiu (621-622).— J. P. E. [14317

MATARÓ

Nicolau GUANYABENS I CALVET, *El Museu Arxiu de Santa Maria. 50 anys d'una institució mataronina*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 57 (gener 1997), 2-13.

Recordats els precedents anteriors al 1936, en els quals ja despuntava el nom de Lluís Ferrer i Clariana, l'autor desgrana els fets iniciats el 2 de febrer del 1946, en què s'inaugurà el Museu Històric Arxiprestal de Santa Maria, vinculat aleshores a l'Obra de Sant Francesc, i que després esdevindria l'actual Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró; la narració és particularment atenta a la feina de salvació, reagrupament i organització dels fons arxivístics, facilitada per la troballa del *Promptuari substancial de tot lo que contenen los 37 plec i llibres de l'arxiu del rector*, que ordenava la documentació del segle XV al XIX; després del 1970, la feina seria encaminada per Manuel Salicrú i donaria per resultat l'actual arxiu (3-8), la funció del qual és molt diversa del parroquial de segles passats, car ha saltat d'ésser un instrument d'administració a un dipòsit al servei de la memòria col·lectiva (8 i 11-12) amb museu (9-10), arxiu (10) i centre d'estudis (10-11).— J. P. E. [14318

PERPINYÀ

Chronique des Archives. Année 1995. Notices rassemblées par Sylvie CAUCANAS, dins «Annales du Midi», 109 (1997), 121-140.

La pàgina dedicada als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, informa que hi ha entrat l'arxiu parroquial de Tuïr, amb documentació que comença al segle XIV; i en dipòsit els arxius comunals de Finestret (s. XVIII), El Tec (s. XVII), Millàs i Prats de Molló (s. XVIII); també hi entrà documentació notarial del despatx de Joan Castany i de Miquel Vidal, amb documents dels anys 1612-1642; microfilms dels registres parroquials de Sant Joan de Perpinyà i d'arxius parroquial i civil d'onze comuns, amb documentació des del segle XVI; i el catàleg descriptiu de la biblioteca pública de Perpinyà, segle XVIII. Hi ha informació d'haver ja estat inventariats alguns dels fons anteriors i les sots-sèries 9B (vegueries) i 10B (batllia reial de Perpinyà) (136-137); les notícies foren proporcionades per M.-E. Brejou de Lavergnée i per N. Gilbert.— J. P. E.

[14319]

POBLET

Gener GONZALVO I BOU, *Desamortització i arxius: l'exemple del Monestir de Poblet*, dins «Lligalls. Revista Catalana d'Arxivística», 11 (1997), 11-28.

Després de l'exclaustració i desamortització definitives del 1835, l'arxiu de Poblet havia d'anar a la delegació governativa de Tarragona; de fet, s'amuntegà durant anys en la duana tarragonina; els documents interessants per a hisenda anaren a la delegació d'hisenda. Immediatament, el 1836, Pròsper de Bofarull intentà que els fons de les institucions eclesiàstiques suprimides de tot Catalunya anessin a l'ACA; parcialment es complí en 1908 amb 117 lligalls i el 1913 amb vint-i-dos (14), que constitueixen la sèrie de *Monacals. Tarragona* (15). El munt de la duana tarragonina fou portat el 1852 a Madrid, Real Academia de la Historia, en vint-i-una grans caixes; hi hagué nova tramesa el 1899 (15). El 1866 el govern creava l'AHN, on anà a raure l'arxiu de Poblet des de la Real Academia de la Historia. El 1884 entrà en escena Eduard Toda i Güell, que, emparat per Víctor Balaguer, descobrí a Madrid el fons acabat d'esmentar i féu un primer índex de les vint-i-una caixes (18); d'altra banda aplegà documentació pobletana: 16.000 documents i vuitanta volums relligats (19), retornats al monestir; el 1930 fou creat el Patronat de Poblet, que soliditzà el treball de Toda. Hi ha documentació pobletana esparsa a Tarragona, Biblioteca Pública, AHA, AH; Montblanc, AP; Verdú, AP; Lleida, AD, un centenar de pergamins de donació privada; Barcelona, BU; Montserrat, Arxiu; Vilanova i la Geltrú, 'un bon fons'; i encara en resten a Madrid, Academia de la Historia (22-24).— J. P. E.

[14320]

Valentí GUAL VILÀ, *Documentació relativa a Cardona a l'Arxiu de Poblet*, dins «XXXIX Assemblea», 47-48.

Presentació, localització arxivística i regest de set documents datats entre el 1497 i el 1650 sobre aspectes diversos de propietats; el darrer és relatiu a uns aniversaris per als ducs de Cardona celebradors a Poblet.— J. P. E.

[14321]

RUBÍ

Judit TAPIOLAS I BADIELLA, *L'organització de l'Arxiu Municipal: l'exemple de Rubí*, dins «Arxius. Butlletí del servei d'arxius», núm. 16 (hivern 1997), 1-2.

Encara que de l'exposició no resulta clar si aquell arxiu municipal conté fons anteriors al segle XIX, cal recollir la notícia que s'està realitzant «reclassificació i catalogació de l'arxiu històric de l'església de Sant Pere, que conserva la documentació més antiga de Rubí, no únicament parroquial, sinó també notarial, la batllia i municipal», i que aquests fons poden ésser consultats en les dependències de l'Arxiu Municipal (3).— J. P. E. [14322

SANT LLORENÇ DE MORUNYS

Manuel RIU I RIU, *Alguns documents del territori del Ducat de Cardona, de la fi del segle XVIII, conservats a l'arxiu de la baronia d'Ancies, de Sant Llorenç de Morunys*, dins «XXXIX Assembla», II, 151-157.

Presentació i transcripció dels quatre documents següents: *Lista de los pueblos de la vereda llamada alta del Corregimiento de la ciudad de Cervera, y de lo que a cada uno le corresponde pagar...*, del 1782 (151-153); *Territorios del ducado de Cardona*, del 1789 (153-155); *Taula dels pobles, llocs, castells, compresos en lo govern de Cardona y son destricte*, potser del 1789 (155-156); i la llista de relíquies de la capella de la Pietat, de Sant Llorenç, integrada en la resposta al qüestionari de Francisco de Zamora, del 1790 (156-157).— J. P. E. [14323

TARRAGONA

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *El fons notarial d'Alcover de l'Arxiu Històric de Tarragona*, dins «Butlletí. Centre d'estudis alcoverencs», núm. 70 (abril-juny 1995), 16-27.

L'Alcover tingué dos notaris, el parroquial i el del comú; els manuals del primer són a Tarragona, AHA: «el més antic data del primer terç del segle XIII i, tot i que hi ha buits, la sèrie és llarga» (16); els del segon es troben a la mateixa ciutat, AHT; les dates extremes són el 1631 i el 1791; hi ha deu volums de Narcís Gimbernà (17-20) i cinc de Felicià Girona (21-22), seguits de cinc còpies d'escriptures (22-23) i de quatre capbreus de notaris diversos (23-24); també hi ha nou volums del notari Pere Domènech, pertanyents a la notaria de Prades (25-26). Hi ha fotografia de la pàgina inicial d'un manual del 1753 (21).— J. P. E. [14324

Daniel PIÑOL ALABART, *Uns pergamins de l'Arxiu Històric de Tarragona i l'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 78-81.

Més de mil pergamins, formant una col·lecció factícia relativa a la Comunitat de Preveres o a la Casa de Santa Coloma de Queralt, a la vila i a pobles adjacents, que va del 1247 a mitjan XVIII, es troba a Tarragona, AH; alguns fan referència a poblacions de la Plana d'Urgell, so-

bretot a Tàrrrega, i a establiments de censals; són dotze, ací resumits en regest, i van del 1398 al 1520.— J. P. E. [14325]

TÀRREGA

Gener GONZALVO I BOU, *Arxius comarcals i arxius eclesiàstics*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 13 (primavera 1997), 2-3.

Informació de les activitats realitzades des de l'AHC de Tàrrrega en primer lloc per conèixer la situació dels arxius parroquials de la comarca de l'Urgell (els de les parròquies dels bisbats d'Urgell i de Tarragona són als respectius arxius diocesans) i després col·laborant en la catalogació de dos de parròquies del bisbat de Solsona, que conserven els arxius: Tàrrrega i Verdú: aquest seria «un arxiu riquíssim, amb alguns dels registres parroquials més antics d'Europa, i amb un destacable fons notarial» (3). També hi ha notícia d'actuacions en l'Arxiu monàstic de Vallbona de les Monges.— J. P. E. [14326]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *Arxiu Històric Comarcal de Terrassa: El Capbreu de Pere Fizes*, castlà de Terrassa. *Una adquisició important*, dins «Terme. Centre d'Estudis Històrics - Arxiu Històric Comarcal», núm. 12 (Novembre 1997), 3-5.

La Ciutat de Terrassa adquirí d'un antiquari i diposità en l'AHC de Terrassa el *Capbreu de Pere Fizes, castlà de Terrassa*, ací descrit (4), la portada del qual és reproduïda en fotografia (3); té 456 folis, en els quals hi ha tres-cents vuit reconeixements de senyoria a favor del dit Pere Fizes, arrendatari dels drets del senyor de Terrassa, comte de Barcelona, entre el 1662 i el 1667 (5).— J. P. E. [14327]

TORTOSA

Carles MANCHO I SUÁREZ, *Noves dades sobre els manuscrits 196 i 62 (Homilies d'alguns sants pares, parts I i II) i el manuscrit 51 (Saltiri amb glosses), de l'Arxiu Capítular de Tortosa (ACT)*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», IX (1996 [1997]), 15-22.

Molts s'han ocupat en els dos darrers segles dels manuscrits de la Seu de Tortosa, però només Jordi Rubió i Balaguer i Jaume Massó i Torrents s'adonaren que els dos primers manuscrits formaven una unitat, cosa que l'autor confirma: es tracta dels dos volums d'un sol *Lectionarium missae*; també s'ha adonat que li manquen parts [en el 196 totes les lectures per a les misses de setmana santa; en el 62, el primer foli amb les lectures del diumenge de Pasqua]; per això, en el fol. 2 del ms. 62 llegim «In die secundo Pasche. Lectio sancti Evangelii [no pas 'Augustini'] secundum Marcum» (19). Quant al manuscrit 51, l'autor creu que la il·lustració de les lletres capitals segueix la tradició cistercenca, però hi afegeix la ripollesa, que fa extensiva al ms. 20; l'il·luminador d'ambdós seria Nicolaus Bergadanus (22).— J. P. E. [14328]

URGELL

Gener GONZALVO I BOU, *El patrimoni documental de l'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 10 (1997), 72-76.

«Petit esquema de l'abast del patrimoni documental de l'Urgell» (72), defineix l'autor que són aquestes pàgines. Passa revista als diversos tipus d'arxius existents a la comarca, començant pels municipals: cinc posseeixen alguna documentació medieval, quatre més en tenen de moderna; nou ja són dipositats a l'AHC de Tàrraga. Els fons notariais són repartits entre els AHC de Balaguer i de Cervera; en el darrer hi ha els protocols notariais de Tàrraga, Bellpuig, Verdú, Anglesola i part del d'Agramunt. Quant als arxius eclesiàstics, n'hi ha un de fora del comú, el del monestir de Vallbona de les Monges; resten 'in situ' els de Tàrraga, Verdú i Bellpuig, car els de les parròquies de la Seu d'Urgell i de Tarragona són en els respectius AD. No sembla que cap arxiu privat tingui documentació antiga. Els darrers paràgrafs són dedicats a la futura conservació i utilització d'aquell patrimoni documental [cf. Pàg. Anterior núm. 14326].— J. P. E. [14329]

VALÈNCIA

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *La serie de registros curie de la Cancillería Regia aragonesa en el archivo del Reino de Valencia*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 491-509.

La introducció explica les raons per les quals l'estudi de qualsevol tema tant en l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona, com en el del Regne de València, topa amb moltes dificultats, «derivadas del sistema de clasificación de los registros...: muchos documentos no fueron bien clasificados y se registraron en lugar impropio»; i així hi ha dificultats introduïdes en segles posteriors, per exemple, en canviar les enquadernacions, sense excloure les causades en el moment d'arxivar un document acabar d'expedir, cosa de la qual sofriren en particular les sèries *Sigilli secreti* (497), tal com confirma l'anàlisi del registre 232 de l'ARV, del secretari Francesc d'Arinyo (498-500). La segona part de l'article conté descripció detallada dels registres *Curie* d'Alfons dit el Magnànim, ARV., *Reial*, 231, 230, 232, 233, 234, 235, 236 i 237 (502-507).— J. P. E. [14330]

Roque CHABÀS LLORENS, *Índice del archivo de la Catedral de Valencia*. Transcripció: Salvador VÁZQUEZ CAPLLIURE (Arxius Valencians, 16), València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1997, XLVI i 624 pp.

Després de les presentacions de rigor signades per les autoritats patrocinadores d'aquesta publicació pòstuma, la introducció a l'edició present, signada per Ramon Fita Revert (XXI-XLVI), resumeix les vicissituds de l'entrada de Roc Chabàs i Llorens en el capítol de la Seu de València i els primers treballs seus a l'arxiu, fins que el 1898 en fou nomenat arxiver (XXX), com també, dos anys abans, havia estat nomenat prefecte de l'arxiu general de la Cúria de l'Arquebisbat (XLII); aquest es perdé el 1936, el de la catedral se salvà; i ara som informats del seu mètode de treball per unes pàgines escrites a petició de Jaume Massó i Torrents i destinades a la «Revista de Bibliografia Catalana», ací reproduïdes (XXXII-XLII); i del resultat d'aquell treball per l'*Índice de Materias y personas (sección de papeles) del Archivo Metropolitano de Valencia*, acabat de copiar en net el 10 de gener del 1903, publicat en les cinc-cents seixanta primeres

pàgines d'aquest volum. El mateix títol ens diu que en resten fora tots els fons escrits damunt pergami (que pujarien a uns 8.200: XXII), i tot el fons de còdexs; la qualificació d'índex ens diu que hom ha posat a les mans dels interessats una taula alfabètica única d'antropònims i de temàtica, amb indicació de la unitat arxivística on cada peça es troba, i en la qual, mitjançant la varietat de tipus rodó i cursiu, el lector pot saber allò que fou escrit per Chabàs i allò que els actuals arxivers de la catedral hi han afegit. De més a més hi han afegit un *Repertori de les notes* (Notaris de la Catedral de València), on consten els llibres dels notaris no sols de la Seu pròpiament dita, ans també de les altres institucions que hi eren integrades, com l'Almoïna (i així, quatre dels cinc volums del primer notari indexat, Bartomeu Mulnar, pertanyen a l'Almoïna de la Seu de València) (563-573); aquesta sèrie va del 1352 al 1839. El volum s'acaba amb les actuals taules d'antropònims (577-615) i de topònims (617-623).— J. P. E. [14331]

Rosa SESER PÉREZ, *Els arxius municipals valencians i l'ensenyament secundari: una relació precària*, dins «Revista d'Història Medieval», 6 (1995 [1996]), 163-171.

Objectius didàctics com poden ésser els de desvetllar l'interès de l'alumne per la història del seu àmbit, i potenciar el canvi d'actitud vers el patrimoni documental, són de difícil aplicació, si no hi ha una voluntat decidida d'invertir en personal capacitat (166-169). Això no obstant, l'autora ha elaborat per a alumnes del primer cicle d'ensenyament obligatori i per al bloc de 'Societats medievals' el tema *Dènia, una vila mediterrània al segle XV*, a base de documentació de la mateixa Dènia, AM, i de València, ARV (170-173).— J. P. E. [14332]

Paolo CHERCHI, Teresa DE ROBERTIS, *Un inventario della Biblioteca Aragonesa*, dins «Italia medioevale e umanistica», XXXIV (1990 [1993]), 109-347.

Ferrante d'Aragona, duc de Calàbria, ja establitzat virrei de València, hi hauria aplegat els llibres «salvati dalle rapine francesi e dalle mani dei creditori» (110); a la seva mort, foren set-cents noranta-cinc, que anaren a Sant Miquel dels Reis, dels quals, després de l'exclaustració, només dos-cents trenta-tres haurien arribat a la BU de València i a començaments del segle XX només eren 197 (110). Darrerament, la dita BU adquirí l'inventari de les joies, objectes artístics i llibres tramesos de Ferrara a València, al duc de Calàbria; és l'actual ms. 947 (111), «un vero e proprio catalogo modernamente inteso» (112) i reflecteix l'ordre dels llibres en una biblioteca ben organitzada, cada un dels quals és descrit d'acord amb un mòdul sistemàticament aplicat (119-128); el text del dit catàleg (135-278) conté descripció de 306 volums, i és completat amb taules d'autors i d'obres (279-292), de copistes i destinataris (292-298), de coses notables (298-321) i de concordances entre els inventaris i la situació actual en la BU de València o en d'altres (324-346). Hi ha bibliografia (347).— J. P. E. [14333]

LLOCS DIVERSOS

Nous fons i documents ingressats als arxius, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 13 (primavera 1997), 3-5; núm. 14 (estiu 1997), 5; núm. 15 (tardor 1997), 4-5; i núm. 16 (hivern 1997), 5-6.

A l'AH de Girona han entrat dinou plec de la documentació del corregidor de Girona, del 1715 ençà. Setze llibres amb documentació del monestir de Sant Feliu de Guíxols entre el

1313 i el 1786 (4). A l'AHC d'Olot, dos pergamins de la Vall d'Hostoles del 1238, transcrits el 1322 i el 1315. A l'AHC de Santa Coloma de Farners, cinc lligalls amb fotocòpies del fons patrimonial Planes, entre el 1420 i el 1895. A l'AHC de Solsona, una carpeta de documentació, que comença el segle XVIII, familiar i personal del bisbe Ramon Riu i Cabanas; un gravat de la ciutat de Solsona, original de Beaulieu, segle XVII; i dos documents notariais de Sant Llorenç de Morunys, segle XVIII. A l'AHC de Terrassa, un llibre-registre parroquial de Sant Llorenç del Munt, 1675-1943; una carpeta amb escriptures notariais de la família Pujals, 1727-1905; i el *Capbreu de Terrassa* de Pere Fizes, 1662-1667.

El fascicle d'estiu informa que han ingressat a l'AHC de Bisbal d'Empordà el fons patrimonial Riembau de Castell d'Aro (segles XIII-XX); i microfilm dels llibres mestres del fons patrimonial Teixidor, de Madremanya, segle XVIII. A l'AH de Girona, els fons patrimonials del mas Salvador, de Romanyà de la Selva (1708 ençà), i del mas Vinyoles d'Amunt, de Sant Mateu de Montnegre (1458 ençà). A l'AHC de Tarrega el fons municipal de Ciutadilla, del 1661 ençà; i a l'AHC de Valls, una col·lecció de documents dels mossos d'esquadra de Catalunya, del 1715 ençà.

Pel fascicle de tardor som informats de l'ingrés a l'AH de Girona d'un microfilm del llibre mestre del mas Amic, de Quart, del 1726. A l'AHC de Santa Coloma de Farners cinc fotografies de pergamins del monestir de Sant Pere Cercada, del 1144 ençà. I a Terrassa, AHC, vint-i-dos pergamins del mas Collcardús, de Vacarisses, del 1311 ençà.

Pel d'hivern, coneixem la notícia d'haver ingressat a l'AH de Girona el fons dels apotecaris Rosés, del 1703 ençà; i al de Tarragona, documentació municipal que comença el 1205.— J. P. E.

[14334-14335-14336-14337

Les anteriors notícies bibliogràfiques són obra de Josep M. Font i Rius (J.M.F.R.), Jaume de Puig i Oliver (J. de P.) i Josep Perarnau i Espelt (J.P.E.)

ABREVIATURES EMPRADES EN LA SECCIÓ DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES»

«Actes Ferrer» = «Actes del Congrès 'Sant Vicent Ferrer i el seu temps'. (València 13-16 maig 1996)», (Col·lecció Josep Giner, 2. Paradigmes de la Història, I), València, Editorial Saó, 1997, 216 pp.

Béns comunals = *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Edició a cura de Joan J. BUSQUETA i Enric VICEDO, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1996, 584 pp.

Christendom discontents = *Christendom and its discontents. Exclusion, persecution, and rebellion, 1000-1500*. Edited by Scott L. WAUGH and Peter D. DIEHL, Cambridge, University Press 1996, VIII i 376 pp.

«Col·loqui Tirant» = «Actes del Col·loqui Internacional Tirant lo Blanc: L'albor de la novel·la moderna europea» Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994. *Estudis crítics sobre Tirant lo Blanc i el seu context* a cura de Jean Marie BARBERÀ (Biblioteca Abat Oliva, 182, Ais de Provença, València i Barcelona, Centre Aixois de Recherches Hispaniques, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 486 pp.

- Federico III = Federico III d'Aragona re di Sicilia (1296-1337)*. Convegno di studi. Palermo, 27-30 novembre 1996. Atti a cura di Massimo GANCI, Vincenzo D'ALESSANDRO, Rosa SCAGLIONE GUCCIONE, dins «Archivio Storico Siciliano», XXIII (1997), 226 pp.
- «Misc. Burns II» = *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*. Essays in Honor of Robert I. Burns. 2° (The Mediterranean Peoples, Economics and Cultures, 400-1453, 8), Leiden Brill 1996.
- «Misc. Colón, 7» = «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIV (1997 = Miscel·lània Germà Colón, 7), 308 pp.
- «Misc. Pistarino» = *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna*. Studi in onore di Geo Pistarino a cura di Laura BALLETO (Fonti e studi, 1. 1), Gènova, Glauco Brigati 1997, CLVIII i 1284 pp. en dos volums.
- «Misc. Terry», I = «Homenaje a Arthur Terry», I (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXXV), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997.
- «Misc. Veny I/II» = «Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny» Vol. I/Vol. II. A cura de Josep MASSOT i MUNTANER (Biblioteca Abat Oliba, 187), Barcelona, Universitat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 460 pp.
- «Misc. Vilanova» = *Fe i teologia en la història*. Estudis en honor del prof. dr. Evangelista Vilanova, a cura de Joan BUSQUETS i Maria MARTINELL (Scripta et documenta, 56), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, i Bolonya, Istituto per le Scienze Religiose 1997, 764 pp.
- Moviments = Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*. «I Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Moviments Socials i Dinàmica Associativa. Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994», (Biblioteca Milà i Fontanals, 27), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 190 pp.
- «Recerca Tortosa» = *Les darreres investigacions històriques de l'antic territori de Tortosa*, «Recerca», 2 (1997), 152 pp.
- «VIII Simposio» = *Cristianismo y Culturas. Problemática de inculturación del mensaje cristiano*. «Actas del VIII Simposio de Teología Histórica» (Series Valentina, XXXVII), València, Facultat de Teologia San Vicente Ferrer 1995 [1996], 556 pp.
- Sistemas alimentaris = La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma de Mallorca, 29 novembre a 2 desembre 1995. Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Beleàrics 1996, 790 pp.
- «Temps Borja» = Diversos autors, *Els temps dels Borja*, València, Ajuntament de Xàtiva i Consell Valencià de Cultura 1996, 256 pp.
- «XIV Congresso Corona», IV = «XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Sassari-Alghero 19-24 maggio 1990»: *La Corona d'Aragona in Italia (sec. XIII-XVIII): 3. Sopravvivenza ed estensione della Corona d'Aragona sotto la monarchia spagnola (sec. XVI-XVIII)*. Volume quarto. Comunicazioni a cura di M. G. MELONI e O. SCHENA, Roma, Carlo Delfino editore 1997, 512 pp.
- «XXXIX Assemblea» = «XXXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Cardona 22 i 23 d'Octubre de 1994, I-II», Cardona, Foment Cardoní i Patronat Municipal de Museus 1997, 362 i 332 pp.